Howard S. Becker

Peki ya Mozart? Peki ya Cinayet?

Vakalar Üzerinden Akıl Yürütmek

Türkçe Söyleyenler
Özlem Alioğlu Türker
Ebru Arıcan

HERETİK

What About Mozart? What About Murder? Reasoning from cases,
Howard S. Becker
Licensed by The University of Chicago Press, Chicago, Illinois, U.S.A
©2014 by The University of Chicago, All rights reserved

Heretik Yayınları: 42 – Howard S. Becker Dizisi: 5
ISBN:978-605-9436-10-6
©2016 Heretik Basın Yayın

Tüm hakları saklıdır. Yayıncı izni olmadan kısmen de olsa fotokopi, film vb. elektronik ve mekanik yöntemlerle çoğaltılamaz.

1. Baskı: 2017 Ankara

Editör: Levent Ünsaldı
Türkçe Söyleyenler: Özlem Alioğlu Türker, Ebru Arıcan
Redaksiyon: Levent Ünsaldı
Dizgi: İsmet Erdoğan
Kapak: Ali İmren

Heretik Basın Yayın Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi
Kültür Mahallesi, Yüksel Caddesi, 41/2, Kızılay, Çankaya, Ankara
Tel: +90 (312) 418 52 00 • Faks: +90 (312) 418 50 00
İnternet Sitesi: www.heretik.com.tr
E-mail: heretikyayin@gmail.com
Twitter: twitter.com/heretikyayin
Facebook: facebook.com/heretikyayin

Tarcan Matbaacılık Yayın San.
Zübeyde Hanım Mah. Samyeli Sok. No: 15. İskitler-Ankara
Tel: 0312 384 34 35

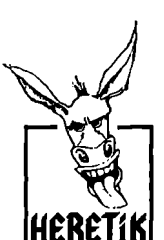
Howard S. Becker

Peki ya Mozart? Peki ya Cinayet?

Vakalar Üzerinden Akıl Yürütmek

What About Mozart? What About Murder?
Reasoning from cases

Türkçe Söyleyenler: Özlem Alioğlu Türker
Ebru Arıcan

İçindekiler

Teşekkür 9

1- İlk Bakış 11

2- Orada Neler Oluyor: Bir Vakadan Yola Çıkarak Her Şeyle İlgili Akıl Yürütmek 17

3- Analoji Yoluyla Akıl Yürütmek 65

4- Kara Kutular: Girdi - Çıktı Makinelerini Çalışmak için Vakaları Kullanmak 93

5- Kara Kutuları Karmaşıklaştırmak ve Birleştirmek: Sanatta Değer Nerede? 139

6- Vakaları Tahayyül Etmek 179

7- Nerede Durursunuz 211

8- Senetler, Borç Senetleri ve Kazık Sorular: Peki ya Mozart? Peki ya Cinayet? 245

9- Son Sözler 271

Kaynakça 279

Kadim dostlarım ve entelektüel yol arkadaşlarım
Stan Cohen, Leigh Star ve Gilberto Velho'nun anısına

Kimi kitapların tohumu evvelden ekilidir, kiminki değil. Bu kitap kendi kendine serpildi ve kendi devinimi içinde biçimini ve sınırlarını keşfetti; filizlenme sürecinde naifçe dayatmaya yeltendiğim gayelerim, bir dallanmayı ya da bir gövdeye sürgünü tekrar ve tekrar yanlış anlayarak ikide bir şaşkınlığa düştü.

Marc Fumaroli, *When the World Spoke French*

Teşekkür

1940'larda Chicago Üniversitesi'nde sosyoloji okumaya başladığım günlerden beri bu konular üzerine düşünüyorum. Tüm bu süre boyunca düşüncelerimin şekillenmesine katkısı olan tüm insanlara teşekkür etmenin makul bir yöntemi olmadığı için bunu denemeyeceğim. Atıflarda ve metin içi yorumlarımda, borçlu olduklarımın bazıları açıkça görülüyor. Hakkı teslim edilmeyenler, bilmenizi isterim ki desteği olan ama hatırlamadığım insanlara da minnettarım.

Yine de, Douglas Mitchell'la uzun dostluğumuz ve profesyonel birlikteliğimizin bana birçok yönden neler kattığı konusunda duyarlıyım. Bu yüzden bir kez daha, teşekkürler Doug.

Dianne Hagaman ile hayatı paylaşıyoruz ve onunla sahip olduğumuz bu hayat için ne kadar şanslı olduğumu biliyorum. Bu kitabın her bir kelimesini okudu ve tarif edemeyeceğim kadar çeşitli biçimlerde bana yardımcı oldu.

Matt Avery'ye, okuyuculara sıcak bir karşılama sunan ve onları benim dünyamda evinde hissettiren keyifli tasarımı için müteşekkirim.

Donald Westlake'in romanlarının bu kitabı tamamlamamda yardımı oldu. Sıkıntılı anlarda teselli bulmak ve tazelenmek için onlara döndüm.

En az otuz yıldır ve çoğunlukla özel durumlar için bu konularda yazmaktayım. Aşağıdaki yayınların bölümleri az ya da çok dönüşerek bu kitaba dâhil edildi.

"Distributing Modern Art", *New Art Examiner*, Aralık 1983, 5-6.

"E di Mozart che ne dici? E dell'omicidio?" in *Rassegna Italiana di Sociologia* 44, no. 4 (Ekim-Aralık 2003): 483-92. Yayıncının izniyle yeniden basılmıştır, Il Mulino.

"History, Culture, and Subjective Experience: An Exploration of the Social Bases of Drug-Induced Experiences," *Journal of Health and Social Behavior* 8 (Eylül 1967): 163-76.

"How Much Is Enough?" in *Public Culture* 25, no. 3 (2013): 375-86. Yayıncının izniyle yeniden basılmıştır, Duke University Press.

"How We Deal with the People We Study," in *Crime, Social Control, and Human Rights: From Moral Panics to Denial: Essays in Honour of Stanley Cohen*, ed. Christine Chinkin, David Downes, Conor Gearty, and Paul Rock (Cullompton, UK: Willan, 2007). Yayıncının izniyle yeniden basılmıştır.

"La Confusion de Valeurs," in *L'art de la recherche: Melanes*, ed. Pierre-Michel Menger and Jean-Claude Passeron, 11-28 (Paris: La Documentation Française, 1994). Yayıncının izniyle yeniden basılmıştır.

"The Lay Referral System: The Problem of Professional Power," *Knowledge, Work, and Society* 4, no. 2 (2006): 63-76. © Editions l'Harmattan. Yayıncının izniyle yeniden basılmıştır.

"Lessons from the Master, Everett C. Hughes," *Sociologica* 2 (2010): 1-11. Yayıncının izniyle yeniden basılmıştır, Il Mulino.

"The Power of Inertia", *Qualitative Sociology* 18 (1995): 301-9.

Birinci Bölüm

İlk Bakış

Amerika Birleşik Devletleri'nde İç Savaş'tan sonra, Abraham Lincoln siyahi kölelerin özgürleştirilmesini ilan ettikten, ırk ayrımı gözetilmeksizin tüm Amerikalılara vatandaşlık haklarını tanıyan Anayasa'ya On Dördüncü Ek Madde'yi Kongre'nin ve birçok eyaletin kabulünden sonra; tüm bunlar olduktan sonra, Afro-Amerikalılar oy hakkını kazandıklarında yoğun olarak Cumhuriyetçi Parti'ye oy verdiler ve uzun yıllar bu şekilde oy kullanmaya devam ettiler. Herkes nedenini biliyordu: Abraham Lincoln bir Cumhuriyetçiydi ve Demokratlar, ona ve ırklara saygılı ilerici politikalarına karşı çıkmışlardı, bu yüzden hiçbir aklı başında Afro-Amerikalı erkek (bu dönemin büyük kısmında kadınların oy hakkı yoktu) başka yönde oy vermezdi. Irksal köken ve Cumhuriyetçilere oy verme yönündeki bu ilişki uzun süre devam etti; bir gün devam edemeyinceye kadar.

Bu, Franklin D. Roosevelt 1932'de Demokrat Parti'yi iktidara taşıyıp partiyi, yoksul insanların -ki bu grubun büyük kısmı siyahlardan oluşuyordu- sosyal ve ekonomik durumunu değiştiren yasaların büyük kısmını geçirecek kadar iktidarda tutana

kadar sürdü. Irksal köken ve Demokratlara oy verme ilişkisi uzun süre devam etti ve bir zamanlar ırk ve Cumhuriyetçilere oy verme ilişkisi kadar da kalıcı görünüyordu; ya da değişinceye kadar öyle görünecekti.

Benzer biçimde II. Dünya Savaşı'nın gümbürtüsü dindiğinde ABD birçok yönden değişti. Roosevelt'in Demokrat Parti seçmenine dönüştürdüğü fabrika işçileri ve diğer mavi-yakalı işçiler, Demokrat Parti'ye büyük kitleler halinde oy vermeyi bıraktı ve çok kalıcı görünen sınıf-parti ilişkisi sona erdi. Birkaç yıl içinde mavi-yakalılar Cumhuriyetçi Parti'ye oy vermeye koyuldu ve Reagan yılları başladı.

Bu korelasyonlar, sosyolojik düşünün kalıplarını inşa etmek isteyenlere muhtaç oldukları tüm kudreti sundu. Ancak bu korelasyonlar yok oldu ve oldukça kısa sürede yerlerine tam tersleri geldi. Bu çarçabuk yanlışlanmaya müsait rabıtaları tesis eden araştırma yöntemleri mi yoksa buna olanak tanıyan teorik perspektifler mi yanlıştı? Siyaset bilimciler yanlış veri ya da kusurlu analitik yöntemler mi kullanıyorlardı? Yoksa daha ziyade, bu ırk-sınıf-oy verme yönü üzerine sözüm ona şaşmaz yargılar tarihsel koşullara çok bağlıydı da bir sonraki seçime kadar geçerliliğini koruyacağından emin mi olamıyorduk? Halkın bir seçim gibi hususi bir durumda ne yapacağını bu kadar katiyetle öngörmeye çalışan bu sözde kesin (çoğu zaman soyutlanmış) bulgularla ilgili düşünme biçiminin kendisinde bir sorun yok muydu?

Evet. Bir sorun vardı. Bu tür şeyler üzerine düşünüyorum çünkü sahadan bir sosyal bilimci olarak, ilgimi çeken ve başkalarının da ilgisini çekmesini umduğum belirli konular üzerine araştırma yapıyorum ve bu tür şeyler çözmem gereken pratik sorunları gündeme getiriyor. (Bilim felsefesi, epistemoloji ile ilgili daha soyut sorunlar üzerine tartışmalar veya sosyal kuramının daha soyut versiyonları birçok yerde bulunabilir. Örneğin Hedström ve Swedberg 1998; Hedstörm ve Ylikoski 2010; Hedström ve Bearman 2009; ve Ragin 1987). Çalıştığım birçok şey zaman

içinde değişiyor, örneğin 3. bölümde kısaca ele aldığım, insanların uyuşturucu kullanma deneyimleri ya da önlerinde nota olmadan ve provasız birlikte çalabilen bar ve partilerdeki sıradan müzisyenler (Faulkner ve Becker 2009). Bunları, ilgilendiğim şeyi neyin etkilediğini, yapabildiğim kadarıyla öğrenmeye çalışarak, toplumsal olguların yakından çalışmayla elde edilebilecek etraflı bir kavrayışına yönelerek, onlarla ilgili bulabileceğim ne varsa keşfederek kapsayıcı bir usulle inceliyorum. Doğrudan gözlem sürekli gösteriyor ki, en sıradan durumlarda bile, kolayca kestirilebileceğinden daha fazla değişken iş başında ve bir durum içindeki her şeyin bir sonra olacaklar üzerinde biraz etkisi var. Bu şeylerden biri orada değilse ya da daha doğrusu, farklı bir düzeyde ya da farklı biçimdeyse sonuç (yani bir sonraki aşamada olanlar) değişiyor. Sonuç olarak, analizde ya da veri toplamada ıskalanan her şey; belki varlığından haberdar olmadığınız, belki de ölçmek bir yana ortaya çıkarması bile çok zor olan her şey hâlâ orada, iş başında ve etkilerini gösteriyor. Açıklamalarını, nispeten kolayca gözlemlenebilen az sayıda bulguya gereğinden fazla yaslayan araştırmacıların akıbetinden sakınmak istediğim için, tüm bu diğer unsurları (ya da değişkenleri, ismi önemli değil) öğrenmekle kalmayıp onları sistematik biçimde analizlerimde birleştirmeliyim.

Bu ısrar, toplumsal olguların veya olayların nasıl ortaya çıktığına ve geliştiğine yönelik mevcut düşünme biçimine pek uymuyor. Mevcut düşünme biçimi, anlamak istediğimiz sonuçları hangi bağlantıların ürettiğini açıklamak yerine; ölçülmüş şeyler arasındaki bağlantıları ölçerek çalışıyor. Bu yüzden ben, genellikle vaka incelemesi olarak adlandırılan ve durum, kurum ya da olayların derinlemesine incelemesi olan çalışmalara itimat ederim. (Charles Ragin ve benim *What Is A Case?*'de [1992] bir araya getirdiğimiz makaleler bu konularda önemli tartışmalar içerir, onları burada özetlemeyeceğim.) Birçok uzman, değişkenler arası korelasyonlardan hareketle akıl yürütmenin mantığını açıklamıştır (özellikle Passeron ve Revel'in [2005] aydınlatıcı

makalesine bakınız). Elinizdeki kitap, benim ve başkalarının araştırma deneyimlerinden beslenerek, *vakalardan hareketle akıl yürütme*nin mantığı üzerine açıklamalar sunuyor. Bir vakanın ayrıntılı bilgisinden yola çıkarak toplumun ya da toplumun parçalarının nasıl işlediğine dair daha genel bilgilere nasıl ulaşırız? Bunu açıklamak için, çok da karmaşık olmayan birkaç fikri daha devreye sokmalıyım.

İlk olarak basit bir gözlem: Anlamak istediğim bir konuyla ilgili mevcut ya da bağlantılı her şeyi hesaba katmalı ve kullanmalıyım. Bir şey eğer oradaysa, ne kadar önemsiz görünürse görünsün, ne kadar silik olursa olsun mutlaka bir şeyler yapıyordur. Keskin biçimde tanımlanmış ve dar sınırlandırılmış bir araştırma sorusuna odaklanmak, bizi pek çok şeyi yok saymaya yönlendirir; bunları ya rastgele biçimde hata diye niteleriz ya da onlarla başka bir biçimde ilgilenmeyi düşünmeyiz. Bence bu yanlış, tam tersine, çalıştığım şeyle ilgili imgelemimde neyi dışarıda bırakmış olabilirim diye bir arayış içerisinde olmam gerekir.

Başka bir gözlem: Çalıştığım şeyler bir anda olup bitmiyor; bu nedenle, değişim ve süreç fikrine imgelemimde yer vermem gerekir. Şimdiye dek sabit olan bir ilişki bir anda kaybolduğunda buna, sınadığım kuramın talihsiz bir yanılgısı muamelesi yapmam; tersine bunu, izlediğim süreçle ilgili o zamana dek göremediğim bir şeyleri öğrenme fırsatı olarak görürüm. Bilgisayarcıların dediği gibi bir hata değil de bir özellik.

Aynı zamanda biliyorum ki belirli bir anda çalıştığım şeyin, çalışmam için inşa ettiğim çerçevenin dışındaki diğer şeylerle de bağlantıları var; başka bir bakış açısıyla dışarıda bıraktığım şeyler analizimin merkezinde de olabilirdi. Odağı toplamak için yaptığım kasti tercihlerin, hakikatin kaçınılmaz yönlerini dışarıda bırakma hatasına sürüklemesini istemiyorum.

Neticede çalışmalarım, değişkenler arası ilişkilere dair zaman dışı genellemeler üretmiyor. Tam tersine, bir durumun yeni unsurlarının tanımlanması, ilgilendiğim şeyin çıktılarını çeşitli

yönlerden etkileyebilecek yeni şeyler ya da süreçte o zamana dek anladığımı sandığım ama beklediğimden farklı sonuçları ortaya çıkaracak yeni adımlar ile sonuçlanıyor. Bu yeni unsurlardan oluşan düzeni ve süreci, bir sonraki araştırmamı yönlendirmesi için kullanabilirim. Bana göre, sosyal bilimler böyle işler. Belirli vakaların derinlemesine incelemesini, cevapları benim ve başkalarının toplumsal dünyada neler olup bittiğini anlamasına yarayacak yeni soruları üretmek için kullanırım. (Bu çalışmaların biraz farklı ama ilgili incelemeleri için Vaughan'ın [2004, 2006, 2009] analojik akıl yürütme üzerine makalelerine bakınız).

Birçok kişi sosyolojik araştırma ve kuramlaştırmanın amacının toplumsal yaşamın işleyişini yöneten temel yasaların kavranışını kolaylaştırmak olduğunu düşünüyor. Bense bilakis, amacın, ilgilediğim sonuçların ortaya çıkmasına gözlemlenebilir biçimde katkısı olan her şeyin doğasının keşfedilmesi ve bunların imgelemimizde yer etmesi olduğunu düşünüyorum. Analizimin, kuramımın; vaka incelemesinin beni görmeye zorladığı, tanımlamam ve hesaba katmam gereken her şeyi içermesini istiyorum.

Birçok sosyal bilimci kendi çalışmalarının benzemesini istedikleri kuram türü olarak nükleer fiziği model alıyor. Ben bazı doğa bilimlerinde daha gerçekçi ve kullanışlı bir model görüyorum. Örneğin fizyolojide, açıklamamız gereken hakikat ilgimizi çeken sayısız vaka içerir (örn. insan bedeni ve parçaları), ama fizik ve kimyacıların çalıştıkları şeylerin (bakır ve oksijen örneklerinin olduğu ya da yapılabildiği gibi) aksine hiçbiri tam olarak aynı değildir. Dolaşım sistemi gibi (ki tekil örneklerde fazla farklılık göstermez) arka planda çalışan bir mekanizmanın, onu besleyen diğer sistemlerin etkinliklerine bağlı olarak nasıl oldukça ayrı sonuçlar (kan basıncı gibi) ürettiğini açıklamamız gerekiyor (bu 3. bölümde ve daha sonra 6. bölümde tartıştığım girdi/çıktı makineleri veya kara kutuların özüdür).

Fizyoloji gibi sosyoloji de arka planda çalışan bir mekanizmanın, sonuçları üreten süreçleri besleyen tüm diğer süreçlere bağlı

olarak nasıl büyük çeşitlilikte farklı deneyimler ürettiğini açıklar (örneğin uyuşturucu kullananların, uyuşturucu kullandıklarında ne olacağına dair düşüncelerinin, o uyuşturucuyu kullandıklarında ne olduğunu etkilemesi gibi).

Eğer sosyolojinin her şeyi açıklayan basit bir model üretmesi gerektiğini düşünüyorsanız bu çalışma usulünü pek cazip bulmayacaksınız. Ama eğer faal bir bilimsel camianın sonuçlar biriktirmekten çok, çözülmesi gereken yeni soruların akışını yaratarak serpildiğini düşünüyorsanız (Thomas Kuhn'un [1970] bilimsel etkinlik tanımından çıkardığım mesajlardan biridir); bu yaklaşım bizi uzunca zaman meşgul edecektir. Bunu temin eden yalnızca toplumsal yaşamın karmaşıklığı değil; aynı zamanda tarihsel değişim olgusudur ki, yeni fikir ve araştırma sorusu formlarını kışkırtan kolektif eylemleri ve bu yeni formların içinde çeşitli varyasyonları çalışmaya devam edecek olan yeni unsur kategorilerini üretmeyi sürdürür.

Takip eden bölümler, bu usulle çalıştığınızda, yani sürekli olarak açıklama şemanıza katabileceğiniz yeni unsurlar aradığınızda ve onları belirli vakaların ayrıntılarının titiz bir irdelemesinde bulup, bir vakanın ayrıntılarından daha genel bir fikrin muhakemesine vardığınızda ortaya çıkan soru türleri ile kaplı. Her bir bölüm, çoğunlukla daha önce yaptığım ve aktardığım çalışmalardaki belli vakalardan yararlanarak usullerden birini örnekliyor ve nasıl yaptığımı açıklıyor. Bu vakaların her biri kendi başına önemlidir, ama üzerinde durulması gereken, onlardan öğrenilebilecek olan bu çalışma usulü ve bunun nasıl verimli bir biçimde yapılabileceğidir.

İkinci Bölüm

Orada Neler Oluyor: Bir Vakadan Yola Çıkarak Her Şeyle İlgili Akıl Yürütmek

Derinlemesine incelenen ampirik vakalar, bizi (eğer ayrıntılarına dikkat edersek) önemli toplumsal süreçlere ve onları üreten toplumsal oluşumun ayrıntılarına yönlendirir. Kendi deneyimimden birkaç örnek vaka, Everett Hughes'ün Quebec'te bir kasabada detaylı çalışmasına (1943) dayanan ve ırk, etnik kimlik ve sanayileşmeye dair süreçleri, genel anlamda, modern dünyada sosyal değişme kavramına bağlayan klasik makalesinin (1949) ayrıntılı bir analizini akla getiriyor. Uluslararası karşılaştırmalar sanayileşme kuramlarında ve başka alanlarda önemli rol oynar. Hughes'ün 1949 tarihli makalesi bu anlamda elverişli bir analitik strateji içeriyor.

Sosyologlar başka ülkelere baktıklarında, kendi ülkelerinde gördüklerinden farklı şeyler görmeyi umut ederler. Ama aynı zamanda, başka yerlerde gördüklerinin, kendi ülkelerindeki durum ve oluşumlara dair imgelemlerini genişletmesini de arzu ederler. Bazense daha hırslı bir biçimde bütün ülkelerle ilgili genel bir olguyu öğrenmeyi umarlar ve bütün ülkelerden veri toplarlar.

Bu verilerin çoğu, uluslararası kuruluşlar ve anketlerden toplanan istatistiksel değerlere dayanır. Bir ülke diğeriyle, uluslararası ortalamalar ve sıralamalar üzerinden karşılaştırılır; sağlık, refah, siyasi özgürlük ve diğer teorik politik meselelerin ana başlıklarında hangilerinin daha düşük, hangilerinin daha yüksek puan aldığına bakılır. Diğer araştırmacılar ise konu ile alakalı birçok vakayı yoğun biçimde çalışarak, belirli yaşam formlarının genel karakterine dair bir şeyler öğrenmeyi umut ederler.

Ülke karşılaştırmalarının, sosyolojide ve diğer yakın sosyal bilim alanlarında uzun bir geçmişi vardır. Tarihsel yönelimli sosyal bilimciler, toplumları ve "makro düzeyde -başka bir deyişle makroskobik veya büyük ölçekli düzeyde-" toplumsal değişimi anlamak için genellikle karşılaştırmalı -veya tarihsel karşılaştırmalı- olarak adlandırılan yöntemi kullanmışlardır. Edwards'ın *The Natural History of Revolution* (1927) adlı öncü çalışmasında olduğu gibi, şiddetli bir devrim tecrübe eden toplumları, bu tür olaylardaki ortak yönleri görmek için karşılaştırmışlardır. Daha yakın zamanda Skocpol *States and Social Revolutions* (1979) adlı çalışmasında Rusya, Çin ve Fransa'daki devrimci etkinlikleri ve bu etkinliklerin sonuçlarını karşılaştırmıştır. Arşivlerden ve ikincil materyallerden faydalanılarak, tarihsel çıkarsamalarla kendine özgü sosyolojik karşılaştırmalar yapmak, sonraki nesillerde bu tür çalışmaların modeli oldu.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, Birleşmiş Milletler ve bağlı kuruluşları (UNESCO, WHO, FAO ve birçok diğerleri) çeşitli bilgileri toplayıp, arşivleyip, özetleyip, analiz ettikten sonra veri ve sonuçları dört bir yana yaydıklarında, ülkeler arası araştırmayı mümkün kılan yeni tip bir araştırma pratiği ortaya çıktı ve canlandı. Sosyologlar, iktisatçılar, siyaset bilimciler ve diğerleri bir anda muazzam miktarda sayısal veriye sahip oldular ki bu veriler toplanma amaçları olan idari amaçlar kadar; bu disiplinlerle ilgili konulara odaklanan araştırmalar için de faydalıydı. Bu dinamik, diğer ülkelerin nasıl olup da henüz Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'nın vardığı sanayileşme ve modernleşme hattına

erişemediğini açıklamaya çalışan ve tek hatlı bir ilerleme çizgisi varsayımından hareket eden "kalkınma" alanını doğurdu. Birleşmiş Milletler istatistikleri, belki de ilk kez, bu genel alandaki çeşitli başlıklarda geniş ölçekli araştırmaları mümkün kıldı.

Diğer bir ifadeyle karşılaştırmalı sosyoloji, genellikle, bütün toplumları ilgilendiren ve hepsinde yaşandığı varsayılan şeylerin karşılaştırıldığı ülkeler arası mukayese biçimini alır. Toplumun belirli kanunlar uyarınca işlediğini, bir devrime belirli öncüllerin neden olduğunu düşünen araştırmacılar, bu sorunlara teoriden çözümler çıkarsarlar. Bu teorilerin kendisi de, ya daha genel ilkelerden çıkarsanmıştır ya da hâlihazırda incelenmiş yığınla vakadan hareketle, tümevarım yoluyla oluşturulmuştur. Bu araştırmacılar modern istatistik tekniklerle, tüm toplumları betimleyen (çoğunlukla sayısal olarak), değişkenler arası ilişkiler kurmaya çalışırlar: eğitim düzeyini temsilen, tamamlanan okul yılı üzerine demografik veriler; çeşitli dinî cemaatlere aidiyete dair nüfus yüzdeleri; yaş ve gelir dağılımları; siyasi parti üyelikleri; yönetim biçimleri nazarında veriler; seçimlerde çeşitli yönelimlerden siyasi partilerin aldıkları oy paydaları; çeşitli tıbbi vakaların tekrar oranı. Bunlar, araştırmacıların açıklamaya çalıştıkları kalkınma ve modernleşme seviyelerini ölçmek için kullandıkları değişkenlerdeki çeşitliliği gösterir.

Bazı antropologlar, geniş bir örneklem üzerinde benzer hipotezlerin sınanmasının, çalışma alanlarının başına her zaman bela olan, bulgularının kaçınılmaz özgüllüğü ve buna bağlı olarak da genel yasaların mevcut olmayışı sorunundan kaçmada onlara yardımcı olabileceğini umdu. Tekil bir karakter gösteren toplumlar üzerine yapılmış çalışmalar ilginç ve kışkırtıcı bulgular ortaya koymuştur. Ama bu tür bulgular dünyadaki bütün toplumlar için geçerli olabilir mi? Margaret Mead'in Samoa'daki araştırması, ergenlik dönemindeki hormonal değişikliklerin muhakkak asi duygulara yol açtığı Batılı ergenlerin hayatına dair bir teoriyi, aynı hormonal değişikliği yaşayan ama bu tür problemleri olmayan Samoalı ergenleri göstererek çürütmüştür.

Onun bu fikrini başka toplumlarda da sınamak daha iyi olmaz mıydı? Bu tür kaygılar George Peter Murdock'ı, Beşerî İlişkiler Saha Dosyaları'nı [*Human Relations Area Files* – HRAF] oluşturmaya yöneltti. Antropologların yıllar boyunca inceledikleri bütün toplumlarla ilgili keşfettikleri ve yayımladıkları her şeyi özetlemek ve listelemek için destansı bir çaba gösterdi. Bu sayede, çeşitli konulara ilişkin değişkenlerin aralarındaki bağlantılar üzerinden üretilen genellemeler, neredeyse bütün antropolojik çalışmalarda görülen tekil vaka incelemelerinde mümkün olandan çok daha fazla sayıda topluma dair gerçek veri ile kontrol edilebilecekti (Lemov 2006, 147-69).

Toplumsal kalkınma sorunları üzerine çalışan siyaset bilimciler ve sosyologlar ile HRAF marifetiyle evrensel yasalar bulmaya çalışan antropologlar, geniş toplum örneklemleri üzerinde nicel değişken değerlerini karşılaştırarak, psikoloji ve ekonomi alanına hâkim olan yarı-deneysel yöntemi çalışmalarında örnek aldılar. Bu tür yöntemler taklit etmek istedikleri bilim alanlarının titiz deneysel kontrollerinin en iyi ikamesi olmadığı hâlde, kimse bunu yapmanın daha iyi bir yolunu bilmiyordu, kısacası yapılabilecek tek şey buydu. Bu araştırmacılar, eğer araştırmaları kuramın öngördüğü nicel sonuçları veriyorsa bunu, sınamak istedikleri hipotezin doğruluğunun kanıtı olarak kabul ettiler. Antropolojik vakalarda değişkenler oldukça basit olabilir, akraba evliliğinin varlığı ya da yokluğu gibi. Ulus-devletlere ilişkin elde bulunan daha karmaşık verilerle araştırmacılar, korelasyon katsayıları ve basit rakamsal verilerden hareketle ulaşılan ama yine de daha karmaşık hesaplar içeren ölçüm değerleri kullandılar. Araştırmacılar, değişkenlerin aynı anda bulunduğu durumlarda, herhangi bir hipotezden yana kanıt sağlayabilecek korelasyonları basitçe kabul ya da reddetmek istediler.

Çalışmalar ilerledikçe bu bilim insanları, tam olarak olmasa da fizikçilerin az çok geliştirdikleri türden, yerel farklılıklara tabi olmayan ve her yerde aynı şekilde işleyen genel yasaları er ya da geç oluşturabileceklerini düşündüler. Bir fizikçinin daima oluş-

turmanın eşiğinde gibi göründüğü, üzerinde çalışılan toplumsal dünyanın bütün çeşitliliğini açıklayan, toplum bilimsel "her şeyin teorisi"ne varmayı umdular. Biliyorlardı ki (her zaman itiraf edemeseler de tüm bilim insanları bunu bilir) prensipte ulaşılabilir olan bu hedef gerçekte ulaşılamazdı. Gitgide daha isabetli hâle gelen tahminlerden herkesin memnun olması bekleniyordu.

Fakat söz konusu sosyal bilimcilerin büyük bir sorunu vardı ve o da, dünyada istenilen türde veri alınabilecek çok az sayıda ülke olmasıydı. İstatistik teknikleri analiz için uygun vaka sayısından yoğun biçimde etkilendiği için, standart istatistiki teknikleri kullanmaya yönelik herhangi bir girişim anında "yetersiz vaka" hatası veriyordu. Bu ise, birçok hücresi boş olan ya da oldukça küçük sayılar içeren ve küçük sayıların istatistiki olarak önemli korelasyonlar bulmayı zorlaştırdığı tabloların ortaya çıkışı ile sonuçlanıyordu. Karmaşık hipotezleri sınamaya imkân veren ve çok sayıda vakanın nicel sonuçlarını daha kolay toplamaya yarayan anket verileriyle uyumlu teknikleri kullanmaya yetecek kadar ülke yoktu. (Ragin [1987, 2000, 2008; ayrıca bakınız Becker 1998, 183 – 89] daha sonra, olasılık kuramına dayanan geleneksel usulleri Boole cebri teknikleri ile ikame ederek bu tür analizler için farklı bir matematiksel dayanak sağlayan küme-teorisi yöntemini geliştirdi. Fakat bu başka bir hikâye.)

Ülkeler-arası farklılıkları anlamak için farklı bir yol bulabiliriz. Beni ülkeler-arası farklılıklara karşı hassas kılan bazı kişisel deneyimlerimi, benzer analizlerde vakaları değerlendirirken sosyolojik olarak nasıl anlam çıkarabileceğimizi göstermek üzere kullanacağım. Everett Hughes'ün II. Dünya Savaşı'ndan sonra iki Alman'la yaptığı sıradan bir sohbeti sıra dışı biçimde detaylandırışında, bu tür gündelik egzersizler için bir model buldum. Bu vaka, "pis iş" diye adlandırdığı konuda, daha sonraki araştırmaları için ampirik tohumları serpmiştir.

> [Alman] Mimar: "Ne zaman bu olay [Holokost] üzerine düşünsem halkımdan utanıyorum. Ama bizim bu konuda bilgimiz yoktu. Her şeyi sonradan öğrendik. İnsan sadece üzerinde-

ki baskıyı hatırlıyor, partiye katılmak zorundaydık. Çenemizi kapamalı ve ne deniyorsa onu yapmalıydık. Korkunç bir baskıydı. Hâlâ utanç duyuyorum. Ama biliyorsun, değerlerimizi kaybetmiştik ve millî onurumuz zedelenmişti. Ve o Naziler bu duyguyu istismar ettiler. Ve Yahudiler, onlar sorun*du*. Doğudan gelmişlerdi. Onları Polonya'da görmeliydin: avam insanları, bitli, pis ve fukara. Gettolarında iğrenç giysilerinin içinde koşuşturuyorlardı. Buraya geldiler ve I. Dünya Savaşı'ndan sonra inanılmaz yöntemlerle zengin oldular. Tıpta, hukuk alanında ve bürokraside 10'a 1 oranındaydılar!" Sonra sessizleşti ve ne hakkında konuşmakta olduğunu unuttu.

Ben [Hughes], "millî onurunuzu kaybedişinizden ve Yahudilerin nasıl her şeyi ele geçirdiklerinden bahsediyordun" dedim.

[Alman] Mimar: "Ah, evet! Şu mesele! Yani, tabii bu, Yahudi sorununu çözmek için bir yol değildi. Ama bir sorun var*dı* ve bir şekilde çözülmeliydi." (Hughes 1971, 90-91)

Hughes bu sohbetten analitik bir cevher çıkarmıştı ve çıkarımlarının daha sonra yapılan ciddi çalışmalarca ve yaptığı başka sohbetlerde doğrulandığını söylemişti. Onun için önemli olan, Almanya ile ilgili ayrıntılar değildi. Bunlar da önemliydi ancak bu basit vakada daha genel bir olgu, sonradan "ahlaki iş bölümü" olarak adlandırdığı, bütün toplumlarda ortak olduğunu düşündüğü bir olgu dikkatini çekmişti. Dediğine göre, toplumlar bazı işleri "pis iş" olarak tanımlamıştır. Bu işler, eyleyeni fiziksel (çöp toplamak gibi), ahlaki (masum insanlara karşı acımasız olmak gibi) ya da her iki biçimde de kirleten işlerdir. Yaptığı iş, içinde bulundukları toplum tarafından "temiz" olarak görülen kişiler, pis işin yapılmasını isterler (tam da Alman mimarın "Yahudi sorununun çözülmesini" istediği gibi) ama bunu kendileri yapmak istemezler. Bu pis işleri, hayatlarını geçindirmek için daha az seçeneği olan diğerleri yapar ve bunun yapılmasını isteyenler de kendileri temiz kalarak bu işlerin yapılmasından faydalanabilirler.

Bu, Hughes'e ve bize diğer durumlarda da kullanmak için bir

çözümleme aracı verdi; örneğin Hughes'ün, tıp ve hukuku daha iyi anlamak için ahlaki iş bölümü fikrini kullandığında olduğu gibi (Hughes 1971, 306-10). Bu örnekten, hâlihazırda yaptığım ama bunun farkında olmadığımı anladığım bir çalışma biçimini öğrendim. Bu kitabı, bu ipucunun izini sürmeye; bu bölümü de, böylesine basit bir vakadan nasıl böyle genel bir fikri çekip çıkardığını görmek için, Hughes'ün yaptığına benzer küçük örnekler üzerine tekrar düşünmeye adadım.

Burada vereceğim ufak birkaç örnek, benim için, Hughes'ün bize öğrettiği o önemli dersi cisimleştirecek niteliktedir: Ufak bir gözlemden yola çıkarak, makro olan nasıl çalışılır? Bu bölümde, benim bazı küçük deneyimlerimi (araştırma bulgusu değil, deneyim), Hughes'ün sanayi, ırk ve etnik kimlik ilişkilerine dair büyük analizini inşa ederken kılavuz olarak kullandığı türden ipuçlarının nasıl bulunacağını ve bunlarla nasıl çalışılacağını göstermek için örnek olarak kullanacağım.

Rio de Janeiro'da "visto" almak

İlk uluslararası karşılaştırma deneyimim, kendi ülkemde tecrübe ettiğim ve sadece etnosentrik biçimde bildiğim ortak eylemlerin farklılığından kaynaklandı. Brezilya'ya 1976'da iki aylığına ders vermek için gittiğimde, yani tam da Brezilya'da askerî diktatörlük (1964'ten 1985'e kadar sürdü) serpildiğinde, ulusal farklılıklar ile ilgili sert bir hayat dersi aldım. Brezilyalı antropolog Gilberto Velho, sapkınlık üzerine çalışmalarımın bir kısmını okumuştu ve Ford Vakfının Rio de Janeiro şubesindekileri orada kalmam için para ayarlamaya ikna etmişti; böylece o ve ben birlikte bir ders verebilecektik.

Başka bir ülkede yaşamayla (ki bunu ilk kez yapıyordum) ilgili birçok ders çıkardım ama en korkuncunu asla unutamadım. Brezilya'ya gitmek için vize almam gerekiyordu (İngiltere'ye gitmem için böyle şeylere gerek yoktu), hallettim ve işe başlamaya hazır biçimde Rio'ya vardığımda çalışma iznine de ihtiyacım olduğunu öğrendim. Çalışma izni almak için birçok form dol-

durmam ve bir vesikalık fotoğraf vermem gerekiyordu. Tavsiye edilen fotoğrafçıya gittim, çekti. Fakat fotoğrafı alıp çalışma izinlerini veren ofise götürdüğümde, önce görevli 15-20 dakika beni görmezden geldi, sonra da yanlış fotoğraf getirdiğimi söyledi. Benim fotoğrafın arka planı beyazdı ama çalışma izni için gri arka plan olması gerekiyordu. Geri gittim, yeni bir fotoğraf çektirdim ve nihayet çalışma iznini aldım.

Bu beni korkutmadı ama daha sonra korkutacak olan *visto* meselesi için gevşememe neden oldu. Biri bana, benim yaptığım gibi ülkede kalmak ve çalışmak için bu özel belgeye ihtiyacım olduğunu ama endişelenmeme gerek olmadığını, yakında geleceğini söyledi. Gelmedi, fakat Ford Vakfındaki ve ders verdiğim antropoloji bölümündeki insanlar bunun önemli olmadığını söyleyip durdu. Neticede çalışıyordum değil mi? Endişelenme canım!

Ancak sonradan öğrendim ki bu *visto* bana sadece çalışmak için gerekli değildi, o olmadan ülkeyi terk etmeme de izin verilmeyecekti. Ülkede sınırlı kalış iznim iki ayın sonunda gitmemi gerektiriyordu, bu yüzden imkânsız bir durumun içinde olduğumu fark etmeye başladım. İki ay sonra gitmek zorundaydım ama belge olmadan gidemeyecektim. Başıma neler gelecekti? (Hatırlatayım, bütün bunlar askerî diktatörlük döneminde oluyor, yani daha önce hiç deneyimlemediğim bir yönetim biçiminde.)

Biliyordum ki, gerçekçi düşünürsek Ford Vakfı ve üniversite bu ihlal yüzünden hapse girmeme göz yummazlardı ve beni kurtarmak için bir yol bulurlardı. Gerçekçi olmayan, benim olaylara nasıl bakmaya başladığımdı. Ciddi ciddi endişelendim ve Gilberto bana, o dönemde Brezilyalı olmanın, keyfî ve zalim bir hükümetin muhtemel kurbanı olmanın ne demek olduğunu öğrenmeye başladığımı söylüyordu.

Visto konusunu iyice kafama takmaya başladığımda, Ford Vakfının nazik çalışanları bana endişelenmeyi bırakmamı söylediler. Dediler ki, Cesar bu işin çaresine bakacaktır. Peki Cesar

kimdi? "Endişelenmene hiç gerek yok, Cesar, Rio de Janeiro'daki en iyi *despachante*'tır." *Despachante* neydi? İngilizce'ye olası çevirileri "hızlandırıcı" veya "aracı" olan, imkânsız şeyleri, mesela pasaport başvurusunda işlemleri hızlandırmayı, ehliyet başvurunu onaylatmayı, yabancı ülkeye vize almayı ayarlayan adam. Kısacası, sorumsuz memurların normalde yapmaları gereken ama nadiren yaptıkları işleri yaptırmayı bilen kişi. *Despachante,* sadece, zaten yapılması gereken işler için, rüşvet almakta ısrarlı kişilere rüşvet vermeyi mi biliyordu, yoksa işin içinde daha ileri ve karmaşık, karşılıklı bağımlılık ilişkileri mi vardı hiçbir zaman anlamadım.

Cesar'la ilgili tüm sohbet, Ford Vakfının yani büyük bir oyuncunun koruması altında olduğumu bilmek bana ne ifade ediyorsa işte onu ifade ediyordu. Fakat Cesar, beklediğim şeyi, yani *visto*'yu bir türlü teslim etmiyordu. Günler sonra Vakfı aradığımda ve daha sonra da oraya gittiğimde, Cesar'ın işi takip ettiği söylendi. Sonunda, asabi bir enkaza dönüşmüş hâlde ülkeden ayrılacağım gün en nihayetinde *visto*'yu aldım ve herkes dedi ki, "Sana söylemiştik biz, Cesar halleder!"

Bu tecrübe üzerine sıkça düşündüm ve Brezilya'da öğrendiğim diğer şeylerle bağını kurmaya başladım. Örneğin, *jeito* kavramı. O dönemde Rio'da telefonlar pek iyi çalışmıyordu (hâlâ pek iyi çalışmıyor olabilirler ama iyi çalışan cep telefonları büyük oranda onların yerini aldı) ve karşı hatta bağlanıp çalmaya başlaması için bir numarayı defalarca çevirmek gerekebiliyordu. Bu başıma gelince Gilberto (bu tür şakalar yapmaya bayılırdı) bana *jeito*'mun olmadığını, doğru fiziksel hareketle çevirmediğimi ve bunun, Brezilyalılarda olup da bende olmayan küçük bir hüner olduğunu söyledi. Bunun saçmalık olduğunu biliyordum ama bu kelimeyi somut ya da soyut her tür konuda gitgide daha çok duymaya başladım. Bununla bazen incelik ya da fiziksel maharet kastediliyordu ama çoğu zaman da toplumsal bir boyutu olan yol-yordam bilme biçimlerine tekabül ediyordu; işlerin olmasını istediğin gibi olmasını sağlamak için bilmen gereken, ihtiyaç du-

yulan *visto*'yu bir memurdan söküp alabilecek, *despachante*'nin bilip sıradan insanların bilmediği küçük bilgi ve ilişki formları.

Fransız profesörler nasıl zam alır?

Kişisel uluslararası dosyamdan ikinci bir vaka şu şekilde gelişti. 1999'da biraz da şaşırtıcı biçimde, Grenoble'daki Université Pierre Mendes-France'tan Alain Pessin, beni fahri doktora almak üzere üniversitesine davet etti. Çok memnun olmuştum. Kim olmazdı ki? Ama karşılığını da vermek gerekiyordu! On günlüğüne gidip biri sınıf arkadaşım Erving Goffman ile ilgili, diğeri ise sanat sosyolojisi üzerine iki büyük konferansa katılmalıydım ve ikisi için de birer (Fransızca!) makale kaleme almalıydım.

Dianne ve ben yıllardır Fransızca çalışıyorduk ve bunun bizim için gerçek bir sınav olacağını düşünerek gitmeye karar verdik. Fransa hakkında birazcık bilgimiz vardı ama oradaki akademik sistemi hâlâ anlamamıştım: unvanlar nedir, insanlar bir üniversiteden diğerine nasıl geçer, maaşlarını kim belirler, bir profesörün sorumlulukları nelerdir gibi akademik hayatın gündelik tatsız detayları. Fransızların farklı yaptıkları başka birçok şeyi, mesela kariyerin hangi aşamasında "doktor" unvanı alındığını ya da Kuzey Amerika'da bulunmayan *habilitation* gibi şeylerin ne olduğunu ve kariyerin bu aşamasına gelmenin anlamını henüz kavrayamamıştım. Yine de bu tür bir etkinlikten sağ çıkacak kadar bilgi sahibi olduğumuzu düşünüyorduk. (Örneğin Grenoble'da katılacağımız *konferans* denen şeyin Amerika'daki anlamını biliyorduk ama Fransa'da oldukça başka bir şey demekmiş, biz buna ABD'de konferans değil "konuşma yapmak" derdik. Katılacağımız büyük etkinlik bir *kolokyum*du.)

Bu tür farklılıkları anlayabilir ve üstesinden gelebilirdik fakat bütün gün çok sayıda katılımcının bildirilerini dinlediğimiz bir günün akşamında muhtelif üniversitelerden hocalar beni onlarla bir *verre* (içki) almak üzere çağırdığında olacaklar için hazır değildik. Sormaya can attıkları soruyu çıtlatmak için oturmayı zor beklediler: "Amerika'da (üniversitede) iş değiştirmek istediğiniz-

de maaş pazarlığı yapabiliyor musunuz?" "Tabii ki," diye karşılık verdim, "başka neyin pazarlığını yapacağız ki?" Onların Fransa'da bunu yapamadıklarını (bu, bir şekilde bildiğim ama sonuçlarını anlamadığım bir şeydi) çünkü hepsinin bir anlamda aynı "patrona", yani devlete çalıştıklarını söylediler. Neredeyse bütün Fransız üniversiteleri (akademik kariyer için önemli olmayan birkaç Katolik üniversitesi ve özel üniversite hariç) tek bir bakanlığın yetkisi altında işliyordu: Ministère de l'Enseignement Supérieur et de la Recherche [Araştırma ve Yükseköğretim Bakanlığı]. Hangi kamu üniversitesinde çalışırsanız çalışın bu bakanlığa tabi oluyorsunuz ve maaşınızı bu yapı belirliyor. Kimsenin kimseyle rekabet ettiği yok. Bu yüzden, Amerika'da bir özel üniversitede hocanın dekanla yaptığı gibi ya da başka ülkelerde olduğu gibi pazarlık edebileceğiniz kimse olmuyor.

ABD'de çalışan bir hoca bunu kavramakta zorluk çekecektir. Ben kesinlikle çektim. Ama bu, yarım yamalak bildiğim bir şeyi de bana teyit etmiş oldu. Fransa'daki üniversite hocaları *fonctionnaire*'dir, yani devlet memurudur. Birkaç yıllık deneme sürecini geçtikten sonra, ömür boyu sürecek (tahminim ciddi bir uygunsuz davranışları olmadığı sürece de atılmayacakları) bir işleri olur. Bu Kuzey Amerika'da kadro[1] almakla aynı şey değildir. *Fonctionnaire*'ler, bir üniversitede ders verme ya da araştırmacı olma zorunlulukları olmaksızın devlet kapısında iş güvencesine sahip olurlar. Kendilerine diğer üniversitelerde de iş bakabilirler ve çoğunlukla unvan yükselişi yoluyla gelirlerini arttırabilirler. Ancak unvan sistemi, Kaliforniya Üniversitesinde kıdemli profesörlük pozisyonunda olduğu gibi, çok sayıda "basamak" veya "kademe"ye ayrılmamıştır. Aldıkları maaş çoğunlukla genel devlet memurluğu ücret baremi üzerinden hesaplanır: maaş göstergeleri, kıdem ve kademe hesabı vb. Başka üniversitelerin isteyebileceği bir özelliğe sahip olan Amerikalı profesörlerin yaptıkları şeyi yapamazlar, yani dolgun bir ücret talep edemezler. Amerikan üniversitelerinin bu konuda ilkeleri vardır ama bu

1 Türkçe Söyleyen Notu [T.S.N.]: *Tenure*.

ilkeler büyük ölçüde çeşitlilik gösterir. Başka bir üniversitenin (özellikle de yakın ayarda bir üniversitenin) isteyeceği bir şeye sahip olan bir profesör (yüksek miktarda bilimsel yayın, araştırma fonu bulabilme-çekebilme performansı ki üniversite belli bir yüzdesini alır), yüksek bir ücret isteyebilir ve hiçbir ulusal kurum üniversiteyi isteneni ödemekten alıkoyamaz. Ayrıca bu, başka ülkelerden akademisyenlerin ABD'de çalışmak istemesinin de önemli bir gerekçesidir.

Bu, nasıl bir ülkeler arası karşılaştırmadır?

Sahiden nasıl? Brezilya ya da Fransa'nın ABD'den farklı olduğunu mu ispatlamaya çalışıyorum? Bu ülkelerin toplumsal düzeni ile ilgili inandırıcı önermeler mi kurmaya çabalıyorum? Bunu yapabilmek için hangi evrenden ne tür bir örneklem gerekir? Önceki paragraflarda ukalaca beyan ettiğim farklılıkları tesis etmek için hangi değişkenlere nasıl bakmalıyım? Bahsettiğim meselelerle ilgili hiçbir şeyi ölçmediğime veya bağlantı kurabileceğim herhangi bir veri belirtmediğime göre (oldukça şüpheli belleğimin dışında), bu karşılaştırmalara konu olan toplumların genel karakteristiği ile ilgili herhangi bir yargıda bulunamam. Birileri bana neden inansın ki?

Gelgelelim, mühim soru şudur: Neye inanmak? Eğer Brezilya, Birleşik Devletler ve Fransa'nın bu can alıcı yönlerden farklılaştığını ispata çalışsaydım, bütün bunlar çok önemli tespitler olurdu. Bu tür soruları dert etmeli miyim? Pek değil.

Ben bu ülkelerle ilgili hiçbir şeyi ispat etmeye niyetlenmedim. Değişkenleri *ölçmüyor*dum. Kendi günlük deneyimlerimi bu ülkeleri farklı gösteren ilginç yönleri bulmak için kullanarak, kendi tarihlerinin bu ülkeler üzerinde yarattığı farklılıkları oradaki toplumsal hayatın benim bildiğim hayattan farkını öğrenmek için kullanarak değişkenler *arıyor*dum. Fransa ve Brezilya gibi belli ülkelerin nasıl *bizatihi* farklı olduklarını değil, nasıl farklı *olabileceklerini* saptamaya çalışıyordum. Bundan, herhangi bir yerde ortaya çıkan kolektif beşerî faaliyetin belirli bir duru-

muna değer biçerken, orada ne *arayabileceğimizi,* neyi hesaba katmak *isteyebileceğimizi* öğrenebiliriz.

Bu iki ülkede gündelik hayattan kısa izlenimler, bana hükümetlerin nasıl davranabileceklerine dair bir şeyler söylüyordu. En uç durumda, gözlemlerimin yanlış olması mümkündür: İnsanların bana söylediklerini yanlış anlamış olabilirim, ülkede ancak daha uzun vakit geçirmek şartıyla adını koyabileceğim bazı incelikleri kavrayamamış da olabilirim. Belki de gözüme ilişen şeyler orada yaşayan diğer milyonlarca insan için değil de benim konuştuğum birkaç kişi için geçerlidir.

Bunların hepsi ihtimal dâhilinde. Çoğu sıradan akıl yürütme (daha geniş nicel çalışmaların sonuçlarını yorumlayan akıl yürütmeler dâhil) bu türden kanıtlara dayanır. Benim gözlemlerimde örneklem bakımından hiçbir ihtiyat yoktu. Brezilya'da çeşitli toplumsal konumlardan konuştuğum insanların hepsinin bir *despachante*'nin varlığını kanıksamış olması, bu tür konuşmaların kimseye tuhaf gelmemesi ve sıradan karşılanması, bana bunun Brezilya'da kolektif eylemin yaygın bir biçimi olduğunu düşündürdü. Benzer biçimde bana maaş pazarlığı ile ilgili "Mühim Meseleyi" soran Fransız profesörler, bütün akademik camiayı temsil etmiyor olabilirler. Ama farklı yerlerden gelen ve farklı unvanlardaki bütün bu profesörler bunun, gerçekten cevabını almak istedikleri "Mühim Bir Mesele" olduğunu düşünüyordu. Bu, Fransız akademik camiasının bir kısmının muhtemel bir özelliği olduğunu "kanıtlayabilirdi".

Bir şeyin, belki sıklıkla tekrarlanmak zorunda olmayan bir şeyin en azından bir kez ortaya çıktığını kanıtlamak ne işe yarar? Bu bizi, tek bir vakayı inceleyerek ne öğrenebileceğimiz sorusunun kalbine götürür. Geleneksel karşılaştırmalı analitik model, değişkenler arası ilişkileri yöneten kanunları saptamayı amaçlıyorsa, bu enformel ve muntazam görünmeyen vaka incelemesi modeli ne yapmaya çalışır? Hadi bunları birbirlerinin özelliklerine ışık tutacak biçimde karşılaştıralım.

Kanunlar arayan ve deneysel bilimi model alan standart model; toplumsal teşekkülün derin düzenlilikler sergilediğini, kolektif eylemin belirli biçimlerinin aynı temel formu aldığını ve düzenliliklerin göstergelerinin itinalı ölçümüyle, onları üreten kanunların ortaya çıkarılacağını varsayar. *Az sayıda* değişkenin gözlemlenen bağımlı değişkenlerdeki bütün çeşitlenmeyi açıklamaya yetmesini bekleyerek bazı değişkenleri soyutlar ve aralarındaki düzenli bağlantıyı ispat eder.

Benim enformel araştırmam farklı bir mantığa dayalı farklı bir model izliyor. Bu model, belirli bir durumdaki bütün çeşitlenmeyi açıklamaya yetecek kadar değişkenin asla elimizin altında olamayacağını kabul eder; ancak ilgilendiğimiz durumda işleyen ve olan biteni etkileyen hiçbir değişkeni de gözden kaçırmak istemez. Vakaları *daha fazla* değişken bulmak için kullanır. Neredeyse aynı anda iki şey yapmaya çalışır: belirli bir vakayı nasıl o şekilde cereyan ettiğini bilebilecek kadar iyi anlamak ve aynı zamanda da diğer vakalar arasında bazı yönlerden benzeyen ama çoğu yönden benzemeyen şeyler bulmak. Standart modelle örtüşen yanları vardır fakat çok farklı bir vurgu söz konusudur. Ulaşılan sonuçları sınamak yerine "yeni sorun arayan" bu model, her vakanın alışılmadık unsurlarını, bu tür bir vakayı anlamamıza yardımcı olan değişken unsurlar şebekesine eklenebilecek yeni şeyler olarak tanımlayarak, genellemeleri geliştirmek üzere kullanmak ister.

Bu tür bir çalışma modeli, toplumsal dünyayı son derece karmaşık tasavvur eder ama ondan korkmaz. Anlamak istenilen durumda mevcut her şeyin (her şey!), onun ne olduğuna ve olayların o şekilde ortaya çıkmasına katkısı olduğu fikrini bir çalışma ilkesi olarak kabul eder. Bunu, sanatın toplumsal karakteri çalışmamda (Becker 1982), bir sanat eserinin üretiminde ve deneyimlenmesinde katkıda bulunan her şeyin ve herkesin, sanat eserinin çözümlenmesine dâhil edilmesi ve hesaba katılması gereken önemli birer bileşen olduğu konusunda ısrar ederek esas aldım. Her şey derken, sadece bir bestecinin müziğini icra eden

müzisyenler değil, aynı zamanda çalınan parçaları kopyalayanlar, o parçanın çalınmasını fiziksel olarak mümkün kılan enstrüman imalatçıları ve tamircileri, bilet satanlar ve konserin mali fizibilitesine katkıda bulunanlar ve hatta (bunu kışkırtıcı olsun diye söyledim ama cidden öyle düşünüyorum) girişte arabanıza yer bulan otopark görevlileri.

Daha soyut söylersek, bireysel veya kolektif eylemin akışı ve sonuçları muazzam sayıda şeyden etkilenir; bu şeylerin her biri de benzer sayıda şeyden etkilenir... Ve bu böyle gider. Fikri anladınız, değil mi? Standart model diye adlandırdığım şeyden farklı olarak bu model, ilkesel olarak işi sonsuz olarak tanımlıyor çünkü toplum hareket etmeye, değişmeye ve olası yeni kombinasyonlar türetmeye devam ediyor.

Aritmetik olarak düşünelim. Her biri iki değerlikli iki element bileşerek dört kombinasyon üretir, başa bir biçimde ifade edersek "2^2". Her biri iki değerlikli üç element ise 2^3 veya sekiz kombinasyon üretir. Bir müzik eseri örneğinde bestecilerin sadece bir veya iki biçimde üretebildiklerini, müzisyenlerin sadece bir veya iki biçimde çalabildiklerini, tamircilerin sadece bir veya iki biçimde tamir edebildiklerini ve otopark görevlilerinin de sadece bir veya iki biçimde çalışabildiklerini farz edelim. Her bir çifte olasılık, olası kombinasyon sayısını 2'nin bir üssü kadar artırır (iki tür besteci çarpı iki tür icracı vs.). Her bir değişken için iki değer olduğunu söyledim ama gerçekte her türden besteci, icracı ve diğerleri vardır. Genel önermeleri sınamayı amaçlayan geleneksel usullerle sayılar hızla kontrol edilemez hâle gelir.

"Yeni sorun arayan" modeli izleyen araştırmacılar öyle hemen havlu atmazlar. Dünyanın onlara gösterdiği bütün çeşitlenmeleri memnuniyetle karşılarlar. Anlamak istedikleri sonuca katkısı olan her şeyi tanımlamaya ve anlamaya çalışırlar: besteci *ve* icracı *ve* kopyalayan *ve* otopark görevlisi.

İşte bu, Brezilya ve Fransa'ya dair küçük "keşiflerimin" (bana göre keşif ama bu ülkelerde yaşayan insanlar için değil) beni ne-

den bu kadar cezbettiğini açıklıyor. Araştırmacılar, çalıştıkları konuyla ilgili devreye giren her şeyi çoğunlukla fark etmezler çünkü bazı şeyler arka planda işler. Onları, sürekli orada oldukları ve üzerine yorum yapmaya gerek olmadığı için fark etmeyiz. Bunlar çoğunlukla benzer bir konu çalışırken görünür hâle gelir (ki önemini, farklı bir biçim alarak ya da daha dikkat çekici biçimde, bu kez de bulunmayarak gösterir). Sosyolog Richard Emerson'ın (1966) anlattığı vaka bu nedenle çok ilgimi çekmişti. Emerson, Everest Dağı'na tırmanmaya çalışan ve kendisinin de üyesi olduğu bir ekibi incelerken, ekibin ulaştığı irtifanın daha alt seviyelerdeki kadar oksijen içermediğini ve bu psikolojik problemin tırmanıcıların zirveye ulaşmada başarılı ya da başarısız olmalarını etkileyen başlıca koşul olduğunu anlatıyor. Normalde insanların teneffüs ettikleri havadaki oksijen miktarını, ne yaptıklarını ya da ne kadar iyi yaptıklarını etkileyen bir değişken olarak ölçmeyiz. Fakat Emerson'ın analizi bizleri, bir değişken olarak bile düşünmemiş olduğumuz hava kalitesinin, eğer dikkat edersek, çalıştığımız diğer durumlarda da muhtemel bir etken olabileceği konusunda uyarır. Onun çalışması bize bazı şeyler üzerine düşünmek için bir çerçeve sunar. Örneğin, hava kalitesinin insanların yaşadıkları şehirden memnuniyetine etkisi, onların kalma veya gitme kararını ciddi biçimde belirleyebilir ve uzun vadede büyük ölçekli nüfus hareketleri üzerinde kayda değer bir etkisi olabilir.

Despachantes ve Fransız profesörlerden öğrendiklerim imgelemimde tam da böyle bir rol oynadı. Başka türlü aklıma gelemeyecek, incelenen konuya ilişkin sıradan bir literatür araştırmasında dikkat çekmeye aday olmayan, kendi kendini anında sunması zor fikirleri ateşledi.

Beklenmedik ve alışılmadık olanda genel sonuçlar bulmak: Brezilya

Brezilya'dan döndükten sonra *despachantes* neredeyse aklımdan çıkmıştı. Chicago ya da San Francisco'daki hayatımda bu olguya

rastlamadım; oysa bu şehirlerde de sade vatandaşlar için kendini üzmeye meraklı olmayan tembel memurlar bulunur. Ama Brezilya hakkında çok şey okudum. Buna, özel olarak başka bir Brezilya kavramı üzerine (*malandro*) makale yazan büyük sosyal bilimci ve edebiyat âlimi Antônio Cândido (sonunda bazı çalışmalarını çevirdim [Cândido 1995]) dâhildir. *Malandro*, İngilizceye çoğunlukla "haylaz" veya "düzenbaz" ya da buna benzer kelimelerle çevrilir ve bu kelimeler onun çağrışım zenginliğini aktarmakta zorlanır (bence en iyi güncel karşılık "üçkâğıtçı" olurdu). *Malandro*, insanların haklı biçimde, "çevirmesi mümkün olmayan" şeklinde adlandırdıkları kelimelerden biridir (*despachante* kesinlikle bir başkası).

Bu tür kelimelerin karşılığını bulamazsınız çünkü kelimenin işaret ettiği şey çevirmek istediğiniz dilin vatanında aynı biçimde bulunmuyordur. Bizde, ABD'de ya da Avrupa'da *malandros* yok. Brezilyalıların bu tür bir şey olarak görebileceği karakterler var; Brecht'in *Three Penny Opera*'sının Brezilya versiyonu *Opera do malandro* idi ve Marlon Brando'nun portresi olan *Guys and Dolls*'taki Sky Masterson böyle olabilir. Ama bizde bu kelime ve kavram yok çünkü genel olarak bizde Brezilya'da tanımlanan ve cisimleşen o şey yok.

Ve sadece o şey değil, o şeyin anlamlı olduğu bütün o kurulu düzen yok. Kuzey Amerikalıların *despachantes*'i (kelime ya da kavram olarak) yok çünkü onlar, *jeitos*'u olan biri gelip halletmedikçe hiçbir şey yapmayacak memurlarla o kadar sık uğraşmıyorlar. Çoğumuz tembel bir memuru, müdürünü çağırmakla ya da yerel bir siyasetçiyi devreye sokmakla tehdit etmeyi biliyoruz. Öğrendiğim kadarıyla, San Francisco'da yetersiz bir belediye biriminin hakkından gelmek için yapılması gereken, doğrudan belediye başkanının ofisini aramakmış. Ama bizde *despachante*'nin bildiği numaraların tam bir repertuarı yok.

Kendi ülkemde bildiğim bir şey üzerinden, karşılaştırma yoluyla Brezilya'da alışılmadık olan bir şeyi araştırıyordum ve so-

nuçta, farklı biçimde de olsa iki ülkeye de uygulanabilen bir eylem örüntüsü buldum. Karşılaştırmayı mümkün kılan kategori olmasaydı, buradan çıkardığım şeyi asla aklımdan geçirmezdim. Açıkçası, Brezilyalılar, kendi yöntemleriyle (sıradan vatandaşların bilmediği ya da öğrenmek için zaman harcamak istemediği yöntemler) işlerin üstesinden gelmeyi bilen birini göndermedikleri sürece, yapması gereken işi yapmayan memurlarla sürekli uğraşmak zorundalar. ABD'de buna ihtiyaç duyan insanlar yok ve dolayısıyla bu tür özel bir unvan ya da uzmanlaşma da yok. Pasaport almanıza yardım etmesi için bir aracı bulmanıza gerek yok.

Fakat bir kez böyle bir şeyin olabileceğini gördüğümüzde, bazılarımızın bazen buna ihtiyacı olabileceğini ve bazı kişilerin de bu imkândan faydalanıp bu işi yapabileceğini kabul ediyoruz. Şimdi evvelki araştırmaya bakabilir ve aynı olgunun olası varyantlarını teşhis etmeye koyulabiliriz: noktasına virgülüne kadar olmasa da Brezilya'daki duruma benzer kişiler ve eylemler. Bunlar benim ilk analizime yeni boyutlar ve çeşitlilik katıyor. Bu, Hughes'ün, Nazilerin ne yaptığını bilmemekle birlikte onların yaptıklarını, çözülmesi gereken "bir sorunu çözen" eylemler olarak gören Alman muhatapları üzerine düşünürken yaptığı şeydir.

Mesela Larry Felt (1971) Chicago'da yoksul siyahların mahallelerinde bir araştırma yaptı. Ne çalışmak istediğini bilmiyordu; yoksul insanların az parayla hayatlarını nasıl idame ettirdiklerini anlamak istiyordu sadece. Cevabın bir kısmının, çeşitli hükümet kuruluşları tarafından sağlanan mali destek sistemi, yani sosyal yardım olduğunu düşündü; doğruydu. Fakat "refah sisteminden" [sosyal güvenlik sisteminden, t.s.n.] faydalanacakların çoğu, labirentler gibi işleyen bu kuruluşları Brezilya'daki hükümet bürokrasisi kadar aşılamaz bulacaklardı.

Felt, bunu, tamamen siyahların yaşadığı bu mahallede beyaz bir adam için en az tehdit içeren yer olarak düşündüğü çamaşırhane çevresinde takılarak buldu. Orada, bürokratik labirentler-

de yollarını bulmaları için yardımcı olan daha yaşlı bir kadına (kadın orayı kendi iş yeri yapmıştı) danışmaya gelen mahalleli kadınlarla tanıştı. Sosyal yardım kuruluşundan bir memur size 2132 sayılı form gerektiğini söylediğinde ve siz de bunun ne olduğunu bilmediğinizde... O biliyordu. Size onu nereden bulacağınızı ve sonra ona geri getirmenizi söylerdi; çünkü formu nasıl "doğru", yani sosyal yardım kuruluşundaki kişilerin görmek istediği şekilde dolduracağınızı da gösterirdi. Peşinde olduğunuz parayı almak için gereken ek belgelerin neler olduğunu (şu yardım için şu doğum belgesi, bu yardım için şu ölüm belgesi, okul kaydı ve ödeme çeki için koçan, vb.), nereden ve nasıl alınacağını ve yardıma giden yolda bir sonraki aşamadan geçmek için kiminle görüşmeniz gerektiğini bilirdi. Bazı insanlar bunu tek başlarına yapamıyorlardı işte. Bu anlaşılır bir şey: karmaşık işlemler, alışılmadık bir bürokratik dil; görevlilerin bildiğinizi sandıkları şeyler ve sahip olduğunuzu sandıkları yetenekler.

Bu kadın size yardım ettiğinde, bütün belgeleri düzgün biçimde tamamlayarak alabildiğiniz ilk paranın bir kısmıyla ona küçük bir hediye vermek sadece makul ve komşuluğa yakışır bir davranıştı. Kadının burada yaptığı aslında düzenli bir işti. Çamaşırhanenin köşesinde oturup insanların form doldurmalarına yardım ediyordu; yoksul siyah kadınlar (bu toplumda bu tür bir *jeito*'ya ihtiyaç duyan insanlar) için bir çeşit insan kaynakları ofisiydi. Bu kadının yaptığı şeyi karşılayan bir sözcük yoktu ama insanlar ihtiyaç duydukları şeye nasıl ulaşacaklarını bilen kişinin bu kadın olduğunu biliyorlardı. *Despachante*'ye çok benziyordu ama yine de detaylar farklıydı: farklı müşteriler, farklı memurlar, farklı işlemler, evraklar ve farklı numaralar.

Bu iki vakayı bazı detaylardan kurtulmak için soyutlayarak birleştirirseniz, adını bilmediğimiz yeni bir kategori elde edersiniz: netameli bürokratik işlemleri halletmede danışmanlık hizmeti veren kişi. Bu tanımı akılda tutarak, Kuzey Amerikalılara ve Avrupalılara daha tanıdık gelecek örnekleri kolayca tespit edebiliriz.

Hastalar, "hasta danışmanının" ne kadar işe yaradığını bilirler; bu bir akraba ya da yakın arkadaş olabileceği gibi, sağlık problemi olan insanların (özellikle de hastalıkları bu problemlerle uğraşmayı güçleştiriyorsa) hayatını kolaylaştırmakla ilgilenen bir kuruluş tarafından gönderilmiş biri de olabilir. Ofis çalışanları, bir kuruluşta hem orada geçerli "yol-yordamı" hem de işleri kolaylaştırmak için kimi aramak gerektiğini bilen o kişiyi (tabii böyle bir iş arkadaşları olacak kadar şanslılarsa) tanırlar. Ve büyük ihtimalle bu kişi, diğer ofisteki kişiye daha önce bazı güzellikler de yapmıştır; bu yüzdendir ki yardımlaşma ağında süregelen münasebete dayanarak minnet borcuna başvurulabilir. (Bir devlet kuruluşuna araştırma önerisi hazırlayan bir profesör, sayısız zorlukla dolu ağır bürokratik işlemlerde ona kılavuzluk edecek böyle bir arkadaşı varsa şanslıdır.)

Şu temel kaideyi izlediğiniz zaman iki ya da daha fazla vakayı karşılaştırmak gerçekten işe yarar: Eğer bir şeyi, her *ne* olursa olsun, bir yerde bulursanız, onun bir çeşidini oraya benzeyen diğer yerlerde de bulacaksınızdır. Belki aynı adla ya da tıpatıp aynı meseleyle ilgili olmayacak ama araştırdığınız vakayı anlamak için nereye bakmanız, ne aramanız gerektiğini bilmenizi sağlayacak kadar benzer olacaktır ve daha önce tamamen anladığınızı düşündüğünüz vakaya tekrar bakmaya değebilecek yeni şeyler sunacaktır.

Mesela, bu aracılar bürokrasinin kapılarını açacak oyunları nereden biliyorlar? *Despachantes*'in kendi zanaatını nasıl öğrendiğini bilmiyorum ama Felt, çamaşırhanedeki kadının nasıl öğrendiğini kavradı. Hiç karmaşık değildi aslında. İşi işbaşında öğrenmişti. Belki ilk kez biri ona bir soru sorduğunda cevabı bilmiyordu ama daha önce kendi sorunları üzerinden çözüm yolları bulmayı öğrenmişti ve belli türden soruların cevabının hangi kişilerde olabileceğine dair genel dersler çıkaracak kadar analitik zekâya sahipti. Bu yüzden, ona daha önce görmediği ve nasıl doldurulacağından emin olmadığı bir formla gittiğinizde, ne yapılabileceğine dair iyi bir tahminde bulunabiliyordu.

Yalnızca cevapları bilmiyordu, daha önce duymadığı soruların cevaplarının nasıl bulunabileceğini de biliyordu. Sizin sorununuzu çözdükten sonra, çözmeyi bildiği sorunlar envanterine bu çözümü de ekleyebilirdi. Mahallede bu tür işleri bilen kişi olarak namı vardı ve bu yüzden de daha çok kişi sorunlarını ona getiriyordu. Gelen yeni sorunları da çözüyor ve böylece daha çok şey öğreniyordu. Kısa süre sonra bir hayli şey bilecek hâldeydi ve artık gayet iyi bir işi vardı. (3. Bölüm'de, Eliot Freidson'ın tıbbi uygulamalar çalışmasında anlatılan ve ileri sürülen bu olgunun diğer çeşitlerini tartışacağım.)

Genellemek istersek, Felt'in çalışması bize, benzer durumlardaki (*despachantes* gibi) uzman ve danışmanların bildiklerinin bir kısmını, bir nevi alıştırma yoluyla ama aynı zamanda (kuvvetle muhtemel) sorunun belirli örnekleriyle uğraşıp öğrendiklerini, bunları sürekli gelişen ve birbirine eklemlenen bir bilgi haznesinde arşivleyerek öğrendiklerini düşünmemiz gerektiğini gösterir. Bunu, salt varsayımdan veya doğrulanmış bilimsel/akademik bilgiden farklı ve çoğunlukla genel ilkeleri özel durumlara uygulamayı bilmeyi gerektiren, "ustalık" dediğimiz daha genel kategorinin bir çeşidi olarak görebiliriz. (Mühendis ve sanatçıların öğrendikleri genel ilkeleri, çalıştıkları somut durumlara uygulamalarını gerektiren teknik bilgi gibi bir şey.)

Bu yöntemi ilk kez, Everett C. Hughes bana Amerikan Hemşireler Birliğine yaptığı danışmanlıktan bahsettiğinde öğrendim. Amerikan Hemşireler Birliği, "bir meslek olarak" var olmak kaygısıyla bazı araştırmalara sponsor olmak gerektiğine karar vermiş. Fonlanabilecek araştırmaları tartışmak için Hughes'ü çağırmışlar. Hughes, görüşme sürerken, ona mühim görünen bir meselenin atlandığını fark etmiş ki bu, benim barlarda, partilerde vs. çalan müzisyenler üzerine yüksek lisans tez araştırmamın (Becker 1963, 79 – 100'de aktarılmıştır) kendisini ikaz ettiği türden bir meseleymiş. Üzerinde çalıştığım müzisyenler, açıkça ve sürekli olarak dinleyicilerini, hem onları çalıştıranları hem de müziklerini tüketenleri, "geri kafalı", cahil ve saygı duy-

maya değmez kişiler olarak görüp kötülüyorlardı. Buna rağmen bu insanları memnun etmeleri gerekiyordu. O hâlde benzer bir durum diğer hizmet sektörlerinde de ortaya çıkabilirdi (Neden olmasın?). Hughes, hemşirelerin pek saygın araştırma başlıklarına dair değerlendirmelerini bölüp şu soruyu sormuş: "Neden sizi gerçekten kaygılandıran bir sorun üzerine, hemşirelerin hastalarından nefret etme nedenleri üzerine bir araştırma yapmıyorsunuz?" Ona dehşet içinde bakmışlar ve biri sormuş: "Bunu nasıl bildiniz?" Hughes'ün burada yaptığı, şans eseri tutturmak değil, vakalardan sonuç çıkarma yönteminin zeki ve yaratıcı bir örneğidir.

Brezilya ve ABD arasındaki basit karşılaştırmadan öğreniyoruz ki, uzman bilgisi sorununun bazı boyutları farklı ülkelerde, alışkın olduğumuz ülkeninkinden farklı biçimlerde aniden belirebilir. Bir Amerikalı *despachante*'yi şaşkınlıkla hemen fark eder: Bildiğimiz hiçbir şeye benzemiyordur. Bu tür bir hizmete ihtiyaç duymanın bir tür Latin Amerika defosu olduğunu düşünmeye eğilimli olabilir ve kafa yormaya değer olmadığına karar verebiliriz. Fakat Amerikalı bir misafirin dikkatini çeken bu durumu Brezilyalılar fark etmez çünkü bu durum onlar için "normal"dir: Bu işi başka nasıl yaptırabilirsin ki? Alışılmadık olan olguyu dikkate alıp derinlemesine araştırmaya karar verdiğimizde her iki ülke hakkında da bir şeyler öğrenebiliriz.

Bunu yapmak, olası bir benzerliğin hem olabileceğini hem de olamayacağını düşündüğümüz yerlerde bunun peşine düşebileceğimizi ve vakalar arasındaki olası farkların, her iki vakanın da ait olduğu genel bir sınıflandırmaya dair imgelemimizi geliştirmek için kullanılabileceğini öğretir. Brezilyalı sosyal bilimci ise, Amerikalı arkadaşının tepkilerinden ya da Felt'in araştırmasını okuyarak *despachante*'nin, bürokrasiyle baş etmek için gerekli bir aracıdan fazlası olduğunu görür. Kısacası, ülkeler arası karşılaştırma bize önemli ve kullanışlı bir şey verir; o da, aşina olduğumuz vakanın ait olduğu daha genel bir kategoridir.

Açık olmak gerekirse, bu türden bir vakadan akıl yürütme bize, ülkenin bir özelliği ile *despachantes* ya da ulusal bir hususiyet sayılabilecek muhtemel formda benzer bir şeyin olup olmaması arasında bir korelasyon sunmaz. Onun yerine, bahsettiğim türden bir aracı hizmeti, bize, bazı insanların zor elde edilen bir bilgiye ihtiyaç duydukları ve diğerlerinin de bunu sağlayan bir iş kurdukları durumu aramamız gerektiğini söyler. Dahası, elde edilmesi zor olanın, özel bir kavrama yetisi veya yetenek gerektiren karmaşık bir şeyin nasıl ustalıkla idare edileceğinin bilgisi olduğunu söyler. Bu, evrensel bir genelleme değildir fakat bir durum hakkında daha fazla şey öğrenmeye çalışırken faydası olabilir.

Beklenmedik ve alışılmadık olandan öğrenmek: Fransa

Fransız profesörler vakasından da aynı usulle sonuç çıkarabiliriz.

Grenoble'da bir barda, Fransız profesörlerin en azından bazı Amerikalı profesörlere kıyasla, kendi gelecekleri üzerinde ne kadar az hâkimiyetleri olduğunu öğrendiğim bir sohbetten sonra, ABD'de daha önce fark etmediğim bir olguyu ve olası sonuçlarını görmeye başladım: Fransız akademik hayatının aşırı (Kuzey Amerikalı bakış açısıyla) merkeziyetçiliği. (Evet, dünyaya benden daha açık birçok kişi bunu zaten biliyordu. Onlar bunu nasıl öğrenmişlerdi bilmiyorum ama ben bu şekilde öğrendim.) Pierre-Michel Menger'in (1983), Pierre Boulez'nin modern Fransız müzik besteciliği dünyasına nasıl hükmettiğine (revaçta olduğu dönemde, hükümetin bestecilik için sağladığı fonların çoğunu doğrudan ya da dolaylı biçimde kontrol ediyordu) dair ayrıntılı analizini okudum ve Fransa'nın ummadığım alanlarda da merkeziyetçi olduğunu öğrendim. Akademik ya da sanatsal çalışmalar için devlet dışı destek kaynakları çok değildi. Fonlanmak istiyorsanız, bunu ya hükümetin bir bakanlığından alacaktınız ya da alamayacaktınız. Tamam, peki, biraz abarttım. Tanıdığım bazı insanlar ufak çaplı çeşitli projeler için yerel yönetimlerden de para alabilmişlerdi ve hatta bazıları Avrupa Toplu-

luğunun uluslararası projeler sistemiyle çalışmayı da öğrenmişti. Diğer yandan, devlet aygıtının içinde yarı özerk biçimde bulunan alt birimler de vardı ve merkeziyetçi bürokrasinin bunları tehlikeli ve "kontrol dışı" bir durum olarak gördüğünden neredeyse emindim. Daha sonra bu birimler, *Agence Nationale de la Recherche* [Ulusal Araştırma Ajansı] adı altında toplandı.

Her biri farklı patronlarca yönetilen özel üniversiteler, devlet üniversiteleri, yüksekokullar, mezhep okulları, kent okullarından oluşan büyük bir ağ şeklinde işleyen ve eski mezunlardan, vakıflardan, hükümet araştırma kuruluşlarından ve bazen futbol dünyasından dahi gelen çeşitli mali destek kaynakları olan biz Kuzey Amerikalıların kanıksamış olduğu yükseköğretim sistemine benzer hiçbir şeyin Fransa'da bulunmadığını idrak etmeye başladım. Bir kere Fransa'nın çok daha az yükseköğrenim kurumu var. Öğrenciler için buralara girmek daha zor. Hepsi aynı bakanlığın kontrolü altında (buna maaşları belirlemek de dâhil). Başarılı mezunların, destek için bağış yapacakları üniversite spor takımları yok. Pazarlık yapmak isteyen bir profesör, ne pazarlık yapılabilecek bir kişi ne de bir konu bulabiliyor.

Başlarda değilse bile daha sonra iki ülkenin arasındaki devasa ölçek farkını yavaş yavaş anlamaya başladım. Evet, ABD'nin Fransa'dan daha kalabalık bir nüfusu ve daha büyük bir yüz ölçümü var. Örneğin Grenoble'da barda bu sohbeti yaptığım sıralarda, ABD'de hâlihazırda sosyolog olarak hayatını kazanan (bazıları üniversite dışında tam zamanlı araştırmacı ama çoğunluğu üniversite personeli olan) yaklaşık yirmi bin kişi vardı; Fransa'da ise belki iki bin (o da bol keseden bir hesapla). Fransa'daki sosyologlar görece az sayıda olmalarına rağmen çok sayıda dergide, şaşırtıcı raddede akademik çalışma üretiyorlardı. Aynı şekilde, oldukça çeşitlilik arz eden ve yüksek miktarda kitap basan bir yayın sektörü de var. Bu az sayıda sosyolog, çok farklı konularda iki üç günlük kolokyumlar düzenleyecek mesaiyi sarf etmekten de geri kalmıyor. Ama yine de sayıları fazla değil.

Bu ölçek farklılıklarını bir kez kavradıktan sonra, Fransız sosyolojisinin bazı özellikleri (bu, İngiliz sosyolojisi için de geçerlidir çünkü aynı ölçek farklılıkları orada da mevcut) gizemini kaybetti. Üzerine fazla düşünmeden değerlendirdiğimde, Fransız sosyolojisinin keskin ve sert hizipçiliğinin Galyalı mizacından ya da benzer bir esrarengiz kuvvetten kaynaklandığını sanırdım. Fakat şimdi, az sayıda kişinin küçük iş imkânları, araştırma bütçesi ve diğer kıymetli şeyler pastasından bir dilim alabilmek için rekabetini ve bu rekabette vefakâr-fedakâr meslektaşlar ve eski ve yeni tilmizlerden oluşan güçlü bir ekibin başı olmanın sağladığı kayda değer üstünlüğü görünce bunu az çok anlaşılır buluyorum. Bu aynı zamanda, etnometodoloji, küçük gruplar sosyolojisi veya sembolik etkileşimcilik gibi özel bir alanda konumlanan sosyologların (bu işler ABD'de bir dernek, bir dergi, bir sekretarya sahibi olmaya ve yılda bir de toplantı düzenlemeye imkân tanıyacak kadar takipçiyi kolayca toplar ama hiçbir zaman ulusal düzeyde bir hâkimiyete olanak sağlayamaz) Fransa'da veya İngiltere'de nasıl olup da entelektüel alanın önemli bir kısmına egemen olabildiğini anlamamı sağladı: Zira egemen olunacak alan büyük değildi. Ben Bourdieu'nün Fransa'daki hâkimiyetini anlamaya yavaş yavaş başlarken, elbette Fransız sosyologları da neden Amerikan sosyoloji sahnesinde Bourdieu benzeri bir figürün hâkimiyet kuramadığını anlamakta zorluk çekiyordu. Amerikalılar, Fransız sosyoloji alanına hâkim olmanın organizasyon anlamında ne kadar düşük maliyetli olduğunu bilmiyorlardı. Ve Fransızlar da, Amerikan sosyolojisi gibi, bağımsız güç odaklarının bu kadar dağınık ve yaygın olduğu bir yapıda (araştırma hibesi alınabilecek çok sayıda yer, temas edebileceğiniz çok sayıda birim her zaman vardır) kimsenin bu türden bir hegemonya (Amerikan sosyolojisinin işleyişinde ampirik karşılığı bulunmayan bir Avrupa mefhumu) kurma ihtimalinin olmadığını anlayamıyorlardı. Fransa'da bazı eğilimleri dışlayabilirsiniz; fakat Amerika'da hiçbir eğilim kendine başka bir yuva bulamayacak kadar acayip veya tuhaf değildir.

Büyük şehirde yolunu bulmak: "bloklar"dan hareketle sonuç çıkarmak

İnsanlar, çoğunlukla, yaşadıkları yerin çevresindeki yolları bilirler: bazı yerlerin nerede olduğunu, bir yerden diğerine nasıl gidilebileceğini, birilerine yolu nasıl tarif edeceklerini. Bütün bunları çocukluklarında veya bir yere yeni taşındıklarında öğrenirler. Bu vazifeleri yerine getirebilmek için kendilerinden önceki insanların oluşturduğu düzeni öğrenirler; bunları "kültür"ün parçası olarak düşünebiliriz. Kültürel dokular olarak bu coğrafi temsil düzenleri, bir yerden başka bir yere farklılık gösterir. Birkaç yıl önce bu tür meseleler üzerine istikşafi biçimde düşünme fırsatım oldu. Eğer bazı şeyler farklı çıksaydı ciddi bir araştırmayla sonuçlanabilecek keşiflerim, daha genel bir şeyin "vakası" olarak ele alındığında basit olaylardan akıl yürütmenin ciddi araştırmaları canlandıracak detaylı yapılara öncülük edebileceğinin örneği olabilirdi.

Yıllar önce Paris'i ilk kez ziyaret eden bir Amerikalı sosyolog, bana ve arkadaşım Henri Peretz'e, gitmek istediğimiz yere kaç blok mesafede olduğumuzu sordu. Ona Paris'te Amerikan şehirlerindekine benzer türden "bloklar"ın olmadığını anlattık. Biraz sinirlenerek bunun saçma olduğunu, elbette Paris'te de her şehirde olduğu gibi bloklar olduğunu ki kendisinin durduğu yerden blokları görebildiğini söyledi. Gördüğü, iki veya daha fazla sokağın kesiştiği ve İngilizce "*corner*" (köşe) dediğimiz, Fransızcada ise *carrefours, coins* veya *angles* denilen yerlerdi. Tanıdık köşeleri ve çeşitli yönlere uzanan sokakları olan bu kesişim noktaları, ona, düzenli bir ağ ile uzanan (aynı uzaklıkta birbirine paralel doğu ve batıya uzanan bir sokak serisi ve benzer biçimde düzenlenmiş ama kuzey ve güneye giden diğer seri) bir blok sistemini anımsatmıştı. Bu şekilde düzenlenmiş şehirlerde bir yerin bir yerden sekiz blok ötede olduğunu söylemenin bir anlamı vardır. Bu yüzden, arkadaşımız bu türden bir cevap ve bu cevabı takip eden yönlendirmeler beklemişti: "Bu yönde dört blok git, sola dön, dört blok sonra oradasın."

Kuzey Amerikalıların bu türden cevaplar beklemesi anlaşılırdır çünkü çoğu Amerikan şehri bu şekilde düzenlenmiştir. Utah'daki Salt Lake City, merkezinde Mormon Tapınağı'nın bulunduğu Temple Meydanı'nın çevresinde kırk dönümlük alana kurulmuştur. Her iki tarafında, meydana paralel olarak eşit aralıklarla caddeler uzanır: Bu caddeler, batı yönünde 1. cadde, batı yönünde 2. cadde diye gider. Aynı durum, meydanın doğusu, kuzeyi ve güneyi için de geçerlidir. Nerede olduğunu ve gitmek istediğin yere nasıl ulaşacağını bulmak handiyse çocuk oyuncağıdır.

Az sayıda Amerikan kentinin böyle kusursuz bir biçimi vardır. Bu nedenle, çoğu kentin ağ benzeri bir yapısı olsa da, her kentteki ağ çeşidini öğrenmek gerekir. Mesela Chicago sakinlerinin yollarını bulmak için öğrenmesi gereken ağ türü hem basit hem de karmaşık görünür. Bu, bir çocuk, ziyaretçi ya da göçmenin öğrenmesi gereken bir şeydir; ancak bir kez öğrendikten sonra bunun üzerine düşünmenize gerek yoktur zira bu değişmeyecektir.

Chicago'da bir meydan yerine, kent merkezindeki State Caddesi (kuzey – güney yönünde düz uzanan) ve Madison Caddesi'nin (doğu – batı yönünde düz uzanan) kesiştiği yerden başlayan basit modelin karmaşıklığına göz atalım. Chicago'da her cadde bu noktadan itibaren numaralandırılmıştır.

Chicago'daki her bir adres için numaralandırma sistemi bu ağa uygulanmıştır. Bir caddenin her bir sekiz millik parçası, hepsi kullanılmasa da yüz adet numaradan oluşur (potansiyel olarak). Yani State Caddesi'nin doğudaki ilk bloğu 0 – 99 arasındaki, ikinci bloğu 100 – 199 arasındaki kapı numaralarından oluşur. Bu gösterir ki, State veya Madison Caddesi'nden eşit uzaklıktaki herhangi iki veya üç cadde aynı aralıkta numaralandırılacaktır. İki paralel caddenin blokları -mesela Monroe ve Adams- aynı yüzlük numaraları alacaktır: Adams Caddesi'nde bir blok 1200 ile 1299 arası numaralardan oluşuyorsa Monroe Caddesi'ndeki,

yani bir blok ötedeki paralel blok da aynı numaralardan oluşur. Çift sayılı kapı numaraları her zaman caddenin kuzeyinde veya batısında, tek sayılılar ise güneyinde veya doğusundadır.

Ayrıca bazı istisnaları olmakla birlikte her yarım milde bir (her dört caddede bir) "ana" cadde bulunur; bu, iş yerlerinin olduğu daha geniş bir caddedir ve neredeyse tamamı konutlardan oluşan "ara caddeler" ile kesişir. Ana caddelerin çoğunlukla toplu ulaşım hattı vardır. İki ana caddenin kesiştiği yerde "ana kavşak" olur ve bunlar mihenk noktalarıdır. Yani "Ashland ve Belmont'un civarı" diye bir adres tarif edebilirsiniz; bu bir ana kavşaktır (1600 batı ve 3200 kuzey).

Bu ağdaki yeri üzerinden herhangi bir konum kolayca tespit edilebilir: 777 North Michigan Bulvarı gibi bir adres Madison Caddesi'nin kuzeydeki 8. bloğundadır ve bir haritaya bakarak Michigan Bulvarı'nın, State Caddesi'nin iki cadde doğusunda olduğunu öğrenebiliriz. Benzer bir biçimde "Howie Becker çocukken 5430 Monroe Caddesi'nde yaşadı" dediğimizde, yetkin bir Chicagolu onun State Caddesi'nin 55. batı bloğunda ve (eğer gerekirse Monroe Caddesi'nin konumuna bakarak) Madison Caddesi'nin bir blok güneyinde yaşadığını anlar. Doğu batı caddelerinin ardışık sayılarla adlandırıldığı (Salt Lake City benzeri bir sistemin uygulandığı) şehrin güneyindeki adresler için bu kadar hesaplamaya bile gerek yoktur. Konuya vâkıf bir Chicagolu, 1250 doğu 54. caddenin, State Caddesi'nin doğusundaki 12. blokta, Madison Caddesi'nin güneyindeki 54. blokta olduğunu hemen bilir. (Caddeler sahiden de kuzey, güney, doğu ve batı yönlerinde düzenlenmiştir.) Diğer ülkelerle karşılaştırıldığında bir başka önemli fark ise Amerika'da, cadde boyunca isimlerin nadiren değişiyor olmasıdır. Bazı Chicago caddeleri yirmi beş veya otuz mil boyunca aynı isimle gider.

Bu temel kültürel kent bilgisini özetlemek gerekirse, Chicago caddeleri her zaman dik açıyla kesişir ve eşit aralıklıdır; evler bu tasarımla ahenkli bir düzende numaralandırılır. Her kavşak (bir-

kaç köşeli cadde istisnası dışında) standart bir görünüm sunar: iki caddenin kesiştiği yerde dört dik köşe. Dört adet kesişen cadde ile çevrili kara parçasına "blok" denir ve her bloğun dört köşesi bulunur. Bloklar neredeyse her zaman mükemmel biçimde düzenlendiğinden, arkadaşımızın benden ve Peretz'den istediği cevabı verebileceğiniz basit standart hesaplamalara (örneğin A noktası ile B noktasının uzaklığı) olanak tanır.

Son olarak, Chicagolular, kenti dört ana bölgeye bölünmüş hâliyle muntazam bulurlar (beşinci de genel olarak "varoşlar" diye adlandırılır): "şehir merkezi" ve onu çevreleyen kuzey, güney ve batı bölgeleri. Ağ sistemi, kent sakinlerine kendi sınırlı yerel versiyonlarını inşa etmeleri için olanak sağlar; bu sistemler sınırları birebir aynı biçimde çizmeseler de, karmaşaya yol açmayacak kadar iyi hesaplanmışlardır. Bu bölümler içinde, sokak numaralarına dayanan ince ayrımların önemi artar.

Böylece yetkin Chicago sakinleri, birkaç ipucu ile adresin tam konumunu bilebilirler. İşte bu yüzden arkadaşımız (Chicago'dan gelen) Paris'te mesafelerin bloklarla bağlantılı olacağını varsaydı.

Zahmetle ince ince anlatılan bu ayrıntılar da başvurduğum, efsanevi "yetkin" Chicago sakini âdetidir. Ama bu Chicagolu o kadar da efsanevi değil. Eğer Chicago'da (ya da benzer cadde düzeni olan bir yerde) büyüdüyseniz bu düzeni daha çocukken bellersiniz. Ana yönleri, cadde düzeni üzerinden öğrenirsiniz.

Yetişkinler bu idealize edilmiş koordinat sistemini muhitleriyle mekânsal ilişki kurmak, belli bir coğrafi konuma yönelmek ve bir şeylerin nerede olduğuna, buradan oraya nasıl gidileceğine dair komutlar alıp vermek için kullanırlar. Kendilerini bu özellikleri karşılamayan bir yerde bulduklarında, orayı illa farklı (dolayısıyla ilginç) bir mekân düzenlemesi olarak değerlendirmezler; bazı istisnalarla birlikte Chicago ağ sisteminin "aynısı" ama biçimsiz, kusurlu ve anormal bir versiyonu olduğunu düşünürler.

Chicago caddeleri ile ilgili ufak ayrıntıları, arkadaşımın fani dertlerinin ardındaki bazı olguları anlamak için kullanabilir miyim? Evet. Chicago için cevapladığım sorulardan ilham alarak bir soru sorabilirim: Chicago'nun yarı-matematiksel düzenindeki basitlik Paris'te olmadığına göre, Parisliler şehirde yol bulmayı nasıl öğreniyorlar? Bundan da önce, Paris'in nasıl bir mekân düzenleme sistemi vardır ve bu sistem nasıl oluşmuştur? Cevaplar bize herhangi bir şehre uygulayabileceğimiz daha genel kategoriler verir.

Eski yerleşim bölgelerindeki çoğu kent gibi (bu yüzden, iyi bildiğim Kuzey Amerika kentlerinden çok farklı olan ve birçok kentleşme kuramının dayandığı), Paris'in modern, "mantıklı" şehir planlama yöntemlerinin gelişimi de eskilere dayanır. Cadde öbekleri kademeli büyüme yerine (her biri kendi cadde öbeği ve farklı isimleri olan, çoğu zaman aynı yönde gitmeyen, yerel coğrafi duruma ve önceki yerleşimcilerin tercihlerine bağlı olan), ufak komşu mezraların daha büyük yığınlar içinde yavaş yavaş birleşmesiyle oluşur. Bu eski kentler, modern su dağıtım ve atık giderme sistemlerinin gelişiminden öncesine dayandığı için, insanlar evleri ve tabakhane, ahır gibi pislik üreten binaları doğal suyolları boyunca konumlandırmış ve böylece çöpü, kiri yakındaki bir nehre doğru eğimle akıtabilmişlerdir. Caddeler ve konutlar, suyun alçak yerlere doğru takip ettiği rota boyunca gelişmiştir. (Gagneux vd. 2002, 8-28, şu an Paris'in oldukça kalabalık bir bölgesi 5. arrondissement'ın yer altından akan bir nehri olan Bièvre'in tarihini anlatır.) Birkaç bina ile bir şablon oluşunca, sonraki binaların inşa edilme yerlerine ilişkin olarak bir süreklilik hâkim olmuştur. Herhangi bir merkezî otorite, genel bir yerleşim şemasının tayin edilmesi yönünde hüküm vermemiştir.

Paris defalarca yeniden inşa edildi; kent, bir zamanlar kenar mahalle ya da çiftlik olan alanlara doğru genişledi ve ayrıca (bu durum birçok çalışmaya da konu olmuştur) yerle yeksan edilip yeniden kuruldu. Bilhassa Baron Haussman, 1853 – 1870 yılları arasında kenti bugün ayırt edici kılan geniş bulvarlar, parklar ve

diğer özelliklere yer açmak için eski Paris'in büyük kısmını yıkmıştır. (Bu hikâye birçok yerde anlatılır; ben, Jordan 1996'dan okudum.) Bazı geniş caddeler ve bulvarlar; dar, dolambaçlı ve kolayca barikat kurulabilen labirentlerle mücadele etmek yerine, birliklerin düzenlenmiş yollardan ilerleyerek ayaklanma merkezlerine ulaşmasını kolaylaştırmak için inşa edilmiştir. Fakat yeniden yapılanmaların büyük kısmı, güç bela yaşanabilir hâldeki, yegâne özelliği çok eski olması olan evlerin yenilenmesi biçiminde olmuştur (bugün "kentsel dönüşüm" denen şeyin erken örneği). (Birçok başka kitabın yanı sıra, Eric Hazan'ın Paris coğrafyası üzerine kitabı [2002], Paris'in gelişimi ve yeniden kurulma hikâyesini anlatır. Thézy'nin [1998], 19. yy. ortasında Haussmann'ın faaliyetleri öncesi, sırası ve sonrasında Charles Marville tarafından çekilen Paris fotoğrafları derlemesi, eski Paris'in karmaşık yapısı hakkında fikir verir.)

Yani aşamalı ve plansız gelişimi nedeniyle Paris'in, bir seferde planlanan Chicago gibi, yaşayanların, yollarını bulmak için güvenebilecekleri yarı-matematiksel bir düzeni yoktur. Şimdi yeni bir sorumuz var: Parisliler blok sistemi olmaksızın hiç bilmedikleri bir yeri nasıl buluyorlar? Peretz ve ben, Chicagoluların kullandıkları yöntemin Fransız benzerlerini arayarak haftalarca bunu tartıştık.

Paris'te Chicago sisteminin bir muadili var mı? Parisliler nasıl kısa, öz ve net biçimde yol tarif ediyorlar?

Parislilerin, coğrafi bilgi iletişimini mümkün kılan bir "Chicago sistemi" muadilleri var ancak söz konusu olan, birçok yönden farklı ve epeyce daha az "verimli" bir sistem. Parisliler aşağı yukarı Chicago'nun büyük coğrafi bölümlemesine denk biçimde, iki ana bölüm kabul ediyorlar: *rive droite* ve *rive gauche* (sağ yaka ve sol yaka), bunun yanı sıra tam olarak tanımlanmamış ve *banlieue, périphérique* diye adlandırılan, şehir sınırının ötesindeki varoşlar (sınırlı ulaşım sağlayan otoban sistemi şehri az çok uygun bir biçimde çevreliyor). Bunlar, aradığım yerin Seine

Nehri'nin ne tarafında olduğunu söyleyerek genel bir yönlendirme sağlıyor. Fakat bu çok büyük bir alana tekabül ediyor ve fazla yardımcı olmuyor.

Belirli bir adresin yerini öğrenmem gerekiyor diyelim. Biri bana bunun 5. *arrondissement*'da [5. bölgede] olduğunu söyleyebilir. Paris yirmi idari bölgeye ayrılmış (her birinin kendi belediye başkanı var) ama bunlar da işin içinden çıkamayacağım kadar büyük alanlar.

Birçok kişi gitmek istediğiniz yeri size daha net tarif edebilmek için Paris metro istasyonlarını dikkate alıyor. Bizim, yaşadığımız yeri tarif etmek için yıllarca yaptığımız gibi siz de şöyle diyebilirsiniz: "Metro Cencier-Daubenton", 7. hat (şehri çapraz kesen on dört yer altı hattından biri) üzerinde bir durak. Ya da harita üzerinde bulabileceğiniz bilindik bir kent simgesine yakınlığıyla da tarif edebilirsiniz: "Eyfel Kulesine yakın" ya da "Père Lachaise Mezarlığı" veya "Bon Marché Alışveriş Merkezi". Herhangi bir büyük şehirde işe yarayabilecek her yöntem.

Cadde üzerindeki herhangi bir adresin ayrıntılı bilgisi, siz caddeyi bulana kadar işe yaramayacaktır. Chicago'da insanlar size net biçimde caddenin "2100 batı" veya "1600 kuzey"de olduğunu söylerler ama böyle bir ağı olmayan Paris'te bu mümkün değildir. Sadece caddenin adını bilmek işinizi kolaylaştırır çünkü çoğu cadde (Chicago terimleriyle) sadece bir veya iki blok uzunluğundadır. Bir kez caddeyi bulduktan sonra üzerindeki belli bir numarayı saptamakta sorun yoktur. Bu yüzden insanlar şöyle diyor: "Orası Rue la Vieuville'de, Place des Abbesses ile Cité de la Mairie arasında kısa bir yol." Ayrıca muhtemelen Place Pigalle'e çok yakın olduğunu da ekleyeceklerdir. Bu kadar bilgiyle fazla sorun yaşamazsınız.

Ama elbette Rue la Vieuville'in nerede olduğunu bilmelisiniz. Bunu nasıl öğreneceksiniz? Chicago ile Paris'te yol bulmada en büyük fark burada ortaya çıkıyor. Çoğu Parisli ve olaya vâkıf turist her zaman yanlarında *Plan de Paris* [Paris haritası] denen

bir kitapçık taşırlar (en azından akıllı telefonların haritaları çıkana kadar öyleydi). Yaklaşık seksen sayfalık bu kitapçıkta, kentin küçük bölümlerinin bütün caddelerinin planlarında her sokak (*rue*), bulvar, ana cadde, çıkmaz sokak (*impasse)* net bir biçimde işaretlidir; kapı numaraları planlar üzerinde rastgele yazılı olduğu için aradığınız binanın yaklaşık olarak nerede olduğunu söyleyebilirsiniz. Kitapçıkta aynı zamanda cadde, meydan ve benzeri yerlerin adlarının alfabetik bir dizini de vardır ve size hangi sayfaya bakmanız gerektiğini gösterir. Aradığınız caddenin ismini bulun, o sayfayı açın ve kenarlardaki sayıları kullanarak yerini bulun.

Sonra haritada bulduğunuz yere gidip Bruno Latour ve Emilie Hermant'ın *Paris, ville invisible*'deki (1998, 26.) çok manidar (bütün bunları kavrayınca) fotoğrafını canlandırabilirsiniz. Bu fotoğrafta Mme Lagoute, rue de la Vieuville üzerinde bir adres aramaktadır ve caddenin yerini konumlandırmak için önce *plan*ına, sonra da önündeki binanın duvarındaki mavi beyaz emaye levhadaki "Rue la Vieuville" yazısına bakarak kitabın dediğini doğruluyor mu diye kontrol eder. Ancak bundan sonra doğru yerde olduğunu bilir ve geriye sadece bina numarasını bulmak kalır. (Cadde tabelaları duvarlarda kendiliğinden belirmiyor. Latour ve Hermant tabela yapmak ve tabelanın olması gereken yerde olduğunu kontrol etmek için ne tür iş ve işçiler gerektiğini açıklayarak devam eder.)

Bir başka karmaşa: Cadde adları yol boyunca sık sık değişir ya da caddenin bir kısmına, birinin bu takdire layık olduğu fark edildiği için onun adı verilir ve caddeyi "eski adı" ile bilenler bu değişikliği öğrenmek durumunda kalır. *Plan*lar sık sık güncellendiği için bu çok fazla karışıklık yaratmaz.

Hiçbir sistem gerekli güvenilir bilgiyi tam olarak sağlayamadığı için, birçok farklı sistem kullanıcılarını bulur. Başka bir Parisli, Daniel Cefai, bunu fark etmiş ve konuya dikkat çekmiştir:

Ben hiç *plan de Paris* kullanmadım. Yolumu genellikle en ya-

kın metro istasyonuyla tayin ederim ve orada her istasyon çıkışında bulunan haritadan nereye gideceğimi kontrol ederim (bu haritalarda ve dizininde caddelerin adları ve hangi bölüme bakmanız gerektiğini gösteren sayılar bulunur). Eğer daha fazla bilgiye ihtiyacınız varsa metro bürosundaki görevliye sorabilirsiniz (oradaki görevliler, ki bu, işlerinin bir parçasıdır, çoğunlukla yardım ederler; orada bulunan *plan de Paris*'nin sayfalarını karıştırırken, çalacağınızdan korktukları için onu elinize vermezler). Evet, sorabilirsiniz. Ayrıca dışarı çıktığınızda, "kiosque"unda [gazete büfesi, t.s.n.] oturan satıcıya da sorabilirsiniz; eğer keyfi yerindeyse cevap verir, değilse sizi defeder!

Kısacası, genel ve hatasız bir sistem mümkün değildir çünkü konumlarla ilgili açıklayıcı bilgi vermekle görevli genel bir idari sistem yoktur. Parisliler, deneme yanılma yöntemiyle ömür boyu öğrenmek durumundadırlar.

Peretz'in de benim de birçok başka mesleki sorumluluğumuz olduğu için bu araştırma daha fazla ilerlemedi. Belki böyle tamamlanmamış düşünceleri, bitmiş bir makale gibi dergiye göndermeyiz ya da bir toplantıda meslektaşlarımıza sunmayız ama bunlar işe yaramaz ve tutarsız değillerdir. Biz, araştırılabilir bir fikrimiz olduğunu biliyorduk. Bazı okumalar belirledik, eski çalışmaları model olarak aldık ve bunlardan işe yarayabilecek şeyler çıkması için ne tür verilere ihtiyacımız olabileceğini düşündük. Bunu, işe yarar soru ve cevapların nerede yattığını görecek kadar iyi bildiğimiz iki vakadan akıl yürüterek becerdik.

Devam ettiğim ve bitirdiğim işler her zaman bu tür keşiflerle başlar. Saha araştırmacıları bu tür oyunları sık sık oynar; benim için bunlar bazı zihinsel yetenekleri canlı tutan alıştırmalardır. Üzerine düşündüğüm birçok şey imgeden öteye gitmez. Fakat sonuçlar, "eğer düşündüğüm gibi olsaydı ciddi bir çalışma yapardım" gibi ihtimallerin deposu olarak bende kalır.

(Buna benzer fikri egzersizler araştırmanın farklı aşamalarında da oldukça iyi çalışır. Saha çalışması yapanlar genellikle "günlük tutmayı" önerirler ki bu sadece, bu tür keşiflerin aşağı yukarı

ne yöne gittiğini görmeyi sağlar. Bu yöntemin nasıl uygulandığını Becker ve Faulkner 2013'te görebilirsiniz. Robert Faulkner ve ben müzisyenler ile ilgili bir kitap [Faulkner ve Becker 2009] yazarken nasıl akıl yürüttüğümüzü kayda almıştık.)

Sanayileşme: bir vakadan hareketle genel bir süreç hakkında akıl yürütme üzerine Everett C. Hughes'ün klasik ispatı

Şimdiye kadar verdiğim örnekler basitti: Birbirine bazı önemli yönlerden benzeyen ama bazı diğer yönlerden de farklı iki veya daha fazla şey buluyorsunuz ve dikkatinizi çeken farklılıkları oluşturan başka özellikleri arıyor, yüzeydeki bu farklılıkları ortaya çıkaran derindeki süreçleri araştırıyorsunuz. Bu işlemler bize hem dünyanın somut sosyolojik bilgisini, hem de benzer bir durumla karşılaştığımızda ne aramamız gerektiğini söyleyen daha soyut kuramlar veriyor.

Benzer şeyler bulmak, olduğundan daha kolay geliyor kulağa. Genellikle iki şeyin adı aynı olduğu için onların benzer olduğunu düşünürüz: Adı okul olan şeyler aynı olmalıdır, aile dediğimiz şeyler bütün önemli yönlerden benzerdir. Yoksa neden aynı adı verelim? Oysa okullar, hayati biçimlerde, özellikle gerçekte ne iş yaptıkları yönünden farklılık gösterir. Bazıları, iyi niyetle "eğitim" diyebileceğimiz bir şey yapıyor olabilir fakat birçoğu daha çok hapishane gibidir (böyle bir okul betimlemesi için Nolan 2011'e bakınız). Bazı adı farklı kurumlar ise, örneğin hapishane, hem iyi kalpli hapishane görevlilerinin mahkûmlara faydalı işler öğretmesi hem de iyi kalpli mahkûmların birbirlerine faydalı olması muhtemel işler öğretmek için örgütlenmesi bakımından eğitim anlamında çok iyi iş çıkarabilir.

Eğer adları göründüğü gibi kabul edemiyorsak, karşılaştırmak için benzer şeyleri nasıl buluruz? Goffman'ın total kurumlar üzerine ünlü makalesinde yaptığını yapabiliriz (1961, 1-124): Araştırılacak kategoriyi tanımlayan bir hususiyet seçin ve ne kadar mantık dışı bir vaka yığını üretirse üretsin pes etmeyin. Goffman sosyolojik olarak ilginç biçimlerde çeşitlenen tanımlayıcı bir hu-

susiyet seçti: "Her kurum, üyelerinin zaman ve ilgilerinin bir parçasını ele geçirir ve onlara başka şeyler sunar; kısacası, bütün kurumların kuşatıcı eğilimleri vardır (...) [Bazıları] diğerlerinden ayrı olarak daha üst bir düzeyde kuşatıcıdır. Kuşatıcı ya da total karakterleri, dış dünyayla sosyal ilişki kurma ya da orayı terk edebilme noktasında konmuş engellerle sembolize edilir ve çoğunlukla fiziksel olarak da ayrık bir alan içerisinde bulunurlar -örneğin kilitli kapılar, yüksek duvarlar, dikenli teller, uçurumlar, su birikintisi, orman veya çalılıklar-." (Goffman, 1961, 4). Total kurumlar, dış dünyayla araya konulmuş bu mesafe üzerinden toplumsal teması kısıtlarlar. Goffman'da tanımlandıkları şekliyle, kurumun sakinlerinin ve orada yaşayan, çalışan personelin dış dünyayla temasını engellerler, bu iki grubun da birbirleriyle ilişkisini kesin biçimde düzenlerler ve bunu en asgari seviyede tutarlar. Keşfedilmesi ve "ölçülmesi" görece kolay bu özellikler herhangi bir tanımsal tartışmaya neden olmaz.

Goffman'ın total kurum tanımını, geleneksel ahlaki yargı kategorilerimize uymasa bile tartışmıyoruz. Goffman'ın tanımı birbirine "aykırı vakalar"ı ahlaki bakımdan birbirine yakın konumlara yerleştirir. Hapishaneler ve akıl hastaneleri hakkında, öyle ya da böyle, düzenli olarak ahlaki yargılar öne süreriz. Bu yerleri, günahkâr veya kusurlu insanlarla (yatanları ya da gardiyanları kastederek) dolu aşağılık yerler, manastır ya da askerî eğitim merkezlerini de ahlaki bakımdan ortalamanın üzerinde insanlarla dolu saygın kurumlar olarak düşünürüz. Fakat bu dört kurum tipini birden içeren ve üstelik denizaltı ve açık deniz gemilerini de bunlara ekleyen bir kategoriyle (total kurum) ilgili olarak hâlihazırda yargılarımız yoktur. Bu kurumların ahlaki bakımdan benzersiz niteliği (geleneksel bir bakış açısıyla), etkileşimi kısıtlaması bakımından açık biçimde benzer olmaları, analizi geleneksel iyi-kötü imgelemine uymak zorunda olmaktan muaf tutar.

Etkileşimsel benzerlikleri sosyolojik bir kavrayış vadeden bir kategori bulunca, bunlar arasında etkileşimsel bakımdan il-

ginç farklılıklar ararız. Böylece bu farklılıkları yaratan koşulları ve onların sonuçlarını aramaya başlarız. Goffman'ın analizi bu noktada yardımcı olmaz çünkü o, manastırlar, denizaltılar, akıl hastaneleri ve hapishaneler arasındaki farklılıkların peşine düşüp total kurumları ayırt eden bir analiz yapmamıştır. Bunu, Everett Hughes'ün (1949), karşılaştırmalı analizin daha karmaşık bir türü olan, sanayileşmeyi parçalarına ayırıp irdelediği, sanayileşmeye özgü süreçleri anlayabilmek için çeşitli vakaların özelliklerinden akıl yürüttüğü çalışmasında buluruz.

Biraz arka plan

Everett Hughes (kendisi Robert E. Park'ın bir öğrencisidir ve gerçekten de geniş perspektif sahibi bir sosyologdur -ki o zamanlar bu nadir bir durumdu-), emlakçılar üzerine tezini tamamladıktan sonra Almanya'ya gitti ve orada endüstriyel iş gücü içinde etnik ve dinî çeşitlilikleri çalıştı (Hughes 1935). Daha sonra ders vermek içi Kanada'ya gitti ve kısa süre içinde orada da benzer konularla ilgilendi. İlk olarak ülkenin geniş iktisadi yapısı üzerine, daha sonra Quebec eyaleti üzerine (Hughes 1941) ve son olarak da, yakın bir zaman önce iki yeni tekstil fabrikası açılmış olan Drummondville adlı küçük bir şehirde eşi Helen MacGill Hughes (o da Park'ın bir öğrencisiydi) ile birlikte bir yıl boyunca derinlemesine bir saha çalışması yaptı. Bu araştırma, bu alt disiplinin tarihinde pek bahsi geçmese de muhtemelen endüstri sosyolojisinin ilk büyük çalışmasını üretti (Hughes 1943).

Chicago Üniversitesinde hoca oldu ve hemen ardından II. Dünya Savaşı patlak verdi. Vakit kaybetmeden, savaşların (ya da diğer büyük tarihî olayların), kurumları (örgüt ile eş anlamlı kullandığı bir kelime) nasıl etkilediği üzerine genel meseleyle ilgilenmeye başladı (Hughes 1942). Bu, Chicago Üniversitesi araştırmacılarından incelemeleri istenen pratik bir sorun ile örtüşüyordu: İşçi ihtiyacı sürekli artan işverenlerin, beyaz işçilerin itirazlarına rağmen farklı ırkları birleştirdikleri endüstriyel iş gücü ile nasıl başa çıkılır? Hughes, Chicago'da ve çevresinde

faaliyet gösteren çeşitli savaş endüstrilerinde ırklar arası ilişkiler üzerine yürütülen çok sayıda araştırmada üniversiteden diğer araştırmacılarla iş birliği yaptı (Hughes 1946). Çeşitli benzer konularda yaptığı derinlemesine okumalarıyla zenginleşen bu çalışmaları, Frankofon Kanada üzerine kitabında başlayan özel ve ayrıntılı analiziyle birlikte, bu alandaki tespitleri genelleştiren, beni burada alakadar eden daha geniş inceleme için dayanak sağladı.

Temel analiz

1949'da Hughes, haklı olarak fakat o dönem için alışılmadık biçimde uzun bir başlıkla bir makale yayımladı: saha çalışmalarının bulgularıyla dünyadaki sanayileşme süreçlerinin karşılaştırmalı analizi üzerine kapsamlı okumalarını bütünleştiren, "Sanayideki Etnik İlişkilerin İncelenmesinden Hareketle Sanayi ve Topluma İlişkin Sorular".

Söz konusu çalışmasında Hughes, öncelikle, görünüşte farklı ama işaret ettikleri temel yapılar bakımından benzer iki bağlantılı soruyu tespit ediyor. İlki olgusal: Avrupa ve Kuzey Amerika kaynaklı sanayinin nüfuz ettiği eski sömürgelerde etnik iş bölümü nasıldır?

İkinci soru daha pratik ve sınırlı bir bağlamda ortaya çıkıyor: Tüm Amerikan iş gücünü mümkün olan en yüksek düzeyde nasıl kullanabiliriz? Daha açıkça, etnik ve ırksal ön yargı ve ayrımcılık kaynaklı haksızlıklar ve verimsizlikten nasıl kurtulabiliriz?

Bu sorunsalları, mümkün olan en genel kuramsal bakış açısına bağlayıp üstü kapalı biçimde şöyle der: "Ne zaman biri ırksal ve etnik ilişkilerle ilgili bir sorunu kaşısa toplumun kendisini -bu durumda sanayi ve toplumu- ilgilendiren sorunları gün yüzüne çıkarır." Yerinde bir nasihat. Hughes, tekil vakaların özelliklerinden hareketle en genel olguların peşine düşecektir.

Bu niyetle üç kapsamlı genelleme yapar; makalenin geri kalanını yönlendiren önermenin temel varsayımları olarak hizmet edecek olgusal açıklamaları ise tartışmasız doğrudur. Az sayıda

kişi farkına varacak olsa da Hughes aslında matematiksel biçimde düşünmüştür; çoğunlukla birkaç temel varsayım üzerinden akıl yürüterek ilginç, beklenmedik ama mantıklı sonuçlara ulaşmıştır. Elbette, varsayımlarını bu iyi bildiği insani eylem alanındaki bilgisinden seçtiği için analitik bakımdan verimli çıkacaktı. Sadece mantıksal sonuçlardan çıkarsama yapıp onları ampirik olarak sınadı demek istemiyorum. Onun yaptığı bu türden bir şey değildi. Aksine, bu sonuçların mantıksal olarak takip edilebileceği bir argüman ağı oluşturdu; olgunun derin bilgisi ile desteklenen, tümdengelim kadar tümevarıma da başvuran.

İlk genelleme şöyle: "Sanayi, her zaman ve her yerde devasa bir halk karmacıdır." Bir bölge ilk kez endüstriyel kuruluşlar ve iş biçimlerine sahip olduğunda, kaçınılmaz sonuçlardan biri etnik ve ırksal karışmadır, diye açıklıyor Hughes. Bu sıradan görünen gözlem, izleyen analizin tümünü harekete geçiriyor ve başta yüzeysel gibi görünen ancak ilerledikçe çok daha fazlasını temsil ettiğini fark ettiğimiz bir çerçeveden kesin örnekler sunuyor.

Genelleme, Hughes'ün kendi akıl yürütme zinciri tarafından da destekleniyor. Sanayi her zaman halkın farklı unsurlarının birbiriyle karışmasına zemin hazırlar; çünkü sanayi öncesi tarımsal ekonomide çalışan yerel nüfus yeni kurulan fabrikalar için yeteri kadar işçi sağlayamaz. Tarımsal alandaki nüfus bir sanayi tesisinin ihtiyaç duyduğu insan sayısını karşılayamaz; dolayısıyla işverenler bir yerlerden iş gücü temin etmek durumundadırlar. Farklı coğrafyalardan insanlar neredeyse her zaman ırk veya etnik köken ya da her iki yönden de birbirinden farklıdır; bu nedenle, dışarıdan getirilmiş işçiler kaçınılmaz olarak yerel halkın kültüründen farklı bir kültüre sahiptir. Küçük de olsa coğrafi-etnik farklılıklar; iş, para ve endüstriyel faaliyetleri etkileyen diğer şeyler ile ilgili anlayış ve uygulamalar bakımından kayda değer kültürel farklılıklar üretir (etnik olarak benzer toplulukların içinde bile).

Devamında Hughes mühim bir ayrım yapar. Bu ayrım, sa-

nayinin ana ülkelerinde (sanayi devriminin ilk kez ortaya çıktığı ülkelerde) ortaya çıkış biçimindeki sanayileşme ile sömürge şubelerindeki sanayileşme arasındadır. Bu sömürge ülkelerde yerel nüfusun hiçbir tecrübesi yoktur ve endüstriyel yapılanma ve çalışma kalıpları ana ülkeler tarafından ihraç edilir. Hughes bu iki sanayileşme türünde, etnik kökene göre işe almada farklı işleyişler bulur.

Ana ülkeler endüstriyel işleyiş için gerekli kanun, teamül ve kurumlar matrisine hâlihazırda sahiptir. Bütün bu tertibat hâlihazırda oradadır ve işler hâldedir. Endüstriyel hiyerarşinin en tepesini işgal eden yöneticiler, teknisyenler ve temel niteliklere sahip işçiler fabrikaların bulunduğu bölgede yaşarlar ve böylece, yeni bir tanesi daha açıldığında derhâl çalışmaya hazırdırlar. Bölgenin yerlisi olup aynı etnik kökenden gelenler, çalışma ve özellikle de ücretli çalışma disiplini konusunda benzer bir kültürel anlayışa sahiptirler. Yine de, yeni fabrikalar, üretimin asıl yükünü çekecek düşük kademelerden iş gücünü herhangi bir yerden bulup getirmek durumundadır. Bu ithal işçiler başlangıçta yakın yerlerden getirilirler. Kuzey Amerika örneğinde, kültürel ve etnik farklılıklar olsa da bu farklılıklar başlangıçta çeşitli Avrupa ulusları arasındaydı. Eski, sanayi öncesi iktidar grupları (arazi sahipleri, tüccarlar ve serbest meslek sahipleri) yeni sanayilerin yöneticilerini -özellikle de etnik olarak farklılarsa- kıskanabiliyorlardı. Farklı etnik kökenden sanayi işçileri, belki ikinci nesilden itibaren başarılı biçimde sosyal hareketlilik gösterebilir ya da daha düşük bir konumda az çok kalıcı biçimde hapsolabilirlerdi. Hapsolma durumunda, siyaset etnik bir çeşni alabilir. Fakat fabrika kademelerinde hareketlilik çoğu zaman bir çeşit ihtimaldir.

Diğer yandan, sömürge ve eski-sömürge ülkelerde, endüstriyel iş gücüne katılacak kişiler hâlihazırda orada yaşamaktadır fakat beceri ve endüstriyel çalışma disiplini bakımından eğitime ihtiyaçları vardır. Ya da benzer biçimde, eğitimsiz kişiler üçüncü bir ülkeden ithal edilecektir. Teknik ve yönetici personelin üst

kademelerinin de aynı şekilde ithal edilmesi gerekir çünkü hiçbir yerli unsurda, iş yeri sahibi ve patronların bu işler için gerekli gördüğü eğitim ve tutum örüntüsü yoktur. Ana ülke ve sömürge arasındaki ayrım, şu türden çifte yapılanmalarda cisimleşir: İngiltere ve Afrika, Hollanda ve Hollanda Doğu Hint Adaları, Birleşik Devletler ve Filipinler. Sanayide çalışması için aynı ülkenin kırsal alanından kente insanlar getirildiğinde küçük bir farklılık oluşur (Hughes'ün Quebec'teki araştırmasında karşılaştığı durum budur).

Göreceğimiz gibi bu ayrım Hughes'e, sömürgelerde ve daha sonra da ana ülkelerde, her iki yönde karşılaştırma çalışmalarında birçok fenomeni anlayabilmesi için ihtiyacı olan her şeyi sunar. Analitik anlamda bu kadar üretken bir farklılığı nasıl cımbızlarsınız? Goffman, etkileşim ihtimallerini etkileyen hususiyetleri aradı. Hughes ise, etkileşim kalıplarını etkileyen temel sanayileşme durumlarına odaklandı.

Burada etnik personel alma kalıplarındaki fark ile bu farkın kurumsal mertebelerde etnik dağılıma doğrudan etkilerini inceledi.

Hughes, ikinci genellemesinde şöyle der: "Modern sanayi, devasa bir karmaç olma meziyetiyle, ırksal, etnik ve dinî ayrımcılığın kaçınılmaz olarak muazzam bir faili oldu." Hughes, ayrımcılığı istatistiksel olarak tanımlar: Bir yerde mevki ve iş çeşitlerinin etnik dağılımı normalde olması gerekenden farklıysa, orada ayrımcılık var demektir. Bu önermenin, terimi (ayrımcılık) ahlaki olmaktan çok teknik bir çerçevede kullandığına dikkat edin; buna göre, ayrımcılık tanım itibarıyla "kötü" bir şey değildir. İstatistiki bir tanım kullanmak Hughes'ün, genelde ahlaki bir yük taşıyan bir konuda, mevcut tartışmalara girmek zorunda kalmadan ilginç ve önemli bir şeyi işaret etmesine imkân veriyor. Doğrudan ahlaki yargılamalar yapmamız gerektiğine dair hislerimiz tarafından yolumuzdan saptırılmamalıyız. Durumun ve bu duruma dâhil olanların tümünün eylem ihtimallerinin

dinamiklerini tamamen anladıktan sonra bu yargılamalar için zaten yeterince vaktiniz olacaktır.

Çeşitli dağılımlar söz konusu olabilir. Bir uçta, farklı bir kültürel ve etnik kimliğe sahip insanlar bir sanayi kuruluşunda belli mevki ve uzmanlık alanlarında yığılabilir ve orada çakılı kalabilirler çünkü endüstriler, ırksal ya da etnik olarak, alt düzey çalışanlarına nadiren hareketlilik fırsatı tanırlar. Bazı kurumlar hareketliliğe nadiren izin verseler veya her şeye rağmen bunu teşvik etseler de, bu kurumların çoğu, etnik açıdan belirlenmiş sınırların ötesinde hareketliliğe izin vermeyen kast sistemlerini andırır. Hughes, etnik ayrımcılık düzeyini ve pozisyonlar arası hareketlilik oranını, bu tür durumları çalışırken cevaplanması gereken sorular ve tarif edilmesi gereken genel biçimler olarak imler.

Endüstriyel ast-üst ilişkilerinde potansiyel veya (çoğunlukla) mevcut bazı sorunlar, endüstriyel, politik, dinî ve etnik çatışmalar olarak birbirine karışabilir ve hatta genellikle karışır da. Yanlış anlama olasılıkları, kelimelerin anlamına dair basit karmaşalardan açık savaş hâline, ırk ve etnik temelli politikaların gelişimine ve Hughes'ün oldukça iyi analiz ettiği birçok ara basamağa kadar uzanır.

Hughes'ün üçüncü genellemesi: "Sanayi, neredeyse evrensel olarak, ırksal ve etnik ayrımcılığın failidir. Sanayi işçilerini işe alan kişi, neredeyse her zaman, etnik olarak çeşitlilik gösteren bir havuzdan seçim yapmak durumdadır; bu yüzden, yapılan her seçim kaçınılmaz olarak etnik bir seçimdir." Eğer ırk ayrımı fırsat dağılımında bir sapma ise, ayrımcılık bunun failidir çünkü seçen kişi, çalışma hayatı ile alakasız olsa da etnik hususiyetleri göz önünde bulundurur. Fakat ırk ayrımı kendi başına ayrımcılığı göstermez. İnsanların sanayi tecrübesi ve eğitimi etnik kimliklerine göre farklı olabilir ve konuyla ilgili özellikleri hesaba katarak yapılan bir seçim, bu özellikler etnik kimliklerle ile ilişkili olduğu için, tamamıyla etnisite temelli bir seçim görünümü verebi-

lir. Bu durum, ayrımcılığın ne zaman ortaya çıktığını anlamayı zorlaştırır. Seçimi yapan kişiler bile ayrımcılık yapıp yapmadıklarını bilemeyebilirler. (Kişilerin kendi saikleriyle ile ilgili benzer karışıklıklar 5. Bölüm'ün ana temasını oluşturur.)

Ana ülke ile sömürge durumlarındaki ayrımı karşılaştırmak doğru olur çünkü böylesi bir karşılaştırma, özünde aynı olan endüstriyel faaliyetlerin çarpıcı organizasyon farklılıklarını vurgular. Analizin ana boyutu için endüstriyel kademelerdeki etnik dağılım oranı doğru seçimdir çünkü bu durum, sanayileşmenin gerçekleştiği bir toplumdaki diğer tüm etkileşim özelliklerini de etkiler. Hughes mühim bir özellik daha ekler: yeni fabrikanın kurulduğu toplumun siyasal ve sosyal örgütlenmesi.

Sanayileşme vakalarını karşılaştırmak ne işimize yarar?

Zemini hazırladıktan sonra Hughes, (şapkadan tavşan çıkaran bir sihirbaz gibi) endüstriyel kademeler, iş örgütlenmesi ile hareketlilik, hırs, sponsorluk, iltimas, güven ve hükümetin rolü gibi sorunları da içeren toplumsal ilişkiler üzerine karmaşık analizini üretir. Temel işleyiş aslında basittir: Bir vakada her ne bulduysanız, diğerlerinde de o olacaktır (ama muhtemelen ilk başta varlığını fark etmemize engel olacak kadar farklı bir biçimde Goffman'ın "On Cooling the Mark Out" (1952) makalesinde yaptığı budur: Dolandırıcı, benlik duygusu sert biçimde örselenmiş kızgın *Mark*'ın[2] olası yıkıcı eylemlerini durdurması için bir ekip arkadaşından yardım alırsa; insanların bu tür hayal kırıklıkları yaşadığı diğer durumlarda da aynı personeli kullanacak ve benzer işlemleri sergileyecektir. Goffman bu tür örnekleri, mesela, restoranların girişindeki buyur eden görevlilerde (hak ettiklerini düşündükleri özel muameleyi göremeyen müdavimleri sakinleştiren kişiler) ve daha genel biçimde de toplumun hayal kırıklığına uğrattığı insanları sakinleştiren psikiyatristlerin ey-

2 T.S.N.: Goffman, *On Cooling the Mark Out* makalesinde "Mark" kelimesinin argoda suiistimal edilen, dolandırılan kişiye verilen ad olduğunu anlatır.

lemlerinde bulur. Hughes endüstriyel oluşumlar arası karşılaştırmalarını her iki yönde de çalıştırır; sömürgelerdeki olguların ana ülkelerde ne araması gerektiğini söylemesine ve aynı zamanda da tam tersine izin verir. Sanayideki kademeler arası hareketliliğin ve bunun anlamı üzerine analizi bunun iyi bir örneğidir.

Her Batılı ülkenin, etnik olarak farklılaşan güç, yetenek ve itibar hiyerarşisi olsa da (bazılarında yıllar içinde etnik farklılıklar silinebilir), merkez ülkelerin açık sınıf sistemi genellikle hareketliliği teşvik eder; bu nedenle kademeler arasında yükselmek en azından prensipte mümkündür. Yönetim, çalışanlarının hırslı olmasını ister ve en azından hırslı olmayı aptalca bir iş olarak göstermeyecek kadar hareketlilik vardır.

Sömürgelerde durum böyle değildir; hiçbir yerli, endüstriyel itibar ve komuta sisteminin beyin takımına giriş hakkı alamaz. Bunun birçok sonucu vardır ve bu sonuçlar arasında en önemlisi hiçbir grubun diğerinin amaç ve niyetlerini kavrayamamasıdır. Bu da "kukla patron"un aykırı konumunu ortaya çıkarır: hem yerlilere hem de farklı etnik grup liderlerine yakın, belki karışık bir toplumsal kökene sahip ama her durumda iki grubun da fikirlerini ve düşünme biçimini bilen ve anlayan bir yönetici. Patronlar ona işçilere ne söylemesi gerektiğini söyler ve o da söyleneni yapar; aynı şekilde işçilerin ne düşündüklerini ve söylediklerini patronların bilmesini sağlar. "Bu kişi işçilerin hususi durumlarını bilir ve onlarla ona göre muhatap olur. Bir bağlantı kişisi, bir arabulucudur. Sanayiye ve sanayideki yöneticilere fazlasıyla yabancı bir işçi grubunun olduğu yerlerde birine bu işlev atfedilir. Aslına bakılırsa bu kişi alt ve üst kademeler arasındaki uçurumu kanıtlar ve aşağıdan yukarı doğru hareketliliğin hiç de kolay olmadığını simgeler." (Hughes 1949, 218). Kukla patron hem gerçek anlamıyla hem de kültürel olarak çift dillidir; endüstrinin kanıksadığı anlamları farklı kültürden kişilerin anlayabileceği dile çevirir. Bu iş, bu işlev ana-merkez ülkelerde bulunur mu? Bu isimle değil ama bulunur. Bunu ararken Hughes, o ya da bu biçimde her iki düzende de ortaya çıkan etnisite, hareketlilik, hırs ve güven arası bir bağlantılar ağını deşifre eder.

> [Sömürge durumunda] kukla patron sınırlı hareketliliği temsil eder. Kendisi hareketli ve hırslıdır. Fakat işinin doğası kitlelerin hareketlilik yoksunluğuna dayanır. Kukla patron ana ülkelerde de mevcuttur. Nerede yeni ve yabancı unsurlar iş gücüne dâhil ediliyorsa, orada o da bulunur. Zenci personel görevlisi [1940'lar ABD sanayinde] en yeni kukla patronlardan biridir; zenci hizmetçi ile yönetim arasında bir bağlantı kişisi olarak davranır. O, sanayide herhangi daha üst bir pozisyon ya da yetki için aday olarak düşünülmez; onunki, önemli sayıda zenci işçi işe alındığı takdirde ve zenci işçinin diğer işçilerden farklı bir bağlantı noktası gerektirdiği düşünüldüğü sürece var olan bir kadrodur. Eğer ırk farkı yok olur ya da yok olmaya yüz tutarsa, zenci personel görevlisine de ihtiyaç olmayacaktır. (*a.g.e.*)

Hughes, sanayi argosundan "kukla patron" terimini, farklı kültürlerin karşılaştığı her sanayi düzenine uygulanabilir bir kavrama dönüştürür; ilk büyük genellemesinin, sanayinin her zaman kültürel melezlenme ürettiği olduğunu hatırlayın.

Hughes, savaş döneminde Chicago sanayinde kendi araştırmasından örneklerle (zenci personel görevlisi örneği), yarı-sömürge Quebec'te çalıştığı tekstil fabrikalarından örnekleri karşılaştırarak, sanayi kuruluşlarını anlamaya yarayacak, temel örgütsel olgulara başka şekilde bakmaya imkân veren "ispiyoncu" kavramı ile yeni bir olguya dikkat çekmiştir. Ek olarak, sömürge literatürüne dair kendi hacimli okumaları kadar, elbette öğrencilerinin çalışmalarından (örn. Melville Dalton'un [1959, 199] ABD'de ticari işletmelerde gereken etnik bağlılık türleri veya bağlılık eksikliği üzerine araştırması) öğrendiklerine de itimat etmiştir.

Kukla patronun varlığı, hırs konusunda da yeni soruları gündeme getirir: İşçilerin ne kadar hırslı olması uygundur? Endüstri, işçilerin hırslı olması gerektiğini düşünür (elbette her zaman değil); fakat aynı zamanda (toplumun geneli gibi), hırs konusunda (Hughes'ün defalarca geri döndüğü bir konu) çelişkili düşünceler de taşır; hırsın yokluğundan muzdarip olduğu gibi, insanların çok hırslı olmasından da şikâyet eder (Hughes 1947).

Sanayi gerçekten talep ettiği hırsın herkeste bulunmasını ister mi? Bir kurum, başı ağrımadan hangi oranda hırslı insanı kaldırabilir? Hughes bir kurumda yöneticilerin, "insanların, varlıkları için Tanrı'ya şükrettikleri" yerde, Tanrı'ya, insanların oldukları yerde kaldıkları için şükrettiklerini belirtir.

Karar verici konumda olanlar, ekiplerine güvenebilmek ister.

> Sömürge veya yarı-sömürge sanayi bölgelerinde, yönetimi emin ellerde tutma gerekliliğinden açıkça bahsedilir; bu emin eller ulusal duyarlılık kadar genel kültürel arka plan bakımından inceden inceye tanımlanmış kişilerin elleridir. Sanayinin ana ülkelerinde de bundan bahsedilebilir ama farkında olunsun ya da olunmasın bu tür bir mekanizmanın hâlihazırda çalışıyor olması muhtemeldir. Örneğin bu, destek mekanizmaları üzerinden işliyor olabilir; gelecek vadeden gençler seçilir ve toplumsal hareketlilik mücadelelerinde üstleri tarafından teşvik edilir. Yükselme yolunda sadece teknik eğitim verilmez, aynı zamanda yönetim grubunun yöntem ve duyarlılıkları gösterilir ve onların iç icabetiyle karar verilir. (Hughes 1949, 219)

Sanayide en üst ve en güçlü mevkiler gücü, sadece belirli bir kuruma değil, yönetici sınıfa ve onun kültürüne bağlı olduğu düşünülen kişilerin elinde toplar. Etnik köken, bu kültürel sadakatin kesin bir göstergesi olarak kabul edilir.

Kayırma meselesinden bahsettikten sonra Hughes bunu birçok yerde arar ve yeterince emin biçimde alt kademelerdeki kişilerin kayırma gücüne işaret eder. Bu kişiler, onların düzeyinde eleman açığı olduğunda kendi köylerinden ya da ailelerinden "güvenilir" kişileri önererek işe alma sürecini çoğunlukla kontrol ederler. Farklı grupların hangi işlerde "iyi" olduklarına dair stereotipler gelişir ve bu sürüp gider.

Hughes bu kısa makalede diğer konulara da değinir fakat hiçbiri, etnik gruplarda ve etnik gruplar arası din, aile, sınıf yapısı, toplumsal örgütlenme ve politikayı analiz ettiği Quebec üzerine monografik çalışması kadar uzun değildir. Tüm bu meseleleri karşılaştırmalı kalkınma perspektifi içerisinde incelemiştir (ve

aslında birçoğu kapsamlı eseri *The Sociological Eye*'daki [1971][3] diğer makalelerde ele alınmıştır).

Yöntem sorunları

Belirli ve ayrıntılı vakalardan akıl yürütme sürecindeki birkaç mühim adımı açıkladım fakat Hughes'ün çalışmalarının ortaya çıkarttığı bütün soruları cevaplamaya başlamadım; bu geniş bir konu ve bazıları bu kitabın çeşitli yerlerinde yeniden karşımıza çıkacak. Daha ileri derecede bir inceleme ve açıklama isteyen ana meseleler şöyle:

- Karşılaştırmak için doğru vakaları nasıl seçeriz? "Sanayinin ana ülkesi" ile "sömürge düzeni" gibi verimli karşıtlıkları nasıl buluruz?
- İş gücünün etnik dağılımı gibi verimli sorunsalları karşılaştırmak için doğru düzlemleri nasıl seçeriz?
- Belki de en zoru, bizi çeşitli genel olgulara verimli bir biçimde bağlayan, önemsiz görünen olay ve toplumsal tipleri (Hughes için kukla patron tiplemesinin yaptığı gibi) nasıl buluruz?

Hughes ya da Goffman'ı, yani bu tür analitik işlemlerin ustalarını okuduğunuzda onların her türden tuhaf olay ve hikâyeyi, tarihsel acayiplikleri bildiklerini düşünürsünüz. Bunlar, öğrenciyken sınavları geçmeniz ya da hocayken öğrencilere sınav yapmanız için gerekli, "her sosyoloğun kesinlikle bilmesi" gereken şeyler arasında değildir. Bazı amaçlar için şüphesiz elzem olan bu türden gereklilikler, sosyologların hâlihazırda önemli buldukları şeylerin ne kadar sınırlı sayıda olduğuna ayna tutar. Bu ustaların sadece kalemlerini renklendirmekle kalmayıp yeni fikirler ve bağlantılar üretmelerini sağlayan kuramsal manivelayı onlara veren şeyler, muhtemelen elzem görülmeyecektir. Bir bilim dalının gereklilikleri öğrencileri, çoğunlukla, "bilmek zorunda oldukları" şeyleri öğrenmeye çok fazla zaman harcamaya zorlar ve

3 T.S.N.: *Heretik*'te yayına hazırlanmakta.

bu durum göz önünde bulundurulduğunda, öğrencilerin diğer alanlarda geniş çaplı okuma yapacak vakitlerinin olmaması hiç de şaşırtıcı görünmez (özellikle geleneksel sosyolojinin mesleki "yazını" katlanarak artarken).

Harvey Molotch'un (1994) işaret ettiği üzere, sosyologlar (öğrenciler ya da hocalar fark etmez) yarı-total kurumları olan üniversitenin duvarlarını aşıp maceraya atılırlarsa, verimli karşılaştırmalar için gerekli geniş örnekleri bulabilirler.

Sosyologlar, sadece, onları kuramsal akıl yürütmeyi besleyecek alışılmadık karşılaştırmalar üretmeye yöneltecek geniş örneklem ve bilgi yetersizliğinden muzdarip değillerdir. Daha kötüsü, genellikle, onları alışılmadık karşılaştırmalı akıl yürütmeye sevk edebilecek sezgisel dürtüleri yok saymayı da öğrenirler. Hughes'ün büyük bir şevkle yaptığı gibi, fahişe, rahip ve psikiyatristleri, onlarda ortak bir yön olarak gördüğü "suçlu bilgisi" (müşterisinin sırları ve muhtemelen gayrimeşru davranışlarının bilgisi) üzerinden karşılaştıracak çok sayıda sosyolog hayal etmek bugün oldukça zor. Böyle bir durumda bugünün sosyologlarının çoğu, kanımca, meslekler üzerine literatüre bakıp karşılaştırmalı analizin temeli için geleneksel olarak tanımlanmış meslekler listesi ile çıkıp gelirler.

Bu sorunları kendiliğinden çözecek bir reçete yok. İyi karşılaştırma yapabilme kapasitesi, indirgenemez biçimde, kişiye özgü, zaman isteyen ve geleneksel eğitimin bize vermediği bir tür rastgele bilgi yelpazesine sahip olmaya bağlıdır.

Yine de, bu yönlere sevk edebilecek akıl yürütme biçimlerinin örneklerinin mevcut olması gerçekten işe yarıyor. Takip eden iki bölüm, hâlihazırda bildiğimiz vakalardan analoji yoluyla akıl yürütme konusuna ve özellikle, teori inşa eden "kara kutu" metaforunun ayrıntılarına giriyor. "Kara kutu" metaforunun incelenmesi ve anlaşılması, bir vakada aranacak ve bakılacak yeni şeyler üretecektir.

Üçüncü Bölüm

Analoji Yoluyla Akıl Yürütme

A) Analojinin mantığı

David Lodge'un, üniversite hayatı üzerine yazdığı mizahi romanı *Small World*'de (2011) yan hikâyelerden biri; İngiliz Profesör Philip Swallow'un belki de hiç eleştiri almadığından pek iyi satmayan William Hazlitt'le ilgili (*Hazlitt And The Amateur Reader*) soluk mavi kapaklı küçük kitabını konu alır. Swallow, şimdiye kadar çoktan teslim alınmış olması gereken hediye kitabın, arkadaşına hâlâ ulaşmadığını öğrendiğinde şikâyette bulunmak üzere yayıncısı Felix Skinner'ı arar, saat 14.45'i gösteriyordur. Fakat telefona çıkan danışmandan, sekreteriyle öğle yemeğinde olan Felix'in henüz dönmediğini öğrenir: Yalandır bu! Şirketin bodrum katındaki depoda, bir yığın karton kutunun üzerinde sevişiyorlardır aslında. Kadın tam da orgazm olmak üzereyken *düşüyorum* der ve ikisi de karton kutuların arasında bulur kendini. Kadın olayın etkisindedir, Felix'in gözü ise kutularla birlikte yerlerde gezinen kitaplardadır: Dört ayak üstünde, pantolonu ayak bileklerinde, şaşkınlıkla bakakalmıştır. Gördüğü, soluk

mavi kapaklı kitabın kopyalarıdır. Birini açıp arasından küçük bir matbu şerit çıkarır ve şöyle der: *Aman Tanrım! Zavallı Swallow... Tabii tek bir eleştiri bile alamaz.* (Lodge, 2011, 362-3)

Prof. Swallow'un kitabının hediye kopyasını, hatta daha önemlisi eleştirmen kopyalarını göndermesi gereken kişi, tam da üzerine vazife olan bir sorumluluğu yerine getirmemiştir: *İyi de, bu kadar önemli ve bir o kadar da basit olan bu işi nasıl becerememiştir?*

Belirli bir vakayı daha karmaşık bir başkasını açıklaması için kullanmanın en basit yollarından biri, iyi bildiğin vakayı diğerinde anlamadığın şeyleri açıklaması için ya da en azından seni doğru yöne ve her ikisinde de ortak genel mekanizmayı keşfetmeye sevk eden bir model olarak kullanarak analoji yoluyla akıl yürütmektir. Lodge'un anekdotu ile benim kendi deneyimlerim birleşince bunu yapmak için mükemmel materyaller ortaya çıktı. Bu materyaller yüzeyde oldukça farklı görünen bir durumdan yola çıkıp, bir diğeri için akıl yürüterek her ikisinde de ortak bir mekanizmayı meydana getirmeye yarayacaktı.

Analojik akıl yürütme böyle işler. Bir fenomen hakkında çok şey bilirsiniz. Onun nasıl ortaya çıktığını anlarsınız. Onu üreten süreçler, bu süreçleri etkileyen faktörler ve diğer süreçleri durdurmak için bu faktörlerin sonuçlarının ortaya çıkardığı farklılıklar vs. ile ilgili iyi bir fikir sahibisinizdir. Burada beni ilgilendiren konu tam olarak şudur: Bütün bunları bilirsiniz çünkü hâlihazırda araştırılmış, ortaya çıkarılmış ve açık hâle getirilmişlerdir.

Sonra da yeni bir fenomene rastlarsınız, onu *çalışmak* ve hatta analitik biçimde düşünmek niyetinde değilsinizdir. Okumalarınızda ya da kendi deneyiminizde, iş yerinde ya da çevrenizde rastlamışsınızdır; hakikaten, herhangi bir yerde (şehirlerde konum bulma konusunda Peretz'e ve bana olduğu gibi) bir anda ortaya çıkan bir şeydir. Herman Melville'in ilk kez Hawthorne okuduğunda anlattığı gibi, *fark etmenin şokunu* deneyimlersiniz

ve son derece insani bir şekilde şöyle dersiniz kendinize: "Bu, geçen gün okuduğum şeyin aynısı."

Herkesin deneyimleri vardır. Ben sosyolog olduğum için, çoğunlukla kitaplarda ama bazen gerçek hayatta da kullanışlı analojiler buluyorum. *Small World*'ü okumadan önce Prof. Swallow'un sorununun nedenlerini biliyordum. Bu hikâye özellikle üniversiteden okuyucuları eğlendiriyor. Ara sıra kitap da yazdıklarından basım-dağıtım sürecindeki aksilik ve ihmalleri çok iyi biliyorlar. Akıl yürütülecek analojik vaka olarak aklımda Donald Cressey'nin hortumlama hakkında kaleme aldığı klasik (1953) vardı. Cressey, Lodge'un hikâyesindekileri ve benim tecrübelerimi çağrıştıran bir süreç hakkında gözümü açmıştı.

Birkaç yıl önce, yeni kurulan ve *baby boom*[4] yıllarında doğanların üniversiteye başladığı dönemdeki, fırsatların yükseliş trendini takip eden bir yayın şirketiyle bağlantım oldu. Bu şirket, II. Dünya Savaşı sonrası birinci dalga doktora tezlerinden üretilmiş ve sosyal bilim alanında yeni araştırma yaklaşımlarını temsil eden kitaplar yayımlayarak kendine bir yer edinmişti. Sosyolojinin bu gelişmede büyük rolü vardı; şirketin genel müdürüyle, şu ya da bu tür güncel ve toplumsal sorunlara ilişkin gözleme dayalı çalışmaları aktaran bir dizi kitap çıkarmak üzere el sıkıştık. Kitap dizisi iyi gitti ve şirket müdürü Marvin'le (isimleri değiştirdim çünkü önemli değiller) samimi ve kârlı bir bağ kurdum. İyi kitaplar yayımladık, yoğun ilgi gördük, eleştirmenlerin çoğu methetti, yazarlar sevindi ve şirket zenginleşti.

Şirket, işlerin yolunda gitmesinin ve başarısının bir kısmını Sally'ye borçluydu. Sally, değerlendirme için gelen taslakların derhâl eleştirmenlere gittiğinden ve onların mümkün olan en kısa sürede (Sally'nin kafa ütülemesi ya da ısrarı sayesinde diyelim) yararlı görüş ve önerilerle geri dönüş yaptıklarından emin olan, olağanüstü derecede yetenekli bir müdürdü. Marvin'e bir

4 T.S.N.: II. Dünya Savaşı sonrası dönemde ABD'de yaşanan nüfus patlaması.

kitap önerdiğimde okuyucu yorumlarını inceler ve kitabı çıkarıp çıkarmama konusunda çabucak karar verirdi. Sonuç olarak; bizdeki yazarlar, sektörün bilindik kaidelerinden olan, *bir yayının üstlenilmesi sürecindeki uzun bekleyişlerle* nadiren karşılaşırlardı.

İşleyiş şu biçimdeydi: Bir kitap yayım için kabul edildiğinde, Sally zaman kaybetmeden redaktöre, yani taslağı yayıma hazırlayan, yazarın yapmış olabileceği onlarca hatayı (yazım yanlışlarından tutun da yanlış formatta yapılan atıflara kadar) kontrol eden ve akademik bakışla değerlendirerek metni yayıma hazır hâle getirmek için elinden geleni titizlikle yapan kişiye gönderirdi. Yayını daha sonra; yazı karakteri seçimi, sayfa düzeni ve kapak tasarımı gibi işlerden sorumlu olan dizgi departmanına gönderirdi. Daha büyük bir yayınevi olsaydı, sürece üretim maliyetini hesaplayacak biri daha dâhil edilirdi fakat bu görece küçük şirkette bu işi de Sally yapıyordu. Düzeltisi yapılmış taslağı onay için yazara gönderirdi ve onaylanıp yazardan dönen metni de baskıya gönderirdi. Yazar ve diğer çalışanların hazırlanan baskı provasını aldığından emin olurdu ve son dakikada meydana gelebilecek herhangi bir aksiliğin de hakkından gelirdi. Bu aşamaların her biri, üretim treninin raydan çıkabileceği, basımın ertelenmesine neden olabilecek sorunlu alanlardır. Bu tür gecikmeler akademik yayınlarda daha önce bolca yaşanmıştır ve hâlâ yaşanmaktadır. Ama ipler Sally'nin elindeyken her şey kontrol altındaydı. Açık yüreklilikle söyleyebiliriz ki, o bir fenomendi!

Küçük yayıncılık dünyasındaki başarısıyla Sally'nin namı yürüdü, kısa sürede daha büyük ve ilginç şehirlerdeki, çok daha fazla kazanabileceği, daha büyük, daha önemli şirketlere ulaştı. New York'ta daha sağlam ve daha çok maaş veren bir işi kabul ettiğinde hiçbirimiz şaşırmadık. İşi, kendisinin bizzat yetiştirdiği ve Sally'yi yıllardır çalışırken izlemenin faydalarını görmüş yetenekli asistanı Shirley'nin ellerine bıraktı.

Shirley işi devraldıktan kısa bir süre sonra tatsız şeyler yaşanmaya başladı. Kitabını aldığım kişiler bana, niye hâlâ kitaplarının

akıbeti hakkında haber alamadıklarını (eleştirmenlerin işinin bu kadar uzamasının nedenlerini) veya kendilerine ulaşacağı haftalar önce söylenen düzeltisi biten taslakların neden hâlâ ortalıkta olmadığını sormaya başladılar. Shirley'ye sorduğumuzda halledeceğini söylüyordu ve yapmadığı şey her ne ise –nihayet- er ya da geç yapıyordu. Sonraları işler böyle de yürümemeye başladı ve artık bir şeyler er ya da geç de olmuyordu: Hiç olmuyordu.

Bir gün Marvin ona zamanı çoktan geçmiş bir dizi baskı provasını sorunca gerçek ortaya çıktı. Shirley ise öğle yemeğinden döner dönmez her şeyi halledeceğini söyledi fakat asla geri dönmedi. Maaşını bile içeride bırakarak yok oldu ve bir daha hiç kimse ondan haber alamadı. Marvin, Shirley'nin ofisine girdiğinde; taslaklar, baskı provaları ve tüm diğer kayıp şeyleri dosya dolaplarının arkasında, sırasının altında, raflardaki kitap dizilerinin arkasında istiflenmiş hâlde buldu. Ortalıkta görünmeyen her şey ofiste öylece duruyordu, çünkü hiçbir zaman o ofisten çıkmamış ve ilgili yerlere gönderilmemişlerdi.

Marvin yoğun bir telaş içinde; zararı telafi etmek, üretimi yeniden takvime uydurmak ve yazarlarının güvenini geri kazanmak adına çok çalışması gerektiği fark etti. Şok olmuştu ama şaşırmamıştı. Şaşırmamasının nedeni Shirley'den daha önce şüphelenmiş olması değil, diğer yayınevlerinde bu işten sorumlu kişilerle ilgili benzer hikâyeleri daha önce duymuş olmasıydı. Bunlar işi gerçekten yapmış gibi davranarak başarısızlığı saklayan üretim sorumlularıydı. Mesela, yapmış olması gereken işleri yapmadan ve ilgili kişilere, özellikle de yazarlara bildirmeden ardında bırakarak, hasta akrabasıyla ilgilenmek için altı aylığına memleketine giden küçük ama saygın bir üniversite yayınevinin müdürü bunun bir örneğiydi. (Tabii gerçek hayat, David Lodge'un mizahi hikâyesindeki örnekler kadar komik değil.)

Shirley'nin kaçışı beni de şaşırttı. Ama hikâye tanıdık geldi; yayıncılık konusunda çok deneyimim olduğundan değil, Donald Cressey'nin (1953) tarifiyle hortumcuların yaptıklarını

çağrıştırdığı için. Bu banka memurları ve diğer finansal işlerde çalışanlar, müşterilerin hesaplarından para çekip hayali isimlerle oluşturdukları hesaplara gönderiyorlardı ya da var olmayan şirketlere daha sonra bozdurmak üzere kendileri için çek kesiyorlardı. Yani *çalıyorlardı*. Shirley de çalmıştı; fakat para değil, benzer bir biçimde, vakit.

Cressey, kendi deyimiyle "mali güvenilirliği suistimal eden" hortumcularla yaptığı uzun mülakatlardan öğrendikleriyle, hortumcuya dönüşmenin tipik sürecini tanımlıyordu. Mülakat yaptığı herkes, büyük miktarlarda paraya ulaşma imkânı veren bu işi iyi niyetle kabul etmişti: İşe başladıklarında para çalma niyetleri yoktu. Fakat Cressey'nin anlattığı kadarıyla, işe başladıktan sonra hepsinin hayatında kimseye anlatamayacakları mali problemler baş göstermişti. *Bir banka memurunun, eşinden gizlediği bir ilişkisi vardı ve bu ilişkinin külfeti adamın bütçesini bir hayli aşıyordu; bir şirket muhasebecisi at yarışı bağımlısı olmuştu, kuponlarda bazı yanlış tahminlerde bulunmuştu ve "hayır" gibi bir cevabı kabul etmeyecek kişilere borçlanmıştı.* Mali olarak sorumluluk sahibi olmak, işlerini ellerinde tutmalarının ilk şartı olduğu için sorunlarını çözmede onlara yardımcı olabilecek kimseyle konuşamıyorlardı. Farklı bir mesleği olan biri için de bu zorluklar can sıkıcı olurdu, ama daha fazlası değil.

Yani bu insanların bir derdi vardı ve nasıl çözebileceklerini de biliyorlardı. İşi dürüstçe yapmanın tekniğini öğrendiklerinde, nasıl sahtekârlık yapabileceklerini de öğrenmişlerdi. Düzenli olarak tuttukları mali kayıtları çarpıtmayı ve bu hesaplarla dürüstçe çalışırken kullandıkları yöntemlerle yaptıklarını saklamayı biliyorlardı.

Normalde dürüst insanlar oldukları için, ahlaki meseleler hakkında çok da düşünmeden soğukkanlı bir biçimde hareket etmeleri mümkün değildi. Profesyonel hırsızlar insanların parasını almayı mesleklerinde bir gereklilik olarak görürler. Fakat hortumcular hırsızlığı kötü bir şey olarak görüyorlardı ve kasa-

dan para almanın ya da güya işverenleri için ama aslında kendi çıkarları için defterleri tahrif etmenin eninde sonunda onlar için normal olmasını kendilerine açıklamaları gerekiyordu. Çözümü, mevcut geleneksel retorik içinden kolayca buldular; tüm işverenler, çalışanları ve müşterileri bulduklarını her fırsatta dolandırmanın peşinde olan hırsızlardı -özellikle bankalar gibi büyük, gayrişahsi işverenler olmaları durumunda-.

Shirley bu tür bir hortumcu değildi. O, şirketin parasını değil, vaktini çaldı. Sally kadar uzman değildi, bir müdürün günlük iş akışını yönetecek yetenekleri yeterince gelişmemişti ve sorumluluklarını zamanında yerine getiremiyordu. Bu yüzden, henüz yapmadığı işleri yapmış gibi davranarak ihtiyaç duyduğu vakti *ödünç aldı* -tıpkı hortumcuların parayı *ödünç* almaları gibi-. Göndermesi gereken kitapları eleştirmenlere göndermemişti. Onaylanan taslakları redaksiyona ve baskıya göndermemişti, prova baskıları yazarlara göndermemişti ve bitmiş olan taslak, prova ve gözden geçirilmiş kopyaların neden planlanan vakitte ortaya çıkmadığını kimseye açıklayamamıştı. Kayıp zamanı telafi etmekten ve çaldığını geri ödemekten daha da uzağa kaçıp tek çare olarak onları kitaplığının üst rafındaki bir dolaba saklamıştı. Sonunda patronun bu aldatmacayı fark edeceğini anlayınca da ortadan kayboldu.

Shirley'nin hortumcular "gibi" davranırken ne yaptığını anlamaya çalıştım, böylece Cressey'nin hortumcuların ne yaptığını açıklamak için keşfettiği süreci, Shirley'nin yaptığına aktarabilirdim ki oldukça benzer görünüyordu. Bu analoji yoluyla akıl yürütürken yaptığınız şeydir. Bir düzen içinde fark ettiğiniz bir olgu, daha iyi bildiğiniz başka bir düzenden bir şeye benziyordur. *Ortadan kaybolan müdür* vakası ile *hırsız banka memuru* vakası aynıymış gibi davranır ve banka memurunun yaptığını açıklayan şeylerin arasında, talihsiz müdürün yaptıklarını anlamanıza yardımcı olabilecek şeyleri ararsınız -tabii iki durum arasındaki farklılıklar için uygun değişikliklerle birlikte-.

Ben ne yaptım? İki vaka arasında bir benzerlik sezerek; Shirley'nin vakasında, Cressey'nin hortumcular için kritik olarak tanımladığı unsurların analojilerini aradım. Onun davranışını anlamak için sezgilerim işe yarayacaksa, örneğin Shirley'nin "paylaşılamaz" sorununun ne olduğunu sormam gerekiyordu. Umut vadeden bir soru gibi görünüyordu çünkü net bir cevabı vardı ve başka benzer unsurlar olabileceği izlenimi veriyordu. Shirley terfiyi kabul ettiğinde varmış gibi gösterdiği becerileri aslında yoktu, belki öğrenebileceğini düşünüyordu ama öğrenemediğini gördü. Ve sorun paylaşılamadı. At yarışı bağımlısı banka memurunun, kayıplarını karşılamak için para çalması kadar paylaşılamaz değildi ama yeteri kadar kötüydü. İşini yapmayı bilmediğini birine nasıl anlatabileceğini tahayyül edemedi. Bunu kendine sakladı ve vakit çaldı.

Aldatmacasını sürdüremedi çünkü Sally'nin yaptıklarını yapabilecek kadar becerikli değildi. Hortumcular da, sonunda yakalansalar da ve bu onların da gerekli becerilere sahip olmadıklarını gösterse de, Shirley'nin onlara benzediği yönü bu değildi. Bu hortumcular bu yüzden, Cressey'nin mülakat yapabileceği biçimde hapishanededirler; iş arkadaşlarını ve patronlarını kandırabilirlerdi ama her yıl defterleri kontrol eden, hortumcuların o ana kadar göz önünden uzak tuttuğu her şeyi, üstün araştırma yetenekleri ve her şeye yönelik şüpheleri ile açığa çıkaran müfettişleri kandırabilecek kadar iyi değillerdi.

Yayın sektöründe Shirley ve onun gibilerin yaptıkları şeyin "normal" olduğuna kendilerini ikna etmek için ne kullandıkları hakkında hiçbir fikrim yoktu -hâlâ da yok-. Eğer gerçekten cevabı istiyorsak bunu araştırmalıyız ama sanırım, "onu (vakti) sadece şimdilik ödünç alıyorum"un bir versiyonunu kullanıyorlar. Ve muhtemelen kendilerine, üstlerinin onlardan bir insanın verili sürede yapabileceğinden fazlasını istediğini söyleyerek, yaptıklarını meşrulaştırıyorlar.

Analojinin asıl kullanımı bize arayacağımız şeyleri vermesin-

de yatar. "Vakit hortumlaması" diyebileceğimiz bir şeyi çalışmak istediğimi varsayalım. Nasıl başlarım? Normalde, Shirley'ninki gibi vakaların ardında yatanları bilmeyiz. Sadece onun vakasını biliriz çünkü meraklı bir sosyoloğun ilgisini çekecek türden dramatik bir yok olma biçiminde tezahür etmiştir. Genellikle, yayın çevresinde bu tür olaylar cereyan ettiğinde, vakit hortumcusunun iş arkadaşları sadece bir taslak ya da baskı provasının yerine ulaşmadığını bilirler. Ve neredeyse her zaman, olanları kendilerine ve başkalarına kişisel bir hata, tuhaf bir durum olarak "açıklarlar". Kesinlikle bu kurumdaki işin sosyal örgütlenmesinin beklenen bir sonucu olarak açıklamazlar. Yakınlarda duyduğum bir vakada, bir yere gönderilmesi gereken bir sözleşme (belli nedenlerden dolayı tüm detayları dışarıda bırakıyorum) yerine ulaşmamış. Bekleyen kişi nerede olduğunu sormuş fakat sözleşmeyi müzakere ettiği kişilerden hiçbiri e-postalarına cevap vermemiş. Sonunda bu kişi de şikâyetçi yazarlar grubuna dâhil olmuş. Bu şirkette çalışan insanlar zamanlarının büyük kısmını şikâyet eden yazarları dinleyerek geçiriyorlardı. Suçlulara göre daha güçlü pozisyonda olan müzakerenin karşı tarafı, emri vaki bir soruyla araya girmişti. Fakat konuyla ilgili kimse sözleşmenin neden daha hızlı yönlendirilmediğini bilmiyordu veya hâlâ bilmiyor. Bildiğiniz gibi işte, birilerinin beceriksizliği deyip geçiyorlar.

Eğer aklımda hortumlama analojisi olsaydı, araştırmama ya da analizime Cressey'nin analiz ettiği mali suçla "aynı" durumları düşünerek ve paylaşılamaz soruna benzer, analojik bir şey arayarak başlardım. Büyük olasılıkla, yayın sektöründe, çalışıp gönderilmesi gereken bir şeyleri göndermeyi ihmal eden kişilerin çoğu (veya en azından bazıları) yıllardır bu işi yapmaktadır ve işlerini iyi biçimde yapmayı muhtemelen bilirler. Peki, vakit hırsızlığına neden olan sorunu üreten şey nedir? Bir yayınevinde çalışan bir kişi akılsızca at yarışı oynuyorsa ya da masraflı bir sevgilisi varsa, ne fark eder? Durumlarında vakit çalmayı gerektirecek ne değişir?

Yayıncılıkta vaktin sınırlı bir ürün olduğunu bilmek için uzun bir çalışma yapmanıza gerek yok. Zaman zaman olaylar normal iş süreçlerini istila eder. *Hemen* ilgilenilmesi *şart* olan çok sayıda taslak gelir. Fakat ilgilenilemez çünkü yayınevinin normal çalışma rutinleri dâhilinde bunları elden geçirebilecek yeterince sayıda kişi yoktur. Veya başka türlüsü (yeterince sık yaşanır): Kurumun verimliliğinin nasıl artırılacağına dair yeni teorilerle donanmış yeni bir yönetim ekibi; doldurulması gereken daha çok form, üstlere sunulması gereken daha çok rapor, hazırlanılması ve iştirak gerektiren daha çok toplantı şart koşar. Tüm bunlar, patronlar bu yeni görevleri iş yüküne eklemeden önce, yapılabilir olan işler için ayrılmış zamanı kesintiye uğratır. "Eskiden yeteri kadar vaktimiz vardı, önceden olduğu kadar yoğun çalışmamıza rağmen şimdi yok." Bu, sanayi çalışanlarının "hızlandırma" dediği şeydir. Patronlar, her bir işçiye aynı işi yapması için daha az zaman vererek üretim bandını hızlandırır. Değişikliğin gerçek sebebini bilemeyiz ama sosyologlar olarak, genel anlamda işin örgütlenmesinde, patronlarla işçiler arasındaki ilişkilerde bir şeylerin değiştiğini ve insanların yapmayı bildikleri işi yapmak için daha az vakitleri olduğunu tahmin edebiliriz -analojiyi bu kez sanayide, beyaz yakalı işçiye dair akıl yürütmede kullanarak-.

Bu, yayıncılığa dair bildiğim bir şey mi? Hayır. Ya da şöyle demeliyim: "Henüz değil." Çünkü benim analoji yoluyla ürettiğim argüman bana net olarak bir şey ifade etmiyor. Sadece yaklaşık olarak başlamam gereken yeri gösteriyor. Eğer gerçekten bu olguyu çalışacak olsaydım (iyi bir tez konusu olurdu diyebilirim), vakit hırsızlığı yapan işçilerin kişisel zayıflıklarını aramakla vakit kaybetmezdim. Onun yerine, iş koşullarında çalışanların zaman yönetiminde sorun yaratan ve şikâyet edemedikleri bir değişiklik arardım. Peki, bunun aramam gereken doğru şey olduğu kesin mi? Hayır, garantisi yok. Ama bana başlamak için bir yer, araştırmamı yürüteceğim bir yol sağlıyor.

Yani analoji yoluyla akıl yürütme, bir şey hakkında bildiklerimizi başka bir yerde ne aramamız gerektiğini söylemesi için

kullanmaya dayanır ki; burada bir yönden benzer görünen iki şeyin, ilgili başka yönlerden de benzer olabileceği varsayılır. Bu, ikinci bölümde değinilen, Everett Hughes'un sanayileşme ve etnik ilişkiler analizini oluşturmak için kullandığı akıl yürütme biçimidir.

Bu noktadan itibaren iki yönde ilerleyeceğim. Birincisi, analojik akıl yürütmenin klasik kullanımının bir örneği olacak. Eliot Freidson'ın sıradan ve profesyonel referans sistemlerine dair şık açıklaması, sıradan kişiler ile tıp uzmanlarının bir hastalıkla başa çıkma yöntemlerini ararken toplayıp yaydıkları bilgiler arasındaki benzerlikler ve bu benzerlikler içindeki farklılıkları bulma üzerinden gider. Sonra bu analizden öğrendiklerimizi, aynı analojileri kullanabileceğimiz başka bir toplumsal olguya uygulayacağım. Sıradan insanlar ile uzmanların, bilgisayarların işleyişi ve çıkan sorunlarla başa çıkma yolları üzerinden bilgisayar problemleri ile sağlık problemleri arasında analoji kurarak ve biriyle ilgili bildiklerimizin diğerini anlamada nasıl yardımcı olabileceğini görmeyi umarak.

B) Sıradan danışma ve tıbbi danışma sistemi arasındaki analoji

Eliot Freidson'ın klasik makalesi "Client Control and Medical Practice" (1960) *sıradan danışma sistemi* üzerine yeni bir fikir sundu. Sıradan danışma sistemi, insanların, sağlık sorunları olduğunu ilk kez fark ettiklerinde başvurdukları ve hekimlerin hastalarını uzmanlara sevk ettiklerinde kullandıkları danışma sisteminin bir benzeri gibi kullandıkları sistemdi. Tıbbi sorunlarla ilgili bilgi ve yardımın bu iki türü arasındaki analoji, Freidson'ın hastalıkların kariyeri üzerine analizini (bir başka analoji, bu kez geleneksel mesleki kariyer kavramı ile onun başka türden şeylerin süreçlerine genellenmesi arasında) şekillendirdi. Hastaların doktor ve hastanelerle temas etmeden önce nasıl bilgi ve yardım aradıklarına ve bir kez bu dünyaya girince arayışlarının nasıl değiştiğine dair araştırmasına yön verdi. Freidson'ın buradaki me-

selesi benimki kadar soyut değildi. Ben onun çalışmasını bazı analitik olasılıkları aydınlatmak için kullanıyorum. Onun derdi esas olarak ciddi bir politik sorundu (mesleki iktidar, meslek dışı denetim altında nasıl tutulur, tüm kariyeri boyunca onu meşgul eden siyasi bir konu) ve bir yöntem olarak benim ilgimi çeken analitik teknikler kullanmıştı.

Freidson, argümanını, hastalarla hastalıkları ve bu hastalıkların onları dâhil ettiği profesyonel tıbbi uygulamalar sistemi üzerine mülakatlar ve çeşitli tıbbi müdahaleler çerçevesinde doktorlar üzerine yürüttüğü çalışmalarına dayandırdı. Hastaları, kendi yaşadıkları ve katıldıkları topluluklar içinde ve tıp doktorlarını ise çalıştıkları mesleki topluluk içinde çalışmak gerektiği yönündeki basit fikir ile yola çıktı. Ayrıca iki topluluğu ayıran çizgiler çakıştığı ve kesiştiği için, her iki grubun dâhil olduğu ilişkiler sistemini çalıştı. Bu durumda doktorlar, sıradan kişilerin onların becerilerini anlayamayacaklarını ve değerlendiremeyeceklerini (Freidson'ı kaygılandıran mesleki hâkimiyeti meşrulaştıran temel varsayım) iddia ettiler; sadece onların ezoterik bilgisini paylaşan meslektaşlarının değerlendirmeleri geçerli olabilirdi. Diğerleri de bu iddiayı kabul ederse hekimler ve kendi mesleki topluluklarındaki diğer kişiler; tıbbi destek personeli (hemşireler, laboratuvar teknisyenleri ve profesyonellerin hastalarla çalıştığı her yerde gördüğümüz yardımcılar) ve hangi ilaçların hangi dozda ve ne zaman alınması, hangi tedavinin uygulanması, hangi ameliyatın yapılması ve teşhis edilen hastalıktan kurtulunması için ne yapılması gerektiğini söyledikleri hastaları üzerinde iktidar sahibi olurlar.

Eğer sen doktor olarak neden benim hasta olduğumu biliyorsan ve ben senin ne yaparak beni iyileştirebileceğini bilmiyorsam, o zaman ilişkimizde iktidar bakımından bir üstünlüğün vardır. Eğer hastalığımdan kurtulmak istiyorsam sen ne dersen yapmalıyım; bu ne olursa olsun ve ben bunun hakkında ne düşünürsem düşüneyim. Freidson gördü ki; bu ve başka birçok durumda güç kötüye kullanılabilir ve doktorların hastalara verdikleri reçe-

teler basitçe bir hastalığı tedavi etme isteğinin ötesindeki çıkarları yansıtabilir. Bu çıkarlar, doktorun hem iş arkadaşları hem de hastane ve diğer kişi ve kuruluşlara karşı yükümlülükleri ile ilgili olabilir ve bazen hastaya karşı yükümlülükleriyle çelişebilir. Fark etti ki; tüm gücün profesyonellerin elinde toplanmasına yönelik eğilimle mücadele etmek, hastaların bazı özgürlüklerini koruyabilir. Bu hastalar uzman personelin kişisel ve hatta bencil çıkarları doğrultusunda itilip kakılma tehlikesi altındadırlar.

İnsanlar neyin onları hasta ettiği, şu an hasta olmalarının nedeninin ne olduğu ve hastalığı neyin defedebileceğine dair fikirleri nereden edinirler? Freidson temel bir benzerlikten bahsediyor: Hem hastaların içinde yaşadığı aile ve çevrenin hem de doktorların çalıştığı profesyonel camianın üyeleri hastalık, tedavi ve şifa konularında bazı kültürel kavrayışları paylaşıyorlar. Freidson, bu analojiyi yakından izleyerek bilhassa, her iki topluluğun da kendi inançları noktasında sahip oldukları farklı açıklamalar üzerinden bu iki "tıbbi kültür" arasındaki ayrımları tespit etti. Profesyonel topluluklar fikirlerini bilimsel bilgi ve mesleki tecrübe esaslarına gönderme yaparak meşrulaştırıyorlar. Sıradan insanlar ise tanıdıkları insanların hastalıklarına dair "herkesin bildiği" ve gelişigüzel fakat samimi olan genel bilgi üzerinden ilerliyorlar. Sıradan insanlar (alan dışı, profesyonel olmayan) kendi kültürleri içinde neden ve nasıl hasta olduklarına dair cevaplar bulduklarında ve bu cevaplar profesyonel tıp kültürünün kabul ettiği cevaplardan önemli ölçüde farklı olduğunda; doktorun dediğini yapmamak için bir dayanakları olduğunu hissediyorlar. İki kültürün birbirine oldukça benzediği durumlarda (doktorlar ve sıradan insanlar bir hastalığın nedenleri ve çareleri konusunda aynı fikirleri paylaştığında ve özellikle, sıradan insanlar tıbbi tanımlamaları sorgulamadan kabul ettiklerinde) sıradan insanlar topluluğu üyelerinin yorumlama ve eyleme geçme bakımından daha dar bir çerçeveleri oluyor.

Fakat Freidson, analojiyi gidebileceği noktaya vardırmakta ısrar etti. İki topluluk ve özellikle hastalardan bahsetme yöntem-

leri birbirine benziyor çünkü eninde sonunda ikisi de birbirine bağlıdır. Doktorlar toplumdan tecrit edilmiş profesyonel bir çevrede çalışmıyorlar. Mesleklerinin icrası sıradan insan topluluğunun içindedir ve geçim kaynakları bu hastalardır. Hastalar onları kendi yerel, sıradan topluluklarında mesleki olmayan kriterler üzerinden değerlendirirler.

İki değer sistemi birbirine temas etse de farklıdır: "Mahalli hekim, bir yerel sıradan sistem ile *dışarıdaki* mesleki sistem arasında bir *eklem* noktası olarak görülebilir. Yapısal bakımdan, teoride bir doktorun desteği doktorluk yaptığı topluluğun dışında, meslektaşlarının ellerindedir fakat müstakbel hastaları toplumun kendisinden teşkildir. Kültürel olarak, meslek erbabının *yerel üstü* mesleğinin referans noktası tanım itibarıyla ***ulu gelenek*** iken, müstakbel hastalarının referans noktası yerel topluluğun ya da çevrenin ***minnacık geleneğidir***." (Freidson, 1960, 376)

Sade vatandaşın; ailesinden, arkadaşlarından ve komşularından aldığı sağlık hizmetinden daha iyisine ihtiyacı olduğuna ve bu yardımı bir doktordan alması gerektiğine karar vermesi gerekir. Bunu müteakip hangi doktorun "iyi" bir doktor olduğuna karar verir.

Freidson, çalıştığı toplulukta insanların bunu nasıl yaptıklarını, kendi kendine teşhisten ahbap, iş arkadaşı ve komşularının görüş ve fikirlerini toplamaya nasıl geçtiklerini anlatıyor. Analiz kategorilerini, doktorların fikir oluşturma biçimleri arasından analoji yoluyla buldu. İşe yarar bir şeyler bilmesi muhtemel kişilerden görüş ve fikir toplamaya dayalı aynı temel süreç (benzerlik analojinin işlemesini sağlıyor) ama biraz farklı bir biçim alıyor:

> Fiziksel bir rahatsızlığın "dış" yardım gerektirdiğini anlamak, semptomların geçici karakterine vurgu yapan tamamen kişisel, deneme amaçlı kendi kendine teşhisle başlıyor ve ne olacağını görmek için bekleme önerisiyle son buluyor. Eğer semptomlar sürerse, dinlenme, aspirin, asit gidericiler, gevşeticiler ve perhiz değiştirme gibi basit ev tedavileri denenecektir. Potansiyel hasta hâlihazırda bakım talep etmediyse; tedavilerden biri sırasında ev

halkının dikkatini çeker. Böylece teşhis paylaşılır, yeni tedaviler ya da bir hekime görünmesi önerilir. Doktora gidilmediyse ve semptomlar devam ediyorsa (ve birçok durumda semptomlar devam etmez); arkadaş, komşu, akraba ve iş arkadaşı gibi teşhis kaynakları araştırılabilir. Bu nadiren planlanmış biçimde olur; gündelik ilişkilerde çoğu zaman sağlık ve hava durumuyla ilgili sorulardan sonra yaşanır.

Freidson burada, analojik tıbbi uygulamadan ödünç aldığı "danışman" kavramını, bu yerel topluluktaki hasta kişilerin yardım ve tavsiye almak için başvurduğu tüm kişileri adlandırmak üzere devreye sokuyor. Bu analoji, hastalığına bir çare bulmaya çalışan kişinin sahip olmadığı bir bilgi için nasıl diğerlerine bel bağladığına; tıp doktorunun yaptığı bir şeyi, bir eczacı, bir aile üyesi veya komşunun nasıl yaptığına işaret ediyor. Profesyonel tıp camiasında bir doktor, uzmanlaşmış bir başka doktoru (danışman) arayarak bir vakanın teşhis ve tedavisi için yardım ister ("danışmanlık ister"). Freidson bu fikri, hasta bir kişinin tavsiye veya tedavi için mesleki durumu ne olursa olsun, başvurabileceği tüm kişileri kapsayacak biçimde geniş anlamda kullanarak, bu mesleki uygulamanın analojisini sıradan topluluklarda aradı. Sıradan insanlara doktor muamelesi yaptı ve doktorların sahip olmadıkları bilgi için itimat ettiği danışmanları olduğuna göre; sıradan insanların da danışmanları olup olmadığını analojik olarak aramaya karar verdi. Elbette mülakatları ona bunun olduğunu zaten göstermişti. Hasta kişilerin, tıbbi sorunları hakkında soru sorabilecekleri çok sayıda "sıradan danışmanları" olduğunda (bu sayıyı saptamak ciddi bir araştırma sorusudur); üzerlerinde doktorlar tarafından tesis edilebilecek mesleki bir hâkimiyetten bağımsızlıklarını korumalarının çok daha kolay olduğunu düşündü.

Bu rastgele teşhis arayışı, uzatıldığında ve semptomların kesilmesiyle ya da bir hekime danışılmasıyla son bulmadığında, genellikle bir otorite hiyerarşisi içinde sevk etme biçimini alır. Semptomların ve çarelerinin tartışılması reçeteler kadar yönlen-

diricidir; kendinde aynı semptomları iyileştirmiş başka bir sıradan kişiye, bir zamanlar hemşirelik yapmış ve bu nedenle de bu işleri bilen bir kişiye, bir başkasını harika bir kahverengi tonikle iyileştirmiş olan eczacıya ve tabii ki çok benzer bir şeyi daha önce başarıyla tedavi etmiş olan muhteşem doktora danışılır. Aslında, yardım arayış süreci bir olası danışmanlar ağını kapsar; çekirdek ailenin yakın ve samimi hudutlarından daha seçkin, mesafeli ve yetkili sıradan vatandaşa, "uzmana" ulaşana kadar. Yerel sıradan topluluğun yapısının bir parçası olan ve yardım arama biçimini düzenleyen bu danışmanlar ağına "sıradan danışma yapısı" diyebiliriz. Sürece dâhil olan kültürel kavrayışları da bir araya getirirsek, bundan "sıradan danışma sistemi" diye bahsedebiliriz. (Freidson, 1960, 376-77)

Bu analojiler Freidson'a araştırması için iki farklılık boyutu verdi: "müşteriler ile uzmanların kültürlerinin örtüşme derecesi ve ilk semptomların görülmesi ile bir uzmana görünme kararı arasında aracı olan sıradan danışmanların yaklaşık sayısı. Müşteriye ve yetkili görülen danışmanlara anlamlı gelen teşhis ve tedavilerin kültürel değerlendirmeler ile bağıntısı mevcuttur." (Freidson, 1960, 377)

Daha sonra bilindik bir sosyolojik teknik (ki Paul Lazarsfeld tarafından yaygınlaştırılmıştır) kullandı: iki değişkeni birleştiren ve muhtemel bileşimleri sistematize eden dört hücreli bir tablo oluşturdu. Bu iki koşulu birleştirmek (*müşteriler* ile *uzmanların* kültürlerinin örtüşme derecesi ve ilk semptomların görülmesiyle bir uzmana görünme kararı almada aracı olan sıradan danışmanların yaklaşık sayısı) ona yeni olasılıklar sağladı: "Bu değişkenler dört tür sıradan danışma sistemi vermesi için birleştirilebilir. Bunlardan sadece ikisi burada tartışılmalıdır: ***İlki***, muhtemel müşterilerin öncelikli olarak yerel sıradan kültüre dâhil oldukları ve çok geniş bir sıradan danışma düzenidir; ***ikincisi*** ise, muhtemel müşterilerin uzmanlarla kültürel bakımdan en üst düzeyde örtüştüğü ve keskin biçimde izole edilmiş düzenli yahut düzen-

siz bir ağ. Freidson, analojiyi tipoloji üretmek için kullanır ve sorunu için bunun önemini şöyle açıklar:

> Genişletilmiş yerel sistem, bir toplulukta müşterilerin tıbbi hizmet almaya yüksek düzeyde direnç gösterebilecekleri uç bir örnektir. Tanı koyma yetkisinin babadan oğula geçen veya *tanrısal bir yeteneğe* ya da birinin "kendi sağlığı" ile ilgili olarak, doğası gereği kişisel bilgisine dayandığı fikri etkili tedavi yöntemi için gerekli bulunduğu ölçüde, mesleki uzmanlık neredeyse geçersiz görülebilir. Ve hastalığın kültürel tanımlamaları ile uzman kültürünün tanımlamaları çeliştiği ölçüde, danışma süreci tıbbi uzmana pek sık yönelmeyecektir. Buna karşılık, geniş bir sıradan danışma düzeninde, hasta kişi yardım istediğinde, sıradan tanımlamalar birçok sıradan danışman tarafından desteklenir. Açıktır ki bu durumda çoğunlukla "halktan" hekimlere başvurulacaktır. Profesyonel hekimlere ise, ya küçük hastalıklarda ya da ciddi bir hastalıkta kişi toplumsal olarak istisnai bir konumdaysa ve hasta çaresizce her yolu denemeye hazırsa başvurulacaktır.
>
> Genişletilmiş yerel sistemin zıt ucu, sıradan kültür ile uzman kültürünün çok benzeştiği ve sıradan kültürün güdük olduğu ya da hiç olmadığı durumlarda ortaya çıkar. Burada, müstakbel müşteri büyük ölçüde kendi başınadır, ona kültürel kavrayışlar ve kendi deneyimi az çok rehberlik eder ve yardım arayışını destekleyecek ya da baltalayacak danışman sayısı azdır. Kendi bilgisi ve kavrayışları hekiminkine oldukça benzediği için kendi kendini tedavi etmek için hatırı sayılır bir zaman harcayabilir ama yine de kendi yöntemlerini denedikten sonra doğrudan hekime başvuracaktır.
>
> Bu uç örneklerden ilki sıradan insanların, ikincisi doktor veya hemşirelerin hasta olduklarındaki davranışları ile örneklendirildi. (Çelişkili biçimde, her iki grup da "işbirliğine yanaşmayan", kendi kendini teşhis ve tedavi eden hastalar olmalarıyla biliniyorlar.) ABD'de bu iki ucun arasında, alt sınıflar sıradan danışma sistemine yakın bir yerde; beyaz yakalılar ise diğer uca yakın bir noktada konumlanıyorlar. Diğer sınıflar ise skalanın ortalarında yer alıyorlar. (Freidson, 1960, 377-78)

[Freidson analojiye şekil verirken ayrıntılara da netlik getirir]: Bu ölçümlerin ötesinde, yine de önemli bir ek iktidar kay-

nağını not düşmeliyiz: Buraya kadar topluluklarda iki *gelenek* ve iki yapı mevcut: bunlardan biri sıradan danışma sistemi ve diğeri ise "uzman danışma sistemi" diyebileceğimiz şey. Uzman danışma sistemi, yerel halkın ötesine uzanan ve hastane, tıp fakültesi gibi profesyonel biçimde işleyen kuruluşlara uygun, meslektaşlar arası ilişkilerin bir yapısı ya da ağıdır. Mesleki saygınlık ve iktidar hastane ve tıp fakültelerinden kaynağını alır ve onlardan uzaklaştıkça silinir. Mesleki kültürün yetkili kaynağı da (ki bu tıbbi bilgidir), biraz bu yapılar tarafından yaratılan ve biraz da dışarıdan onlara akan bu kurumlarda konumlanır. Bu uzman danışma sistemi ne kadar uzakta konumlandırılırsa, belirli bir yerel hasta topluluğundan o kadar bağımsızdır. Yardım arayan sıradan bir kişi görür ki, bunun içinde ne kadar ilerlerse o kadar az seçim yapabilecek ve kendisine yapılanlar üzerinde o kadar az denetimi olacaktır. Aslında ricacı olmak, seçilmek istemek "müşteri" için bilinmeyen bir şey değildir: profesyonel danışma sistemiyle uyumlu duran kurumlar ve hekimler, uzmanlık alanlarıyla ilgili olma kararlarına göre "vakayı alabilir veya almayabilir."

Müşterinin kendi profesyonel hizmetini seçtiği sıradan danışma sisteminde ve hekimin kime hizmet vereceğini seçtiği profesyonel danışma sistemindeki bu temel asimetri, yardım almanın ek koşulları olduğunu ispatlar. Hasta başta kendini hasta hissettiğinde, kendisinin gerçekten hasta olup olmadığına ve hastalığının genel anlamda ne türde olduğuna karar vermeye yetkin olduğunu düşünür. Bu temelde kendini tedavi eder. İlk reçete işe yaramadığında sıradan danışma sistemine ve sıradan reçeteler yanıldığında ise hekime yönelir. Hekimin tatbiki otoritesi bu ilk yanılgılara dayanır, fakat hatırlanmalıdır ki müşteri hâlâ sorununun ne olduğunu bildiğini düşünüyor olabilir. (Freidson, 1960, 379-80)

Analojik akıl yürütme üzerinden iki tür danışma sistemi yaratarak Freidson, bunların bir hastalığın kariyerini, gelişiminin olağan aşamalarını nasıl etkilediğini değerlendirmiştir.

İnsanlar vücutlarında bir sorun olduğunu hissettiklerinde ve "hasta" olabilecekleri ihtimalini değerlendirdiklerinde, hissettikleri şeye ilişkin yorumlarını öncelikle kendi deneyim ve kavra-

yışlarından hareketle yaparlar: "Beni hapşırtan ve öksürten şeyin bir alerji olduğunu düşünüyorum"; "Midem bulanıyor, yediğim bir şey bana dokunmuş olabilir"; "Başım ağrıyor çünkü dün gece çok içtim." Neredeyse tüm Amerikan topluluklarında ortak olan bu yorumlamalar, geçici rahatsızlıkların büyük bir kısmını açıklamak için yeterlidir. Baş ağrım ve mide bulantım geçti; hapşırık devam ediyor ama ateşim yükselmedi ve gazetede bu bahar polen sayısının yüksek olduğu söyleniyor. Bu tür ifadeler kişinin ilk kendi kendine teşhisini doğrular.

Ama bazen semptomlar geçivermez ve gazete polen sayısının istisnai biçimde düşük olduğunu söylüyordur. Çoğu kişi için bir sonraki durak; akraba, arkadaş ve iş çevresidir. Semptomlarımı bu insanlara aktardığımda ve çoğu bana kendilerinin ya da bir tanıdıklarının benzer şeyi yaşadığını ve birkaç gün sonra geçtiğini söylediğinde endişelenmeyi bırakırım: "Herkese olan şey" adlı sıkça görülen bir rahatsızlığım var ve bu kadar çok kişiyi etkileyen bir şey, tabii semptomlarım diğer insanlarınki gibi geçip giderse, muhtemelen endişelenmeyi gerektirecek kadar ciddi değildir.

Çoğu kişinin yakın çevresinde kapsamlı deneyim sahibi (çoğunlukla kendi sağlık öykülerinden dolayı), semptomları daha detaylı yorumlayan ve olası eylem planları üreten kişiler vardır. Bu kişiler belki biraz hastalık hastasıdırlar ve çeşitli tıbbi bilgi kaynaklarına danıştıkları durumlar olmuştur. Babam biraz böyleydi; onu sıklıkla amatör doktor olmakla itham ederdim. Ulaşabildiği kadarıyla (doğrusunu söylemek gerekirse çoğunlukla *Reader's Digest*'ten[5]) tıbbi literatürü takip ederdi ve tanıdığı doktorlardan, reçetesiz alamayacağı ilaçları da veren eczacı arkadaşından bilgi toplardı. Bu bilgisini ve (reçetesiz ilaç tedavisi ile sayısı oldukça genişlemiş) ilaç stokunu, onun "uzman" tavsiyesini almaya hazır arkadaş ve akrabaları "tedavi etmek" için kullanırdı.

Rahatsızlıkları devam edip de ev tedavileri, kendi kendine

5 T.S.N.: ABD'de popüler bir dergi.

ilaç kullanımı ve sıradan danışmanların tavsiyeleri sonuç vermeyince insanlar, sorunları görmezden gelip ne olacağını bekleyebilirler. Veya nihayet profesyonel sisteme yönelirler. Hatırlarsanız, burası Freidson için sıradan ve profesyonel sistemlerin kesiştiği yerdir: "Mahalli hekim, bir yerel sıradan sistem ile 'dışarıdaki' mesleki sistem arasındaki bir 'eklem' noktası olarak görülebilir." (1960, 376)

Bu argümanı kurarken Freidson, analoji ile çalışmaya devam ediyor. Bir tıpçı grubu üyelerinin birbirlerini nasıl değerlendirdiklerini (Freidson, 1975), doktorların oldukça tedbirli davrandıklarını ve nadiren bir başkasının çalışma biçimini gerçekten eleştirdiklerini (başkalarının bilgi ve yetenekleri konusunda ara sıra olumsuz düşünceleri olduğunu Freidson ile açıkça konuşmalarına rağmen) kendi çalışmasından biliyor. Ve aynı zamanda, bu profesyonellerin bir meslektaşlarının tam olarak yetkin olmadığını veya etik davranmadığını düşündüklerinde ne yaptıklarını da biliyor. Bu yüzden, sıradan insanların, sıradan ve profesyonel danışmanlar ile ilgili benzer yetkinlik değerlendirmelerini (nasıl yardım alacaklarını şekillendiren değerlendirmeler) nasıl yaptıklarına dair analojik biçimde aynı soruyu soruyor.

Hastalar ve müstakbel hastaların, sıradan danışma sistemine dayandıkları zaman; hekimleri ve onların çalışmalarının sonuçlarını yargılarken, sıradan düşünme ve değerlendirme sistemlerini kullandıkları sonucuna varıyor. Hastalar sıradan sistemi arkalarında bırakıp, profesyonel kavrayış ve yargılamaların hâkim olduğu, tıpçılar tarafından düzenlenen ve yürütülen dünyaya girene kadar; mesleki iktidar ve bu iktidarın altında yatan fikir ve normlar oyuna dâhil olmuyor. Hekimler, yeni hastalar edinmeyi düşündüklerinde hasta değerlendirmelerine karşı duyarlı olabilirler; fakat gündelik tıbbi uygulama mecralarında kendi meslektaşlarının yargılamalarına karşı daha duyarlıdırlar. *Sade vatandaş* ile *profesyonel* arasındaki ilişkilerde kuralları belirlemede hastalara karşı muktedir olabilmelerinin nedeni de budur. Meslektaşları onlar hakkında olumlu düşündüğü sürece, hastaların ne düşün-

düğü umurlarında değildir. Bu özellikle, hastaların kendilerinin seçmedikleri, çoğu zaman bir pratisyen hekim tarafından yönlendirildikleri uzman doktorlar söz konusu olduğunda böyledir.

Bu, ince bir argüman: *Kavramlar net, kavramlar arası bağlantılar detaylı ampirik gözlemle açıklanmış ve sezgisel olarak da inandırıcı.* Bu elbette gerçek olmak için fazla iyi ve Freidson makalesinin son kısmında ampirik gerçekliğin nasıl da her tür karışımı sergilediğini gösteriyor; bazı hekimler hasta yargılamalarına çok bağımlıyken diğerleri neredeyse duyarsızdır. Analoji yoluyla akıl yürütme, işlerin analiz neticelerindeki gibi yürüdüğünü ispatlamaz; fakat araştırmacıya *nereye* bakması, *nasıl* yapıldığını anlaması ve *ne* araması gerektiği konusunda bir yol haritası sunar.

C) Genel bir fenomen olarak sıradan danışma[6]

Sıradan ve profesyonel kavrayışlar arasındaki farklılık, Freidson'ın odaklandığı tıbbi alanın yanı sıra birçok profesyonel uygulama alanı için de anlamlıdır. Freidson'ın analojik yönteminin farklı toplumsal davranış türlerinde nasıl yeni keşiflere yol gösterebileceğinin bir örneği olarak bilgisayar satın alma ve kullanma sorununu ele alacağım.

Bilgisayar kullanan insanların bazıları, belki de birçoğu, bel bağladıkları makinelerin nasıl çalıştığını anlamazlar. İş hayatındaki insanlar sadece muhasebe, doktor randevusu, kütüphaneye kitap bırakma veya sanat galerisi envanterleri için gerekli olan "programları" açmaya ve ekranların onlara sunduğu boşlukları doldurmaya yetecek kadar bilgi sahibidir. Çoğu kişi e-posta alıp göndermeyi ve internetten istedikleri bir bilgiyi bulmayı sökmüş durumdadır. Fakat bir sorun olursa, alıştıkları tuşa bastıklarında "çalışmazsa" veya cihaz tamamen çalışmamaya başlarsa ne yapacaklarını bilemezler. Ardından, Freidson'ın tıbbi vakada açıkladığı araştırma benzeri bir yola girerler. Tamamen yapay ve mutlak ama yine de mantıklı olan bilgisayar ortamında pek de işe ya-

6 T.S.N.: *Lay Referral* kavramı, *sıradan danışma, sıradan insanların danışması* ya da *bir bilene danışma* olarak Türkçeye aktarılabilir.

ramayacak olan halk bilgisi veya ortak kanıya başvururlar. Eğer şanslılarsa çevrelerinde, neyi yanlış yaptıklarını söyleyebilecek, onların bildiğinden daha fazlasını bilen biri (bir *guru*) vardır.

Bir örnek: Bir arkadaşımın bilgisayarı klavye yüzünden arızalanmış ve şimdiye kadar öğrendiği hiçbir komuta cevap vermemeye başlamış. O da bilgisayar alırken akıl danıştığı, yazı yazma ve e-posta için gerekli programları kuran arkadaşını aramış. Arkadaşı acil servis hekimi gibi gelmiş, birkaç soru sormuş, klavyeyle biraz uğraşmış ve sorunu –artık o her ne ise– çözüvermiş. Arkadaşım bu felaketin nedenini öğrenmek isteyince de kurtarıcısından bilgisayarların söylenilen her şeyi yapan aptal makineler olduğu cevabını almış. Arkadaşım klavye vasıtasıyla farkında olmadan iki komut vermiş ve bu aptal makine de hangisine uyacağına karar verememiş. Arkadaşım sinirlenerek şöyle demiş: "Ne demek istediğimi biliyordu!" Aslında makine bilmiyordu ama kurtarıcısı biliyordu.

Bu guruluk (çirkin bir kelime türetmek gerekirse) ilişkileri bilgi basamaklarında yukarılara tırmanabilir. Eşim ile birlikte; bilgisayarın sağladığı imkânlara bizden çok daha az vâkıf, basit yazı yazma, internette gezinme ve e-posta gibi uğraşlar dışında bir şeylere kalkışınca ne yapacaklarını bilemeyen birkaç arkadaşımıza danışmanlık (veya guruluk) yapıyoruz. Onlara hangi bilgisayarı almaları, hangi yazılımı yüklemeleri, basit birtakım sorunları nasıl çözebilecekleri ve bilgisayarın onların haberdar olmadıkları birtakım özelliklerinin tanıdığı imkânlar ile ilgili tavsiyede bulunuyoruz. Fakat aslında bizler de birçok şeyi birilerinden öğrenmek durumunda kalmıştık ve kısa sürede kendi sınırlarımıza ulaşmıştık.

Erken bir bilgisayar kullanıcısı olarak ben (erkenden kastım, istatistik çalışmalarla düzenli şekilde ilgilenmeyen bir sosyal bilimci olarak), kendi [bilgisayar] gurum Andy Gordon'dan yoğun bir biçimde etkilenerek 1980'lerde Apple II kullanmaya başladım. Andy Gordon, Northwestern'da profesördü ve merkezî

işlemcili bilgisayarları programlama konusunda kapsamlı deneyim sahibiydi biriydi. O zamanlar popüler olmayan kişisel bilgisayarın ciddi bir yaygınlaştırma elçisiydi. Beni kolayca olaya dâhil etti, muhteşem bir sabırla o zamanlar gerekli olan bazı gizli işlemleri öğretti ve hatta beni programlamada şansımı denemeye bile ikna etti. Andy'nin kılavuzluğunda geçen haftalar boyunca yüzlerce, hatta binlerce hata yaptıktan sonra ABD nüfus verilerine ulaşan küçük bir program yazdım ve programı yaş-cinsiyet dağılımını gösteren bir nüfus piramidi (esasen arka arkaya ikili tablolar) oluşturmak için kullandım. Andy örnek bir guruydu. Neyi anlamadığımı fark eder, beni oraya sürüklerdi ve böylece ben de neye ihtiyacım olduğunu anlardım. Deneyimim bende başka programlar yazma hevesi bırakmadı fakat kullandığım programların nasıl çalıştığına dair basit bir kavrayış sahibi oldum. Sonuç olarak bu, benden daha az bilen ve daha basit aşamalarda takılan insanların gurusu olmam için yeterliydi.

Daha sonra Andy'yle birlikte Seattle'a, University of Washington'a geçtik. Ben orada Andy'ye bile yardım edebilecek yeni bir guru edindim: Fred Nick, orada sosyal bilimler programlama biriminin başındaydı. Güler yüzlü biriydi; aldatıcı, sade tavırlarının ardında donanım ve yazılımla ilgili -karşılaşılabilecek sorunlara, bu sorunların nasıl çözülebileceği ve olur da kendisini de aşan bir şey olursa kime danışılması gerektiğine dair- ansiklopedik bir bilgi saklıydı. (O kadar geniş bilgi sahibiydi ki, bazen yapmayı istediğim bir şeyin şimdilik [muhtemelen *henüz o konuya gelmediğimizden*] mümkün olmadığını da söyleyebiliyordu.)

Vaktiyle eşim Dianne Hagaman görsel bir çalışma yapmak istemişti ve o zamanlar Macromedia Director uygulamasında buna imkân sağlayacak bir seçenek mevcut değildi. Mutlaka yazılımla ilgili ders alması gerekti. Fakat ders de yeterli olmadı ve sonunda fark etti ki; yaratmak istediği etki için, gönüllü olduğundan (programcılıkta uzmanlaşma hırsı taşımayan bir fotoğrafçı olarak) çok daha fazla çaba sarf etmesi gerekiyordu.

Sonunda, bu yazılım üzerine uzmanlaşmış hatta yazılımın geliştirilmesinde de görev almış bir guru buldu. Fakat bu guru da birçok şey bilmesine rağmen sorunu çözemedi ve o da kendisinden daha uzman bir yazılımcı gruba (kendisinin gurularından oluşan) danıştı. Sonunda, gruptakilerin sunduğu bazı ipuçları ve öneriler sayesinde bir çözüm bulundu.

Gurular size bir şeyi bilmeniz gerektiğinde, neyi bilmeniz gerektiğini söylerler. Genellikle sizin çevrenizden kişilerdir: bu sorumluluğu alabilecek arkadaşlarınız ve arkadaşlarınızın arkadaşları. Bu tür şeyler artık hizmet olarak sunuluyor, bir uzman evinize ya da ofisinize geliyor, cihazı kuruyor (bu konuda deneyimi olmayan kişilerin bu prosedürleri yerine getirmeye çalıştıklarında ortaya çıkan yoğun huzursuzluğu önleyecek biçimde) ve bir terslik çıktığında size ne yapmanız gerektiğini söylüyor. Bu iş Apple Store'un Genius Bar'ı ve Geek Squad[7] ile daha da sistematik bir hâle getirildi.

Hemen yukarıda anlattığım şey Freidson'ın sıradan danışma sisteminin bir örneğidir: hasta olan kişinin, kendine, ailesine, arkadaşlarına, iş arkadaşlarına, eczacıya ve bu kişilerin hepsine tavsiye verebilecek tüm diğer tıpçı olmayan kişilere başvurmasına benzer biçimde; sorun yaşayan bilgisayar kullanıcılarının, farklı düzeylerde bilgi sahibi olan kişilere yönelmesi. Bu, hastaların sıradan danışma sistemi ile aynı şey değil çünkü sorunları o kadar önemli değil. Ama bu örnek Freidson'ın modeline bazı özellikler katabilir, birtakım ekler dâhil edebilir ve sırf bu nedenle de analojik düşünme bakımından önemlidir.

Örneğin bilgisayar kullanıcılarının sorunları genellikle, bilgisayarlarının çok az özelliğini kullanabildikleriyle alakalı şikâyetler kaynaklıdır. (Şöyle söylemek belki daha doğru: varlığından [ve ne işe yaradığından] haberdar olmadıkları özelliklerden mahrum kalmak.) On dakikada öğrenebilecekleri şeylerle işlerinin

7 T.S.N.: Genius Bar ve Geek Squad farklı markaların teknik servis hizmetlerine verilen adlardır.

ne kadar kolaylaşabileceği konusunda fikir sahibi değildirler. Bir defasında ben bilgisayar ekranımda bir dosya üzerinde değişiklik yaparken bir iş arkadaşım beni izliyordu. Ben bir kelimeyi silip yerine başka bir kelime koyunca hayranlık ve biraz kıskançlıkla bunu nasıl yaptığımı sordu. O, bir kelimenin harf harf silinmesi gerektiğini düşünüyordu ve sayfanın bir yerinden kopyaladığım kelimeyi, sileceğim kelimenin yerine yapıştırınca hayret içinde kalmıştı: *Bunu nasıl yaptın?* Nasıl yapıldığını gösterdiğimde bu onu daha derin bir meraklılık hâline sevk etti: *Peki bunu yapmayı nasıl öğrendin?* Bu sorusunu da kullanım kılavuzundan okuduğumu söyleyerek cevapladım. Bu kez üzgün bir biçimde kılavuzdan hiçbir şey anlamadığını söylese de anlattıklarımdan sonra kılavuzu da söktüğünü gördü. Hemen oracıkta onun gurusu (gurularından biri) oluvermiştim.

Sağlık sorunlarına kıyasla bilgisayarla ilgili sorunlar genellikle çok kritik veya tehlikeli değildir. İnsanlar genellikle bilgisayarlarını çok verimsiz bir biçimde kullanırlar ve bu kadar sorun yaşamadan da bilgisayar kullanabileceklerini bilmezler. Bu gözlemi analojik biçimde kullanarak, tıbbi sistem konusunda Freidson'ın pek değinmediği bir özellikten bahsedebiliriz. Bu da sağlık konusunda insanların, eğitimli profesyonellerin sağlayabileceği bilgiye ne kadar ihtiyacı olduğuna dair bir özelliktir. Hayati tehlike yaratan bir acil durumda gerçekten de doktorların ve diğer tıp uzmanlarının sağlayabileceği nitelikli yardıma ihtiyaç duyarım. Daha düşük düzeyde ve beni yorgun düşüren, sürekli rahatsız, mutsuz eden kronik bir durumum varsa; o kadar acil olmasa da yine profesyonel yardım almak isterim. Fakat buna benzer düzeydeki bilgisayar sorunlarında doğrudan bir bilgisayar gurusuna ihtiyaç duymam. Onun yerine, eğer daha önce yapmadığım ve yapmak için çok fazla zaman ve çaba harcamam gereken bir şey yapacaksam ve bunu bilgisayarla yapmak çok daha kolay olacaksa bu yardımı almak isterim. Eskiden bilgisayarda bu işi yapmanın mümkün olduğunu hayal edemezdim ama şimdi sanırım veya duydum ki bu mümkünmüş. Bu merakımı nasıl

giderebileceğimi bilmiyorum ama sanırım bilen birini tanıyorum. Benim için bu kişi Andy Gordon ve o işe yaramazsa Fred Nick'tir. Eğer bu da işe yaramazsa vazgeçerim. Dianne'in ihtiyacı daha büyüktü çünkü onun yapmaya çalıştığı şey, işi için daha merkezî öneme sahipti, vazgeçmemesi gerekiyordu.

Gurular, "müşterilerine" öğrettikleri şeyleri okuldan çok başkalarının sorunlarını çözmeye yardım ederek öğrenirler. (Bu noktada ikinci bölümde anlatılan, yoksul komşularına sosyal yardımlar ve devlet kurumlarında gerekli olan formlar ve prosedürlerle ilgili yardım eden kadınla benzerlik görülüyor: O da becerilerini başkalarına yardım ederek geliştiriyordu.) Siz, müşteri olarak sorununuzun çözülmesini sağlarsınız. Fakat gurunuz sizin sorununuzu çözmeyi bilmiyorsa ve üzerinde çalışarak öğrenirse, çözmeyi bildiği sorunlar listesine bir yenisi ekler. Her bir talep, potansiyel bir bilgi kaynağı ve yeni çözüm becerisi demektir. Andy Gordon bir keresinde, bana yardım etmeyi sevdiğini söylemişti: "Senin ilginç sorunların var" demişti. (Böylece bu tür vakalardan çıkarsayabileceğimiz şeyler listesine bir yenisini eklemiş olduk, bunu bir başka vakaya da uygulayabiliriz.)

"Guru" bir toplumsal tip değildir. Bazı yönlerden, danışma sistemi fikrinin bir genellemesidir. Bilgi ve beceri bakımından insanlar arasındaki ayrımı, "uzmanlar dünyası" ve "sıradan insanlar dünyası" şeklinde yapmak yerine; "daha bilgili" ve "daha az bilgili" insanlar arasındaki toplumsal ilişkiyi tanımlar. Bilgisayarınızdaki bir sorunu nasıl çözeceğinizi bilemediğinizde çağırdığınız kişiye "bilgisayar gurusu" denir. Gurunuz bilgisayarlarla ilgili çok fazla şey bilmiyor olabilir ama sizden daha çok şey biliyordur ve sorununuzu çözebilir. Gurunuzun da büyük ihtimalle, kendisinin çözemediği sorunları çözen bir başka gurusu vardır. (Sharipo, 1988'de bu tartışmaya ilişkin bolca vaka var. Ayrıca bkz. Barley ve Kunda, 2004)

D) Bazı karşılaştırmalı fikirler

Freidson'ın sıradan danışma sistemi üzerine makalesi de en niha-

yetinde, profesyoneller tarafından kullanılan belki gerçek belki hayali ama her durumda iddia edilen bazı ezoterik eylemlere dair bilgi tekelini el alır. Doktorlar bize ne derlerse onu yaparız çünkü onların daha çok bildiğini ve dediklerini yapmazsak amacımıza (tıp söz konusuysa, amaç sağlıklı olmaktır) ulaşamayacağımızı düşünürüz. Fakat onların bizim için yaptıklarını yargılayamayız. Bazen iddia ettikleri kadar yetkin olmayabilirler ve çıkarlarına göre hareket ediyor olabilirler ki bu çıkarlar, bizimkilerle hiç uyumlu da olmayabilir.

Freidson, profesyonellerin devlet tarafından yetkilendirildikleri ve bu yüzden de belli bir uzmanlık alanı üzerinde tekel uygulama gücüne sahip oldukları ***tıp*** alanını açıklar. Sıradan insanlarla profesyoneller arasında çok net bir çizgi vardır, bir kez bu çizgiyi geçince kendinizi profesyonel tekelinin kucağında bulursunuz. Freidson'ın çalışması, bizi bu tür bir sömürüden koruyan şeyin, denge sağlayan bir güç olarak sıradan düşünme sisteminin varlığı olduğunu savunuyor. Bu sistem profesyonellerle çıkarlarımız çatıştığında bize ne yapmamız gerektiğini söylüyor ve alternatifler sunuyor.

Bir sonraki bölümde ele alınacak olan sakinleştirici ilaç kullanımı, tıbbi uygulamaların arketip olarak kabul edilmesinin yanıltıcı olabileceğini ve sıradan ile profesyonel arasındaki ilişkinin her zaman bu şekilde olmadığını gösteriyor. Sakinleştirici ilaç örneğinde de profesyoneller mevcuttur fakat uzmanlıkları inceledikleri maddelerin "olumsuz yönleri" ile sınırlıdır. Bu maddelerin kullanıcılarına yönelik işe yarar bilgi sahibi değillerse, yetkin uzman işlevi göremezler. Kullanıcılar bunun yerine kendileri gibi amatör kullanıcılardan ["araştırmacılardan"] oluşan ağa güvenir. Bu amatör araştırmacıların birikimi kişisel deneyime dayanır ve kendi alternatif iletişim sistemleri vasıtasıyla yayılır, böylece de uzmanların yerini alır. Bu durumda, sıradan insanlar, deneyim paylaşımına dayanan alternatif bir sistem yaratarak bilgili ve "meşru" uzmanların kontrolünden paçayı kurtarır.

Bilgisayar uzmanlığı vakası, tıbbi sistemin gösterdiği sıradan danışma sistemi özelliklerini sadece karşılaştırmalı olarak baktığımızda gösteriyor. Örneğin devlet, bilgisayar uzmanlığı alanıyla, uzmanlara lisans verecek ve onların uygulamalarını izleyecek kadar ilgili değil. Bu yüzden lisanslı profesyoneller ile amatörler arasında net bir ayrım yok. Bilgi gitgide daha deneyimli kişiler zinciri üzerinden ilerliyor. Bir uzman kendisinden daha az bilgili kişilerin gurusu olabiliyor fakat o da bazı durumlarda, kendisinden daha bilgili kişilerin guruluğuna ihtiyaç duyuyor. Herkes guru olabilir ve herkesin gurusu olabilir. Bilgi geniş bir alana yayılmış durumda ama bilgi düzeyi gurudan guruya değişebiliyor.

Dolayısıyla, Freidson'ın sıradan danışma sistemi bize geniş perspektifli araştırma olasılıkları sunuyor. Şu tür sorulara odaklanabiliriz: "Ortak bilgi" sayılmayan, bir toplumun tüm üyeleri tarafından az çok bilinen (veya en azından uygun yaş ve cinsiyetteki üyeler tarafından bilinen) bir bilgi nasıl kontrol ediliyor? Buna kimin ihtiyacı var? Bu bilgiye, ihtiyaç sahipleri nasıl ulaşıyor? Bu tür bilgiye ulaşmada ve bilgi birikiminde devletin rolü nedir? Bilgi dağılımının nihai kullanıcılar bakımından sonuçları nelerdir? Tüm bunlar nasıl ve neyin sonucu olarak değişkenlik gösterebiliyor?

Bilinen vakalardan analoji yoluyla akıl yürütme, size benzer tüm vakalar için garantili bilgi sunmaz. Fakat bunun yerine daha kıymetli ve daha uzun ömürlü başka bir şey sunar: birbiriyle bağlantılı olgularla ilgili bir yığın araştırılabilir soru ve var olan araştırmayla ilgilenmeye başladığınız anda sizi bir sonraki araştırma konunuza yönlendirebilecek fikirler.

Böylesi bir yığın soru ve çağrışım kafamızı karıştırabilir. Dördüncü bölümde, bu tür karmaşaları düzene koymaya yarayan "karakutu" ya da *girdi çıktı makinesi* dediğimiz bir aracı incelemek için ilaç kullanımı deneyimleri vakasının ayrıntılı bir sunumu verilecek.

Dördüncü Bölüm

Kara Kutular: Girdi-Çıktı Makinelerini İncelemek İçin Vakaları Kullanmak

Girdi-Çıktı makinesinin mantığı

Çoğu sosyal bilimci ile birlikte sıradan insanlar da, A ve B'nin C'nin ortaya çıkmasına neden olduğu fikrine dayanan "nedensellik" metaforunu cazip bulurlar. Sosyal bilimciler bu fikri sever çünkü istatistik derslerinde öğrendikleri araçlarla (ve bu araçlarla aynı kökten gelen diğer araçlarla) oldukça uyumludur. Bu derslerde herkese "korelasyonun nedensellik olmadığı" da öğretildiği halde, çoğumuz üzerine düşünmeden bu eşitlemeyi yaparız. Nasıl korelasyon kurmamız gerektiğini biliriz; eğer A, B'ye neden oluyorsa korelasyon bize A'nın ardından neden B geldiğine dair muhtemel gerekçeler sunar (ya da en azından varsayar). Bunları nedensel bağlantılar kurmak için kullanabilmeyizdir. Peki, sorun nedir?

Ampirik bir örnek

Ampirik sorun, geçmişte her zaman B'ye neden olmuş A'nın bir anda gerektiği gibi iş görmemesiyle başlar. A olmadığı halde B ortaya çıkmıştır. A olmuştur ama B ortaya çıkmamıştır. Bu du-

ruma sevdiğim bir örnek, uyku ilacı bağımlılığı ile ilgilidir. Genellikle geçmiş hakkında bugün hakkında bildiklerimizden daha fazlasını biliriz fakat bu örnekte bağlantı hatası geçmişte ortaya çıkmıştır. Kabaca 1920'lerden bugüne dek, uyku ilacı bağımlılığı çoğunlukla genç siyah erkeklerde görülmüştür ve birçok kişi; gençlik, cinsiyet ve ırkın, bağımlılığı ortaya çıkaran nedenler değilseler bile, bağımlılığın mükemmel göstergeleri oldukları sonucuna varmıştır. Bu düşünce yaş, cinsiyet ve ırkın, bağımlılığa "neden olduğuna" dair basit bir kabule yönlendirir. Ve mevcut tüm istatistikler (çoğunlukla polis kayıtları) bu nedensel analizi destekler yöndedir.

Bu korelasyonel yaklaşımda ampirik bir sorun mevcuttur çünkü XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başında, en azından ABD'de, uyku ilacı bağımlılığı en yoğun biçimde orta yaşlı, orta ve üst sınıf beyaz kadınlarda görülmüştür. İstatistikî olarak söylersek, yaş, cinsiyet ve ırk bugün genç siyah erkeklerde olduğu gibi; o dönemde de nüfusun bu bölümünde bağımlılığa "neden olmuştur".

Bu nasıl olabilir? Kıtanın bir ucundan diğerine adli yargılamalarda, farklı coğrafyalarda ve bir yüzyılın önemli kısmında tekrarlanan böylesine sağlam bir bulgunun, nasıl olur da çok kısa bir süre önce işlemediği görülür?

Bu çetrefilli ampirik soruna ek olarak, yaş, cinsiyet ve ırkın uyku ilacı bağımlılığına neden olduğunu söylemek teorik bir sorunu da ortaya çıkarır çünkü bu, etkinin nasıl ortaya çıktığını belirtmez. Evet, genç siyah erkekler, nüfus içindeki oranlarının çok üstünde bir yüzdede uyku ilacı ve diğer uyuşturuculara bağımlı oluyorlar. Fakat bu nasıl ortaya çıkıyor? Klasik "analiz" (kelimeyi tırnak içine aldım çünkü kimse bunun için ciddi ampirik kanıt sunmuyor) bunu söyleyen kişiye ve belki bazı başka kişilere de makul bir hikaye sunuyor. Ama benim için makul değil. Mesela: Genç siyah erkekler bağımlı oluyorlar çünkü yaşadıkları zor hayatın acılarıyla baş etmek için uyuşturucularla

kafayı buluyorlar. Olabilir, fakat kimse bize zor hayatlarından acı çeken ve kafayı bulup her şeyi unutmaya karar veren bu genç adamları göstermiyor. Belki de böyle oluyordur ancak tutuklama kayıtlarındaki korelasyona dayanarak yapılan bir analiz, bunun böyle olduğunu kanıtlamak için yeterli değildir.

Ben A'nın B'ye *nasıl* neden olduğunu bilmek isterim. Analizcilerin aşina oldukları dille ifade edecek olursak, bazen böyle hikâyeleri "kara kutu" olarak tanımlarız. Tüm bildiğimiz, bu gizemli makineye giren ve çıkan şeydir. En çok bilmek istediğimiz şeyi bilmiyoruz, o da içeri giren şeyin (çoğunlukla girdi denir) nasıl diğer uçtan çıkan şeye (çoğunlukla çıktı denir) dönüştüğüdür. Bu etkinin oluştuğu kara kutuyu açmak ve bunun oluşumundaki aşamaları görmek istiyorum. Biraz önce anlattığım geleneksel analiz bize girdileri (yaş, cinsiyet ve ırk) ve çıktıları (bağımlı olan insanlar) verir. Fakat sürece etki eden mekanizmanın parçaları inatla saklı kalır.

İki çelişkili vakayı karşılaştırmak bize kara kutunun içinde olan bitenin bir kısmını gösterebilir. Bu durumda, 1920'lerden önce yaşayan orta sınıftan orta yaşlı beyaz kadınlarla bugün yaşayan genç siyah erkekleri karşılaştırabiliriz ve bu insanları yaşadıkları döneme göre bağımlı yapan ya da yapmayan, makineyi tetikleyen özelliklere dair daha kapsamlı bir tahminde bulunabiliriz. Şimdi söyleyeceğim şey biraz spekülatif; bu, korelasyon temelli analizlere karşı bir suçlama içermekte. Ama öne süreceğim analiz bize en azından tarihsel ve diğer kayıtlarda doğrulanabilecek bazı somut adımlar sunuyor.

Hikâyeye eklediğim yeni kanıtlar bize pek umulmadık adayların da müptela olduğunu gösteriyordu. Peki bu nasıl oluyordu? Hikâyenin genel hatları açık görünüyor (makul fakat ispatlanmamış). Orta yaşlı kadınlar menopoza giriyorlardı ve çoğu nahoş olan birçok fiziksel ve psikolojik deneyim yaşıyorlardı: örneğin "ateş basması"na neden olan hormonal değişiklikler ve duygu değişkenliği. XIX. yüzyılda bu kadınların çoğu, doktorlarından,

diğer kadın arkadaşlarından ve belki de sadece reklamlardan bu "kadınsal şikâyetleriyle" (reklamlardaki terim) başa çıkmak için eczaneden reçetesiz alabilecekleri belli ilaçlar olduğunu öğreniyordu. Bu ilaçlar çoğunlukla fiziksel alışkanlığa (bağımlılığın önemli bir bileşenidir) neden olabilecek afyon tentürü veya benzer kimyasal ürünler içeriyordu. Bu yüzden, ilacı bıraktıklarında titreme, kas krampları, kalp ritminde dalgalanma ve birçok psikolojik rahatsızlık yaşıyorlardı. Tedaviyi öneren doktora ya da eczacıya şikâyetlerini aktardıklarında ilacın içindeki morfin ya da afyona bağımlı olduklarını öğreniyorlardı. Bu yolla bağımlı olan birçok kadın, "ilaçlarının" her zaman yanlarında bulunduğundan emin olmak istiyordu ve onların bunu yaparak normal sayılabilecek bir hayat sürmelerini engelleyecek hiçbir şey yoktu.

Daha sonra 1914'te ABD Kongresi, Harrison Narkotik Vergi Kanunu'nu geçirdi ve böylece yetkili bir doktor reçetesi olmaksızın afyon veya kokain türevi ilaçları almak, satmak, taşımak veya kullanmak yasaklandı. Uluslararası kuruluşların (Milletler Cemiyeti ve daha sonra Birleşmiş Milletler); İngiltere, Fransa, Almanya ve ABD'nin afyon ilaçları üzerindeki dünya arzı tekelini korumak amacıyla bu ilaçların kontrolünü üstlendiği dönemde bu yasa geçmişti. Aksi halde doktor muayenehanelerinde ve hastanelerde tıbbi gerekçelerle bu ilaçların kullanımından doğan bu büyük piyasada gayrı meşru bir piyasanın yükselmesi ve bu ilaçların ticareti, baskı altında tuttukları piyasalarını tehdit eder hale gelirdi. (Bu hikâye Dodouet 2003 ve 2009'da anlatılıyor.) ABD, bu ilaçların başka türlü kullanımını yasaklayan uluslararası konvansiyonları imzaladı. Eczacılar menopozdaki kadınlara "ilaçlarını" satmayı bıraktılar ve kadınların çoğu uyuşturucuyu bir anda bırakmanın etkilerini az ya da çok yaşadılar. Orta sınıf kadın bağımlılar büyük oranda tarihten silindiler fakat muhtemelen büyük kentlerdeki "demimonde"[8] kadınlar kullanmaya devam ettiler.

8 T.S.N.: Fransızca "demi-mondaine" kelimesinden gelir. Paris yüksek sosyetesinde özellikle 1900-1915 arasında, alt sınıftan gelip, üst sınıftan erkekler tarafından "dost tutulan" ve masrafları karşılanan kadınlara verilen ad.

Bu narkotik ilaçlar (artık yasal tedarikçilerden bulunamayan) bir kez yasaklandıktan sonra, diğer yasadışı madde ve aktivitelerde olduğu gibi, yasadışı tedarikçilerden edinilmeye başladı. Fakat bu tüccarlar mallarını ana caddede vitrini olan şirin, temiz bir dükkânda satamıyorlardı. Bu yüzden kendilerine başka dağıtım alanları buldular. Büyük kentlerde ve siyasi gücü olmayan mahallelerde yaşayanlar, köşe başında uyuşturucu satanlara karşı kendilerini koruyamadılar. Çoğunlukla yoksul ve siyah insanların yaşadığı bu mahalleler uyuşturucu satma alanına dönüştü. Mahalledeki işsiz genç insanlar, şirketin personeli oldular. Mahallenin ana iş ve gelir kaynağı olan şirketler yerlerini sağlamlaştırdılar. Bu ticareti yapanlar kendileri için de biraz ayırabiliyorlar ve bu sayede kendileri de bağımlı oluyorlardı. Yeni nesil bağımlılar, bu işin alt kademelerinde istihdam edilen genç siyah erkekler ve onlarla birlikte bu işe ya da başka yasadışı işlere karışan genç siyah kadınlar arasından gelmeye başladı.

Peki o halde? Bu uzun hikâyenin basit bir ana fikri var. Tarihsel olaylar, her biri tarihsel anlamda olumsal, zaman ve uzamda birleşen çok sayıda olay ve koşul bir araya geldiğinde ortaya çıkar. Bu koşullar ortada yok ise, söz konusu olay gerçekleşmeyecektir. Bu vakada, bir grupta afyon bağımlılığı oranı kısmen (bu ilişkinin düzeyinin kendisi tarihsel anlamda olumsaldır), bu grubun afyon ilaçlarına kolayca ulaşıp ulaşamamasına bağlıdır. Bir grubun üyelerinin bu ilaçlara erişimi yoksa bağımlı olamazlar. İşte bu kadar basit. Kara kutunun içindeki bir şey, bazı insanların afyonu eline almasını sağlıyor, bu bazıları için daha zor ve bazıları içinse tamamen imkânsız. (Diğer uyuşturucular için hikâye farklıdır çünkü her biri farklı yasalarla düzenlenir ve farklı tarihleri vardır. LSD, eroin değildir, en yaygın kullanılan yasadışı afyonlu uyuşturucudur ve hikâyesi de buna bağlı olarak farklıdır.)

Orta-sınıf beyaz kadın bağımlılar ile alt-sınıf siyah erkek bağımlılar arasında yaptığım bu karşılaştırma, kara kutunun içindeki, en azından bir şeyi gösteriyor. O da bu hapların dağıtım

sistemi ve dahası bu dağıtım sisteminin zaman içinde değişiklik göstermiş olmasıdır. Kanunlar herhangi bir yetişkinin bu hapları eczaneden almasına imkân verdiğinde, saygın orta sınıf kadınlar bu haplara rahatça ulaşabilir. Eczaneler, "kadınsal sorunlar" için bu afyon içerikli ilaçları satmayı bıraktığında ise ulaşamazlar. Kanunlar bu hapların reçetesiz satışını yasakladığında ise; bu suçun mahallelerinde işlenmesini engelleyemeyenler, iş arayan ve bu yasadışı ticaret yoluyla haplara ulaşan genç insanları koruyamazlar. Bu demektir ki, kara kutu içinde olup biten ve bağımlılar kategorisini üreten şey her ne ise, girdi çıktı makinesinin bir değişkeni haplara erişim olmalıdır.

Erişimin bu makinenin içindeki şeylerden sadece biri olduğu akılda tutulmalıdır. Yaygın gözlem gösteriyor ki (bunu bulabilmek için federal fonlu araştırma projesi yapmaya gerek yok), menopoz döneminde bu "ilacı" kullanan tüm orta-sınıf orta-yaş kadınlar bağımlı olmamıştır ve hap satış işine giren fakir mahallelerdeki tüm genç siyah erkekler de bağımlılık geliştirmemiştir. Bu da bize gösteriyor ki, insanların nasıl bağımlı olduklarına yönelik araştırmamız sona ermemiştir.

Evet, henüz sona ermemiştir. Kara kutunun mekanizmasına dair diğer parçalar keşfedilmeyi bekliyor. Sosyal bilimcilerin çalışma biçimine dair bu örnekten çıkarılması gereken ders budur. Toplumsal olayların çok sayıda nedeni olduğunu sıkça söyleriz, hatta bunda ısrar ederiz. Fakat standart yöntemler, henüz bilmediğimiz nedenleri araştırmayı sağlayan mekanizmalar içermez. Bu yöntemler A ile B arasındaki ilişkinin düzeyini hesaplamak için iyidir ama kara kutunun içinde aranmayı bekleyen "açıklanamayan değişkeni" araştırmak için iyi değildir.

Kara kutunun içinde olması gerektiğini düşündüğünüz ama ancak ortaya çıktıklarında zar zor ayırt edebildiğiniz şeyleri nasıl ararsınız? Orada olmaları gerektiğini düşünürsünüz çünkü hâlâ açıklanması gereken birçok şey vardır ve incelediğiniz vakaların çoğu, bulduğunuz düzenlilikleri gösteren alt gruplara yerleştiri-

lemiyordur. Çoğu araştırmacı bu "olumsuz vakalara", yok olmalarını diledikleri sinir bozucu mahlûkat muamelesi yapar. Diğerleri, örneğin anket verilerinin harika bir analisti Paul Lazarsfeld bunları, etkisini araştırabileceği yeni değişken kaynakları, teorik gelişme alanları olarak görür (Kendall ve Wolf 1949).

Bağımlılığın tarihsel değişkenliğine dair bu kısa hikâye, bu tür anomalileri anlamanın yolunun daha büyük bir örneklem almak ya da ölçüm tekniklerinizi geliştirmek olmadığını; bunun yerine sizi doğru yöne sevk edebilecek başka bir vaka bulmanız gerektiğini iddia ediyor. Yıllar önce buna benzer bir vaka ararken, daha önce İsviçre'de icat edilmiş ve akıl hastalıklarının tedavisi için pazarlanan lizerjik asit dietilamid'in (LSD) 1960'larda nasıl ABD ve diğer yerlerde yasadışı piyasada satıldığını anlamaya çalışmıştım. Yeni mezun araştırmacılar için bayat ve sıkıcı bir alan olan uyuşturucu araştırmaları tekrar ilginç ve hatta havalı olmuştu. Hepsinin ötesinde, tıp literatüründe LSD'nin ciddi sinir krizlerini tetiklediği ve sindirildikten uzun süre sonra bile etkilerinin ("flashback") beklenmedik ve huzursuz edici biçimde yeniden tezahür ettiği ile ilgili raporlar yayınlanmaya başlamıştı. Özellikle acil servislerde görülmeye başlanan, LSD kullandıktan sonra yaşadıkları ve yaşamaya devam ettikleri şeylerden korkarak hastaneye giden ve uyuşturucu kaynaklı psikotik kriz teşhisi konan kişiler ile ilgili raporlar artmıştı. Birçok kişi bunu LSD kullanımının psikoza neden olduğu biçiminde anlamıştı.

Birkaç yıl önce marihuana ile ilgili yazarken, bazı eski tıbbi yayınlarda neredeyse aynı kelimelerle, marihuana kullandığı için psikotik kriz teşhisi konan insanlarla ilgili vakaları okumuştum. Fakat sonra yıllar boyunca böyle raporlar yayınlanmadı ve benim marihuana kullanan insanlara dair kendi gündelik bilgim de artık böyle bir şeyin olmadığına beni ikna etmişti. İnsanlar ara sıra, marihuana ile kafayı bulduklarında allak bullak olurlar ama arkadaşları genellikle onları "sakinleştirir." (Bu daha sonra LSD kaynaklı psikolojik bunalımlarda önerilen tedavinin eski bir örneğidir.)

Marihuana ile ilgili eski raporlar ve 1960'larda LSD ile ilgili raporlardaki bu ve diğer benzerlikler, standart demografik ve psikolojik değişkenlerde hesaba katılmayan bir şeyler olduğuna beni ikna etti. Önce bununla ilgili bir makale yazdım. Daha sonra "uyuşturucunun etkileri" dedikleri şeyi üreten kara kutunun içinde olup bitenlerin bir kısmını açıklayan detaylı bir rapor yazdım. Bu raporu aşağıya, büyük oranda orijinal haliyle aktarıyorum. Kara kutunun ek girdilerini nasıl konumlandırdığımı göstermek ve bunu yaparken kullandığım yöntemi anlatmak için italik harflerle notlar ekledim.

İlaçların/Uyuşturucuların[9] etkileri, bilgi ve toplumsal yapı

Analizime bir sayıltı ile başladım. Bu sayıltı, laboratuarda ilaçlar ve etkileri üzerine çalışan psikologların, ilaç kullanan insanların deneyimlerinin sadece psikolojik süreçlerle açıklanamayacağına hükmetmiş olmalarıydı. Bu tür bir analizi, kanıtlanmış bilimsel bir bulguyla temellendirmek gerekli değildir. Diğer örneklerde de göreceğimiz gibi, analizin temelinde tesadüfî gözlemler, duyduğumuz hikâyeler veya sadece kurguladığımız şeyler olabilir.

Analizimde basit bir ilke izledim: bir ilaç / uyuşturucu kullanma örneğine dair sorduğum tüm soruları diğer örnekler için de soracaktım ve olabildiğince geniş aralıkta ve çeşitli vaka bulabilmek için elimden geleni yapacaktım. Bu, çok sayıda vakayı bir araya getirmek anlamına gelebilirdi. Fakat bu kez, bazı yönlerden oldukça farklı olan vakaları bir araya getirmek anlamına geldi ve çalışma ilerledikçe, hangi yönlerden farklı olduğu benim için netleşti.

Bilim adamları artık, bir ilacın tüm insanlarda aynı biçimde görülen basit bir fizyolojik etkisi olduğuna inanmıyor. Deneysel, antropolojik ve sosyolojik kanıtlar çoğu araştırmacıya gösterdi ki

9 T.S.N.: Asıl metinde *drug* kelimesi Türkçede *ilaç, uyuşturucu* ve *hap* kelimelerini karşılayacak biçimde farklı anlamlarda kullanılmıştır. Türkçe söylerken özel olarak uyuşturucu ya da hap kastedilmediği durumlarda ilaç kelimesi tercih edildi. Fakat yazarın *drug* derken ilaçları ve uyuşturucuları kapsayan genel bir kavramı işaret ettiği akılda tutulmalıdır.

ilaçların etkileri; alan kişilerin fizyolojik ve psikolojik durumuna, ilacı aldıklarında nasıl bir vaziyette ve toplumsal durumda olduklarına göre büyük çeşitlilik gösteriyor. İlaç alan kişinin ne kadar ve ne tür bilgi sahibi olduğuna göre deneyiminin nasıl değiştiğini gördüğümüzde bunu daha iyi anlayabiliriz. Bilgi dağılımı, ilacı kullanan grubun toplumsal örgütlenme biçimine göre belirlendiği için; toplumsal örgütlenme çeşitlerine göre ilaç kullanma deneyimleri de çeşitlilik gösterir.

Sonrasında, analizin geri kalanına dair bilgi veren ana "değişkeni" öne sürdüm: Toplumsal örgütlenme biçimindeki farklılıklar, bilginin nasıl yayılacağını etkiler ve insanlar bu bilgiyi ilaç / uyuşturucu aldıklarında ne olacağını öngörecek biçimde kullanabilirler.

Birbirinden oldukça farklı üç ilaç/uyuşturucu kullanma biçimini inceleyeceğim: keyif için yasadışı uyuşturucu kullanımı, doktorlar tarafından reçeteyle verilen ilaçların kullanımı ve kimyasal savaş kurbanlarının zorla kimyasal maddeye maruz bırakılması.

"İlaç etkilerinin" biyolojik süreçler sonucu her insanda aşağı yukarı aynı olduğunu varsaymak yerine, psikologların bana "belirlenmişlik" ("beklentiler" dediğim şey için kullandıkları kelime) ve "çevre" (ilacın alındığı toplumsal durumu tanımlamak için kullandıkları kelime) ile ortaya çıkan, kimya ve fizyolojinin izah edemediği deneyim çeşitliliğini göstermelerine izin verdim. Bu açıklanmamış çeşitlilik bende, "ilaç etkilerini bilmenin bu etkilere etkisi" adlı kara kutuyu açma ve bu kafa karıştırıcı çeşitliliği üreten şeyin ne olduğunu öğrenme isteği uyandırdı. İlaç etkilerinin neden çeşitli olduğunu araştırmaya koyuldum ve aradığım şeyin çok bilinen ama genellikle yok sayılan bir gerçek olduğunu fark ettim: tüm ilaçların çoklu etkileri.

İlaç etkilerinin kişiden kişiye ve durumdan duruma çeşitlenen değişken bir karakteri vardır. Değişkendir çünkü genellikle ilaçların organizma üzerinde birden fazla etkisi bulunur. İlacı alan kişi çoğunlukla bu etkilerden bir ya da birkaçını tanımlar

ve onlara odaklanır. Diğer olan biten şeyleri ilgisiz görerek yok sayar. Çoğu kişi aspirinin ağrı kesici etkisi olduğunu düşünür; bazıları aspirinin aynı zamanda ateş düşürdüğünü bilir; aspirin alan çok az kişi mideye verdiği rahatsızlığın tipik bir etki olduğunu düşünür ama aslında öyledir. Bu durum bir genellemeyi mümkün kılıyor: Kullanıcılar "faydalı" etkiye odaklanır ve almak istedikleri fayda dışındaki etkileri görmezden gelirler. Çünkü ilaçların çok sayıda etkisi vardır ve kullanıcılar bunları farklı biçimlerde algılayabilirler. Bazılarını yok sayar, bazılarını vurgularlar; bazı çok zor fark edilebilecek dolaylı etkilere tepki verebilirler ve ne hissettiklerini yorumlarken daha önce edindikleri inanç ve fikirlerini devreye sokarlar (Becker 1967).

İnsanların bir hapın etkileri konusunda ne bildikleri ya da bildiklerini düşündükleri, kullanım biçimlerini etkiler. Bildikleri şeylere göre bu çoklu etkileri algılar, etkilere tepki verir ve bu deneyimin diğer aşamalarının üstesinden gelirler. Bilmedikleri şeyler de deneyimlerini etkiler, bazı şeyleri algılamaları imkânsız hale gelir ve bu nedenle bunları da göz ardı ederler. "Bilgi" kavramını, ilaç-kullanan kişiler ağındaki aktörlerin (örn. Yasadışı uyuşturucu satıcıları, hekimler, araştırmacılar ya da sıradan ilaç kullanıcıları) ilaca / uyuşturucuya dair, deneyimle sabit ve bu nedenle de basit bir inançtan daha iddialı fikir ve inançlarını karşılamak üzere geniş anlamıyla kullanıyorum. Muhtemelen herkes inandığı bilgiyi, kendi algılamaları ve eylemlerine yön veren deneyimleriyle test ediyor. Bu durumun, bilimi ve bilimsel bilginin değerini tartışmasız kabul eden Batılı toplumların üyeleri için daha da geçerli olması olasıdır.

Burada "bilgiyi" saygın bir yolla (bu çoğu zaman "bilimsel" demektir fakat aynı zamanda "dini" ya da "mantıksal" çıkarımla da meşrulaştırılmış olabilir) doğrulanmaya gerek duymayan bir şey olarak tanımlayarak kendimce önemli bir hamle yapıyorum. İnsanların kendi düşündüklerini ciddiye aldıkları ve bunlara göre hareket etmek için yeterince iyi buldukları alanı terk ediyorum. Ve şimdi insanların bir ilaca dair bildikleri şeyin (geniş anlamda "bilmek")

ilaç alma eyleminin belirli aşamalarını nasıl etkilediğini sormaya geçiyorum. Bu, kara kutuyu biraz daha açacaktır ve çıktıları, farklı ilaç kullanma deneyimleri olarak tezahür eden mekanizmanın diğer girdilerini görmemize izin verecektir.

Dozaj ve uygulama yolu

İlaç etkilerinin çoğu, kullanım dozu ile ilgilidir. Bir ilaçtan belli bir miktar kullandığınızdaki etkileri ile bu miktarın beş katını kullandığınızdaki etkileri farklıdır. Benzer biçimde, ilaç ağızdan, teneffüs yoluyla, doğrudan kas içine ya da damar yoluyla alındığında da farklı etkileri olur. Ne kadar ilaç alacağınız ve nasıl alacağınız, uygun miktar ve kullanım yolu konusundaki tercihinize bağlıdır.

İlaç etkilerinin doza bağlı olarak çeşitlendiğini, ilaçların tıbbi kullanımına ilişkin okumalar yapmaya başlar başlamaz fark ettim. Merakınız sizi bunun arkasında ne yattığını sormaya yönlendirir ve beni de, kullanıcıların ilaçları nasıl almaları gerektiğine dair bildikleri ya da bildiklerini sandıkları şeyler arasında benzer ipuçları aramaya yöneltti. Buradan hareketle de insanların bazı ilaçlar hakkında nasıl olup da birçok şey öğrenip diğerleri hakkında ise fikirleri olmadığını merak ettim. Bu da beni insanların, bilgi aldıkları kaynağın "meşruiyetini" nasıl değerlendirdiklerini sormaya itti.

İlaç dozu tercihi, bilgili ve güvenilir olduğu düşünülen kaynaklardan öğrendiklerinize bağlıdır. Başım ağrıyorsa ve kaç aspirin almam gerektiğini sorarsam çoğu kişi iki diyecektir. Herhangi biri bunu prospektüsten öğrenebilir ya da gidip bu işleri bilen bir yetişkine sorabilir (bu, sıradan insanların tıbbi folklorudur). Benzer biçimde "herkes bilir ki" (bu ortak kanının bir parçasıdır) aspirini suda eritmek ya da damardan almak yerine yutmak gerekir. Buna rağmen, çoğu kişi birçok ilacın kullanımına dair çok az şey bilir ya da hiçbir şey bilmez. Bunlar reçeteli ilaçlar (örn. kortizon) olabileceği gibi, tıbbi tavsiye dışında kullanılan bir şey de olabilir (örn. LSD). Bunları kullanmak için insanlar ya deneme yanılma yöntemiyle ya da güvenilir olduğu iddia edilen

kaynaklardan (bilim adamı, doktor veya daha deneyimli kullanıcılar) gelen bilgileri uyarlayarak ne kadar ve nasıl alacakları konusunda kavramlar geliştireceklerdir. Bu kaynakların çoğunlukla tavsiyeleri vardır. Bu kaynaklar kullanıcılara, soğuk algınlıklarını nasıl iyileştirebileceklerini, kan pıhtılaşmasını nasıl kontrol edebileceklerini, nasıl mistik bir deneyim yaşayacaklarını, kafayı bulacaklarını veya hangi etkiyi istiyorlarsa bunu ne kadar ilaç/uyuşturucu ile sağlayabileceklerini anlatabilirler. Aynı kaynaklar bu kişilere hangi miktarın doz aşımından kaynaklı istenmeyen etkilere neden olacağını da aktarabilirler. Eczacıdan aldığınız ilacı her yemekten sonra birer tane, bir de yatmadan önce toplam dört adet almanızı söyleyebilirler ya da daha detaylı yönlendirmelerle, örneğin diyabet için, metabolizma dengesini yemek ve insülinle nasıl kontrol edeceğinizi anlatabilirler. Yine aynı kaynaklar, çaylağın yeterince esrar çektiğini ve etkilerini görene kadar durmasını söyleyebilir ya da çoğu kişinin beş yüz mikrogram "iyi asit"i, bilinç genişlemesi sağlamak için kâfî bulduğunu gayri resmi bir biçimde iddia edebilirler.

Bu bilgileri aldıktan sonra kullanıcılar, etkilerini az çok tahmin edebildikleri miktarları alırlar. Çoğunlukla tahminlerinin tuttuğunu düşünürler (beklentilerin geriye dönük adaptasyonu ile karşıtlık içindeki geleneksel bilginin kesinliği verili kabul edilemese de). Bu yolla kullanıcıların bilgiye erişimi, deneyimleri üzerinde doğrudan etkili olur ve psikolojik girdileri kontrol edebilirler.

Kullanıcıların söz konusu ilacı alırken ona dair ne bildikleri, ilaç üzerindeki kontrollerini çeşitlendirdiği için; bunu kara kutunun içindeki önemli girdiler listesine ekledim. Sonra da ortak kanıya dayanarak bu dozla ilgili bilgi girdilerinin nasıl çeşitlendiği ve bu bilgilerin bir hastalığın ya da rahatsızlığın iyileşmesine, istenmeyen etkileri kontrol etmeye yarayan çıktıların nasıl etkilenebileceğine dair bir liste oluşturabilirdim.

Bu önermeler, kullanıcıların, aldıkları miktar üzerinde ve

farklı dozlarda ya da farklı yolla almanın sonuçlarına dair tahayyüllerindeki çeşitliliğe göre belirlenen kesin bir kontrolleri olduğu iddiasındadır. Fakat ilaçların ulaşılabilirliği genellikle yasayla düzenlenir ve bu nedenle de kullanıcılar, verili arza göre alabileceklerini alırlar. Ben yüksek miktarda kortizon satın almak isteyebilirim fakat ne kadar alabileceğim doktorun reçetesiyle ve eczacının bana satacağı miktarla sınırlıdır. Ancak hastanede doktorların yazdığı reçeteye göre eczacının sattığı miktar bir defalık kullanımının üzerinde olabilir ve böylece kullanıcılar "önerilenden" fazlasını alabilirler. Bu durum bazen uyku ilaçlarında görülür. Ayrıca, bazen ilaçları yasadışı ya da yarı-yasadışı biçimde (örn. eczacı komşumdan) alabilirim ve böylece dozaj üzerindeki tıbbi kontrolden sıyrılabilirim.

Bazen de, kullanıcıdan daha güçlü biri, kullanıcıyı istediğinden daha fazla almaya ya da hiç almak istemediği bir ilacı almaya zorladığında, söz konusu kullanıcının ilaç miktarı üzerindeki denetimi kaybolur. Bu durum çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilir. Pediatri vakalarında yetişkinler çocukları doktorun yazdığı ilaçları almaya zorlarlar; akıl hastanelerinde hemşireler hastanın "ilacını" yuttuğundan emin olmak için başında dikilir; tüberküloz hastanelerinde tıbbi personel hastalara tatlarını ya da etkilerini sevmedikleri ilaçları verir; kimyasal ve biyolojik savaşlarda "düşmanlara" zararlı ilaçlar verilebilir ve bundan haberleri bile olmayabilir; şehir sularına karıştırılan klor ve flüorür de buna örnektir (ki kullanıcıların çoğu bunun iyi bir şey olduğunu düşünür, tabi eğer üzerine düşünüyorlarsa). Tüm bu vakalarda, ilacın etkilerine dair bilgi (bir anlamda dozaj bilgisi), kullanıcıları bu ilacı almaya zorlamaya yetecek kadar güçlü olan kişi ya da kurumların bilgisidir.

Bu noktaya kadar vücudunuza bir ilaç (her ne olursa olsun) almanın "etkilerinin" ve sonuçlarının yaklaşık olarak aynı şey olduğunu kabul ettim. Fakat şimdi bilinen bir tıbbi ayrımı, ana etkiler ve yan etkiler ayrımını hesaba katmak istiyorum. Doğa böyle bir ayrım yapmıyor (bu, keşfedilmeyi bekleyen bir "bilimsel hakikat"

değil), bu ayrımı ilaç kullananlar topluluğu yapar ya da yapmak ister.

Ana etkiler

Sosyal bilimciler göstermiştir ki; ilaç kullananların, deneyimlerini nasıl tanımladıkları deneyimin kendisini etkilemektedir. Uyku ilacını bırakmaya çalışanlar, sıkıntılarını bırakma deneyimleriyle açıklarlarsa "tipik" bağımlılar gibi tepki göstereceklerdir; eğer bu sıkıntıları başka bir şeyle, örneğin ameliyat sonrası toparlanmaya bağlarlarsa aynı tepkileri göstermeyeceklerdir (Lindesmith 1947). Benzer biçimde, marihuana kullanıcıları, marihuananın kolay fark edilmeyen etkilerini önce sıradan deneyimlerinden ayırt etmeyi ve bundan keyif almayı öğrenmelidirler ki maddenin kendisiyle "kafayı bulabilsinler" (Becker 1953a). Diğer bir örnek, Amerikan Yerlileri ve Kafkasyalılar peyote[10] deneyimlerini farklı farklı algılarlar (Alberle 1966) ve LSD "tripleri" de bilinç genişlemesi, aşkın dini deneyim, sahte psikoz veya kafayı bulmak biçiminde deneyimlenebilir (Blum et al. 1964).

Böylece temel fikrimi ortaya koydum: İlaç/uyuşturucu kullananların deneyimi, o ilaca/uyuşturucuya dair ne bildiklerine göre şekillenir. Şimdi ise bunun ne tür düşüncelere uygulanabileceğine bakıyorum (ardından bu düşüncelerin nereden geldiği gelecek). İlk ayrım, kullanıcıların ortaya çıkmasını istediği varsayılan (bu varsayımı kimin yaptığı hâlâ ucu açık bir sorudur, ama şimdilik öyle) etkilerle, var olmasına rağmen kullanıcı tarafından istenmeyen yan etkiler arasında olacak.

Ana ve yan etkilerin neler olduğunu sorduğumuzda; bakış açısına, kişinin erişimi olan bilgi türüne ve bu bilgiyi nereden aldığına göre değişen farklı cevaplar alıyoruz.

Kullanıcılar kendi deneyimlerini yorumlarken, dâhil oldukları belirli toplumsal gruplarda edindikleri bilgi ve tanımlamaları devreye sokarlar. Yerli Amerikan kültürü, onlara yerli olmayan-

10 T.S.N.: Uyuşturucu etkiye sahip bir tür çöl kaktüsü.

ların erişemediği bir peyote algısı aktarır. Marihuana kullanıcıları, bu uyuşturucunun etkilerini, daha deneyimli kullanıcılardan öğrenerek deneyimlerler. LSD tripleri, alındığı ortamın düzenine göre şekillenir.

Bu örneklerin hepsi, kullanımın tıbbi personel tarafından buyrulmadığı, kullanıcının kendi isteğiyle gerçekleştiği durumlardandır. Fakat ana-yan etkiler karşıtlığı üzerinden tıbbi kullanımı da değerlendirebiliriz. Reçeteyi yazan doktor, çoğu zaman, ilaç kullanımına dair temel bilgi kaynağıdır, tabii başka kaynaklar da (eczacı, aynı hastalığı olan diğer hastalar, kitaplar vb.) mevcut olabilir.

Bu süreç genellikle ilaçların tıbbi alan dışında kullanımı ile ilişkilendirilerek çalışılmıştır fakat tahminen tıbbi kullanımda da ortaya çıkmaktadır. Tıbbi alanda güvenilir bilgi kaynağı, reçeteyi veren doktor ve eczacıdır. Diyabet, epilepsi, gut gibi kronik hastalıkların sürekli ilaç tedavisi gören hastaları, kullanıcılar olarak bir "ilaç kültürü" oluşturabilirler. Bu kültür, doktor muayenelerinde, bekleme salonlarında, internette danışarak ve ortak deneyimlerine dair bilgiyi paylaşarak oluşturulabilir fakat kimse bunu derinlemesine çalışmamıştır.

Her iki durumda da, güvenilir kaynaklardan alınan bilgiler kullanıcıların, ilacın ana etkilerini tanımasını sağlar. Böylece hasta, etki ortaya çıktığında ne olduğunu anlayabilir. İstenmeyen ya da korkutucu bir etki olsa da, beklenen bir şey olduğu sürece bu kabul edilebilirdir.

Her iki durumda da, bir ilacın "ana etkisini" tanımlamak; kullanıcıya ne umması, beklemesi, istemesi gerektiğini söyler. "Yan etkileri" tanımlamak ise kullanıcıya neye dikkat etmesi ve neyden kaçınması gerektiğini söyler.

Yan etkiler

Yan etkiler ilaçların, medikal ya da farmakolojik bakımdan ayrı bir kategorideki özellikleri değildir. Daha ziyade, ilacı verenin ve kullananın arzu etmediği etkilerdir bunlar. Bu nedenle, ana

ve yan etkiler toplumsal olarak tanımlanmış kategorilerdir. Bir etkinin ana veya yan etki olması bakış açısına göre değişir. Örneğin, zihinsel dağılma bir hekim için istenmeyen bir yan etki iken, uyuşturucu kullanan biri için arzu edilen bir ana etki olabilir.

Bu durum, görünüşte nötr olan bu tıbbi terimlerin yeniden yorumlanmasını, bu terimleri asli gerçekler olarak değil de; ilacı alan kişinin bu etkileri arzu edilir bulup bulmamasıyla ilgili bir durum olarak tanımlanmasını gerektiriyor.

İlaç alan kişinin, olmasını beklediği ve istediği ile gerçekte olan arasındaki ilişki; bazı etkilerin tamamen fark edilmemesi veya ilaç dışında bir etkene bağlanması ihtimalini doğurur.

Kullanıcılar, yorumları için kullandıkları bilgileri belirli bir ilişki içinde (diğer kullanıcılar veya yetkin uzmanlar) bulundukları kişilerden edinirler. Bu bilgiyi bir kültürün bir parçası olarak, birinin kültürünün parçası olarak düşünebilir ve bir ilacı ve etkilerini söz konusu kişiye sorabilirler. Ve akılda tutulmalıdır ki, uzmanlar her zaman her şeyi bilmezler; bu yüzden, onların yönlendirmelerinin öngöremediği sonuçlar da ortaya çıkabilir.

İlaç kullananların sahip oldukları bilgiler (eğer yeterliyse), istenmeyen yan etkileri fark etmelerini ve bu yan etkilerle tatmin edici biçimde başa çıkmalarını sağlar. Arzu edilen bir ana etkiye (baş ağrısından kurtulmak) odaklanın bir kişi, nahoş bir yan etkiyi (mide rahatsızlığı) fark etmeyebilir veya bunu aspirin kullanımıyla bağdaştırmayabilir. Bir kişi ana etkiler kadar yan etkiler ve onlardan kurtulma yöntemleri hakkında da bilgilendirilirse, yaşadığı deneyimi doğru biçimde yorumlayabilir. Uyuşturucu kullananlar acemileri dikkat etmeleri gereken yan etkiler konusunda uyarırlar, bu etkilerin ciddiyeti konusunda rahatlatırlar ve söz konusu etkilerden kaçınmak ya da onlarla başa çıkmak için yöntemler önerirler. Bu mekanizma muhtemelen birçok potansiyel patolojiyi önlüyordur ancak sadece bilginin ulaşabildiği ağlara erişimi olan uyuşturucu kullanıcıları için işler haldedir.

Birçok LSD kullanıcısı "bad tribe[11] girenleri" "sakinleştirmede" uzman olacak kadar bilgi sahibidir ve marihuana kullanıcıları, acemileri fazla "uçarlarsa" ne yapmaları gerektiği konusunda eğitirler. Hekimler ise reçete yazdıkları hastalara ilacın yan etkilerini açıklama konusunda muhtemelen çeşitlilik gösterirler. Reçeteyle ilaç alan hastalar, genellikle bir kullanıcı kültürünün parçası değildirler. Reçeteli ilaçların güçlü yan etkileri olabileceği için, bu etkilere dair bilgi hekim tarafından aktarılmalıdır çünkü kullanıcılar bu etkileri, bunlara ilacın neden olduğunu bilmeden deneyimleyebilirler. Hekimler de yan etkileri bilmiyor olabilirler; ilaç, etkileri keşfedilmeden piyasaya çıkmış olabilir. Doğum kontrol hapları ilk piyasaya çıktığında ve birçok kadında ödem, depresyon, damar rahatsızlıkları ve başka istenmeyen etkiler görüldüğünde; kimse bu etkileri doğum kontrol haplarına bağlamamıştı (Seaman 1969).

Araştırma ve iletişim

Bilgi ve bilginin aktığı kanallar bir kullanıcının, uyuşturucunun ortaya çıkardığı deneyimleri yorumlama biçimini ve tepkilerini etkiler. Bu bilgi nereden geliyor? Bu bilginin üretimini, terimi geniş anlamıyla kullanarak (bilgi terimini geniş anlamıyla kullanmama benzer biçimde) "araştırma" diye adlandırabiliriz. Genel anlamıyla araştırma, ampirik dünyanın deneyimine karşı, az çok sistematik biçimde test edilmiş fikirler birikimidir. Araştırmacılar, karmaşık teknik ve araçlar kullanabilecekleri gibi, çok daha basit ve ilkel analiz biçimlerine yönelebilirler. Bir uçta farmakologlar bir ilacın etkilerini sistematik biçimde ve çeşitli teknikler kullanarak test ederler; diğer uçta ise sıradan deneyciler, kafayı bulduracağını düşündükleri bir hapı birkaç hafta süreyle alıp tepkilerini not ederler ve büyük ihtimalle kendi tepkilerini aynı hapı alan diğer deneycilerinkileriyle karşılaştırırlar.

Bilgiyi, farklı insanlar (farklı meslek, statü ve deneyim sahibi

11 T.S.N.: *Bad trip*, genellikle, uyuşturucu kullanımı sonrasında olumsuz düşüncelere ve korkulara kapılma durumunu tanımlayan tabirdir.

kişiler) tarafından farklı biçimlerde dağıtıldığında çeşitlenen bir şey olarak tanımladığımızda şu soruyu sorabiliriz: Bu insanların yaydıkları bilgi nereden geliyor? İlaçlara dair bilgiyi kim üretir ve bu bilgi, soruyu soran kişiye göre nasıl değişebilir? Hangi türden insanlar, ne bilmek isterler? Bu bilmek istedikleri şeyi nasıl bulurlar ve bunu kendi deneyimlerinde kullanıp başka kullanıcılara nasıl yayarlar?

Bunları anlamaya çalışarak tüm bu sorgulamayı, bunu kimin yaptığına ve hangi yöntemi kullandığına bakmaksızın, "araştırma" kavramının genel kategorisinin içine yerleştirebiliriz ve genel anlamıyla insanların nasıl araştırma yaptıklarına bakabiliriz.

Araştırma ve özellikle ilaçlara dair öznel deneyimlere dayalı araştırma kim tarafından yapılırsa yapılsın, mantık, çıkarım ve ortak kanının ve/veya bilimsel akıl yürütmenin genel kabul görmüş kurallarına dayanır. Bu kurallar insanların ne zaman bir "deneyim" yaşadığına ve bu deneyimi üreten şeyin ne olduğuna karar vermelerine yardımcı olur. İnsanlar bir hap alıp buna bağlı olabilecek olağan dışı bir şey fark ettiklerinde bile, bunun sıra dışı bir durum mu yoksa hapın kullanımına bağlı özel bir durum mu olduğuna karar vermek durumundadırlar. Örneğin, marihuana kullananlar çoğu zaman açlık hissederler ve bunun "sıradan" bir açlık mı yoksa uyuşturucu nedenli bir açlık mı olduğuna karar vermek durumundadırlar. Kullanıcılar buna karar verirken, belirli öncüller belirli sonuçları üretir türünden ortak kanı kavramlarını, Mill'in farklar yöntemi gibi bilimsel usullerin sıradan versiyonlarını kullanırlar.

Bu da bizi sıkça sorulan bir soruya yönlendirir: İlaç / uyuşturucu etkileri tamamen zihinsel inşalar mıdır yoksa bu etkiler insan vücudundaki fizyolojik oluşumlarla sınırlandırılmış mıdır? Plasebo etkisi üzerindeki çalışmalarda öne sürüldüğü üzere, insanlar hiçbir fizyolojik temeli olmayan ilaç deneyimlerini hangi düzeye kadar yaşayabilirler? Deneysel bir çalışma (Schacter ve Singer 1962), deneyim için bir fizyolojik temelin bulunmak

zorunda olduğunu iddia ediyor. Bunu tartışmıyorum ve şöyle düşünüyorum; yorumlanabilecek bir fizyolojik durum olmalıdır ama bu ilaç kaynaklı olmak zorunda değildir. İnsanlar sürekli olarak çeşitli fizyolojik durumlar yaşarlar; bunun yaşanma olasılığına karşı tetikte olan kişiler, sıradan durumları ilaç kaynaklı olarak yorumlayabilirler, ki bunların bazıları gerçekten de ilaç kaynaklı olabilir.

Herhangi bir durumda, bir "ilaç etkisi" deneyimlediklerini kendilerine ve başkalarına ispat etmek isteyen kişiler, ortak kanının veya bilimin kurallarını hesaba katmak durumundadırlar. Hissedilen şeyleri bu kurallara uygun biçimde, kabul edilebilir bir sonuç ortaya koymak üzere manipüle etmezlerse yaşadıkları deneyimin gerçekliğine kendilerini de ikna edemezler. (Örneğin kehanet gibi başka türden bilgi üretme sistemleri iş başındaysa, kullanıcılar doğrulanmak için bu sistemlerin kurallarından medet umarlar.)

Bir ilaç üzerine yapılan araştırmanın türü; olanaklar, teknik beceriler ve araştırmayı yapan kişilerdeki motivasyona göre belirlenir. Araştırmayı ortaya çıkaran toplumsal yapıların çeşitliliğine daha sonra değineceğim için şimdilik bu konuya girmiyorum. Benzer biçimde, mevcut bilgi stoku ilacın nihai kullanıcısına ulaşmış olabilir de olmayabilir de; bu, ilaç kullanımının ortaya çıktığı ortamlardaki iletişim sınırlarına bağlıdır.

Argümanımın tamamı, insanlar bir ilaç alıp etkileri tanımlarken ve bu etkiler üzerine değerlendirmelerini aktarırken, içinde bulundukları koşulları kimin belirlediğini sorduğunuzda ortaya çıkan münferit yapıların karşılaştırılmasına dayanıyor. Üç ana vakayı bu eksen üzerinde soyutlamak, bana ilginç gelen süreç ve sonuçların araştırmasını düzenlemem için bir yol sunuyor.

İlaç kullanımı üç çeşit toplumsal yapıda ortaya çıkar. Bu üç yapı, nihai kullanıcının kendi ilaç alma eylemi ve ilaçla ilgili bilginin üretim ve dağıtımı üzerindeki denetim düzeyine göre ayrışır. Bu yapılardan birinde kullanıcılar kontrolü ellerinde tutarlar.

Buna örnek en temel ampirik vaka, keyif alma amaçlı yasa dışı ilaç kullanımıdır, gerçi tescilli ilaçlar da bu noktada bazı ilginç olanaklar sağlayabilir. İkinci yapıda, kullanıcılar yetkiyi, onların adına davranacağı öngörülen bir faile devrederler. Bunun en temel ampirik vakası ise modern tıbbi uygulamadır. Son olarak bazı durumlarda, özellikle de kimyasal savaş gibi durumlarda, kullanıcıların ne ilacı almak ile ilgili ne de ilaca dair bilgi üretimi ve dağıtımı konusunda kontrolleri vardır.

Kullanıcı kontrolü

Şimdiye kadar yaptığımız temellendirme çalışmaları, buradan itibaren işe yaramaya başlıyor. Söz konusu ilkeye göre, bir şey bir yerde ortaya çıkıyorsa, tüm diğer benzer yerlerde de ortaya çıkmalıdır. Ve benzer biçimde, dış görünüşe aldanmamalıyız. Önemli noktalarda birbirine benzeyen şeyler yüzeyde benzer görünmeyebilir; bu yüzden, benzer süreçlerin işlemesini sağlayan, altta yatan benzerlikleri aramalıyız. Ve aynı zamanda bu tür çeşitlenmeleri somutlaştıran durumların peşine düşmeliyiz. Keyif için yasa dışı ilaç kullanımı ile tıbbi reçeteli ilaç kullanımı arasındaki karşılaştırma bize, dışarıdan oldukça farklı görünen bu iki durumun temelindeki benzerlikleri görmek, altta yatan süreçleri aydınlatmak için mükemmel bir çift vaka sunuyor. İki durumun önemli bir ortak noktası var: insanlar vücutlarına ilaç aldıklarında bir şey olur.

Keyif için yasa dışı ilaç kullanımı durumu gibi, kullanıcı kontrolünde olan bir durumda, kullanıcılar istedikleri düzende ve istedikleri kadar ilaç alırlar. Dozajlarını kendileri başlatır ve düzenlerler. İlaç alma eylemlerini düzenlemek ve deneyimlerini yorumlamak için, kullanıcı gruplarında ortaya çıkan bilgiye dayanırlar. İlaç kullanan yakınlarından bir miktar baskı hissedebilirler, fakat kullanımları gönüllü ve kendi kontrollerindedir. Üzerlerinde tıbbi zorlama biçiminde bir otorite yoktur ya da kimyasal savaş ve zorunlu ilaç kullanımı durumlarında olduğu gibi, kendi itirazlarına rağmen onları kullanıma zorlayan biri olmamıştır.

Kullanıcılar ilgilerini çeken ilaçlara dair bilgileri genellikle kendi araştırmaları yoluyla oluştururlar. Yine de kütüphanelerde ya da internette bulunabilen farmakoloji metinleri ya da *Physicians' Desk Reference*[12] gibi bilimsel ve tıbbi kaynaklara başvurabilirler. Eldeki sıradan araştırma tekniklerini kullanırlar. Bunlar çoğunlukla, kendi vücudu üzerinde deney yapma ve iç gözlemsel araştırma gibi yöntemlerdir. Bu yöntemler özellikle, araştırılan etkilerin başka yolla anlaşılması zor olan öznel deneyimlerden oluştuğu durumlara uygundur. Tek tek vakalarda güvenilir olmayan bu tür yöntemler; çok sayıda kullanıcı kendi gözlemlerini bir havuzda toplayıp, kolektif deneyimleriyle uyumlu genellemeler ürettiklerinde bünyeden bünyeye değişen hatalardan daha az etkilenirler. Bu biçimde inşa edilen genellemelerin güvenilirliği, bilginin aktarıldığı iletişim kanallarının verimliliğine ve bu bilgileri harmanlayan mekanizmaların yeterliliğine bağlıdır.

Doğal olarak, yasa dışı biçimde kullanılan bir ilaca dair bilgiler yavaşça, çoğunlukla yıllar içinde birikir. Bu birikim, kullanıcıların deneyim havuzunda, kendi deneyimleri ile başkalarının deneyimlerine dair duydukları şeylerin karşılaştırılmasıyla oluşur. Kullanıcılar toplumsal bağlarını uzun zaman koruduklarında, bu bağlar oldukça dolaylı ve müphem olsa da; bu sistem üzerinden çok sayıda deneyim yayılır ve "uyuşturucu kültürü" (bu terimin çoğunlukla kullanıldığı biçimiyle siyasal ve kültürel tutumların bir karışımı olması anlamında değil; daha ziyade uyuşturucu ile ilgili, onun karakteristikleri ve en iyi nasıl kullanılabileceğine dair ortak kavrayışlardan oluşan bir bütün anlamında) diyebileceğimiz bir şey oluşur. Muhtemelen marihuanaya dair bilginin oluşumu, bu modele en yakın olanıdır. ABD'de uzun yıllar süren yaygın marihuana kullanımı büyük ve çoklu biçimde birbiriyle ilişkili bir kullanıcı ağı oluşturdu ve bu ağ da, elbirliğiyle bu işin muazzam ilmini üretti. Bu ilim, kullanıcıların

12 T.S.N.: Physicians' Desk Reference – PDR: İlaçlarla ilgili bilgi içeren, reçete yazmaya yardımcı olmak amacıyla hekimler tarafından kullanılan ve her yıl güncellenen başvuru kitabıdır.

çoğunluğuna ulaşıyor ve bölgeden bölgeye ya da gruptan gruba fazla farklılık göstermiyordu.

Diğer bilgi toplama ve düzenleme yöntemleri nadiren görülür. San Jose, California'da bir etkinlik sırasında sahneden STP olarak bilinen binlerce uyuşturucu hap atıldığında; çocuk felci aşısında yaşanan kitlesel denemenin bir dengini yaşandı. Orada bulunan hiç kimse bu hapların ne olduğunu bilmiyordu ama birçok insan o hapları kullandı. Birkaç gün içerisinde söz konusu insanların hemen hepsi ilacın etkileriyle ilgili bir şeyler duymuştu. Haight-Ashbury Kliniğinde ve insanların ilacın yan etkileri nedeniyle başvurdukları diğer yerlerde bilgi toplandı. Kısa süre içerisinde ilacın ana etkileri, uygun dozları, muhtemel yan etkileri ve uygun panzehirleri ile ilgili bilgi geniş çaplı bir şekilde yayılmıştı.

Kullanıcı tarafından ortaya çıkarılan bilginin basit tanımı (tabii ki, daha sonra yapacağım bir kıyaslamaki gibi, reçete yazılması ile bilgilendirilmiş kullanıcılar) birçok kategoride hatırı sayılır analitik değer üretir. İnsanlar bilgi türetmek için hangi yöntemleri kullanırlar? Bu yöntemleri kim kullanır ve ne tür bilgi üretir? Her bir yöntemin artıları ve eksileri nelerdir? Ne kadar örneklem kullanılır? Kullanıcılar verileri nasıl toplarlar ve hangi verileri toplarlar? Sonuçlarını düzenlemek için hangi yöntemleri kullanırlar? Genellikle, bir vakada kullanılan bir kriter ya da değişkeni diğer tüm vakalarda eşit biçimde uygulama fikri hakimdir.

Bu şekilde üretilen bilginin bazı kusurları da vardır. Bu bilgi türü, geniş kullanıcı kitlelerine, bilinen basit tekniklerin keşfedebileceği bilgiden fazlasını sunamaz. Eğer söylendiği gibi LSD kromozomlara zarar verip, kullanımı bırakıldıktan sonra bile doğan çocuklarda özürlü doğuma sebebiyet veriyor olsaydı; bu tür bir bilgiye kullanıcıların tipik araştırmaları ile erişilemezdi. Bu tür bir bilgiye erişmek için, kullanıcıların elinde olandan daha karmaşık donanım ve teknikler gerekir. Ayrıca kullanıcı araştırmaları basit ve anlık sebep-sonuç ilişkilerine dayalı olduğundan,

sonradan ortaya çıkması durumunda istenmeyen etkileri yüksek ihtimalle tespit edemeyecektir. Eğer istenmeyen etki uyuşturucu kullanımından bir sene sonra meydana gelirse, kullanıcı kitlesi uyuşturucu kullanımı ve ortaya çıkan etki arasındaki bağlantıyı kuramayabilir. (Ancak eğer LSD denemelerinde ve bütün psikedelik uyuşturucularda gittikçe artan şekilde olduğu gibi, kullanıcı kitlesine iyi eğitilmiş bilim insanları dâhil ise bu sorun aşılabilir.) Son olarak, araştırmanın etkililiği kullanıcı ağının bağlantı gücüyle sınırlıdır. İşlem, üretilen bilginin güvenilirliğine bağlıdır ve yeterli seviyede güçlü bağı olmayan kullanıcı grupları bireysel verinin güvenilmezliğinin üstesinden gelebilmek için gerekli olan veriyi toplayamayabilirler. Yeraltı yayın organları bu güçlüğü aşmaya yardımcı olabilir. Geniş çaplı bir okuyucu kitlesine sahip olmaları durumunda; münferit kullanıcılar ve kullanıcı grupları arasında normal şartlar altında var olmayacak bir bağ oluşturabilirler.

Bu, her vaka için aynı kriteri kullanmanın kusursuz bir örneğidir. Eğer kullanıcı tarafından oluşturulan bilgi kusurluysa, tıp araştırmacılarının da aynı sorunlarla karşılaştıklarını varsaydığımız için, bu sorunların tıpçılar tarafından nasıl çözüldüğüne bakmamız gerekir. Benzer şekilde, iyi bir araştırmanın faziletinden (bir vakada ne için kullanılmış olursa olsun), ayrıca çalışmak için dışarıda tuttuğumuz diğer vakalarda aranacak şeyler olarak faydalanırız.

Ancak kullanıcı araştırmasıyla üretilen bilginin, kullanıcıların cevabını aradıkları sorulara göre net bir biçimde yönlendirilebilmesi gibi çok önemli bir avantajı vardır. Eğer uyuşturucunun kafa yapıp yapmayacağını bilmek istiyorlarsa, bu konuda benzer kaygıyı taşıyan insanlar tarafından yürütülen bir araştırma onlara cevap sağlayacaktır. Bu noktada, tipik olarak bilim insanları ya da hekimler tarafından sorulan sorularla yönlendirilen, tıbbi ya da klasik "bilimsel" amaçlara hizmet eden araştırmalar ile söz konusu ilacın rahatsızlıklarını iyileştirip iyileştirmeyeceğini bilmek isteyen nihai kullanıcıların soruları farklılık gösterir.

Böylelikle kullanıcılar (uygun bilgi üretimi koşullarının olduğunu varsayarak) aldıkları ilaç ile ilgili sorularına görece güvenilir ve doğru cevaplar alırlar. Bu bilgiyi, ilaçtan bekledikleri faydayı azami seviyeye çıkarmak ve yan etkileri asgari seviyeye çekmek için kullanırlar. Kullanıcı gruplarında bulundukları için, cevabını bilmedikleri bir soru ortaya çıktığında, genellikle cevabı bilen birisi mevcuttur. Bu durum tehlikeli ya da rahatsız edici olma potansiyeli taşıyan yan etkilerle başa çıkabilmek için özel bir önem taşır. Kullanıcılar elbette ilaçları her zaman en doğru şekilde almazlar; eksik, kusurlu ya da mevcut olmayan bilgi ile idare etmeleri gereken durumlarda kullanıcılar genellikle öngörülebilir sorunlar yaşarlar. Bu durum, bir ilacın ilk ortaya çıktığı ve o ilaçla alakalı bilginin ortaya çıkarılıp yaygınlaştırılmadığı zamanlarda daha net bir biçimde görülür.

Daha önce de belirtildiği gibi, bir kriter eşit biçimde uygulandığında faydalı bilgi üretir. Dolayısıyla, örneğin LSD gibi yeni bir uyuşturucu ile yaşanan "bad triplerin" analizinden öğrendiklerimizden yola çıkarak, tıp uzmanları ya da ilaç üreticileri tarafından piyasaya sürülen yeni ilaçların diğer ("yan") etkilerinin (beklenen etkilerin yanı sıra) ortaya çıkabileceğini ya da reçete yazanların ve imalatçıların bu etkilerin farkında olduğunu ancak bu bilgiyi nihai kullanıcılarla paylaşmadığını tahmin edebiliriz.

Kullanıcı denetiminin bir başka örneği de (patentli ilaç kullanımında), kullanıcı ağı niteliklerinin önemini gösterir. Eğer benim gayri resmi gözlemlerim ve spekülasyonlarım doğruysa, insanlar patentli ilaçların etkileri ile ilgili bilgiyi ya kendi başlarına ya da küçük aile gruplarında üretiyorlardır. Müshilleri düşünün. Muhtemelen çoğu insan kabızlık sorununu aynı sorunu yaşayan diğer insanlarla konuşmuyordur. Kullanıcılar kolay kolay birbirlerini aynı sorunun mağduru, dolayısıyla da potansiyel bilgi kaynağı olarak saptayamazlar. Ebeveynler kendi deneyimlerinin sonuçlarını çocuklarıyla paylaşabilirler. Aynı şekilde eşler de birbirleriyle bu tür paylaşımlarda bulunabilirler. Ancak bir birey tarafından üretilen bilgi muhtemelen bunun pek ötesine gitmi-

yordur. Özel gruplar (örneğin huzurevi sakinleri) bu tür bilgileri paylaşabilirler ancak bilgi genellikle ailelerin dışında birikmez; her yeni kullanıcı ya da küçük grup bu bilgiyi yeniden keşfetmek durumunda kalıyordur. Bu spekülasyonlarım yanlış olabilir ancak kendi ilaç kullanımını kontrol eden kullanıcıların deneyimlerini anlamada iletişim kanallarının önemini öne çıkarıyor.

Müshil vakası bize insanların ilaçları nerede ve nasıl kendi başlarına araştırdıklarına ve kimlerle ve hangi şartlar altında kendi deneyimlerinden öğrendiklerini paylaştıklarına dair çeşitliliği gösterir. Bu vaka bize, bildiğimiz ya da hayal edebileceğimiz her durumda ilaçların etkisini anlamak için yaptığımız "hesap tablosunda" (Kornhauser ve Lazarsfeld 1955'teki tartışmaya bkz.) deneyimlerin basit ve tam iletiminin önündeki çeşitli engelleri, kullanıcının sosyal çevrelerinin özel deneyimlerle ilgili iletişimi kısıtlama ya da önünü açma gibi etkenlerini vs. hesaba katmamızı söyler.

Bütün bunları hesaba kattığımızda hesap tablosu oldukça karmaşık bir hale gelir. Bir madde alımının bir deneyim ürettiği ve kullanıcının bunu madde alımıyla ilişkilendirdiği durumları, kara kutunun içinde işleyen makine parçalarının bir listesi gibi düşünün.

Kullanıcı temsilcisi kontrolü

Kullanıcılar kontrol yetkisini bir temsilciye devrettiği zaman bilginin üretim ve dağıtımında, kullanıcı deneyimindeki farklılıklara eşit ilginçlikte çeşitlilikler meydana gelir. Esas ampirik vaka, hastalarına ilaç yazan hekimlerinkidir (bir başka ihtimal, Don Juan ve öğrencisi Carlos Castaneda [1968] arasındaki ilişkide örneklendiği gibi ilaçların dini amaçla kullanımında meydana gelir). Bir hasta ilaçlarını doktorunun tavsiye ettiği düzende ve miktarlarda kullanır. Doktorun yazdığı reçete, hastanın ulaşmak istediği sonuç yerine kendisinin ulaşmak istediği sonuca yöneliktir; doktor ve hastanın istekleri örtüşebilir ancak örtüşmek zorunda da değildir ve çoğunlukla da örtüşmez.

Kıyaslama, geleneksel olmayan vakalardan öğrendiklerimiz, geleneksel olanların bireysel özellikler ya da diğer sistematik olmayan sebeplerin sonucu olarak göz ardı ettiği ya da sıra dışı olarak nitelendirdiği kategorileri ve ihtimalleri ortaya çıkardığında faydalı olmaya başlar. Kanada Kraliyet Komisyonlarından birinin (Le Dain vd. 1972) ihtiyatla "ilaçların tıbbi olmayan kullanımı" dediği şeyi düşünmek, bize ilaç alınımının diğer durumlarına uyarlayabileceğimiz kategorileri sağlar.

İlaçların tıbbi olarak reçete edilmesi durumu, insanların nasıl ve hangi durumlarda meşru bir şekilde ilaç kullanabileceklerine dair konvansiyonel kavramı somutlaştırır. Birine ne zaman ilaç almasının normal olduğunu sorduğumuzda, neredeyse herkesin vereceği cevap "doktor o ilacı yazdığı zaman" olacaktır. Doktorun yazdığı reçete karmaşık bir fikri somut hale getirir: İlacı bu amaçla kullanmak bilimsel olarak kanıtlanabilir olan araştırmaların, tıp dergileri ve diğer bilimsel örgütlerin çalışmalarının örneklenmesi ya da hayata geçirilmesidir. İlaç kullanımının diğer biçimleri için bu kullanımın etkisini veya zararsızlığını ya da her ikisini gösteren bir durum ortaya çıkması gerekir. Etkili olmaya dair sınırlamanın içerisine reçetesiz ve hazır ilaçlar dâhildir. Zararsızlığa dair sınırlamaya ise alkol ve tütün dâhil edilir (zararlarına dair delillerin yaygınca bilinmesine rağmen).

Bu yüzden, sürecin kullanıcı kontrolünü düşündüğümüzde, "herkes bildiği için" desek daha uygun olabilir, kimse bir yetkilinin izni olmadan ilaç kullanamaz. Bunu hintkeneviri, LSD ve diğer yasaklı ilaçları/uyuşturucuları izinsiz kullanan insanların yasal yaptırımlara tabi tutulmuş olmalarından dolayı biliriz. Ancak sonrasında şunu sormamız gerekir: Kim verir bu izinleri? Bu kişiler nasıl olur da izin verebilme hakkına sahip olurlar? Bu soru bizi hekimlere, ecza laboratuarlarına, üreticilere ve bunların birbirleri arasındaki bağlantılara götürür. Bu iki durumu birbirinden ayıran faktörü ayrı tutarak, bu iki durumda hangi ortak süreçlerin farklı girdiler aldıklarına bakıp sonuçları kıyaslayarak "ilaç etkisini" oluşturan kara kutuda neler olup bittiğine dair bir şeylere

ulaşabiliriz. Bu kıyaslama bize bir sürecin genellikle gözden kaçan işleyişini gösterir.

Şimdi bu kıyaslamayı, bilgi üretimi ve iletişiminin bu iki durumda nasıl farklılık gösterdiği, bu farklılığın kullanıcıların ne bildiklerine dair nasıl başka farklılıklar oluşturduğu ve bu başka farklılıkların nasıl farklı ilaç deneyimleri ortaya çıkardığını görmek için kullanabiliriz.

Yasal ya da tıbbi yaptırımlar olmaksızın ilaç alan kullanıcılara bakarak şu durumun farkına varabiliriz: Bu kullanıcılar, kullandıkları ilaçlar, dozajlar, etkiler (ana ve yan), istenmeyen yan etkilerle başa çıkma yöntemleri ve benzer durumlarla ilgili bilgi sahibidirler, her ne kadar bu bilgiler geleneksel kaynaklardan gelmiyor olsa da. Araştırmayı, araştırma sonuçlarının doğrulanmasını, bu sonuçların ilgili taraflara iletilmesini meydana getiren unsurları ve bilginin üretim ve dağıtımındaki diğer her şeyi baştan tanımlamamız gerekir. Kullanıcılar "kötü", istenmeyen etkilerden çok, kanun tarafından onaylanmayan ancak kullanıcıların iyi olarak tanımladığı ve deneyimlemek istedikleri etkileri araştırdıkları zaman, yapılan araştırmanın odağının değiştiğini görürüz. İstenen ve alışılagelmiş laboratuar çalışmalarını içermeyen bilgiyi üretmek için yeni araştırma yöntemleri keşfederiz ve bulduğumuz sonuçları kullanıma açmak ve test etmek için hakemli dergi yayını, profesyonel gruplar tarafından varılan yargılar vs. içermeyen yollar buluruz.

İlaç deneyimini üreten kara kutuda olup bitenlere dair yapılabilecek tüm açıklama bundan ibaret değildir ancak bu yöntem; ırk, yaş, cinsiyet, sosyoekonomik durum ve bunun gibi değişkenler arasındaki ilişkiyi açıklayan geleneksel çalışmalardan daha geniş çapta ve daha çeşitli değişkenler sunar. Deneyimin mevcut bilgiye göre değişkenlik gösterdiğini göz önünde bulundurarak biliriz ki bu deneyimleri ve olayları anlamak, daha fazla değişken çeşitliliği ve değişkenler arası ilişkiler hakkında bilgi sahibi olmayı gerektirir. Kara kutu mekanizmasının unsurlarını incelemek bize daha fazla analitik güç sağlar.

Doktorlar ilaçları değerlendirirken en az iki kriter kullanırlar. Hastanın muzdarip olduğu tehlikenin ya da rahatsızlığın her iki taraf tarafından net bir şekilde görülebilecek biçimde hafiflemesini isterler. Doktorları en çok ilgilendiren ilaç etkisi, kanıtlaması mümkün olan iyileşmedir (en iyi durum, bu iyileşmenin hastanın çıplak gözle görebileceği şekilde olmasıdır). Ancak doktorlar ikinci bir kriter daha kullanırlar: İlacın hastalarıyla aralarına girmesini ve bu şekilde hastanın üzerindeki kontrollerini kaybetmeyi istemezler. Doktorların bu tür istekleri olmasının ardındaki mantık ise iyi bilinen cinstendir: Doktorlar hastalara neyin iyi geleceğini (mantıken) hastalardan daha iyi bildikleri için, iyi sonuç elde etmek isteyen hastalar kendi ilaçlarını kendi kontrolleriyle kullanma haklarını tamamen doktorlarına teslim etmelidirler; hekimlerin verdiği tavsiyelere uymayan hastalar sağlık sorunları ile karşılaşabilirler. Bu mantığın her durumda doğru olduğuna inanmıyorum ancak doktorların, Freidson'un (1961, 1970a, 1970b) "profesyonel hâkimiyet" diye adlandırdığı şeyi devam ettirmek gibi bir kaygıları olduğunu görmek için ispata lüzum görmüyorum.

Bu mekanizmanın ilk bölümü, doktorların ilaç etkilerini tahlil etmek için kullandığı sistemdir. Doktorlar ne ister? Oldukça basit. Hastalarının iyileşmelerini isterler ki bu sayede herkes (kendileri dâhil), yalnızca o güce sahip insanlar tarafından ulaşılabilecek sonuçlara ulaştıklarını bilsin. Bu yüzden, diğer vakalarla kıyaslarken, ilaç kullanımını yöneten diğer kişilerin ne tür sonuçlar elde etmek istediklerini bilmek isteyeceğiz.

Hastaların ilaçla ilgili deneyiminin, reçeteyi yazan doktorun yönlendirmesiyle etkileneceğini biliyorsak; doktorların hastalarına bildikleri her şeyi söyleyip söylemediklerini ya da bazı bilgileri saklayıp saklamadıklarını sorabiliriz. Doktorların bildikleri bazı şeyleri sakladıklarını öğrendiğimiz andan itibaren de, bunun neden yapıldığını ve bir şeyleri saklayarak ne elde etmeyi beklediklerini bilmek isteriz. Çoğu zaman karşımıza çıkacak olan gerçek şudur ki; doktorların bunu yapma sebebi, kontrolü ellerinde tutmak is-

temeleri ve ilaç deneyimini yaşayacak kişinin seçim yapma hakkını elinden almaktır.

Hastalar çoğu zaman, kendilerine yazılan ilaçların kullanım dozajı, ana ve yan etkileri ile ilgili bilgi sahibi olma konusunda hekimlere bel bağlamış durumdadırlar. Ancak hekimler bazen, sahip oldukları bilginin bir kısmını hastalarından saklayabilirler çünkü kimi hastalar bu tür bilgileri baz alıp tıbbi gerekliliklere uymayabilirler (Lennard vd. 1972). Henry Lennard bana önemli bir örnek vermişti. Bazı sakinleştiricilerin erkek hastaların cinsel fonksiyonları üzerinde alışılmadık etkileri olabiliyordu; bu ilaçları alan bir erkek herhangi bir boşalma olmadan orgazm yaşayabiliyordu. Bu da, durumu deneyimleyen kişiler üzerinde anlaşılabilir bir anksiyeteye sebep oluyordu. Hekimler bu ilacı anksiyeteyi önlemek için yazdıklarından, Lennard psikiyatrlara neden ilacın bu etkisini hastalara söyleyerek bu durumu önlemediklerini sordu. Tipik cevap "eğer söyleseydim" diye başlıyordu ve "hasta ilacı almayabilirdi ve *kanımca* hastanın kendini temel anksiyetesinden korumak için bu anksiyete riskini almasında bir sorun yoktu" diye devam ediyordu. Yani hastalar bilgi almıyordu çünkü bilgi sahibi hekim çoktan onlar adına karar vermişti.

Hekimler bazı yan etkileri hastalarla paylaşmayabilirler çünkü bazı kolay etkilenen hastalar, ortada herhangi bir fizyolojik gerekçe olmaksızın bahsedilen yan etkileri deneyimleyebilirler. Hekimler bu riskin, hastaların bilgi sahibi olmaması nedeniyle ortaya çıkabilecek risklerden daha önemli olduğuna inanıyorlar fakat ben bunun ispatlanmış bir şey olduğunu düşünmüyorum.

Hekimlerin ilaç etkilerini hastalarıyla paylaşmamalarının sebebi bazen onların da ne olacağını bilmemelerinden kaynaklanır. Tıbbi ilaçlar üzerine yapılan araştırmalar ile kullanıcı araştırmaları oldukça farklı biçimlerdedir; bu nedenle de bilgi akışının önünde ciddi engeller vardır. İlaç araştırmaları gibi hayli uzmanlaşmış disiplinlerin kendi dergileri, profesyonel toplulukları ve bilim dünyası olur ve hekimler çoğunlukla bu dünyaya dâhil

değildir. Hekimler farmakolojideki son gelişmeleri takip etmez, dergilerini okumaz ya da bilimsel toplantılarına katılmazlar. Hekimlerin ilaç etkilerine dair bilgileri, takip edebildikleri kadarıyla genel tıp literatürüne, meslektaşlarına, ecza şirketlerinin yayınlarına ve satış elemanlarına dayanır. Çoğu hekimin, özellikle yeni ilaçlara dair bilgileri, son iki bilgi kaynağından beslenir (Coleman vd. 1966). Özellikle belirli bir konuda uzmanlaşmış ve aynı hastalığı birçok vakada görmüş olan hekimler, yasadışı ilaç kullanıcılarının yaptığına benzer şekilde farklı hastalar üzerinde farklı dozaj ve tedaviler uygulayarak gelişigüzel denemelerde bulunabilirler. Daha sonra, yaptıkları gözlemleri benzer şekilde düşünen uzmanlarınkilerle bir araya getirip, kullanıcı kültürlerinde üretilene benzer avantaj ve dezavantajları içeren bilgi üretebilirler.

Tıp ile ilgili öğrendiğimiz şeyleri bu karşılaştırmalı soruları sorarak öğreniyoruz. Ecza şirketleri ilaçlar üzerinde araştırma yaparken, kendi kârlarını artıracak şeyler üzerinde çalışırlar. İlacın, hastanın şikâyetini ortadan kaldırması, hastaya faydadan çok zarar vermemesi, önerilen ilaç dozajlarının "doğru" olması vs. gibi kamusal standartları karşıladığımızdan nasıl emin olabiliriz? Hekimler tabii ki de şirketlerin mali hedefleriyle ilgilenmezler, ancak kısıtlı vakitlerini fazla harcamadan, mevcut "en yeni" keşiflerden de faydalanmak isterler. Yani en yakın bilgi kaynağı olan, şirketlerin yeni ürünleri hakkındaki bilgileri yayması için gönderdikleri satış elemanlarına itimat ederler. Bu türden bir bilgiyi yayan kişi ile hekimin veya hastanın çıkarları aynı olmadığı için (bu çıkarların örtüşüp örtüşmediği araştırılabilir bir konudur, önyargıyla karar vermemek lazım), hekimler ilaç kullanımıyla ilgili kısmi bir fikir edinirler ve çıkarlarını maksimize edecek biçimde belirli bir düzenleme yaparak hastaya bilgi aktarırlar.

Doktorlar aynı zamanda diğer doktorların verdiği bilgilere de bel bağlarlar. Araştırma gösteriyor ki (Coleman vd. 1966) bazı doktorlar meslektaşlarına kıyasla daha maceraperest olup yeni ilaç-

ları denemede öncülük edebiliyorlar ve daha çekingen olan meslektaşları da bu konudaki bilgileri onlardan öğreniyorlar.

Pratisyen hekimlerin, yazdıkları ilaçlar hakkında daha fazla bilgi edinebilmelerinin önündeki önemli engellerden biri de farmasötik araştırma ve üretimin yapısıdır. Ecza şirketleri, onlar için çalışan bilim insanları ve ilaç-deneme programlarında görev alan hekimler tıbbi anlamda değer taşıyan, hastalık ile mücadele edecek ilaçlar üretme kaygısıyla hareket edebiliyorken; aynı zamanda da birçok kongre araştırması ve araştırmacı muhabirlerin de gösterdiği gibi kâr amacı da güdebiliyorlar (Harris 1964). Ecza şirketleri araştırmalarını, hekimlerin reçeteleri aracılığıyla kârlı bir şekilde satabilecekleri, pazarlaması kolay ve aynı zamanda devletin saflık, faydalılık ve tehlikeli yan etki azlığı gibi testlerini geçebilecek ürünler üretmek üzerine kurmuştur. Öncelikli olarak, hekimlerin hasta üzerinde istediği etkileri sağlayan (ya da sağlıyormuş gibi gözüken) ilaçları bulmaya çalışırlar ya da bu tür ilaçları üretme konusunda ikna edilebilirler. Muhtemel yan etki araştırmalarını, yalnızca sağduyu ya da hukuk gereksinimleri çerçevesinde gerçekleştirir gibi görünürler. (Farmasötik araştırma laboratuarlarının yapısı ile ilgili ve araştırma kalıplarının nitelikleri ile araştırmacı teşvik yapıları arasındaki ilişkileri inceleyen oldukça geniş bir literatür mevcuttur. Örneğin bkz. Fisher 2009).

Farmasötik araştırma, ilacın bir doktorun hastasını tedavi ederken ihtiyaç duyabileceği asıl etki üzerinde araştırma yapmak; şirketin reklam ayağı ise bu bilgiyi hekimlere iletmek üzere kurgulanmıştır. Eğer bilgi edinen hekimler dikkatli bir şekilde incelerlerse, yan etkiler ve kontraendikasyonlar ile ilgili bilgilere ulaşabilirler ancak bu tür bilgiler onlara doğrudan iletilmez. Genel olarak şirketler, hekimlerin ilacı yazma ihtimalini düşürecek ve satış potansiyeli olduğunu düşündükleri ilaçlarından kazanacakları kârı kaybettirebilecek bilgilerin üzerinde pek durmazlar.

Araştırmacılar ve satıcılardan pratisyen hekimlere ulaşan bilgi

miktarındaki boşluğun bir kısmı bu gibi parasal kaygılardan kaynaklanabiliyorken; bir diğer kısmı ise bir uzmanın diğer uzmandan bihaber olduğu ve bu kopukluğun etkilerinin neler olabileceğinden de haberdar olmadığı tıbbi iş bölümünden kaynaklanmaktadır (Freidson 1975). Şimdi ilaç kullanımına dair kara kutunun içinde olan bitene ilişkin sorgumuza, bazı insanları X'i bazı insanları ise Y'yi ise aramaya iten ve benzer biçimde bir semptomu söyleyip diğerini söylememeye neden olan bu bilgi oyununda muhtemel tüm katılımcıları harekete geçiren nedenlere dair sorular ekleyebiliriz.

Yani hekimler bir ilacın bazı etkilerini bilmiyor ya da bildiği halde hastayla paylaşmamayı tercih ediyor olabilir. Hasta kendisine yazılan ilacın etkilerini tam olarak bilmiyorsa, iki farklı risk ile karşı karşıyadır. Son derece tatsız hatta tehlikeli olabilecek bazı deneyimler yaşayıp, bunun aldığı ilaç ile ilgili olduğunu fark etmeyebilir. Sonuç olarak, istenmeyen bir yan etki yapan ilacı kullanmaya devam eder. Örneğin sıkça yazılan bazı antihistaminler arada bir üretra daralmasına sebep olabilir. İlacı kullanan alerjik hastalar böyle bir deneyim yaşayabilir fakat bu durumu alerji uzmanına iletmezler çünkü bu durumun o hekimin ilgi alanına girmediğini düşünürler. Eğer durum ciddileşirse bir üroloğa başvurabilirler ve bu ürolog hastanın yüksek dozda antihistamin aldığını fark edip, ona bu yan etkisi olmayan başka bir ilaç önererek sorunu ortadan kaldırabilir. Ancak her hekim bu ilişkinin farkında değildir ve hastanın diğer hekime bu bilgiyi vermemesi ya da hekimin bağlantıyı kuramaması durumu oldukça ciddileştirebilir.

Bazı araştırmacılar olası yan etkileri bilmezler çünkü bu yan etkilerin ortaya çıkması uzun sürer ya da öyle bir ortaya çıkarlar ki iyi niyetli çalışanlar da olup biteni anlamazlar. Ya da bilenler yani hastalar, birbirlerine hangi ilacı aldıklarını ve bu ilaçların kendilerini nasıl etkiledikleriyle ilgili gözlemlerini aktarmıyor olabilirler. Tabii ki hastalar da ellerinde olan "imkânların" mümkün kıldığı çerçevede gözlem yapma kapasitesine sahiptir. Çoğu durumda yapabildikleri gözlem, kendi deneyimleri, yaşadıkları semptomlar ve

bunları aldıkları ilaçla nasıl ilişkilendirdiklerine dair düşüncelerin ötesine geçmez. Araştırmacıların yaşadıkları güçlükler ne olursa olsun, sıradan insanlar daha çok güçlükle karşılaşır; çünkü kendi vücut ve zihinlerinde meydana gelenleri anlamalarına yardımcı olabilecek veriyi toplamak için gerekli bilgi, para ve olanaklardan yoksundurlar.

Bu sıradan hastalar, uyuşturucu kullananların sahip olduğu kaynaklara, yani aynı maddeyi kullanan ve etkilerini etrafındakilerle paylaşan çok sayıda insandan elde edilmiş veriye ulaşmak için devreye sokulan gayri resmi ağlara da sahip değillerdir. Ancak daha önce de belirttiğim üzere, şeker hastalığı veya epilepsi gibi hastalıklar üzerine uzmanlaşmış kliniklerde karşılaşan insanlar arasında bazen böyle bir bilgi alışverişi olabilir.

Hastalar aynı zamanda sinsi ya da kademeli olarak şiddetlenen semptomlar da deneyimleyebilir ve bu değişimin bir açıklamaya ihtiyaç duyduğunu da düşünmeyebilirler. Görünen o ki doğum kontrol hapları kullanan birçok kadının başına gelen de tam olarak budur (Seaman 1969). Ciddi ve sürekli devam eden bir depresyon hali yaşamışlar ancak bu yavaş yavaş ortaya çıkmış ve insanlara her şey yolundaymış gibi gelmiştir. Bu yüzden de kimse, hormonlarla ilişkilendirilebilecek bir sorun olduğunu düşünmemiştir. Bu türden yavaş yavaş kendini gösteren etkiler özellikle tıbbi ilaç kullanımında ortaya çıkar. Duygu durumu değişikliği o kadar yavaş yaşanır ki bu fark edilmez veya kullanıcılar bu tepkileri yaşadıkları psikolojik güçlüklere, sosyal ilişkilerindeki değişikliklere ya da ilaç kullanımı dışındaki herhangi başka bir şeye bağlarlar. Dolayısıyla, hekimler ruh halinde ani değişimler yaşayan bu hastalarının sinir hastası olduklarını düşünebilir ve böylece durum hasta tarafından fark edildiğinde ortaya çıkan sorun, sadece teşhis edilmemiş değil, aynı zamanda da yanlış teşhis edilmiş olur. Bu durum, doğum kontrol haplarını yeni çıktığı dönemde kullanmış kadınlarda sıkça görülmüş olmalıdır; özellikle de hekimlerin nevrotik semptomlara karşı daha hassas olduklarını düşündükleri evli olmayan kadınlarda (Seaman 1969).

Her iki durumda da, doktorlar ilacın etkileri konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları ya da hastayı uyarmayı tercih etmedikleri için, etkiler şiddetlenmiş ve ciddi patolojilerin oluşma ihtimali artmıştır. Başına gelebilecekleri bilmeyen ya da bir şey olduğunu fark etmeyen hastalar; kendileri çözüm bulamadıkları gibi çözüm bulabilecekleri bir uzmana da görünmemişlerdir.

Kullanıcıların birbiriyle iletişim halinde olduğu ve kendi kişisel araştırmalarının sonuçlarını birbirleriyle paylaştığı, yasadışı ilaç kullanan gruplarda bilginin biriktiğini gördük. Kâğıt üzerinde bakıldığında, tıbbi veya bilimsel kuruluşların ilaçların yan etkileriyle ilgili olarak hekimleri uyarması gerektiği görülmektedir ancak araştırmalar göstermiştir ki bu çoğunlukla yapılmamaktadır (Koch-Weser vd. 1969). Bir hastanede hekimlerden hastalara ilaçların bütün yan etkilerini anlatmaları istenmiş ve eşzamanlı olarak klinik farmakologlar aynı hastalar üzerinde bağımsız kontroller yapmıştır. Neticede, hekimlerin, farmakologlar tarafından onaylanan yan etkilerin üçte ikisinden dörtte üçüne kadarlık kısmını anlatmadıkları anlaşılmış. Hekimlerin, ölüm tehlikesi olan ya da genel olarak tehlikenin yüksek olduğu yan etkileri bildirme eğilimlerinin olduğu tespit edilmiş ama zaten bu ilaçlar ve etkileri insanlar tarafından daha yaygın bilinen türden imiş. Bu durum, sistemin, bilinen tekrar teyit mekanizmaları açısından etkili olsa da yeni bilgi birikimi için yetersiz olduğu anlamına geliyor. Buna ilaveten, burada, ilaç kullanıcılarının kullanım deneyimlerini geniş çapta paylaşma ihtimali, yasadışı uyuşturucu kullanıcılarına kıyasla daha düşüktür. Bu koşullar bir araya geldiğinde, yan etkilere dair bilginin asla birikememesi, bu nedenle de nihai kullanıcıya ulaşamaması ve kullanıcıların etkileri bu bilgiler üzerinden yorumlayamaması riski ciddi düzeyde artar. (Bu durumun büyük bir çalışmada ortaya çıkmış olması araştırmacıları, *bir kez olan tekrar olabilir* ilkesini izleyerek, her vakada bu durumu aramaya yönlendirmelidir.)

Bu faydalı bir araştırma taktiğidir. Soruları bir kez ortaya çıkardığınız zaman, başka araştırmacıların da farklı nedenlerle aynı

veriyi topladıklarını görürsünüz; böylece kendi başınıza yapmayacağınız araştırmalar üzerinden sorularınızın bir kısmını cevaplayabilirsiniz.

Kullanıcıların, aldıkları ilaçların etkileriyle ilgili kendi deneyimlerini yorumlamada yaşadıkları güçlüklerin çoğu o ilaca dair bilgi edinme aşamasında meydana gelir. Başka bir yerde belirttiğim üzere, yasadışı ilaçların / uyuşturucuların kullanımı arttıkça yan etkileri azalır; iletişim halindeki kullanıcılar bilgi biriktirir ve bu birikim dozaj düzenlemelerini ve yan etkilerle başa çıkmayı mümkün kılar (Becker 1967). Örneğin, bir araştırma gösteriyor ki, LSD kullanımı arttıkça LSD ile alakalı patolojilerin ('bad tripler', psikozlar vs.) görülme sıklığı da ciddi düzeyde azalmıştır; yukarıda bahsettiğim bağlantıyı göstermek için hep bu örneği kullanırım.

"Doğal Tarih" fikri uzun soluklu bir sosyolojik geleneğine dayanır. Buna göre, genel özelliklere sahip bir toplumsal yapı bulduğunuz zaman o toplumsal yapıyı ortaya çıkaran standart olaylar dizisi bulma ihtimaliniz de yüksektir. Üstünkörü bir benzetme yapacak olursak, bunları bir bireyin bir yapı içindeki kariyerini belirleyebilecek adımlar zinciri gibi düşünebilirsiniz. Daha genel olarak, benzer bir ortamda, benzer sebeplerle, aşağı yukarı aynı şekillerde atılan adımlardır. Bu size bir kariyer ya da doğal tarih şu ya da bu biçimde olmalıdır diyen bir "teori" değildir. Daha ziyade buna benzer bir şeyler arama yönünde bir öneridir ve eğer kendi vakanızda bulduğunuz olay dizileri başka yerlerde de var olanlara aşağı yukarı -tamamen aynı değil- benziyorsa, işte o zaman o kara kutuları ve bu kara kutuların hemen hemen aynı sonuçları ortaya çıkaran içeriğini aramaya başlayabilirsiniz. Bu ardışık modeller ya da hikâyeler, tıpkı birbirine benzeyen ancak tamamen birbirinin aynı olmayan diğer şeylerin birikiminde olduğu gibi karşılaştırmalı analiz için ham madde işlevi görür.

Bu genel bir karşılaştırmalı stratejidir. İki şeyi karşılaştırdığınızda birbirlerine benzemiyorlar diye üzülmeyin. Farklı çıktılar

veren girdilerdeki farklılıkları ve benzerlikleri -ortak noktaları- açıklayabilecek olan mekanizmayı gün yüzüne çıkarmaya çalışırken; farklılıklar size karşılaştırmalı incelemeyi başlatabileceğiniz bir başlangıç noktası verir. Bu her karşılaştırmalı akıl yürütme çalışmasının kalbidir: varyasyonları üzerinden, benzer olayların farklı türlerini üreten bir şey bulmak.

LSD kullanımı ile ilişkilendirilen doğal tarih, tıbbi ilaç kullanımında da meydana gelebilir. Doktorlar hastalarının durumlarında gözle görülür ve kalıcı etki yaratan ilaçlar kullanmak isterler. Ecza şirketleri ve araştırmacılar bu tür ilaçlar üretmeye çalışırlar. Sürece dâhil olan herkes ilaçların gözle görülür iyileşme sağlamasını istediği için; şirketlerin önerileri, yetersiz araştırmalar ve hekimlerin eğilimleri bir araya geldiğinde, tıbbi etki için gerekli olandan fazla ve ciddi düzeyde yan etkiye sebep olabilecek yüksek dozlarda ilaç yazma eğilimi ortaya çıkar. Hastalar kullanmadan önce yapılan araştırmalarda, ilaçların muhtemel yan etkileri etraflıca incelenmediği için, kimse başına gelen şeyleri aldığı yeni ilaçla ilişkilendirmez. Antibiyotikler, adrenokortikal steroidler, doğum kontrol hapları gibi kâr potansiyeli yüksek ilaçların reklamı yoğun olarak yapılacağı için, bazen -hatta sıklıkla- hekimler, hem hastalarından hem de daha yenilikçi meslektaşlarından yeni çıkan ilacı yazma konusunda baskı hissedecektir. Fazla kullanım, aşırı doz eğilimiyle birlikte o kadar ciddi yan etkiler doğuracaktır ki birileri ilaç kullanımı ile bu etkiler arasındaki bağlantıyı kuracaktır. Bu tür tepkilerdeki artış, bilginin daha önce bahsettiğim filtrelerden sızmasından önce ortaya çıkacaktır ve sonunda, üreticiler tavsiye edilen dozajı düşürecek ve yan etkiler azalacaktır. Ayrıca bu tür ilaç tepkileri görüldüğünde hekimler bunları saptayabilecek ve daha etkili biçimde tedavi edebilecektir. Muhtemelen en sonunda, ilaçların etkilerini hâlâ bilmeyen ya da bu bilgileri hastalarıyla paylaşmayan hekimlerden kaynaklanan, düşük bir yan etki oranı kalacaktır.

Doğum kontrol haplarının ilk piyasaya sürüldüğü dönem, bu doğal tarih aşamalarının bir tür tekrarı gibiydi. Hekimler ve üre-

ticiler, onlara güvenen bir kadının hamile kaldığındaki gazabına uğramamak için yüksek dozlar önerme konusunda kararlıydılar. Yüksek dozda üretilen bu haplar şiddetli psikolojik depresyonun yanı sıra çeşitli organları ciddi şekilde etkileyen yan etkilerin görülmesine sebep oldu. Profesyonel ya da halktan kişiler bu yan etkilerden haberdar oldukları halde bilgiyi yaymak istemediler çünkü bu yan etkileri öğrenen kadınlar hapları kullanmak istemeyebilirdi. Zaman içinde doktorlar, kullanılan dozajın sadece onda birinin doğum kontrolünü sağlamakla birlikte daha az yan etkiye sebep olduğunu keşfettiler. Yan etkilerin kitlelerce duyulmasından sonra; hekimler de kullanıcılar da bu etkileri teşhis ve tedavi etmede sürat kazandılar.

Reçeteli ilaçların araştırma ve üretiminin kâr amaçlı şirketler tarafından yürütüldüğü kapitalist bir ekonomide bu bahsettiğim süreç ne sıklıkla ortaya çıkar? Açıktır ki; süreçte bazı unsurlar yani kâr oranını azami seviyeye çekmek için tasarlanmış pazar stratejileri (maliyeti düşük, satış imkânı yüksek ürünler üzerine odaklanan araştırmalar, potansiyel yan etkileri görmezden gelme ve tehlikeli yan etkilerle ilgili bilgileri önemsizmiş gibi gösterme) kapitalist olmayan bir ekonomide görülmeyecektir. Öte yandan, bazı diğer unsurlar, tıp mesleğinin çıkarlarının hastaların çıkarlarından farklı olduğu herhangi bir gelişmiş toplumda ortaya çıkabilir. Hekimlerin gözle görülür sonuçlar elde etme ve hastalar üzerindeki hâkimiyetlerini devam ettirme isteği, bilginin araştırmacılardan hekimlere, hekimlerden de hastalara ulaşmasını ve ilaç kullanımına dayalı deneyimlerin aktarılmasını etkilemeye devam edecektir.

Benim burada kurduğum gibi bir analitik kara kutu ve onu ilgilendiren süreçleri, ne büyüklükte bir oluşumun içine yedirmek istiyoruz? Her zaman bütün bir ekonomik yapıyı dahil etmek zorunda mıyız? Muhtemelen hayır. Ancak bu her zaman keşfe açık bir yoldur.

Kara kutuların her türlü girdiyi barındırdığını bilmemiz gere-

kir: Örneğin bu durumda kara kutu, yalnızca bireysel olarak ilaç kullananların, ilaçları yazanların ya da bilginin üretim ve dağıtımına dair spesifik durumların niteliklerini değil; aynı zamanda bu ilaçların alındığı ekonomik sistem, ilaçların üretim ya da dağıtımını etkileyen politik sistemler gibi çevresel faktörleri de içerir.

Carlos Castaneda'nın Don Juan'dan aldığı, güvenilir olmasa da bilgilendirici olan, psikedelik maddelerin aşırı dini deneyimleri teşvik etmede kullanımı ile ilgili açıklaması (1968); kontrolü tıbbi bir fail yerine dini bir faile bırakmayı anlatır. İkisi arasındaki ilişki ve bu ilişkinin Castaneda'nın uyuşturucu deneyimi üzerindeki etkisi tıbbi modelle çok büyük bir benzerlik göstermektedir. Don Juan, Castaneda'ya yaşadıklarını yorumlayabilmesine ve istenmeyen etkilerden kaçınabilmesine yetmeyecek düzeyde bilgi vermiştir. Çünkü ona göre, Castaneda'nın tecrübesizliği ("profesyonel deneyim yetersizliği") yaşadığı şeyi anlayabilmesini imkânsız kılıyordu ve öğrencisinin yaşadığı deneyim üzerinde hâkimiyetini devam ettirmek istiyordu. Castaneda'nın deneyimleri kısa vadede rahatsız edici ve korkutucu, uzun vadede ise başarısızlıkla sonuçlanma ihtimali doğursa da; uyguladığı eğitimin istediği etkiyi yaratmasını istiyordu. Hoca ile öğrencinin çıkar ve hedefleri arasındaki farklılıkla, doktor ile hastanın çıkar ve hedefleri arasındaki farklılık paraleldir ve ilaç kullanımı üzerindeki kontrollerini devretmiş olan kullanıcıların deneyimleri oldukça benzer görünmektedir.

Dış aktörlerin kontrolü

Kara kutu, insanların bir ilacı aldıklarında yaşadıkları deneyimleri oluşturan mekanizmayı içerir. Bu bana kutunun içinde ne olup bittiğiyle ilgili yeni ve önemli bir ipucu verdi: İlaç alımını kimin kontrol ettiği "değişkenine" göre, birbirinden bağımsız unsurlar çeşitlenir. İlaç kullanımında kontrol merkezinin bir durumdan diğerine, yani kullanıcı kontrolünden (kafayı bulmak için uyuşturucu kullanan, bundan keyif alan insanlar) dışsal kontrole (otoritesini kabul ettikleri kişi kendilerine dedi diye bir ilacı kullanan insanlar,

örneğin doktorun hastasına bir ilacı günde iki kere almasını söylemesi gibi) farklılık gösterdiğini anladığımda, farklı kontrol biçimleri aramaya hazırdım. Ardından insanların kendi başlarına karar vermeden ilaç aldıkları üçüncü (belki daha fazlası vardır ama ben üçünü ilgili buldum) bir durum bulmak zor olmadı; bu da kimyasal savaş ile somutlaşıyordu. Kara kutunun içinde ne arayabileceğime dair ipuçlarını şimdiden edinmiştim. Şimdi sadece bu yeni ve farklı vakada nasıl bir biçim aldıklarını bulmam gerekiyordu.

Bazen insanlar kendi isteklerinin dışında ilaç almaya zorlanırlar ve ilaç kullanımının kontrolü tamamen, ilaçları kendi amaçları için kullananların elindedir. Dış aktörün amaçları bazen kullanıcının istekleriyle doğrudan çatışma halindedir, örneğin zehirli gaz saldırısı veya dağıtım suyunun kirletilmesi gibi kimyasal bir savaşın (Hersh 1968) kurbanı oldukları durumda. Bazı durumlarda da dış aktörler, ilaçları toplum için en iyi olduğunu düşündükleri yönde kullanırlar; verem ve cüzam hastalarının tedavisinin diğer insanlara bulaşmayı engellemeye yönelik olması gibi (Roth 1963). Buna benzer durumlarda (örneğin akıl hastanesinde yatan hastalara ilaçların zorla verildiği ve hiperkinetik olduğu iddia edilen çocuklara amfetaminlerin verildiği durumlarda) her ne kadar hastalar bu ilaçların kullanımından sakınmak isteseler de ilaç kullanımını kontrol eden kişiler, ilaçların verildiği kişiler için de en iyisinin yapıldığı konusunda ısrarlıdır ve belki de buna inanıyorlardır. Hem kimyasal savaşlarda hem de zorunlu ilaç tedavisinde, ilaç kontrolünün meşruiyeti ve bu kontrolü etkilemek için sürekli olarak kullanılan baskının gerekliliğiyle ilgili ciddi bir fikir ayrılığı ortaya çıkar. İlaçların kullanıldığı bir toplumsal yapının önemli bir özelliği, ilaçları kontrol edenler ile kullanmak zorunda bırakılanlar arasındaki güç dengesizliğidir: İlaçlar, onları kullanmak istemeyen insanlara zorla verilir.

İlk olarak, insanların almak istemedikleri bu ilaçları neden aldıklarını bilmek istedim. Cevap net bir şekilde ortadaydı: alıyorlardı çünkü almama şansları yoktu. Güç ilişkileri (ve bazen sinsi

oyunlar) ilaçların bu kişilere ulaştığından bir şekilde emin oluyordu. Hemen fark ettim ki, ilaçları kontrol eden kişiler bunu kendi çıkarlarına hizmet etmesi için yapıyorlar. Bu çıkarları ve bundan çıkar sağlayanları tarif edebildiğimde, bu durumdaki kullanıcıların deneyimlerini açıklayabilirdim. Kategorileri ve ne aramam gerektiğini, önceki iki vakada keşfettiklerimden çıkarabilirdim.

İlaç kullanımını zorla kontrol eden kişilerin, genellikle kullanıcılardan tamamen farklı amaçları vardır. Her ne kadar hekimlerin de sık sık hastalarından farklı amaçları olsa da; hekimlerin yüzleşmeleri gereken gerçekçi bir durum söz konusudur: eğer gözle görülür bir sonuç alınamazsa hastalar onlara görünmeyi bırakacaktır. İlaç kullanımını kontrol eden güçler, kullanıcıların kaçamayacağı hâkimiyete sahipse, kullanıcının beklentilerini rahatça göz ardı edip; yalnızca kendi şahsi ya da örgütsel çıkarlarına hizmet edecek şekillerde davranabilirler. Tıbbi personelin hastaları ilaç almaya zorladıkları durumlarda olay bu denli ileri gitmez; yalnızca hastaların ilaçlarını ne zaman ve ne kadar alacaklarına dair bir fikirlerinin olabilmesini reddedecek kadar ileri gider.

İlaç kullanımını kontrol edenlerin çıkarları, dozajın hesaplanmasında kendini gösterir. Aşağı yukarı kişisel bir kontrolün söz konusu olabildiği ilaç kullanımı veya dış kontrolcünün beklenen tedaviyi gerçekleştirme amacının olduğu durumların aksine; kimyasal savaş gibi durumlarda genellikle en yüksek doz kullanılır ki beklenen sonuç elde edilebilsin. Kimyasal bir savaş yürütenler öldürmeyi ya da etkisiz hale getirmeyi amaçlarlar, dolayısıyla LD50 civarlarında dozajlar kullanırlar (dozajı alanların %50'sinin öleceği miktarın teknik ismi). İlaç kullanımını kontrol edenlerin, akıl hastanesindeki hastalara toplu olarak sakinleştirici verme gibi daha karmaşık gayeleri olduğu zaman, hastaların kendi başlarının çaresine bakabilecek seviyede kendilerinde olabilecekleri ancak hastane rutinini aksatacak bir şiddet eğilimini ya da psikotik belirtileri bastırabilecek dozajı ararlar. Dış kontrol aktörleri, reçete edilen ya da kendi kendine ilaç kullanımından

daha yüksek dozlar kullanırlar çünkü insanları iyileştirmek ya da keyif almak yerine birinde öldürme-etkisiz hale getirme, diğerinde ise hedef kitleyi kontrol altında tutma amaçları vardır.

Kara kutuya giren süreçler birbirlerini etkiler. Eğer insanlara almak istemedikleri ilaçlardan aşırı yüksek dozlarda vermeye çalışıyorsanız, onları bu ilaçları almak için ya zorlamanız ya da kandırmanız gerekir. İnsanlara öldürücü dozda zehirli gaz vermek için onları nefes almaya zorlamak zorunda değilsinizdir ancak eğer ağız yoluyla alınan bir ilaç veriyorsanız onu yuttuklarından emin olmanız gerekir.

İlaç kullanım amacının tek taraflı belirlendiği durumlarda, istenen dozun hedefe ulaştığından emin olmak için gerekli zorlayıcı önlemlerin alınması gerekir. Tarafların amaçları arasındaki farklılık arttıkça, ilacı kullandırmak zorlaşır. Hekimler, reçete ettikleri ilacın kendisine yaramayacağını düşünen hastaların, önerilen dozda ilaç kullanmamasından endişe eder. Verem hastalarında ve akıl hastanelerinde olduğu gibi, amaç ve doz konusunda çok net ve büyük farklılıklar olduğu durumlarda; hastane personeli hastaların ilaçları yuttuğundan emin olmak için onları çok yakından izler. Ancak bu durumda dahi hastalar kendilerine zorla verilen ilaçları almamanın bir yolunu bulurlar.

Tarafların çıkarlarının tümüyle çatıştığı kimyasal savaşlarda "etkili dağıtım sistemi" aşırı derecede önemli hale gelir. Bu durum, diğer ilaç alım örneklerinde kullanıcıların belli bir düzeyde işbirliği yaptıklarını gösterir. Kimyasal saldırı yapanlar, hedef aldıkları kitleye istenen dozajı eksiksiz bir biçimde vermekle ilgilenirler. Dolayısıyla, herkesin solumak zorunda olduğu havaya yedirildiğinde dozajın alınımını garantileyen sprey donanımları ya da şehir sularını kirletme yöntemleri üzerine çalışırlar. Hedef kitlenin tamamına belirli bir dozu vermeye çabalarken, kullanıcı işbirliği gerektiren yollarla ilaç kullanımını yönlendirenleri ilgilendirmeyen sorunlarla karşılaşırlar. Politik bir gösteriyi biber gazıyla bastırmaya çalışan polis ekipleri, kendilerine doğru esen

rüzgâra dikkat etmezlerse, kullandıkları madde kendilerine dönebilir.

Bu vakaların herhangi birinde ilaç kullanımını yönlendirenler, kullanıcılara ilaç vücutlarına girdikten sonra kendilerini nasıl hissedeceklerini nadiren söylerler. Kullanıcıların bu etkileri bilmelerinin önüne geçmeyi amaçlayabilirler. Hatta kullanıcıların bir ilaç alıp almadıklarını bile onlardan gizlemek isteyebilirler. Araştırmacıların bu tür ilaçları geliştirirken hedefe ulaşabilmeleri için, ilacın uygun biçimde alındığından emin olmaları gerekir.

Verilen ilaçları almak istemeyen hastaların ilaç kontrolünü yapan kişiler, ya kullanıcıların bilgilenip bilgilenmemesiyle ilgilenmiyordur ya da onların bilgi edinmesini kasten engelleme çabasındadır. Hastane personeli zorla ilaç verilen hastalara, ilacın ana ve yan etkilerine ya da bu etkileri nasıl yorumlayacaklarına dair nadiren bilgi verir. "Bu hap senin kendini daha iyi hissetmeni sağlayacak", "doktor bu ilacın sana iyi geleceğini düşünüyor" ya da "doktor bu ilacın senin sorununu gidereceğine inanıyor" gibi şeyler söyleyebilirler ancak daha detaylı bilgiyi nadiren paylaşırlar. Dolayısıyla, daha önce bahsettiğim bilgi eksikliğinden kaynaklanan sorunlar ortaya çıkar. Gerçi bu sorunlar da, aynı ilaç rejimine tabi olan kişiler tarafından, uyuşturucu kullananların oluşturduğuna benzer bir kullanıcı kültürü geliştirilerek giderilebilir.

İlaç kullanımını kontrol eden kişi ya da kuruluşlar tahribat amacı güdüyorsa, verilen ilacın etkilerine dair bilgileri hedef kitleden saklamak isteyebilirler. Hedeflerinin önlem almasına izin vermemek ve kullanıcıların olup bitenle ilgili bilgi sahibi olmalarına engel olmak için (ilacın kendi psikolojik etkilerine ek olarak), bilinmeyen bir yerden gelen saldırı esnasında panik yaratmak isterler. Tıpkı kimyasal silah kullananlar gibi, 1960'larda psikedelik solun üyeleri, şehrin su kaynaklarına LSD karıştırarak bu fenomeni gerçekleştirmek istedi. Uyuşturucunun yalnızca halüsinasyonlar yaratarak ve olan biteni yanlış algılatarak insan-

ların işlevlerini bozmasını amaçlamıyorlardı; aynı zamanda bu sorunlara sebep olan şeyin uyuşturucu olması insanlara korku da salacaktı. (Aslında Chicago belediye başkanı Richard J. Daley'in, 1968'de hippilerin şehrin su kaynaklarına LSD karıştırmalarından korkmasına gerek yoktu çünkü kimyasal ve biyolojik savaş araştırmacılarının ortaya çıkardığı bilgiye göre, LSD klorun içinde hızla çözülüyordu ve Chicago'nun suyu klorluydu, ki bunu suyun tadından bile anlayabilirdiniz. LSD'nin kimyasal savaş unsuru olarak bu denli bir kusura sahip olması, orduyu normalde en kolay dumanla alınan THC'nin [hint kenevirindeki etkin maddelerden biri olan tetrahidrakanabiol] suda çözünebilen versiyonunu üretmeye teşvik etti.)

Sonuç

Eğer ilaç deneyimleri bir şekilde toplumsal koşulları yansıtıyorsa ya da koşullarla ilgili ise, kullanıcı deneyimlerini açıklayabilmek için ilaçların alındığı ortamı ve bu ortamın etkilerini de net bir şekilde belirtmemiz gerekir. Dolayısıyla bu ortamlarda güç ve bilginin rolünü bilmekte fayda vardır: kullanıcı tarafında, ilacın nasıl alınacağı ve alındıktan sonra da nelerin bekleneceğiyle ilgili bilgi; ilacın dağıtımı üzerindeki güç, dağıtıma dair bilgi ve ilacı alıp almama konusundaki karar. Bunlar ilaçların alındığı durumun niteliklerine göre büyük değişiklikler gösterir. Yasadışı uyuşturucu kullanımında yaşanacak deneyim, uyuşturucuyu kullananlar arasındaki sosyal bağlar ve kültürel anlayışlara göre belirlenir. Reçeteli ilaç kullanımında ilaç etkisi ecza üreticilerinin kâr yönelimi ve hekimlerin profesyonel hâkimiyet özelliklerini yansıtır. İlaçların zorla verildiği yerlerde sonuçlar, daha güçlü olan tarafın çıkarları doğrultusunda uygulanan tek taraflı güç kullanımını yansıtır.

İlaç deneyimini oluşturan kara kutunun içeriğini analiz etmek bize, görünürde ilaçlarla çok alakası olmayan şeyler hakkında daha geniş çaplı araştırma yapabilmemiz için olanak sağlar. İlaç kullanımı vakasından, bu vakanın uyandırdığı genel fikirlerin yayılımına

ve genelleştirilmesine doğru ilerlemek, bir araştırmacıya daha çok (ve daha çeşitli) vakaya uygulayabileceği genel fikirler verir. (Yazarların makalelerin son kısmında bahsettikleri şey genellikle budur).

Bunlar ideal tiplerdir ve doğal olarak günümüz toplumundaki çoğu durum bunların bir karışımıdır. Örneğin bazı kişiler bir ilaca önce reçeteyle başlar, fakat belli bir süre sonra bu ilacı yasal olmayan biçimde şekilde kullanmaya devam ederler. Bu kullanım muhtemelen hem kullanıcı kontrolü hem de ilaç kullanımında dış kontrol örneğinin özelliklerini taşır. Geleneksel tıp da muhtemelen buna benzer bir karışımdan meydana gelmektedir çünkü halk arasındaki "doktorların" hastalarıyla çıkar farklılığı, profesyonel meslektaşları kadar olabilir de olmayabilir de. Bu araştırmaya açık bir sorudur.

Ampirik vakalar genellikle bu kategorilerin birine net bir şekilde oturmaz. Bahsettiğim ideal kategoriler daha ziyade, ilaç kullanan birinin deneyiminin, güç ve bilgi tarafından nasıl etkileneceğini net bir şekilde gösterir. Bahsettiğim ideal tiplerle ilgili (benim analizlerim de tek taraflı ya da yarım kalmış olabilir) ve varlığından şüphe duymadığım diğer marjinal örneklerle ilgili daha çok bilgi sahibi olmak isterim. Bir alan araştırması, kara kutunun içeriğinin bu şekilde detaylandırılmasıdır. İlerleme kaydetmek için, bu mekanizmaları kara kutunun dışına çıkarıp onları daha bütünsel biçimde inceleyebileceğimiz bir yere götürmek gerektiğini söylemek daha uygun olabilir.

Bu süreçleri aydınlattığınızda bunları hemen uygulayacak daha fazla vaka görürsünüz. Ki bu vakalar bize kara kutunun içinde hâlâ saklanan diğer süreçlerle ilgili daha iyi bir kavrayış üretme imkânı verir. Her zaman açacak daha fazla kara kutu, açıklayacak ve keşfedecek daha fazla mekanizma bulabilirsiniz. Benim için ciddi bir araştırmanın gelişimi ve bilginin olgunlaşması bu şekilde olur.

Bu şekilde çalıştığımızda birçok bakir araştırma alanının ve bilimsel gayretin kapıları bizim için aralanır.

Kara kutuyu açıp içinde gizli mekanizmaları incelemek beni "ilaç" fikrinin belirsizliğiyle ilgili bilinçlendirdi. Bir dış güç tarafından zorla verilen ilaçlarla ilgili söylediğim her şey, yalnızca küçük değişikliklerle gündelik hayatta kullandığımız hava, su ve yiyeceklerimizdeki kirletici maddeler için de kullanılabilir. Kirli hava bir uyuşturucu mudur? Kesinlikle, bir spreyle bize verilen maddelerin bir türüdür, tıpkı zehirli gazlar gibi. Kirli havaya uyuşturucu demeyelim mi? Ya da en azından aynı kefeye koyalım mı? Neden olmasın?

Bazı insanlar şehir sularına flor eklenmesini kendilerine karşı yapılmış bir kimyasal savaş hamlesi olarak görür ve hatta bazıları bu durumu bir yabancı düşman faaliyeti olarak görecek kadar ileri gidebilir. Florür ilaç mıdır? Anlaşılan o ki, biz yalnızca rutin olarak kullandığımız maddelerden yaptığımız belirsiz bir seçkiye "ilaç" diyoruz. Vücudumuza giren maddelere dair ortak kanıdaki sınıflandırmaya bakabiliriz; nelere yemek, nelere ilaç/uyuşturucu, nelere kirletici diyoruz? Böylece bu ortak kanıda bu kategorilerin nasıl oluşturulduğunu bulabiliriz. Daha sonra bu farklı etiketlemenin sonuçlarının neler olduğunu sorabiliriz. Yemek, ilaç/uyuşturucu ve kirleticilere karşı farklı önlemler alıyoruz. Aralarındaki farklar nelerdir? Bilginin yayılımı, kullanımda gücün etkisi ve dolayısıyla da kullananların deneyimleri bu farklılıklardan nasıl etkilenir? İlaçlara dair analizi genişleterek hava kirliliği, kötü beslenme ve hazımsızlıkla ilgili daha geniş çapta bir kavrayışa ulaşabiliriz.

Benzer şekilde, araştırmalarımızı, kimyasal kaynaklı fiziksel ve psikolojik deneyimlerle çeşitli hastalıklardan kaynaklanan deneyimleri karşılaştırarak farklı bir yönde de genişletebiliriz. Örneğin bir hastalığın etkileriyle ilgili bilginin nasıl oluştuğunu araştırabiliriz. Ne tür bir araştırma, gazetelerde okuduğumuz hikâyeleri ve tıp dergilerinde okuduğumuz makaleleri destekler? Bu araştırmaları kimler yapar? Nasıl bir yaklaşımla yapar? Elde ettikleri sonuçları birbirlerine nasıl iletirler? Hangi sosyal kanallar üzerinden? Hangi engelleri aşarak? Bunları öğrenerek,

bilginin yaygınlaşmasının, insanların semptomlara gösterdikleri tepkileri nasıl etkilediğini görebiliriz. (Tabii ki birçok kişi bunlar hakkında yazmıştır. Ben kimse bu konular hakkında oturup düşünmemiştir gibi bir iddiada bulunmuyorum; yalnızca şu an birbirinden tamamen farklı duran ve genellikle birbiriyle iletişim içerisinde olmayan araştırma alanlarını bir araya getirmenin genel bir yolunu ortaya atıyorum.)

Bunun ötesinde, normal psikolojik işleyişin sosyolojisini inceleyebiliriz. Semptomların kendilerini normal işleyişten uzaklaşma olarak gösterdiğini düşübnün: nefes normalden "daha kısa", iştah normalden "daha az", acı beklenenin üzerinde, barsak hareketleri "olağandışı" gibi. "Normal işleyiş" ile ilgili halk arasındaki yaygın inanış nedir? Bu nasıl öğrenilir ve öğretilir? Gruptan gruba nasıl farklılıklar gösterir? Medikal antropolojiden halk sağlığına kadar birçok disiplin bu konulara değinir.

Beşinci Bölüm

Kara Kutuları Karmaşıklaştırmak ve Birleştirmek: Sanatta Değer Nerede?

Bir sosyolog olarak hayatımın çoğunda ve bunun yanı sıra yaşadığım hayatın daha da büyük bir bölümünde; sanatın tanımlandığı, yayıldığı, sunulduğu ve sanattan zevk alınan toplumsal dünyalarla ve sanatın başına gelen diğer her şeyle ilgilendim. *Sanat Dünyaları*'nda (1982), bazı bilgileri tutarlı bir anlatım içinde bir araya getirmeye başladım. Tekil örnek çalışmalar hem kitaptan önce hem de sonra çok zamanımı aldı. Bu çalışmalar (konu üzerinde çalışmaya başladığım) 1970'de ya da kitabı yayınladığım 1982'de, düşündüğümden daha karmaşık olduğunu ve öyle de kalacağını daha sonra fark ettiğim şeyin bir parçasını tarif ediyordu.

Bu uzun keşif deneyimi, sosyolojik araştırma girişimini kavrama biçimimi, bu girişimin içerdiği ve ürettiği şeyi büyük ölçüde şekillendirdi: açılan ve tanımlanan, iç içe geçen, birbiriyle birleşen, girdileri olan ve birbirine çıktı sağlayan kara kutular ve görünürde sonu olmayan kara kutular ve süreçler. Bu, uyuşturucu/ilaç deneyimlerinin dünyasını, 4. Bölüm'de yaptığım

gibi, tarif etmem için bana iyi bir yöntem sundu. Sanat üzerine yaptığım çalışmanın özgül bazı sonuçlarını tekrar okudukça, bu dünyalar ve onların faaliyetleri üzerine düşünmek iyi bir yöntem gibi geliyor bana.

Sanat Dünyaları, sanat üzerine yaptığım çalışmayı sonlandırmadı, başlattı.

Bu zaman zarfında, çeşitli sebeplerle ve vesilelerle bu tip dünyaların başka yönleri hakkında da yazdım ve 1982'de yaptığım gibi, işlevsel amaçlarla tanımladım: "Sanat dünyaları, bu dünyanın ve belki de diğer dünyaların sanat olarak tanımladığı karakteristik eserlerin üretilmesi için gerekli faaliyetlerde bulunan insanlardan müteşekkildir. Sanat dünyaları, faaliyetleri koordine eder ve bu faaliyetler eserin, ortak pratikle ve sıkça kullanılan insan yapıtlarıyla somutlaştırılmış bir geleneksel anlayışlar gövdesine başvurularak üretilmesini sağlar (Becker 1982, 34).

Sosyolojideki ve sanatla uğraşan diğer disiplinlerdeki araştırma faaliyetinin büyük bölümü, sanat eserlerinin nasıl değer kazandığıyla ve kaybettiğiyle ilgilenir. Bu, ilginç olan tek mesele değildir fakat kitabın bu bölümünde üzerinde durmaya yetecek kadar ilginçtir. Meseleyi; yaratım ve kullanım değerini sanat dünyalarının katılımcılarının dâhil olduğu önemli faaliyetlerden ve sanatsal değeri de, sanat dünyası olarak adlandırdığım makinenin önemli çıktılarından biri kabul ederek ele aldım.

Bu temel çerçeve içinde çalışarak, daha küçük pek çok örneği ve de sanat dünyası olarak adlandırdığım soyutlama içinde meydana gelen ve ondan türeyen şeylerin özgül durumlarını tek başıma ve başkalarıyla birlikte derledim. Bunların hepsi, sanatı değerli kılmak için kimin ne yaptığına odaklandı. Bu örnekleri; kara kutu makinesini, basit bir öncülle başlayarak ve topladığınız örnek durumların orijinal resminize ne eklemeniz gerektiğini size söylemesine imkân tanıyarak nasıl karmaşıklaştırabileceğinizi göstermek için kullandım.

Kitabın bu bölümünde incelediğim üç örneğin her biri, sanat dünyaları üzerine yapılan çalışmalara dâhil edilen kara kutulardan birinin ve bu kutunun bazı girdilerinin, çıktılarının ve ara süreçlerinin araştırılmasına açıktır. Bu örnekleri, sanatsal faaliyetin tözüyle ilgilenen bilim insanları için yazdım. Ancak onları, sanat dünyalarındaki böylesi bir kara kutu anlayışını zenginleştirmek için bir örneğin özelliklerinden yararlanabileceğiniz ve de gelecekteki çalışmaları zenginleştirecek yeni kara kutular yaratabileceğiniz şekilde ele aldım.

Estetik ve finansal değer: çağdaş sanat örneği

Raymonde Moulin *Le marche de la peinture en France* (1967) isimli kitabında, toplumsal ilişkiler kompleksini ve de resimlerin ve diğer görsel sanat çalışmalarının, yirminci yüzyılın ortalarında Paris'te el değiştirdiği pazarları tanımlayan ortak eğilimleri tarif etmiştir. Kitap bana, görsel sanatlarda değer yaratan temel düzeneğe dair bir anlayış ve de bu yap-bozun büyük parçasını düşünebileceğim bir yöntem sundu. Toplumsal hayatın bu alanını daha erken çalışmış kişiler, bu değeri -yani müzayedede ya da başka yerde satılan eserlerin fiyatlarıyla indekslenen değeri- ya klasik piyasada etkili olan ekonomik güçlerin temel bir sonucu olarak ya da felsefi muhakemeyle gerekçelendirilen ve de eksperlerin ve sanat tarihçilerinin eğitimli duyarlılıklarıyla keşfedilebilen değerlerin aynı derecede doğrudan bir ifadesi olarak kabul etmişlerdir. Her iki durumda da, söz konusu sonuçlar hemen hemen hiç kontrol edilmeyen bir mekanizmadan kaynaklanır. Mekanizmanın işleyişi, bu işleyişin nasıl gerçekleştiği konusunda araştırma yapmayı gerektirmeyecek kadar açıktır. Ben bundan daha fazlasının, yani bir sosyoloğun inceleyebileceği bir şeyler olduğunu düşünüyordum.

Raymonde Moulin'in II. Dünya Savaşı sonrasındaki Fransız sanat pazarı hakkındaki kitabı, araştırmam için iyi bir başlangıç oldu ve bana önemli bazı analitik araçlar sundu. Moulin 1950'ler ve 1960'lardaki Fransız sanat pazarını tartışırken, iyi

gelişmiş sanat pazarlarının her zaman ve ister istemez, ekonomik değerin estetik değerden ayrılmasını zorlaştırdığını ve belki de imkânsız hale getirdiğini gözlemlemiştir. Sanat pazarlarının temel süreçlerinin işleyişini özetleyen özgün bir açıklamasında Moulin şunu söyler: "Spekülatör [çağdaş sanatta], kısa vadede birbiriyle yakından bağlantılı iki konuda iddiaya girer: estetik değer üzerine ve satın aldığı eserlerin ekonomik değeri üzerine. Her iki değer diğerini garanti altına alır. Bu ikili iddiayı kazanmak, kişinin kendisini ekonomik bir aktör ve kültürel bir aktör olarak aynı anda doğrulaması anlamına gelir" (Moulin 1967, 219).

Moulin bu sözleriyle, sanatsal değerin tek bir şey olmadığını fakat farklı iki değer sisteminin etkileşimin bir sonucu olduğunu ileri sürerek sanatsal değere dair açıklamayı çetrefilleştirmiştir. Bu da, çok daha ilginç bir analizin yolunu açmıştır: sanatsal değeri toplumsal düzenlemelerin bir kara kutusu olarak yorumlamak. Sanatsal tüketim edimlerinin girdileri işlevini gören ekonomik ve estetik saikler, bu kara kutuda, birbirlerinden ayrılamayacakları kadar fazla iç içe geçerler. Bu, araştırmamız gereken yeni bazı meseleleri karşımıza getirir ki bu meseleler, sonrasında, bizim üzerine daha önce düşünmediğimiz bazı çıktıları üretir.

Ortak ekonomik değerler

Ortak ekonomik değerler, tüm toplumların öyle ya da böyle temelini oluşturan ekonomik faaliyetin belkemiğidir. Her toplum, mal ve hizmetleri değiş tokuş etmek için yöntemler geliştirir ve genelde de, "adil" bir değiş tokuşu tesis eden şeyi belirlemek için bir çeşit standart belirler. Bu sorun karşısında üretilen en yaygın çözüm, yani tüm modern toplumlara hâkim olan şey, (ki modern toplumlarda dahi hiçbir zaman tek çözüm olmasa da) para sistemini geliştirmektir. Gündelik hayatlarımızın temelini oluşturan ekonomik faaliyetleri olanaklı kılan para sisteminin standart birimini kullanarak, tüm nesnelere ve hizmetlere değer biçebiliriz: alımlar, satışlar, ödünç alma ve vermeler ve geri kalan her şey.

Sanat pazarları, büyük ölçüde, bu tip ekonomik değer sistemleri temelinde işler. Diğer pazarlar gibi sanat pazarları da; nesnelerin evrensel, tarafsız para birimleriyle ifade edilen değerler temelinde alınıp satıldığı alanlardır: dolar, frank, pound, yen. Değiş tokuşlar, amaca uygun şekilde düzenlenmiş kurumlarda gerçekleşir: dükkânlar (sanat dükkânları genelde galeri olarak adlandırılır) ve faaliyetleri ve fiyatları herkese açık olduğu için Moulin'in çalışması için en faydalı olan, müzayedeler (bkz. Smith 1989). Bu kurumlar karşılıklı olarak mutabık kalınan ya da en azından kabul edilen ve tüm katılıcımlar tarafından anlaşılan kurallar temelinde işlerler ve bu kurumlarda, eserlerin fiyatları onların değerine işaret eder.

Ortak estetik değerler

İnsanlar, estetik değeri, bazı sanat eserlerinin bu değere sahip olduğunu ortaklaşa kabul ederek yaratırlar. Sanat dünyasında önemli olan, benim fark ettiğim ve eşzamanlı olarak sizin ve bilgili diğer insanların da fark ettiğini bildiğim şeydir: güzellik. Tamamen kişisel, hiçbir şekilde ortak olmayan estetik bir standart hayal edebilirsiniz. Aslında bunu hayal etmek zorunda da değiliz. Hepimizin böyle standartları ve tercihleri vardır. Başkalarının sevmediği şeyleri sevebiliriz ve başkaları da bizim takdir etmediğimiz şeyleri takdir edebilir. Estetik beğeniler ve iticilikler ortak olmayan kişisel deneyimlerden kaynaklanabilir. Böylece, sevilen bir akrabanın ya da arkadaşın bir fotoğrafını, tıpkı annesinin imgesini düşünen Roland Barthes (1980) gibi, bize o kişiyi hatırlattığı için beğenebiliriz. Nesnelerin, onlara çok duygusal ve belki de estetik değer kazandıran çok çeşitli anlamları vardır ancak bu nesneler, onların sadece tuhaf ıvır zıvır şeyler olduğunu düşünen başka kişilere değil sadece bize bir anlam ifade ederler (bkz. Csikszentmihalyi & Rochberg-Halton [1981] tarafından sıradan nesnelerin anlamları üzerine yapılan çalışma).

Ortak estetik standartlar, kişisel ve duruma özgü standartlardan daha önemlidir çünkü diğer ortak inançlar ve az önce

tartıştığımız ekonomik kurallar gibi, ortaklaşa eylemin temelini oluştururlar. Standartlar üzerinde uzlaşırsak, bu standartlarla yönetilme noktasında anlaştığımız durumlarda ne yapılacağı konusunda daha kolay uzlaşırız.

Başkalarının, sırf bizim estetik yargılarımızı paylaştıkları için, yaptığımız şeye tahmin ettiğimiz şekilde tepki vermelerine güvenerek hızlı bir şekilde hareket edebiliriz. "İyi bir resmi" tanımlayan kriterler konusunda hepimiz anlaşırsak birbirimizin yargısını takdir edebiliriz, belirli bir esere para yatırma konusunda mutabık kalabiliriz ve sanat dünyasının rutin işlerini oluşturan ortak diğer eylem biçimlerinin hepsiyle meşgul olabiliriz. Sadece kişiselleştirilmiş ve ortak olmayan estetik standartlarla faaliyet gösterirsek, başkalarıyla, tutarlı ya da koordine bir şekilde hareket edemeyiz. Kelimenin tam anlamıyla, "kendimiz için iş yapıyor" oluruz.

Estetik kurallar, kendilerini "sanatsal" ve de faaliyetleriyle sanatı destekleyen ya da sanatı olanaklı kılan organizasyonlar olarak tanımlayan kurumlarda etkilidir. Bu tip kurumlarda estetik yargılar çok önemlidir ve diğer faktörleri hükümsüz kılarlar. En azından, bu kurumların kendileri hakkında anlattıkları hikâye budur. Müzeler, bünyelerine katacakları ve sergileyecekleri şeyi seçerken estetik standartlara -en güzel ya da en etkileyici olana- başvurduklarını söylerler. Ya da Moulin'in işaret ettiği başka bir kritere, yani sanat tarihinin eğilimini en çok yansıtan, bu tarih için geçmişte önemli olan, bu tarih için şimdi önemli olan ve bu tarih için gelecekte de önemli olacak olana başvururlar: "Sanat tacirleri tarafından yapılan sanatsal seçimler, tarih tarafından önceden yapılmış seçimlere dayanır" (Moulin 1967, 100; ayrıca bkz. 430-31).

Muğlâk değerler

Moulin'in kilit bulgularını tekrarlarsak: İyi gelişmiş bir sanat pazarında işin içindeki aktörlerden hiçbiri, sanat eserlerini değerlendirirken, estetik değerleri finansal değerlerden kesin ve tutarlı

bir şekilde ayıramaz. Bununla, iki değer sisteminin birbiriyle çatıştığını söylemeye çalışmıyorum ve Moulin de bunu kastetmiyor. Durum bundan çok daha karmaşık.

Sosyologlara göre, değer çatışması, bir değerler setinin kabul ettiği bir davranış aynı kişilerin kabul ettiği başka bir değerler seti tarafından reddedildiğinde ortaya çıkar. Ders niteliğinde klasik bir örnekte, bir iş adamı Pazar günü, hayırseverlik değerini öğrendiği kiliseye gider ve Pazartesi günü de hayırseverlik hakkındaki her şeyi unutarak, kazanç değeriyle meşgul olmak için işine geri döner. Ancak bu, zamansal ya da mekânsal ayrımın değer çatışması sorununu çözme şekline de bir örnek teşkil eder. Bu iki kaideyi farklı durumlar için ayrı tutabilirseniz, ikisine aynı anda uymanız asla gerekmez ve çatışma sadece varsayımsal olarak kalır. Sorun, bu kaideler aynı yerde aynı zamanda ve aynı eylemlerle ilgili olarak etkili olduğunda başlar.

Moulin, iki efendiye -ikisiyle aynı odada aynı zamanda yakalanmamayı umut ederek– hizmet etmek zorunda kalmaktan daha karmaşık bir şeyi kastetmiştir. Estetik ve finansal değerin söz konusu kronik karışıklığının başka iki sonucuna vurgu yapmıştır. İki değer hiçbir surette çatışmayabilir de. Bir değeri gözetirken eşzamanlı olarak ve zorlanmadan diğerinin peşinden de koşabilirsiniz ki bu da iyi bir şey gibi görünür. Ancak bir değerler setinin kötü bir şöhreti olduğunu düşünün. İnsanlar, bu ("kötü") amacın peşinde koştuklarının düşünülmesini istemezler ve herkes, diğer hedefin, yani "iyi" olanın peşinde koştuklarının düşünülmesini tercih eder. İnsanlar, ayrıca, sadece iyi olanı gerçekleştirmeye çalışıyor gibi görünmek isteseler de bunu her zaman yapamazlar. Kendiniz hakkında böyle düşünmeyi -yalnızca görünüşü kurtarmak için de değil- tercih dahi edebilirsiniz ve pek çok anlam evreninde kesinlikle tercih edeceksinizdir de. Çünkü insanlar öz-saygılarına düşkündürler.

Resim pazarında olan tam da budur. Konuyla ilgili bir sanatsever, bir resmin estetik olarak değerli olduğunu düşünüyorsa

bu, bilgili konumda olan insanlar –eksperler- resmin diğer pek çok eserden daha güzel, daha etkili ve kendi estetik sistemlerinin biçtiği değerden fazlası olduğunu düşündükleri içindir. Sadece bu da değildir: Eksperler, resmin biricik bir anlatım olduğunu da düşünürler. Hiçbir resim asla onun gibi olmayacaktır. Dolayısıyla, bu resim son derece nadir bulunan bir eserdir: Ondan sadece bir tane vardır. Üstelik söz konusu resim, bu biricik anlatım özelliğine sahip görece az sayıdaki eserden sadece bir tanesidir. Çok az benzeri olan nesneler kategorisine ait olduğu için nadir bulunan da bir resimdir. Başka bir nesne o kadar iyi olsa da ve bu türde bir biriciklik niteliğine sahip pek çok nesne olsa da ve de ikame edilebilirlik mümkün olsa dahi, olası ikameler kategorisi çok küçüktür ve ikameler uygulamada nadiren ortaya çıkar (Moulin 1978; 1992, 15-18).

Bir şey nadir bulunuyorsa ya da bu anlamda biricikse ve insanlar onu istiyorsa, sahipliğin pazar ekonomisinde satın almayla tayin edileceği neredeyse kesindir. Eğer bir şeye alıcılar arasındaki rekabet üzerinden fazlasıyla değer biçiliyorsa -ki bu da fiyatı yükseltecektir-, müzayedelerin bu sürecin en görünür örneği olacağı da neredeyse kesindir.

Böylece, estetik değer pazar değerine yansır; Moulin'in "daha önemsiz" pazarlara dair tartışmasında açıkladığı ve benim de kısaca değineceğim gibi (1978; 1992, 34-43) süreç, belirli bir gruba daha az hitap ettiğinde de tekrarlanır. Bir nesne güzelse ve güzellik standartları (sanat dünyası söz konusuysa olması gerektiği gibi) ortaksa, fiyat tam olarak estetik değeri yansıtacaktır. (Heinich 1991, 149-167, Van Gogh'un resimlerine geç yirminci yüzyılda ödenen muazzam fiyatlar üzerine yaptığı tartışmada bu ilişkinin karmaşıklığına dair önemli katkılar yapar.)

Bu denklemi tersine çevirin. Bir sanat eseri çok değerliyse, sanat dünyasının bilgili aktörleri onun güzel olduğunu düşündüğü için değerli olmak zorundadır (ya da konuyla bağlantılı aktörlerin olmazsa olmaz estetik bir koşul olarak kabul ettikleri

şeyi "güzelliğin" temsil etmesine izin veren ve değerli buldukları şey her neyse.) Nesne güzel olmak *zorundadır* çünkü bu dünyada, parasal değerin estetik değeri tam olarak yansıttığı farz edilir. Değerli bir nesnenin, çok değerli olmasından kaynaklı bir çeşit haleye sahip olduğu gözlemlenir. Milyonlarca dolara daha yeni satılmış bir resme bakmak, alışverişin gerçekleştiği dünyanın değerlerini kabul ederek o resme bakan insanlarda, özel "bir şey"e karşı kaçınılmaz bir farkındalık yaratır. Bu, paranın kendisine bakmak gibi bir şeydir; yüzlerce dolar sanki önünüze serilmiş gibi bir şeydir. Aslında tam olarak bu da değildir çünkü nesne gerçekten de para değildir; tüm bu paraya değecek kadar nadir bulunan bir şeydir.

Bir başka ifadeyle Moulin, sanat dünyası faaliyetlerini, estetik değerin girdilerini finansal değere ve finansal değerin girdilerini de estetik değere dönüştüren bir süreç olarak tanımlamıştır. Farklı bir durumda anlamı çok açık basit bir korelasyon olabilecek şeyi, kendisi incelenmesi gereken bir sürece dönüştürmüştür.

Dolayısıyla, bu alışverişlerin gerçekleştiği sanat dünyasındaki aktörlerin kafası, temelde ve çaresizce karışır ve öyle de kalır. Bu aktörler, dünyalarını düzenleyen nesnelerin güzel *ya da* değerli olup olmadığını kesinlikle bilmezler ve bilemezler de. Neden endişe etmeleri gereksin ki? İkisi kesişirse çok daha iyi olur. Öyle mi peki? Maalesef hayır, çünkü finansal saikin sanat dünyasında kötü bir şöhreti de vardır. Hiç kimse sadece ekonomik saiklerle hareket ettiğinin düşünülmesini istemez.

Kararımdan fayda sağlayacak bir konumdaysam şayet, "hepimizin" kabul ettiği standartlara beni yönlendirecek bir karardansa bana faydası olacak bir kararı almak üzere baştan çıkarılabilirim.

Kişisel mesele

Sanat dünyasının tekil bir üyesiysem, bu olasılığın eylemlerimde görünür olacağı konusunda endişelenebilirim. Benim bir eleştir-

men olduğumu farz edin. Sanatsal dehanın nadir bulunan eserlerini zaten yaratmış ya da yakında yaratacak sanatçıları başkalarından önce bulmaya çalışırım (böylece de üstün erbaplığımı ortaya koyarım). Sonrasında da, bu işte başarılı olduğumu düşünün; bu dünyanın bilgili diğer üyelerinin gözden kaçırdığı böyle birkaç kişi daha bulurum. Tanınmayan ya da ünlü olmayan bu sanatçılar eserlerini şimdilik çok satamıyorlar. Kimse onların eserlerini istemiyor. Ancak *ben,* onların eserlerinin güzelliğini ve anlatımsallığını fark ederim ve bu eserlerin, resim sanat tarihinin ana çizgisi olacak şeye zamanla tam olarak nasıl oturduğunu anlarım. Bu eserleri tam da bu özellikleri yüzünden beğenirim. Bu resimleri, onların içsel sanatsal değerleri olarak kabul ettiğim şeyler için severim.

Dahası, bu ressamlar eserlerini satamadıkları için resimlerini onlardan satın aldığımda onlara maddi olarak yardım etmiş de olurum. Resimleri karşılığında verdiğim parayı kirayı ödemek, yiyecek ve giysi almak ve de daha fazla resim yapabilmeleri için gerekli tuval ve boyayı almak için kullanabilirler. Ayrıca, (tanınmış bir eleştirmen olarak) onların eserlerini satın alırsam bu, daha çekingen alıcılar için eserin değeri konusunda bir teminat olur. Benim koleksiyonumda resmi görerek riske girmeye ve bu sanatçıların eserlerini satın almaya daha fazla istekli olurlar.

Bu dünyanın vicdanlı bir üyesiysem tam da bu noktada ahlaki kaygılar duymaya başlayabilirim. Şayet bu gerçekleşirse -sanatsal değerini herkesten önce fark ettiğim eserleri başkaları satın alırsa- birkaç dolara satın aldığım resimlerin değeri artacaktır. Satın alma edimine dair eleştirel değerlendirmemi göstererek kendi cebimi doldurmuş oldum. Yapmak istediğim iyi şeyleri -güzel eserlere sahip olmak, mücadele eden sanatçılara yardım etmek-, başkalarının bunları sadece finansal saiklerle yaptığımı düşünmesi riskini almadan ve belki de aslında bu saiklerle *yaptığıma* dair iç hissiyatımla başa çıkmak zorunda kalmadan yapamam.

Kurumsal mesele

Bu, kişisel olan meseleydi. C. Wright Mills ve Everett C. Hughes gibi farklı sosyologların işaret ettiği gibi, her kişisel meselenin kurumsal bir karşılığı vardır. Mills (1959), işim olmadığı için moralim bozulduğunda, kişisel sorunumun istekli tüm işçilere istihdam yaratamayan toplumun sorununun bireysel versiyonu olduğunu söyler. Hughes, toplum, bir toplumsal statüyle ilişkili olarak çelişik kriterler belirlediyse -doktorların erkek ve beyaz olmalarını bekliyorsak ama aynı zamanda kadınların ve siyahların doktor olmalarına imkân da tanıyorsak- doktor olan kadınların ve siyahların -tıpkı onlarla temas halinde olan hastalar gibi-, bunu kişisel bir ikilem olarak deneyimleyeceklerini söyler. Elbette, bu doktorların çalıştığı hastaneler ve diğer tıbbi kurumlar da kurumsal bir çelişki yaşayacaklardır (Hughes 1971, 141-50).

Sanat eserlerine sahip olurken iyi ya da kötü saiklerle hareket edip etmediğimden emin olmama konusundaki kişisel meseleme tekabül eden kurumsal mesele, bir güven meselesidir. Sanat dünyasının üyesi olarak bizler, estetik değere karar verme sorumluluğunu geleneksel olarak uzmanlara bırakırsak, bu uzmanların hepimizin paylaştığı standartları uygularken tarafsız davranmasını bekleriz. Uzmanların, bir çalışmanın iyi, diğerinin ise çok iyi olmadığı konusunda karar vermesini bekleriz çünkü bu yargıya varmalarına yol açan bilgiye, deneyime ve duyarlılığa sahip olduklarını düşünürüz. Özellikle de, bu kararları, kendi çıkarları ya da temsil ettikleri kurumların çıkarları gereği vermediklerine inanmak isteriz.

Atıf meselesine ilişkin çok açık bir sorundur bu (Moulin 1992, 18-21). Belirli bir resmi kimin yaptığını ve eserin fiyatının belirlenmesinde kimlerin etkili olduğunu kesin olarak bilme konusunda çoğu kez güçlük yaşarız. Rembrandt'ın bir resmi, Rembrant'ın atölyesinde ya da okulunda bir meslektaşı tarafından yapılmış bir resimden çok daha değerlidir (Alpers 1988). 19. yüzyılın ve erken yirminci yüzyılın büyük eleştirmen-uzmanları

itibarlarını bu tip sorunlar üzerine güvenilir açıklamalar yaparak kazanmışlardır. Kısmen bir sanatçının tarzı üzerine yaptıkları araştırmalara ve kısmen de daha az tarif edilebilir duyarlılıklarına ve bu resmin, ona benzer görünen bir şeyin aksine "gerçek" bir "Titian" olduğunu "bilme" konusunda tanımlanması zor becerilerine güvenirler. Ancak böyle uzmanlar tacirlerle, özellikle de Amerikalı ahmak milyonerlere satış yapanlarla genellikle içi içe çalışırlar. Günümüz bilim insanları, bu eleştirmen-uzmanlara büyük bir komisyon sağlayacak bir satış beklentisinin, onların atıf konusundaki eleştirel kararlarını zaman zaman etkilediğini düşünmek için iyi bir neden buldular. Böyle şeylerin gerçekte olduğunu kimse ispatlamak zorunda değildir. Sorunun kurumsal bir sorun haline gelmesi için böyle şeylerin *olabileceğini* bilmek yeterince cesaret kırıcıdır.

Moulin'in önemli bir ayrımını kullanırsak; Eski ve Modern Ustalara yönelik birinci sınıf pazarın aksine çağdaş sanata yönelik spekülatif pazarda, atıf meselesi konuyla ilgili gibi görünmez. Ancak estetik değer meselesi konuyla ilgilidir. Bir küratör, bir sergiyi, söz konusu sanatçının ya da grubun eseriyle ilgili pazar payını artıracağı için mi üst sorumlulara ya yönetim kuruluna tavsiye eder? Sanat tacirini bu şekilde zengin ederek, başka bir zaman karşılık olarak benzer bir iyilikle karşılaşacağını bilen küratör, bu sergiyi düzenlerken bir sanat taciriyle işbirliği mi yapmış olur? Müze personeli ve galeri sahipleri sergiyi düzenlerken sanat tacirleriyle o kadar sık birlikte çalışır ki kimse uygulamaya otomatik olarak karşı çıkmaz. Ancak mevzubahis değerlerin (Moulin'in anlattığı gibi) bir noktada birleşmesi ve karışması yüzünden bu, kimsenin cevaplarını bilmediği soruları gündeme getirir

Kronik ve kafa karıştıran bu sorun pek çok biçim alır. Sürecin girdileri farklılaşan biçimler alır ve katılımcılar çoğu zaman, önceden kolayca tahmin edilemeyen ancak bizim olay sonrasında tekrar inşa edebileceğimiz toplumsal bir mantığı takip eden yeni çözümler bulurlar. Her yeni durum, sürecin ve sonuçlarının

daha fazla versiyonuna erişmemizi sağlar. Tanınmış bir eleştirmen ve gelişmiş sanatsal beğenileri olan bir grup varlıklı Chicagolunun danışmanı olan Dennis Adrian'ın hikâyesi bu türden bir değer karmaşasının potansiyel sonuçlarına dair anlayışımızı genişletebilir. Üstelik kara kutuları açmanın ve onların içeriklerini incelemenin temel prensiplerini de gösterebilir: bunu nasıl yapacağınız ve sonuçların, gözden geçirilecek ve dikkate alınacak daha fazla parçayı nasıl ürettiği meselesi.

Adrian'ın hediyesi

Dennis Adrian, ilk önce "The Hairy Who" ve sonrasında da daha saygıdeğer bir biçimde Chicago Imagists olarak tanınan bir grup Chicagolu sanatçının sanatsal yeteneklerini erken fark etmişti. Gruptaki sanatçılar arasında Roger Brown, Jim Nutt, Ed Paschke ve başkaları vardı. Adrian'ın onların eserlerini desteklemesi ve önemli bir Chicago gazetesinin sanat eleştirmeninin (*Chicago Sun-Times*'tan Franz Schulze), yerel bir galeri sahibinin (Phyliss Kind) ve (o zamanlar yeni olan Chicago'daki Çağdaş Sanat Müzesi'nin açılmasında aktif olan) ve Adrian'ın, sahip oldukları sanat eserleri üzerine tavsiyelerde bulunduğu birkaç Chicagolu koleksiyonerin eş zamanlı faaliyetleri sonucunda bu grubun eserleri sergilendi, ilgi gördü ve sonuç olarak da çok değer kazandı.

Adrian'ın çok parası yoktu: "Açıkça söylemek gerekirse, ortalama imkânların oldukça azıyla bir koleksiyon oluşturmak zorundaydım" (Adrian 1982, 7). Adrian istikrarlı bir işi olmadan sade bir şekilde yaşadı ("bir eleştirmen ve sanat tarihi öğretmeni olarak var olmaya çalıştı") ve pek çok eleştirmenin ve danışmanın yaptığı gibi, resimlerin ticaretini kişisel olarak yapmadı. Sadece, sanatçıların kariyerinin başında görece az bir paraya aldığı ve şu anda değerli olan resimlerden oluşan geniş bir koleksiyona sahip oldu. Onun Chicago Imagists'lerini desteklemesinin, ileride yaşlılığı için akıllıca bir yatırım olduğunu bazı insanlar düşünmüş olabilir ve aslında Chicago sanat camiasındaki bazı

ortamlardaki bazı kişiler de görünüşe göre böyle düşündü. Kimse bu kadar açık sözlü olamadı tabii; Chicago'daki rakip gazete *Chicago Tribune*'de eleştirmen olan Alan Artner (1982) koleksiyon ilk kez sergilendiğinde yayınlanan bir eleştiride neredeyse bu kadar açık konuşsa da. Söz konusu gerçeklikler uygun sosyolojik etiketlerini her zaman belli etmedikleri için satır aralarını okumamız ve iş başındaki mekanizmaları anlamak için de imaları ve metaforları yorumlamamız gerekir. Anlamları daha net hale getirmek için marjinal bazı yorumlar yapacağım:

Artner'in Değerlendirmesi	*Becker'ın Yorumları ve Açıklaması*
[Adrian] on yıldan fazla bir süre önce onların [Chicago Imagists] eserlerini toplamaya başladığında terim ["başına buyruk"] uygun gibi görünüyordu; makbul bir tarzda damgalanmamışlardı. Ancak başıboş pek çok genç bir sürü halinde çabucak bir araya getirildi ve markalandı. Sonrasında da, çiftlikte yetişen hayvanları uluslararası şampiyonlara dönüştürmeyi hedefleyen bir kampanya başladı.	Bu 1982'de yazıldı. Artner bu yerel sanatçıların eserlerinin değerini artıracak bir olay örgüsü tasvir etmek için "çiftçilik" metaforunu kullanmakta.
Adrian arkadaşça davranmakla ve Imagists olarak adlandırılanların eserlerini toplamakla kalmadı, onlar için yazdı da. Adrian'ın *Chicago Daily News*'daki [başka bir Chicago gazetesi] köşesinde onlardan söz etmediği bir hafta neredeyse hiç yoktu. Bir meslektaşı [yani Schulze] yazdığı kitapta onlara ortak bir isim verdi ve ortamlarını anlattı. Adrian'ın çabası seçkin bir soy yaratmaktı.	Artner'ın ima ettiği sözde komployu oluşturan eylemlerden bazıları şunlardır: kamusallık, bir ismin ve "ekolün" icadı ve eserlerine biçilen değeri meşru kılan sanatsal bir soyun yaratılması.

Halk sanatından Eski Ustaların eserlerine kadar her şey vardı burada. Paul Klee'yle karşılaştırılan Phil Hanson'la [bir Imagist] ya da yine Paul Klee'yle karşılaştırılan Karl Wirsum'la [bir başka Imagist] karşılaşmak tuhaf değildi. Oyun, kurulan ortaklık açısından erdemliydi ve Çağdaş Sanatlar Müzesi için sunulan birtakım katalog ifadeleri karakterize ediyordu.	Artner, komplocuların müze sergileri için hazırladıkları metinlerde, kabul gören modern ustalara yaptıkları atıflarla resimleri sanat tarihine sokmayı tezgâhladıklarını iddia etmekte.
Ancak bu yeterli değildi. Bazı sanatçıların belirli tacirlere tavsiye edilmesi gibi, belirli eserler de koleksiyonerlerin dikkatine sunuluyordu. Bu destek o kadar büyüktü ki bir kişi şu anda, yani yaklaşık on beş yıl sonra da Adrian'ın etkisini Hyde Park'tan East Lake Shore Drive'a ve Glencoe'ya kadar hissedebilir. Adrian'ın yardımı oldu elbette; eleştirmen, bir sanat "ekolü"nün ortaya çıkmasını sağlayan bağlantıda yalnızca bir halkadır. Ancak sahnedeki diğer birkaç kişi; üzerinde çalışılan eserler için danışmanlık yapacak, bu eserlerin sergilenmesi için ısrar edecek, yazılı övgüler yayınlayacak *ve* bu eserlerin satın alınması için kişisel tavsiyede bulunacak bir konumdaydı.	Adrian bir danışman olarak, kendi eylemleri de oldukça etkili olan koleksiyonerleri etkileyebilir. Burada, bazı koleksiyonerlerin yaşadığı Chicago'nun zengin bölgelerini kastetmekte. Bu sanat dünyasına katılan "herkes"le, belli kişilere gönderme yapıldığı düşünülmelidir.

Böylesi ahlakçılık oyunlarının katılımcıları çoğu kez bu türden kodlanmış bir dil kullanır. Dil, oyuna dâhil olanların anlayabileceği kadar açıktır ancak insanların yaptığı şeyin ahlaki anlamıyla olan bağlantısının görünür hale gelmesi için çeviriye ihtiyaç duyar.

Sürecin çıktılarından biri, katılımcıların, birbirlerinin (sırası geldiğinde, herkesin dâhil olduğu başka faaliyetlerin çıktısı haline gelen) faaliyetlerine dair çeşitli yorumlarıydı.

Adrian sanatçıların arkadaşıdır. Ortaya konulan eserler tereddütlere ya da kuşkulara yol açmış olsa da, bunlar asla açıkça ifade edilmezdi. Adrian, yazılarını özel kılan bir coşkuyu devam ettirirdi.	Adrian bu sanatçıların eserlerini hiç eleştirmediği için değerlendirmeleri tartışmaya açıktır.
Bu, sanatçılar için kesinlikle faydalıydı ancak yine de bir bityeniği vardı. Koleksiyonla ilgilenen Çağdaş Sanatlar Müzesi'nin bir personeli, müzedeki sanat eserlerinin dörtte birinin eleştirmene hediye olarak verildiğini tahmin ediyor. Bu eserler, yakın bir iş birliğine tanıklık ediyordu ve karşılıklı duygulara sahip herhangi bir kişinin değer vereceği sembollerdi. Ancak bir eleştirmen sadece herhangi biri değildir. Ünlü bir ifadeden alıntı yaparsak; konum, "şeref meselesinin en doğru şey olmasını gerektirir." İfade, sözde ilkelere bağlılığı dikte eder: Arkadaşlıklar ne kadar hoş karşılansa da yardımcı olmaz fakat sınava tabi tutar. Sanata yaklaşırken sanatçıya mesafeli durma paradoksunu tanımlar. Adrian her açıdan yakından çalışmayı tercih etmiştir.	Artner, Adrian'ın eleştirel olmamasına dair gerekçeleri dile getirir. Ahlaki zorunluluk şudur: yalnızca estetik değerlerle ilgilenmek, eserleri takdir etmeye ve övmeye dair diğer saikleri yok saymak. Artner, sanatçılara ve işin içine dâhil olan diğer kişilere bu kadar yakın olarak Adrian'ın, kendi saiklerini şüpheli bir hale getirdiğini söyler.
Adrian'ın koleksiyonunda, tanımadığı sanatçıların az sayıda eseri varken, teşvik etmediği sanatçıların hiçbir eseri yoktu. (Fazlasıyla dikkatli bir koleksiyonerin desteğini kazanmak aslında ve başlı başına bir teşviktir.) Ancak Adrian'ın trendi belirleyen bir kişi olduğunu da unutmamak gerek. Bu, Adrian'ın zevk aldığı, zaman zaman da ona zarar veren bir roldü. Dolayısıyla, bir sanatçı Chicagolu diğer koleksiyonerlerin gözünden kaçtıysa bile, bunun uzun sürmeyeceğinden emin olabilirsiniz.	Son olarak da, Adrian'ın uygunsuz davranışının gelecekte de süreceğine dair bir tahmin.

Hikâyenin geri kalanının da gösterdiği üzere, temel mekanizmalar olası pek çok girdiyle birlikte şaşırtıcı sonuçlara yol açabilir.

Örneğin şu olmuş olabilir: Adrian, belki de böyle bir konuşmanın kışkırtmasıyla don kişotvari muazzam bir jest yapar. Paraya ihtiyaç duymasına ve böyle bir jesti göze alamayacak durumda olmasına rağmen, o zamana kadar oldukça değer kazanmış koleksiyonunun tamamını Çağdaş Sanatlar Müzesi'ne miras olarak bırakır. Böylelikle, bu eylemle kendisini ve daha da önemlisi sanat dünyasını, kararlarının gerçekten de tarafsız olduğuna inandırmış olur. Bu eserlerden (vasiyetini değiştirmezse ki bu da her zaman bir olasılıktır) kâr etmeyeceği için, onlara sahip olması onların sanatsal değerini kabul ettiğinin yalnızca bir ifadesi olmuş olur.

Adrian'ın bu eylemi, "Adrian'ın koleksiyonunun müzede sergilenmesi onun kararlarının nihai bir onaylamasıdır" şeklinde bir yorum yapan Artner'ı tatmin etmeyecektir. Şu da olası bir yorumdur: Bu tezgâhı kuranlar, eserlerinin büyük bir müzede sergilenerek onaylanması sayesinde onlara son dokunuşlarını yapmışlardır. Alternatif olarak, daha iyi niyetli düşünen bazı kişiler aynı gerekçeyle, hem iyi hem de kötü saiklerin aynı eylemlerle yorumlanabileceğini fark eden Adrian'ın -bu sanatçıların eserlerini toplaması ve desteklemesi- bu eserlerden kar etmediğini ve böylece de ekonomik saiklerle değil yalnızca estetik saiklerle hareket ettiğini kanıtlayacak bir şey yapmayı tercih ettiğini söyleyebilir: Adrian eserleri sadece hediye etmiştir. (Pierre-Michel Menger ise, böylesi büyük bir jestin altında dahi böbürlenmeye dair imalar olduğunu ifade etmiştir: "Resimlerini hastane masrafları için satmaktansa elinde tutmayı tercih eden bir koleksiyoner, onların gelecekteki değeri üzerine belki 'sembolik' bir bahse girer çünkü kişisel olarak daha olgun ve estetik bir seçim yapmış biri olarak tanınacaktır.")

Bu olaylar gerçekte o kadar alenen gerçekleşti ki işin içine dâhil olanların, yaptıkları şeyle neyi hedeflediklerine dair doğrudan açıklamalarını bulmayı bekleyemeyiz. Söyledikleri şeyleri, sanat dünyalarının eserleri üzerine bilgimizi göz önüne alarak yorumlamak zorundayız. Bu, yapmak üzere olduğum yoruma

döngüsel bir karakter verir: Yorumlamak üzere olduğum olaylar, Adrian'ın hediyesi gibi özgül olayları yorumlamayı ve anlamayı mümkün kılan sanat dünyasının daha geniş bir anlayışını oluşturmak için ihtiyaç duyduğumuz bilginin bir kısmını oluşturur. Bu, yöntemsel olarak kusurludur ancak yine de gereklidir. Alternatifi ise, umutsuz bir naifliktir.

Adrian, niyetini Çağdaş Sanatlar Müzesi'ne verdiği büyük hediye hakkında bir şey söyleyerek değil, daha önceki bir etkinlik hakkında söyledikleriyle belli etmiştir. Adrian, kariyerine yirminci yüzyıl baskılarıyla ve resimleriyle koleksiyoner olarak başladığını söylemiştir: Max Beckmann, Louis Corinth, Otto Dix, Joan Miró, Pablo Picasso. Ayrıca, daha genç çağdaş sanatçılara, özellikle de Chicago'da tanıştıklarına merak sarmıştır:

> Modern ustaların eserlerinin artan fiyatları (ve değerleri) benim için alışılmadık bir tür krizi başlattı. Önemli ve fazlasıyla pahalı tıbbi bazı sorunlar beni korkutucu bir şekilde parasız bıraktı: Duvarımdaki şeyler dolar işaretlerinin gölgesi altında kalmaya başladı ve pek çok meslektaşım ve arkadaşım "bu şeylerden bazılarını neden satmadığımı ve sorunlarımı çözmediğimi" sordu. Bu kadar çok şeyi satmanın korkunç bir yenilgi ve kayıp olacağını onlara açıklamak bir şekilde imkânsızdı. Bu eserlere sahip olmak için çok çalışmıştım ve onların "mal"a dönüşmesini değil, sanat eseri olarak kalmasını istiyordum. Bu yüzden de, anlık kritik baskıyı hafifleten iki şeyi elden çıkardıktan sonra 19. ve 20. yüzyıla ait resimleri ve çizimleri Chicago Sanat Enstitüsü'ne bağışlamaya karar verdim ki bu enstitünün küratörünün isteği üzerine daha önce de başka bir bağış yapmıştım. Bu hiç pişmanlık duymadığım bir adımdı; bu kırk şey ya da benzeri şeyler -mal olarak değil- sanat eseri olarak kaldı ve onlarla ilgilenen başkaları için de erişilebilir oldu. (Adrian 1982, 6)

Adrian burada, benim kişisel olmayan bir şekilde değindiğim bir noktaya temas eder. Kendi saiklerinden değil, sadece nesnelerin doğasından söz eder. Koleksiyonunu müzeye vererek -böylece de, Moulin'in işaret ettiği gibi, eserleri neredeyse kalıcı olarak pazarın dışına çıkararak- Adrian onların asla "mal" olma-

yacağını, ekonomik kazanç nesneleri olarak anlaşılmayacağını, *anlaşılamayacağını* garantilemiştir. (Fazla bir geliri olmayan Adrian, değerli nesneleri devlet müzelerine bağışlayanlara önemli bir vergi indirimi sağlayan Amerikan vergi yasalarının verdiği ekonomik teşvikleri alamamıştır.) Adrian bu eserleri hediye ederek, diğer eleştirmenlerin onu, hem bir eleştirmen hem de danışman olarak konumunu kendi çıkarları için manipüle etmekle suçlamalarını engellemiştir. Açıkça görülüyor ki; ünlü sanatçıların daha önemsiz eserlerinden oluşan küçük bir koleksiyon için doğru olan şey, 2013 yılında yazdığım gibi, artık tanınan ustaların büyük bir koleksiyonu için daha da fazla doğrudur (fakat bir ihtimal sonsuza kadar değildir çünkü Adrian'ın kararına gelecekte de saygı duyulacağına dair hiçbir garanti yoktur).

Sadece böylesi çarpıcı ve etkili önlemlerin gerekli teminatı sağlayabilecek olması, tartıştığım değerler karmaşasının; sanat dünyalarının ve pazarların işleyişine ne kadar derinlemesine ve geri dönüşü olmayacak şekilde yerleştiğini ve sanat eserini elde etmeye yönelik eylemleri girdi olarak, işin içine dâhil olan aktörlerin sonraki değerlendirmeleri ve satın alımları için geri besleme olarak iş gören sanatsal değerin ve kişisel ahlakın değerlendirilmesini de çıktı olarak kabul eden bir mekanizmayı (kara kutuyu) ne ölçüde tesis ettiğini gösterir.

Sanat dünyası kararlarının kara kutusu: Moulin'in diğer sanat pazarlarına dair keşifleri

Bu, Moulin'in sanatsal değerin nasıl ortaya çıktığına dair özgün iç görüsünün sonuçlarının sonu değil başlangıcıdır. Moulin, burada soyutladığı sistemin, tanımladığı önemli bazı girdilerin ve çıktıların farklı değerler kazandığı diğer sanat pazarlarında nasıl çalıştığını fark ederek kara kutu hikâyesini karmaşıklaştırmıştır.

Bu bir sürpriz mi? Moulin'in yüksek sanata yönelik pazarda bulduğu şeyleri diğer pazarlarda da bulmayı beklemeli miyiz? Bu şeyler, estetik ve ekonomik saikler/eylemler arasındaki çizgiyi bulanıklaştıracak aynı eğilimi gösterecekler mi? Aynı türde

etik ikilemler ve güçlükler bu pazarların içindeki aktörler için de ortaya çıkacak mı?

Korelasyonlardansa mekanizmaların kendisinin bilhassa önemli hale geldiği yer burasıdır. Pek çok araştırmacı daha genel ve daha kolay ölçülen sebep ve sonuçlar arasında ve farklı sınıflardan gelen insanların hangi tür sanatı tercih ettiğini ya da hangi eserleri evlerinin duvarlarında sergilediğini gösteren gelir, eğitim, sınıf ve sanatsal beğeniler gibi kolayca ulaşılan sosyoekonomik değişkenler arasında sabit korelasyonlar bulmayı umut eder. (David Halle'in [1993], kendi çalışmasına dayanan bu tip bir çalışmaya dair eleştirel değerlendirmesi, bu korelasyonların sabit olmadığını ve iddia edildiği gibi kolayca yorumlanamayacağını göstermektedir.)

Buna karşılık, Moulin'in farklı sanat pazarlarına dair karşılaştırmasının sonuçları, bir başka ilgi olgusunu, farklı değerler alan ve aynı temel mekanizma içinde farklı sonuçlar doğuran bir başka unsuru tanımlamaktadır. Moulin daha önce yaptığı araştırmada, bu durum karşısında hangi tip insanların ne tip düzenlemeler yaptığı hakkında genellemeler yapmaya çalışmamıştır. Bunun yerine, tarif ettiği çelişen değerlerin sebep olduğu çatışma türlerini bulmaya çalışmıştır. Ayrıca, işin içine geleneksel uygulamalar olarak dâhil olan önemli mekanizmaları tanımlamıştır ki bu mekanizmalar, hem ekonomik hem de estetik değerleri şekillendiren, nadir olmaya dair örüntüleri üretmiştir.

Bir kişinin çok ihtiyaç duyduğu para için satabileceği değerli sanat eserlerini hediye olarak verirken neden bu kadar "irrasyonel" olabileceğini öğrenmek istediğimde, faydalı kanıtları, yani neye nerede bakacağıma dair ipuçlarını, Moulin'in çağdaş sanat ticareti yapan pazarlarda mevcut olduğunu tespit ettiği değerler karmaşasında bulabildim. Bu tikel çatışmayı sanat piyasasındaki özgül süreçlerin bir girdisi olarak kullanmak, aksi takdirde anlaşılması güç bir çıktı gibi görünecek şeyi, yani Dennis Adrian'ın, koleksiyonunu şaşırtıcı bir şekilde müzeye bağışlamasını anlaşı-

lır kıldı. Moulin'in bu süreçlere dair analizi Adrian'ın eylemini araştırılabilir bir meseleye dönüştürdü ve çözüm için nereye bakacağını gösterdi.

"The Genesis of Artistic Rarety" (1978) isimli daha sonra yazdığı bir makalede Moulin, tüm sanat pazarlarının sorunlarını tanımlamak ve çözmek için çağdaş sanatlara yönelik pazarlarla ilgili bulgularından faydalandı; çağdaş sanatlara yönelik pazar bağlamında işleyişini dikkatle incelediği kara kutunun içeriğini araç olarak kullandı. Farklı türde sanat eserlerini değiş tokuş eden oyuncuların içinde olduğu diğer dünyaları aradı ve buldu; bu eserlere atfedilen çeşitli değerlerdeki farklılıkların, oyuncuların değerlendirme yapmasına yol açan süreçlerin ve fazlasıyla değişken pazar biçimlerinin ve sonuç olarak ortaya çıkan faaliyetlerin izini sürdü. Moulin'in hiçbir bulgusu bu bağlantıların mantıksal ya da tarihsel olarak "gerekli" olduğunu ya da var olmaya devam edeceğini ortaya koymadı.

Moulin, nadir olma durumunu sanat pazarlarının değişmeyen bir unsuru olarak değil bir değişken olarak tanımlayarak daha ilginç bir şey yaptı. Resim pazarlarının bir tanesiyle ilişkili birkaç çeşit pazarı araştırmak; olası sanat nesnelerinin sayısındaki ve çeşitlerindeki, aktörlerin bu eserlerde bulduğu değerdeki ve bu eserlerin ticaretini yapmak için ortaya çıkmış pazarlardaki çeşitlilik olasılıklarını ortaya koydu. Moulin, daha önce oluşturduğu araçların, söz konusu dünyanın henüz yaratmadığı ya da asla yaratamayacağı biçimleri ve ayrıca zaten var olan pazarların büyük çeşitliliğini açıklayacağını düşündü. Moulin'in çalışmasının bizi uyardığı olasılıklar üzerinden, pazarla ilişkili kurumların, motivasyonların ve kararların her çeşidini anlayabiliriz. Sanatsal değeri üreten kara kutu, Moulin'in analizi neticesinde daha az değil daha çok karmaşıklaşmıştır.

Moulin 1978 tarihli makalesinde ilk olarak, daha önce yazdığı kitabında analiz ettiği "klasik" sanat pazarını tarif eder. Bu pazarda koleksiyonerler, tacirler, müze küratörleri, mezatçılar,

sanat tarihçileri ve diğerleri, aldıkları ve sattıkları eserlerin değerini -her bir grup kendi yöntemiyle- doğrulamak için iş birliği yapar. Tarih, Moulin'in üzerine çalıştığı birleşme noktasını beraberinde getirmiştir. Bu birleşme noktasında, pazar katılımcıları ne zanaatkâr elinden çıkmış bir nesneyi -yani bu zanaatkârları işe alan insanların ve kurumların (örneğin kral ya da kilisenin) onlardan yapmalarını istediği, büyük bir beceri gerektiren ancak dâhinin sanatının biricik özgün izini taşımayan eserleri hayata geçirmek için iş birliği yapan yetenekli üreticilerin eserini- ne de endüstriyel bir ürünü (bir fabrikanın üretim bandının bir çeşidinde ortaya çıkmış, potansiyel olarak sonsuz seriden biri olan bir nesneyi) sanat olarak tanımlamıştır. Bu pazarın katılımcıları, eserin kişiye özgü sanatsal duyarlılığın biricik ürünü olmasını şart koşmuşlar ve de sanatsal bir nesne olmanın haricinde herhangi bir şekilde yararlı olmaması konusunda diretmişlerdir. Aygıtın bütünü bu özellikleri güvence altına almıştır. İtibarlı tacirlerin ortaya koyduğu değerli sanat eserlerinin menşeleri, eserin muteber bir ustanın elinden çıkmış olduğunu kanıtlamıştır; sanat tarihçileri eserin gerçekten de ustanın eline özgü izleri sergilediğini doğrulamıştır; müze yetkilileri bu güvenceleri kabul etmiş ve eseri mekânlarında gururla sergilemiştir; eleştirmenler bu eserlerin anlamını tartışmıştır ve koleksiyonerler de onları sergi ve zevk nesneleri olarak satın almıştır. Bu eserleri yaratan sanatçılar öldüğü için ya da yakında öleceği için, sanatsal kabul edilen eserlerin sayısı kesinlikle sınırlıdır ve bu eserler dayanıklı malzemeden özenle yapıldıkları için çok uzun süre dayanabilirler.

Bu yüzden de, "sanat eseri, değeri taleple belirlenen, kesinlikle sınırlı olan arz içindeki nadir [ekonomik] kazancın ideal tipidir" (Moulin 1978, 242). Böyle bir kazancı olan, bir tekele de sahiptir ve tekel fiyatını kontrol eder. Moulin, benim burada açıklamaya girişmeyeceğim, eserlerin görece sanatsal değerini etkileyen birtakım değişkenleri inceler.

Daha sonra da, diğer dört pazarı tarif eder. Bu pazar içinde,

Eski ve Modern Ustaların pazarlarını şekillendiren değişkenler -nitelik, ün, nadir olma vb.- farklı roller üstlenirler, ekonomik ve estetik faaliyetlerin farklı şekilde düzenlenmiş karışımlarını üretirler ve aynı türde değerli bir nadir konum yaratmayı amaçlarlar. Söz konusu dünya, Moulin'in bulduğu mekanizmadaki bu varyasyonları üreterek onun ve bizim için nerdeyse bir deney sunar. Bu mekanizma içinde, Moulin'in tanımladığı süreçlerin farklı girdileri, pazarlardaki hangi Dünya, Moulin'in bulduğu mekanizmadaki bu varyasyonları üreterek onun ve bizim için bir deney yapmıştır. Moulin'in tanımladığı süreçlerin bu mekanizmadaki farklı girdileri, sanat pazarlarındaki hangi farklılıkların bu varyasyonların bir sonucu olduğunu fark etmesini (ve fark etmemizi) sağlamıştır. Moulin'in yapmaya başladığı tarihsel "deneyler" geleneksel popüler kültürü, etnografik sanatı, nadir olma durumunu ve tekeli üreten standart sanat pazarının işleyişini bozmak için yapılan çağdaş sanatı ve fotoğrafçılığı içeriyordu. Moulin bunların her birini, bir pazarı (kara kutunun iç işleyişini) şekillendiren süreçlerin analiz edilebilir bir varyasyonu olarak kullanır. Analiz; değişkenleri, onların varyasyon aralığını ve her bir varyasyonu etkileyen şeyleri tanımlar ve bunların hepsi, bizim için artık kullanıma hazır olan analitik aygıtın bir parçası haline gelir.

Geleneksel popüler kültür

Daha eski toplumlarda sıradan insanlar (örneğin, kral, kraliçe ya da çok zengin olmayanlar) evlerindeki basit nesneleri her gün ve çoğunlukla sıradan şeyler için kullanırlardı (tencereleri yemek yapmak için, leğeni kirli giysiler için vb.). Hiçbir zaman sanat eserleri kadar değerli olmamış ve yerini endüstriyel olarak üretilenlere bırakmış bu nesneler artık faydalı değildir ve eskidikleri için zamanla atılmışlardır. Bu nesneler artık, çok az oldukları için değil onlardan geriye çok azı kaldığı için nadirdirler. Değerleri, artık neredeyse yok olmuş olmalarından ve (herhangi bir estetik sebepten dolayı değil) tarihsel olarak üretilmiş nadir malzemeler olmaları yüzünden yüksektir. Her çeşit insan -"yerel bilim insan-

ları, bilgili yerel toplumların üyeleri, tutkulu yöneticiler, yerel halk müzelerindeki gönüllüler" (Moulin, 1978, 245)- vaktiyle sıradan olan bu nesneleri çok eski geçmişin paha biçilmez kalıntıları olarak görür ve onlarda yeni bir değer bulmak için işbirliği yapar. Bu nesneleri toplamak ve sergilemek için kurulan ulusal müzeler (örneğin 1969 yılında Paris'te, Musée des Arts et Traditions Populaires), onların değerli ve toplanmaya değer olduğunu garanti etmeye ve daha değerli olanları daha az değerli olanlardan ayırmaya da hizmet ederler; ikinci el eşyalarla ve antikalarla ilgilenen tacirlerin faaliyetlerini devam ettirecek bir tür bilimsel örgütlenme sağlarlar. (Bu tip nesneler konusunda uzmanlaşmış daha kişisel ve eksantrik Amerikan müzelerini 7. Bölüm'de tartışacağım.) Ancak bu pazarı destekleyen mekanizma rastgele ve çok da iyi olmayan biçimde düzenlenmiştir. Değerin hesaplanması, dayandığı modeller içindeki hesaplamadan daha az garanti altına alınmıştır.

Etnografik nesneler

Etnografik nesneler yukarıdaki özelliklerin çoğuna sahiptir: Ortaya çıktıkları toplumlarda gündelik amaçlar için kullanılmışlar ve bu amaçlara daha fazla hizmet etmediklerinde de yok olmuşlardır. İlham almak için bir yüzyıldan fazla bir süredir "ilkel sanat" eserlerine yönelen Avrupalı ve Amerikalı ressamlar ve heykeltıraşlar için bu nesneler, popüler kültür nesnelerinin aksine, sanatsal ilgiyi fiili olarak hak ederler. Bazı bilimsel araştırmacılar -özellikle de antropologlar ve müze küratörleri-, etnografik nesnelerin hem bilimsel ilgi hem de sanatsal beceri nesneleri olarak değerlerini tasdik ederler; "konuyla ilgilenen tarafların, seçilen nesneleri oldukça yüksek fiyatlara satmalarını sağlayan ve kalıntılı bir nadirlik yaratan önemli niteliksel ayrımları yaparlar. (Debary & Roustan [2012] Paris'teki Quai Branly Müzesi'ni, bu türden bir koleksiyonun bir örneği olarak ve yarattığı sorunlar açısından tartışır.)

Toplumumuzun geçmişine ait sıradan ev nesnelerinin du-

rumunda olduğu gibi, bu sanat dünyalarında faaliyet gösteren insanlar, toplamaya değer mevcut nesnelerin sayısını azaltmak, böylece de onların muhtemel fiyatlarını artırmak için, gerçekten de muhafaza edilmiş sınırlı sayıda nesneyi ve onların bir uzman tarafından doğrulanmış sanatsal niteliğini kullanırlar.

Çağdaş sanat

Bazı çağdaş sanatçılar ve onların eserleriyle ilgilenen tacirler, farklı bir durumda özel hiçbir değeri olmayacak ve sıradan nesneler haline gelebilecek şeylerin nadirliklerini manipüle etmek için, düşüncelerdeki ve sanatın mükemmellik standartlarındaki sabit değişimden faydalanırlar. Bu sanatçılar, ilk olmaya -yapılacak ilk şey olmak (yeni bir konuyu ele almak, yeni bir teknik kullanmak, düşünceleri manipüle etmek için yeni bir yöntem denemek)- bir mal olarak değer biçen sanat dünyasında, büyük öneme sahip eserler üzerinde fiili bir tekel uygularlar. Eserlerini, geçici olarak tekel haline gelmiş bir tacire verirler. Görünümleri ve nesnelerin kendisini bu amaçla manipüle etme konusunda çoğu zaman becerikli olan tacir, koleksiyonerler ve müzeciler arasında bir talep yaratır. Bu dünyada, bilginin denetlenmesi arzın kısa vadeli olarak kısıtlanmasına yol açar (uzun vadede, bu sanatçıyla ya da eserle ilgili neler olacağını kimse bilmez). Bu da, kısa süreli rekabete ve fiyatlarda yükselmeye sebep olur. En azından sanatçıların ve tacirlerin beklentisi bu yöndedir.

Bu aktörler, var olan sistemi ya *hiçbir şey* üretmeyerek ya da *birden çok şey* üreterek manipüle etmeye çalışırlar. Her iki durumda da, galeri sisteminin merkezinde bulunan biriciklik fikrine saldırılır ve böylece de nadir olma durumu göreceleştirilmeye çalışılır. Bazı sanatçılar birden çok şey üretir, biricik eseri özdeş pek çok kopyayla ortadan kaldırmak için endüstriyel süreçlerden faydalanır; eseri yok etmektense çoğaltır. En sonunda da, kopyaların sayısını her zaman sınırlar ve böylelikle nadir olma durumunun kendisini yeniden yaratır. Ancak örneğin, Marcel Duchamp'ın, kar küreklerini ve porselen pisuarları imzalayarak,

toplu üretilmiş sıradan nesneleri sanata dönüştürmesi, arzı kontrol etmeye dair bu hamleyi tamamen etkili bir hale getirememiştir.

En anlaşılmış haliyle bu sanat biçimi, sanatçının düşüncesini ana şey haline getirir, bu düşüncenin olası bir cisimleşmesi olan fiziksel nesnenin değerini düşürerek onu bir metaya dönüştürür. Bu, "hiçbir şeyin" sanatıdır; kimi zaman düşüncelerle uyum içinde girişilen eylemlerde cisimleşmiş düşüncelerin sanatıdır.

Ancak Moulin'in de söylediği gibi bu, "her ne olursa olsun sanat", "her kim olursa olsun sanat" değildir (Moulin 1978, 242). Bu önemli hamleler, eserin yaratıcısı herkesin zaten tanıdığı bir sanatçı olduğu takdirde değer üretir. Üstelik bu sanatçılar düşüncelerini; kâğıda dökerek, fotoğraf ya da film olarak belgeleyerek ve de eserin yaratıcısının benzersiz izini imzayla ya da başka şekillerde taşıyan nesneler yaratarak satılabilir metalara dönüştürebilirler ve dönüştürürler de. "Eserin, etkili olan nadir konumu ve özerkliği eş zamanlı olarak ortadan kalktığında sanatsal olarak nadir hale gelmesi, ekonomik bir değer verilmek üzere toplumsal olarak canlandırılır." (249)

Fotoğraf

19. yüzyılda icat edilmesinden bu yana ("resmî" olarak kabul edilen tarih 1839'dur) fotoğraf, neyin sanat eseri olarak kabul edileceğine dair genelde kabul görmüş kriterlerle kurduğu muğlâk ilişki yüzünden tartışma yaratmaktadır. Erken dönem eleştirmenler, böylesi mekanik bir sürecin çok önemli olan biricik sanatçı dokunuşunu ve iş başındaki sanatçının duyarlılığını asla açığa çıkaramayacağını, bu yüzden de geleneksel sanat pazarının "gerçek" sanat eserlerinden olmasını beklediği şekilde asla biricik olamayacağını öne sürmüşlerdir. Bununla birlikte, diğer eleştirmenler fotoğrafı, sanat olma iddiası tartışmaya açık olmayan resimlerin ve heykellerin yanında sanat fotoğrafları da satan güzel sanat sergilerinin ve galerilerinin dünyasının bir parçası olacak kadar sanatsal kabul etmiştir. Fotoğrafı, fotoğrafçının

biricik bakışını ortaya çıkaran, böylece de sanat pazarını inşa etmek için gerekli ilk şartı sağlayan bir şey olarak savunmanın görece kolay olduğu ispatlanmıştır.

Dagerreyotipiler, yani ilk fotoğraflar, tekrar üretilemeyen biricik nesneler olarak var olmuşlardır ancak negatiflere dayanan, yeniden üretilebilir daha az hantal süreçler kısa sürede onların yerini almıştır. Tek bir negatiften yapılabilecek potansiyel olarak sınırsız baskı sayısını sınırlamanın hiçbir yolu olmadığı için baskı arzını kontrol etmek de daha zor olmuştur. Negatiflerin rastgele çoğaltılmasını engellemenin de hiçbir yolu yoktu. Fotoğraf sanatının pazarlarını düzenleyenler bu sorunla tamamen başarılı bir şekilde hiçbir zaman başa çıkamamışlardır. Sadece, güvence altına alınmış sınırlı bir arz için ikameler bulmuşlardır. Bu pazarın teamüllerine göre, fotoğrafçının, kendi negatifinden kendisinin baskısını yaptığı bir fotoğraf başka birinin yaptığından daha değerlidir. Ancak alışkanlık olarak kendi baskılarını kendileri yapmayan önemli bazı fotoğrafçıların durumunda tacirler, baskının fotoğrafçının "nezaretinde" yapılması şartını bir ikame olarak koymayı başarmışlardır. Bu da, (asla kendi baskılarını yapmayan) Henri Cartier-Bresson ve Dorothea Lange gibi başarılı kişilerin, yapılmış baskıları imzalamasını ve böylece de imzalı baskıların sayısının sınırlanmasını sağlamıştır.

Bir başka açıdan da, fotoğrafçının negatifle aynı anda yaptığı "vintage baskılar" onun ya da başkalarının sonradan yaptığı baskılardan ayırt edilebilmiş ve böylelikle de sınırlandırılabilmiştir. Fotoğrafçının ölümü, sanatçının dokunuşunu ve/veya çalışırkenki niyetini gözler önüne seren mevcut otantik baskı sayısını kesin olarak sınırlamış ve tekel fiyatının sorgulanabileceği şartları yaratmıştır.

Moulin'in söz konusu diğer pazarlardaki duruma dair genel özetine göre, sanat eserinin nadir olması onun ekonomik bir değere sahip olması için gerekli ancak yeterli bir koşul değildir: "Bu, posta pullarının pazarında karşılaşılan salt nadir olmayla aynı değildir" (1978, 254). Moulin'in incelediği ve karşılaştır-

dığı diğer durumların da ortaya koyduğu gibi, diğer koşullar, içinde sanat pazarları tarafından sanatsal değer yaratılan kara kutunun olası girdilerine ve çıktılarına dair anlayışımızı karmaşıklaştırır. Moulin, kârlı bir pazarın işleyişi için gerekli olan, eserin nadir olması durumunun ortaya çıkabileceği çoklu yolları tarif eder. Gözle görülür bir şekilde farklı olan nesnelerin sayısındaki sınırlama; bir zamanlar işe yaramadığı düşünülen ancak sonrasında bir nedenle değerli olduğu fark edilen şeylerin ortadan kaldırıldığı tarihsel süreçlerin işleyişiyle ya da gerekli biricik değeri nesneye kazandıran sanatçının imzası gibi yeni bir kriterin kabulüyle veya diğer sanat alanlarının önemli kriterleriyle yaratılabilir. Kâğıt üstünde başka türden işlerle uğraşan tacirler gibi fotoğraf tacirleri de, kopyaların yapılabileceği orijinal negatifi "hükümsüz kılarak" (tahrif ederek) eserin nadir olması durumunu yaratmayı bir süre için denedi. Bu, gravürler ve taşbaskılar söz konusu olduğunda her zaman işe yaradı ancak özdeş bir negatifin yapılma olasılığı daha fazla baskının hâlâ yapılabilmesi olasılığını ortaya çıkardı. Etnografik eser tacirleri, evde kullanılan nesnelerin turistlerin almak isteyeceği kadar çok kopyasını yapmaktan mutlu olan etnik gruplara mensup zanaatkârlarla mücadele etmek zorunda kaldı ve sonuç olarak da, "niyetlenen amaç için kullanılma" kriterini icat etti. Böylece de, yerlilerin evlerinde kullandığı kutsal bir figürün yağ lekeli, yıpranmış heykeli gıcır gıcır, tertemiz bir kopyasından daha fazla satılabildi

Dolayısıyla, Moulin'in başka durumları araştırması daha fazla kategoriyi, aynı eseri elde etmenin birden fazla yolunu, bu nesnelerin ticaretinin yapıldığı pazarlarda uygulanan standartlar ne olursa olsun, bağlama dâhil olan farklı türden insanları ortaya çıkarmıştır. Çalışmasının sonucunda sadece kurumlar hakkında yeni bir bilgi, daha önce olmayan bir bilgi değil, insanların sanatı alıp sattığı pazarların işleyişini ve sonuçlarını etkileyen yeni mekanizmaların tanımları da ortaya çıkmıştır.

Tarihi ve sanatı işin içine katmak

Sanat pazarında, Moulin'in kapsamlı analizinin ortaya koydu-

ğundan daha fazla çeşitlilik mevcuttur. Diğer olasılıkları sanat pazarlarının işleyişini ve sonuçlarını kontrol eden kara kutudaki mekanizmalarla birleştirmek için, New York'un çağdaş sanat dünyasında 1980 dolaylarında gerçekleşen bazı olaylardan faydalandım. Bu durum analitik bir boyut olarak, insanların alıp sattığı sanat eserleri hakkında pazar katılımcılarının sahip olduğu bilgi türlerini ve bu ticaretle uğraşan insanların -Moulin'in değerlendirmelerinde çok açımlanmasa da, onun yüklediği değerden çok daha fazlasına sahip olabilen- toplumsal kategorilerini işin içine katar. Moulin'in örnekleri resimlerin otantikliği hakkındaki bilginin doğruluğuna odaklanmıştır: Bunlar gerçekten de bu resimleri yaptığı düşünülen sanatçıların eserleri midir? Ya da herhangi birine bunları ünlü sanatçıların yaptığı eserler olarak kakalamak isteyen başkalarının yaptığı kopyalar veya taklitler midir? Bunlar "usta"nın kendisinin mi yoksa bir çırağının yaptığı eserler midir? Moulin'in bazı örneklerinde otantiklik daha da fazla karmaşıklaşmıştır. Sanatçı, eserin bir parçasını yapması için asistanlarını görevlendirmiştir ancak onlar bunu sanatçının talimatları doğrultusunda yapmışlardır; gerçek, bir sefere mahsus ortaya konduktan sonra, eserin değerini doğrulamıştır.

Ele aldığım durum, sanatsal değer üreten kara kutunun işleyişine başka bir boyut getirmiş ve başka bir mekanizmayı da işin içine katmıştır: değerle ilgili görüşler hakkındaki bilginin dolaşımda olma yollarındaki çeşitliliğin sonuçları.

Tacirlerin ve diğer kişilerin sanat eserlerini tanıtma yolları, sanatçıların bu eserleri yapma şeklini ve diğerlerinin de anlama ve takdir etme şeklini etkiler. Sanatsal değer üreten kara kutunun gelişmekte olan modelini karmaşıklaştırmam için bana ilham veren hadise, 1980'lerde New York'ta gerçekleşti. Çağdaş sanatla ilgilenen insanlar -koleksiyonerler, tacirler, küratörler, eleştirmenler ve de sanatçılar-, "abartılı reklam"ın sözde muazzam olan artışının ve çağdaş görsel sanatla ilişkilendirilen ticaretin, bu sanata ve onu icra eden sanatçılara ne yapmakta olduğu konusunda 1980'lerde endişelenmeye başladıklarında bu düşünceyi de ciddiye almaya başladılar.

Benim yeni "örnek durumum", yani "abartılı reklam"lara duyulan ani ilgi ve onlara dair heyecanlı tartışma; sanat eserleri kategorisinin ve onun itibarının işleyişini ve de "eski" ve "yeni" ölçütlerin sanat kurumlarının ve şöhretin ortaya çıkmasında ve ortadan kalkmasındaki işleyişini, aynı zamanda da bilginin zamanlamasını ve bu bilginin yatırım stratejileri üzerindeki etkisini vurguluyordu. Bu boyutları Moulin'in tarif ettiği açımlayıcı sisteme ilave ettim. Şu anda tartışmakta olduğum meseleler basit bir soru etrafında dönmektedir: kim neyi ne zaman biliyor? Bu tip sorulara verilecek olası cevapların sağladığı çeşitlilik, değerli nesneleri toplamaya odaklanmış sanat dünyalarındaki olaylara dair herhangi bir anlayışa dâhil edilecek daha fazla süreci ve unsuru açığa çıkarmıştır. Ayrıca, bu çeşitlilik sanat dünyalarının iç işleyişini, beğenideki toplumsal-sınıfsal farklılıklara dair basit soruların ortaya koyduğundan çok daha karmaşık olan sınıf, iktidar ve itibar sistemleriyle ilişkilendirmiştir.

1983 yılında Amerikan sanat pazarı

New Yorker'da yazan Calvin Tompkins, Julian Schnabel'in yaptığı bir resmin müzayedede doksan üç bin dolara satıldığını belirtmiş ve şöyle söylemiştir:

> Bazı insanlara göre, Schnabel'in yaptığı resmin satışı, ekspresyonist olmayan resimlere duyulan ilginin ve bu ilginin tanıtımın, "abartılı reklam"ın ve şaha kalkmış bir ticari anlayışın bir ürünü olduğu konusundaki şikâyetlerin hâkim olduğu 1982-83 sanat sezonunu düzgün bir şekilde özetlemiştir. (1983, 80)

Roberta Smith *Village Voice*'de (1982), Schnabel'in başarıları için övgüyü fazlasıyla hak ettiğini ifade ettikten sonra şunları söylemiştir:

> Aynı zamanda Schnabel, manzarayı bozan sirke benzer bir ortamı sanatının ve kariyerinin içine sokmuştur. Herkese sergilediği personasında, saçma başlıklarında ve en kötü eserinin artan anlamsızlığında, destansı bir sanatçı olma anlamına gelen modası geçmiş romantik bir düşünceyi eyleme dökmüş, kendisini ve eserlerini -şimdilik çok ümitsiz bir şekilde bir klişeye dönmüş-

komik sözlerle anlatmış, değer verdiği çoğu şeyle alay etmiştir: kendisi, sanatı ve genel olarak resimleri.

John Bernard Myers aynı endişeyi *New York Review of Books*'da şu şekilde dile getirmiştir:

> Ancak, sadece birkaç yıldır New York çevresinde yaşayan, hepsi otuzlarının başında ya da yirmilerinin sonunda, tamamen yeni ressamlar yığınının coşkuyla karşılanmasını nasıl açıklayacağız? [yani, o dönemde çağdaş sanat pazarına hâkim olan Willem DeKooning, Sam Francis, Roy Lichtenstein, Frank Stella gibi yaşlanmakta olan yıldızlarla karşılaştırıldığında yeni.] Yeni Gerçekçiler ya da Yeni Ekspresyonistler gibi farklı isimlerle anılan bu ressamlar Almanya'dan, İtalya'dan ve Amerika'nın şehirlerinden "kalkıp gelmişlerdir." Yeni ressamlar tüm arsızlıklarına ve yeteneksizliklerine rağmen; yumuşak pornoyla ve aşırı bir bayağılıkla dolu, büyük, ıslak, şamatacı, gürültücü tuvallere hayranlık duyan canlı bir pazarı cezbetmişlerdir. Yeni koleksiyonerler on binlerce doları cömertçe ödemeye hevesliler ve ödüyorlar da. (1983)

Girdi-çıktı sisteminin işleyişini karmaşıklaştırmak bu yakınmaları anlamamızda ve yorumlamamızda bize yardımcı olabilir.

Dağıtım sistemleri

Tam gelişmiş sanat dünyalarının; sanatçının eserine ilgi duyabilecek, eserin üretilmeye devam etmesi için genelde (ama şart değil) sanatçı ve diğerleri için süreç içinde bir miktar para kazanmaya çalışan kişilere bu eseri ulaştıran karmaşık bir dağıtım sistemi vardır. Kitabın bu bölümünün başlarında, bu türden bir sistemin varlığını neredeyse sorgusuz sualsiz kabul ettim. Tompkins, Smith ve Myers, aslında bu noktaya kadar muhtemelen onay verdikleri dağıtım sistemindeki değişimler hakkında artık şikâyet ediyorlardı. (Bu değişimlerden bazıları, daha önce ele alınan "Hairy Who"/Dennis Adrian örneğini de etkilemiştir.)

Görsel sanatla uğraşanlar eserlerini dağıtmak için kimin iş birliğine ihtiyaç duyarlar? Birtakım profesyonel gruplar genelde eş zamanlı çalışırlar ve onların iş birliği farklı pek çok biçim

alabilir. Her biri, Haskell'ın (1963) bu biçimlerden birine, yani hamiliğe dair analizinde özetlediği işleri yapmak zorundadır; finansal destek sağlarlar ve sanatçılara eserlerini sergilemeleri için uygun bir yer ve neyle meşgul olduğunu bilen malumatlı bir izleyici kitlesi verirler. Bir uçta -yirminci yüzyılda ve sonrasında daha az yaygın olsa da- özel hamilik zaman zaman ortaya çıkar (Marcel Duchamp klasik bir yirminci yüzyıl örneğidir.) Genel hamilik, burs ya da komisyon olarak mevcuttur ancak kimseye sabit, güvenilir bir gelir sağlamaz. Kitle pazarı için açık artırma San Franscisco'da Fisherman's Wharf boyunca sıralanmış galerilerde, Chicago'daki Michigan Avenue'da ve Hilton otellerinin lobilerinde satılan kitsch'ler için gerçekleşir sadece.

Ressamlar eserlerinin, çoğunlukla konuyla ilgili aktörler tarafından takip edilerek ve değerlendirilerek dağıtılmasını isterler. Dağıtılmayan bir eseri kimse bilmez; onun hakkında kimse olumlu düşünmez ya da onun tarihsel bir öneme sahip olduğunu düşünmez. Böylece eserin bir şöhreti ve sonuç olarak da bir pazar değeri olmaz. Bu döngüsel süreçte, iyi bir şöhrete sahip olmayan bir şeyi kimse dağıtmaz. Dağıtım sistemlerinin -yapılarında bulunan profesyonel yerleşik önyargılarla birlikte- yaptığı şey, muazzam ya da önemli sanatı tesis eden kararları etkiler.

"Abartılı reklama" duyulan ilgi, yeni bir yöntemin o dönemde dağıtımdaki etkisinden kaynaklanmıştır. Şimdiki biçimini 19. yüzyılda Fransa'da alan ve o andan itibaren oldukça standart bir hale gelen galeri-tacir müzayede sistemi değişmekteydi. Şu anda ve son yüzyılda işlediği haliyle sistem, Moulin'in tarif ettiği etkiye, yani tümüyle kafa karıştıran sanatsal/estetik ve ekonomik değere sahip olmuştur.

Moulin'in açıkladığı gibi, eski ve çağdaş ustalara yönelik pazarın görece sabit olduğunu hatırlayın. Bir zamanlar çok önemli olduğu düşünülen eserler tümüyle önemsiz hale nadiren gelirler. En azından, sanatsal değerleri ne olursa olsun tarihsel önemleri yüzünden değerli olmaya devam ederler. Kuşkusuz, koleksiyonu

yapılan her şeyin değeri gibi onların da gerçek pazar değeri finans pazarların iniş çıkışları doğrultusunda dalgalanır. Özellikle piyasalarda durgunluk ve çöküntü yaşanırken, nakde ihtiyaç duyan insanlar sanatı satar ve fiyatlar hızla düşer. Bu, estetikle çok az ilgilidir; farklı bir durumda sanatı satın alabilecek insanların yatırım politikalarındaki değişimden kaynaklanır.

Moulin'e göre çağdaş sanatlara yönelik pazar çok daha spekülatiftir. Pazar içindeki oyuncular önemli soruları yanıtlarken daha çok sıkıntı yaşarlar: "İyi mi?" ve "değerli olan ne?" Olan biteni sanat ve estetikle ilgili meselelere çok fazla değinerek değil, örneğin borsada yeni çıkan hisse senetleri olgusuyla karşılaştırma yaparak en iyi anlayabiliriz. Her iki durumda da bilgi ve özellikle de başkalarının henüz sahip olmadığı içeriden gelen bilgi önemli bir rol oynar. (Marvin Scott [1968] at yarışı uzmanlarının, başkalarının sahip olmadığı ya da daha doğrusu bahsi kazanmak için sahip olma zahmetine girmediği bilgiyi toplama ve kullanma yöntemiyle ilginç bir benzerlik kurar.) Para kazanabilirsiniz ve sanatçılar ve eserler hakkında, başkalarının sadece sonrasında güvenilir bulacağı kararlar vererek tatminkâr estetik algılar konusundaki şöhretinizi artırabilirsiniz. Ancak, yeni sanatçılar ve yeni hisse senetleri değerlerini kanıtlamak zorundadır. Bunu da, bilgili kişiler için cazip hale gelerek yaparlar. Bunun gerçekleşme biçimi yeni değildir ve her zaman bilginin manipülasyonunu içermiştir.

Fark ettiğimiz üzere; sanatçılar, tacirler, eleştirmenler, küratörler ve koleksiyonerler yeni eserleri değerli kılmak için bildik yollarla iş birliği yaparlar. Eleştirmenler; şu ana kadar tanınmamış sanatçıların eserleri hakkında yazarak, bu eserleri överek ve bunları kendi koleksiyonları için satın alarak başkalarını etkilerler. Eleştirmenin görüşlerini değerli bulan bazı kişiler; bu eserleri satın alarak, eseri daha da "önemli" ve değerli yapan iyi bir şeyi ayırt etmekle ünlenmiş koleksiyonerler olacaktır. Koleksiyonerlerin eseri satın alması bir taciri cesaretlendirecek ve ikisi birlikte başkalarını sanatçının eserini almaya ikna edecektir. Şayet bu

döngüsel süreç devam ederse, bir müzenin küratörleri sanatçının bir sergiyi hak ettiğine karar verebilir ve böyle bir yerde sergilenme ayrıcalığına sahip olan eser daha da değerli hale gelir.

John Bernard Myers bu süreçteki ana kuvvetin ne olduğunu anlamanın zor olduğunu fark etmiştir:

> Bununla birlikte, yüksek fiyatlı çağdaş resme yönelik "pazar"ı kimin yarattığı meselesi başlangıçta göründüğü kadar basit değildir. Belki de en yaygın görüş, pazarın olumlu eleştirilerin bir sonucu olduğudur. Eleştirmenler insanlara beğeni ve bilginin kesinliğini verirler. Şayet yeterli sayıda yazar bir sanatçının olağanüstü olduğunu söylerse, bu durumda sanatçı hiç şüphesiz öyle kabul edilir. Aralarında Pollock, Rothko, Gottlieb ve Still'in de bulunduğu soyut ekspresyonistlere itibar ve servet kazandıran kişinin Clement Greenberg olduğunu savunanlar vardır... [Ancak Greenberg], çoğu ünlü olamamış ya da para kazanamamış pek çok ressamı ve heykeltıraşı da beğenmiştir. (1983)

Myers, *New York Times*'taki değerlendirmelerin sözde etkisi hakkında aynı meseleye vurgu yapar: Eleştirmen Hilton Kramer'in övdüğü bazı sanatçılar çok ünlü olmuş, bazıları ise olamamıştır.

Myers'ın sorununun aslında basit bir çözümü vardı. Süreci kimin başlattığının bir önemi yoktur. Bu sadece, süreci kim başlatırsa başlatsın diğer katılımcıları değer yaratma sürecinde iş birliği yapmaya ikna ederse önemlidir. Bu iş birliğine yol açan, genellikle, çoğunluğun görüşüne uymanın yarattığı etkidir; yani (daha olumlu açıdan bakmak gerekirse) belirli bir pazara daha önce katılan öngörülü kişilerin gördüğünü başkalarının da görmeye başlamasıdır. Daha negatif bir yerden bakarsak da, herkesin artık bu yeni eserin değeri konusunda uzlaşmış gibi göründüğünü, bir ihtimal finansal olarak ancak kesinlikle hem beğeni anlamında hem de diğer herkesin gördüğü ve değer verdiği şeyi görme becerisi anlamında kimsenin dışlanmak istemediğini söyleyebiliriz. (Ashley Mears [2011, 156] aynı süreci, model olarak

çalışan diğer yüzlerce kişiden çok farklı görünmeyen genç bir kadının, sadece bir ajans onunla biraz daha fazla ilgilendiği için New York'ta bir sezon birdenbire "yılın modeli" haline gelmesine benzer şekilde tarif etmiştir. Kadınla yapılan anlaşmaların sayısındaki bu ani artış, diğer ajansları onun "seksi" olduğu konusunda ikna etmiş, onlar da kadınla anlaşma yapmış ve böylece kadın seksi olmuş ve "yılın modeli" olma yolunda ilerlemiştir.)

Bu tip bir faaliyet, sanatsal ve finansal değer denkleminin doğruluğunu sorgular. İnsanlar "seksi" genç sanatçılara, finansal değerleri eş zamanlı olarak fazlasıyla artacak ve sanat tarihinin ilerleyişinin mükemmel bir örneği olarak kalıcı bir şöhrete sahip figürler olacaklarını umut ederek yaklaşırlar. Şöhretler o kadar geçicidir ki, herhangi bir spekülatif pazarda olduğu gibi, "gerçek değeri" mi yoksa "sadece abartılı reklamı" mı yansıttıklarını kimse bilmez.

Estetik değerle finansal değer arasında kendiliğinden bir bağlantının söz konusu olması başka meseleleri, özellikle de yozlaşma meselesini gündeme getirir. Harikulade olduğunu düşündükleri bir esere yatırım yapan (Dennis Adrian gibi) eleştirmenler sadece ceplerini mi doldururlar? Müzelerin yönetim kurulundaki kişiler kendi spekülatif alımlarının değerini artıracak sergileri tavsiye ederek aynı şeyi mi yaparlar? Fark ettiğimiz üzere; değerler karışımı o kadar tamdır ki saygın bir amaç peşinde koşmak, yani güzel sanatlara sahip olmak ve onu desteklemek başka bir amacın peşinde koşmakla, yani para kazanmayla eş zamanlı gidebilir. (Kara kutunun önceki modellerinin hâlâ kullanışlı olduğunu burada da fark edebilirsiniz.)

Sanatçılar tüm bunların son derece farkındadır elbette. Bu yüzden de, bazıları ve belki de çoğu, eserlerini, dağıtım sistemine nasıl uyum göstereceklerini göz önüne alarak yaratmaya girişebilir. Dickens, hikâyelerini, içinde yer aldıkları dizi yayınların uzunluğuyla örtüşecek şekilde yazmıştır (Sutherland 1976, 21–24). Besteciler eserlerini belirli bir uzunlukta ve belirli ens-

trümanlara göre yazarlar çünkü onların müziğini dağıtan sistemlerin -senfoni orkestrası ve konser salonu ya da avangart çevreler, üniversiteler veya müzik okullarının- kaldırabileceği budur. Aslında, sanatçılar eserlerini hemen hemen her zaman nasıl dağıtılacaklarını göz önüne alarak yaratırlar.

Sistemin ve içindeki insanların yozlaşıp yozlaşmadığından kimse emin olamadığı için tüm bunlar birer sorundur. Herkes henüz gerçekleşmemiş olan bir şeyin nasıl olduğunu bilmek ister: sanatsal bir kariyerin ve bir eserler bütününün gelişimi ve bunlara karşılık gelen bir şöhretin ortaya çıkması. Kimse, doğruluklarına dair mantıklı bir teminatı olan bu şeylerden birini öngöremez. Sanatçının gelişimi manipüle edilemez; insanlar eleştiriyle, öneriyle, zorlamayla ya da baştan çıkararak bunu yapmaya çalışsalar da. Şöhreti etkileme teknikleri kısmen daha iyi anlaşılır; halka ilişkilerle uğraşanlar dahi bunu dayatmayı her zaman sevmeseler de.

Borsada ya da koşu parkurunda olduğu gibi ana değişken bilgidir (bu örneğin kara kutu modelimize dâhil etmemiz için bize verdiği yeni bir değişken). Bazı insanların diğerlerinden daha iyi bir değerlendirmesi elbette olabilir. Ancak değerlendirmelerinin niteliği ne olursa olsun diğerleri daha iyi bir bilgiye sahip olabilir. Adrian örneğinin gösterdiği gibi, belirli bir sanatçının eserini kimin aldığını ya da almakla ilgilendiğini bilmek, eserin "gerçekten" iyi ya da kötü olduğunu bilmekten daha önemli olabilir. Bu, yozlaşma meselesi değildir çünkü her şeye rağmen genelde, bizden daha bilgili olan insanların değerlendirmelerine güveniriz. Yozlaşma olduğuna dair şüphe, bilgi herkese açık olmadığında ortaya çıkar. Bu, borsada "içeriden bilgi" olarak adlandırılır ve bundan kâr etmeye çalışırsanız hapse girebilirsiniz.

Çağdaş sanat dünyasının dili, kulağa bu şekilde spekülatif gelir. Kimse tarihin kararını beklemeyi, bu riski almayı istemez. Bu, fırsatı kaçırma anlamına gelecektir. Birlikte yaşamayı seveceğiniz güzel bir resme, onu şimdi almazsanız sahip olamayacaksınızdır çünkü başkaları onun ne kadar iyi olduğunu fark edecek

ve fiyatı çok yükselecektir. Tarihin kararını beklerken servet de elde edemeyeceksinizdir; bu, bir süre eskimiş bir bilgi olacaktır ve hiçbir değeri kalmayacaktır.

Bu, "abartılı reklam"lar hakkındaki yakınmaları da açıklar. Tanıtım mekanizmaları; "kitle davranışı" dalgaları, yani tekne denize açıldı ve biz teknede değiliz ortak duygusunu yaratmak için kullanılabilir. "Kitle davranışı"nı, çok sayıda insanın, tikel bazı hareket biçimlerinin iyi göründüğüne ve tüm bu tekil tercihlerin aynı faaliyet çizgisinde birleştiğine karar verdiği sürece yönelik teknik bir terim olarak kullanıyorum: Bu insanların hepsi o sene Toyota alır ya da işe giderken blucin giymeye karar verir ya da saçlarını yeni bir tarzda kestirir veya sakal bırakır. Hiçbir grup bunlardan herhangi birisini aynı anda yapmak için anlaşmaz ya da karar vermez. "Sadece olur." Bu tür kararlar, toplulukların ve kurumların üyeleri ve görevlileri olarak insanları değil, birey olarak insanları hedefleyen reklamların, tanıtımın ve diğer iletişim kanallarının etkisine özellikle açıktır. (Bu sürece dair en iyi tartışmalar için bkz. Blumer 1951, 185-89; 1969 ve Lieberson 2000.)

Bu, çağdaş sanat dünyasının tarihsel açıdan biricik özelliği olabilecek şeye işaret eder (her ne kadar bundan kuşku duysam da). Sanat dünyası tarihsel olarak beğeni topluluğu olagelmiştir. Bu dünyanın üyeleri birbirlerini tanırlar, partilerde ve kulüplerde karşılaşırlar, birbirlerinin beğenilerini ve sahip oldukları şeyleri bilirlerdi. Elbette, öncelik için birbirleriyle rekabet ederlerdi: başkalarının eninde sonunda öğreneceği şeyi ilk öğrenen olmak, yeni türde bir eseri başkalarından önce takdir etmek ve toplamak vb. Ancak bu kişiler, o dönemlerde, herkesin bildiği bir oyun içinde, tanıdıkları insanlarla rekabet etmişlerdir. "Herkesin" ne düşündüğünü biliyorlardı çünkü herkesi tanıyorlardı ve topluluğun diğer üyeleri hemfikir olmadan bir şeyin değerli olduğunu düşünemiyorlardı. Sanat dünyasında, bilgileri dışında olup bitene dair bir haberle şaşıracakları konusunda asla endişelenmiyorlardı. Böyle bir toplulukta abartılı reklam yapılamazdı.

Bununla birlikte, toplumsal faaliyet alanında bir topluluk değil de yukarıda kullandığım teknik anlamda bir kitle mevcutsa abartılı reklam yapılabilir: Burada, birbirlerini tanımayan ancak davranışları aynı düşünceler ve faaliyetlerde buluşan insanlar söz konusudur. İnsanlar sanat dünyasının faaliyetlerine hükmedecek beğeni topluluğu olmaksızın, izole bireylere (ya da hemen hemen aynı anlama gelen küçük zümrelere) ulaşmak için ve hakkında hiçbir şey bilmedikleri önemli bir şeylerin olduğunu onlara hissettirmek için ticarileştirilmiş tanıtım tekniklerini kullanabilirler. Konuşma ve söylentiden daha fazlasına dayanmayan şöhretler yaratılabilir. Bu, eleştirmenlerin yerdiği bir durum; sanat pazarının ve dünyasının, topluluğun çok özel ve kapalı olmadığı bir noktaya, bunu imkânsız hale getirecek derecede genişlediği bir durumdur.

John Bernard Myers onu bu şekilde dehşete düşüren durumu şöyle tarif etmiştir (ve muhtemelen diğer pek çok kişi adına da konuşmuştur):

> Bu girişimcilerin kentin her yerinde yarattıkları kalabalık da neyin nesi! En mide bulandırıcı grup, "ofis sanatı" konusunda -bazen de kalitesiz yüksek binaların, duvarları parlak renkli baskılarla, çizimlerle ve suluboya resimlerle süslü ofislerinde- uzmanlaşmış, boş zamanı olan evli genç kadınlardı. Bazıları, doktorların ve diş doktorlarının bekleme odalarını neşelendirme konusunda ya da muayene koltuğunun karşısına hareketli ışıklar ve portatif eşyalar yerleştirme konusunda uzmanlaşmıştı. Diğer girişimciler, büyük şirketlerin patronlarına odaklanmıştı. Lobileri, iç bahçeleri, plazaları ve dayanıklı camdan ve çelikten yapılmış, Madison Park ve Third Avenue boyunca yükselen gösterişli binaların teraslarını doldurmakla meşguldü. Bunu da her zaman, bükülmüş kablo yumağıyla, paslanmış görünümlü çelik levhalarla, fazlasıyla parlatılmış paslanmaz çelikle ya da hem yuvarlak hem de kare büyük granit parçalarla yapıyorlardı.
>
> Başka bir grup, giriş holünün ve merdiven boşluğunun kasvetini azaltacak duvar halıları konusunda uzmanlaşmıştı. Bir yerlerde, belki Ekvator'da insanlar, asansör kapılarının etkisini hafifletmek için büyük zigzaglara, kavislere, dairelere, dikdört-

> genlere ya da göz doldurucu yoğunluktaki beneklere bel bağlıyorlardı. Long Island'daki, New York'un üst kısımlarındaki ve New Jersey'deki yeni işletmeler, devasa ürünlerin küçücük maketlerini yapan ünlü, az ünlü ya da pek tanınmayan sanatçıların dev yapılarını "inşa etmek" için kendilerini döküm işine bile vermişlerdi. Bu şenlikli hal, yumuşak endüstriyel bitkilerin çimenliklerinde bulunabilir, geniş çevre mühendisliğinin ortasında, iş destekleme sanatının gözle görünür delilini ve toplumu sözüm ona iyileştirmeyi güvence altına alır.

Bu öfkeli ton ve keskin dil toplumsal tarihte yeterince çok defa, yani eski seçkinler bazı dünyalardaki ayrıcalıklı pozisyonlarını her kaybettiğinde karşımıza çıkmıştır. New York ve Philadelphia'nın Beyaz Anglo-Sakson Protestan vatandaşları, kentlerinin sokaklarının birbirlerine yabancı dillerde bağıran köylü göçmenlerle dolduğunu fark ettiğinde de bu şekilde tepki göstermiştir. Quebec'in eski Fransız seçkinleri; yeni fabrikaları işleten İngiliz yöneticiler ve teknisyenler ve onlara hiçbir anlam ifade etmeyen soyadlarına sahip insanlar kentlerini doldurduğunda da böyle hissetmiş ve konuşmuştur. Kaliforniya kırsalında yaşayan seçkinler; marul çiftliklerini satın alan büyük şirketler, kentlerini karakterize eden eski saygı göstergelerini korumakla hiç ilgilenmediğinde de böyle hissetmişlerdir. (Bu şirketlerin yöneticilerinin böyle şeyler için endişelenmesi neden gereksin ki? Onların çocukları okula Amerika'daki Meksikalı işçilerin çocuklarıyla birlikte gitmeyecektir.)

Bu, yerinden edilmiş seçkinin dilidir. W. I. Thomas toplumsal düzensizliğin, düzenlemenin iki aşaması arasındaki bir aşama olduğunu ifade etmiştir. Myers'ın gözlemlediği insanların yarattığı kargaşanın yerini eninde sonunda sanat dünyasının yeni bir düzenlemesi alacaktır. Bunun içinde, yeni bir tür (ya da belki her türde) topluluk beğeniye, koleksiyonculuğa ve ilişkili tüm faaliyetlere -belki de Myers'ın duygulu bir şekilde tasvir ettiği gibi- hâkim olacaktır.

O halde, sanat pazarının kara kutusuna bir başka unsuru da

dâhil edebiliriz: toplumsal sınıf yapısındaki ve düzenlemesindeki değişimler; (ve bunun yan etkilerinden biri olarak da sanat pazarlarının kendisini ve sanatçıların, sanat eserlerinin, koleksiyonerlerin ve işin içine dâhil olan diğer tüm insanların şöhretlerini etkileyen) beğeni, itibar ve iktidar hiyerarşilerinin tekbiçimli kabulündeki çeşitlilikler.

Bu, girdi-çıktı sistemi tanımını daha önce uygulanmamış bir duruma nasıl uygulayabileceğimizin bir örneğidir. Bu tanım, birilerinin sonraki durumun/durumların analizi için kullanabileceği, "normal" mekanizmanın bir parçası haline gelebilecek yeni boyutlar üretir (örneğin son bahsettiklerimizde, bilginin zamanlaması ve koleksiyon yapan sınıfın görece homojenliği ve uyumu). Burada, elimizdeki mekanizmanın öngördüğü bir sonucu kanıtlayarak analitik süreci sonlandırmıyoruz. Asla sonlanmayacak olan analitik süreci, bilginin hem bariz yollarla (bilgi nasıl, ne zaman ve kaç kişi arasında paylaştırılıyor?) hem de bu durumun bizi şimdilik uyarmadığı şekillerde çeşitlenebileceği yeni örnekler arayarak devam ettiriyoruz. İnsanların bu durumları düzenleme yollarının çeşitliliği bizim hayal gücümüzün yaratabileceğinden her zaman daha fazla olacaktır.

Altıncı Bölüm

Vakaları Tahayyül Etmek

Şu ana kadar, başka yerlerde karşılaşacağımız şeyler hakkında da tahminlerde bulunmamızı sağlayan ve somut araştırmalara (ya da en azından kişisel deneyimlere) dayanan gerçek olaylara dayanarak akıl yürütme meselesini tartıştım. Fakat yeterince doğrulanmayan, hiç doğrulanmayan ya da hatta açıkça hayal ürünü ve varsayımsal olan durumlardan da çoğu zaman çok daha fazla faydalanabiliriz.

Sosyolojiyi öğrendiğim Everett C. Hughes, örnek olaylara dayanarak akıl yürütmeyi severdi. Derse genellikle sabah gazetede okuduğu bir hikâyeyle başlardı. Chicago'daki evlerimizden çok uzakta olmuş bir olaydan söz eder ve hemen akabinde de olay hakkında bir sürü soru sorardı. Bir sabah, Güney Afrika'nın Durban kentinde başlayan ırk temelli bir ayaklanma hakkında bir haber okudu. Siyah Güney Afrikalılar, siyah sakinlerin ihtiyaçlarını karşıladığı marketleri ve diğer dükkânları işleten küçük esnafın yoğun olduğu Doğu Hint mahallesine saldırmıştı. Hughes onların Hintlilere neden saldırdıklarını öğrenmek istemiş-

ti. Onları gerçekten ezen; sivil haklarını fazlasıyla kısıtlayan ve hayatlarını çoğu kez tehlikeye atan, devleti kontrol eden beyaz Afrikanerler[13] değil miydi? Neden onlara saldırmamışlardı?

Bunun cevabını tabii ki bilemedik ancak şu türden duygulara sahiptik: Afrikanerler, kötü şeyler yapan kötü insanlardı ve başlarına gelen herhangi bir cezayı da hak etmeleri gerekirdi. Fakat Güney Afrika'da yaşamış herhangi bir Doğu Hintlinin, hatta çok ünlü olmasına rağmen Mahatma Gandhi'nin de bu tanıma uyabileceğini çoğumuz düşünmedik. Bu yüzden de siyahların Hintlilere neden saldırdığını anlayamadık. Hughes, hemen akabinde ilginç bir soru daha sordu: Haberlerde, ayaklanan güruhun Doğu Hintlilerin dükkânlarını ve evlerini yakıp kül ettiği söylenmişti. Bu insanlar ne çeşit evlerde yaşıyorlardı ki bu evler kolayca yakılmıştı? Bu soruyu da yanıtlayamadık.

Tüm bu soruları ancak ve ancak, yıllardır yaptığı rastgele okumalarla biriktirdiği muazzam örneklerle Hughes yanıtlayabildi. Arada kalmış insanların, son derece tabakalaşmış Güney Afrika gibi toplumlardaki rolleri hakkında etkileyici bir hikâye anlattı. Kast sistemi olan toplumlarda en tepedeki kişiler, daha alt kademelerdeki insanlara hizmet vererek kendilerini kirletmek ("kirlilik" ritüel bir pis olma halidir ancak bulaştırmak ve aşağılamak da aynıdır) istemezler. Ancak birilerinin, bu alt kademedeki insanlara gıda ve diğer mal ve hizmetleri sağlaması gerekir çünkü aksi takdirde hayatta kalamayacaklardır. Ne en tepeye ne de en alta ait olmayan üçüncü bir grup bu kirli işi yapar. Çoğu toplumda Çinli göçmenler bu rolü üstlenmiştir. Başka toplumlarda Yahudiler bu işi yapmıştır. Böyle bir düzenlemenin bir sonucu olarak, ara tabakanın üyeleri en alt grubu doğrudan ezen kişiler olarak görünürler. Siyah nüfus, beyaz Afrikanerlerin onları ezdiğini fark etmemiştir. Ödeyemeyecekleri kiralar isteyen, gıda ve diğer ihtiyaçları düşük ücretlerinin zar zor karşılayacağı fiyatlara satan Hintli ev sahiplerini gözlerine kestirmişlerdir. Bu yüzden

13 T.S.N.: Güney Afrika'da doğan, Avrupa kökenli beyazlar.

de, bir şey ayaklanmayı ateşlediğinde, Hintliler yakınlarındaydı ve saldırabilecekleri insanlar da onlardı. Öyle de oldu.

Yanan binalar hakkındaki soru, bu tip bölgelerde yapılan evlerin çeşitlerine ve evlerin neden bu şekilde yapıldığına ve neden bu malzemenin kullanıldığına dair başka bir hikâye üretti. Bu dersin tüm detaylarını değil ancak böyle bir dersin olduğunu ve Hughes'un bu dersi verdiğini hatırlıyorum. Öğrenciler olarak biz bu dersten en az iki şey öğrendik.

Herhangi bir zamanda herhangi bir yöntemle ulaşılan herhangi bir hikâye, bir olay, bir yer verimli bir sosyolojik analizin nesnesi olabilirdi. Aynı şekilde önemli olan başka bir şey de şudur: Sabah gazetesinden ilginç sosyolojik çıkarımlar yapmak isterseniz, dünyada ne olup bittiğini bilmeniz iyi olur çünkü en zengin sosyolojik olasılıklar bu hikâyelerin en küçük detaylarında gizlidir.

Başka bir ders bize ilginç bir şey daha öğretti. Hughes, bir orta Avrupa ülkesinde olan bir olay hakkındaki düşüncelerini açıklıyordu -detayları yine hatırlamıyorum- ve analizinin tam ortasında bir öğrenci elini kaldırdı ve "bunu söylediğim için üzgünüm Profesör Hughes fakat bir yıllığına o ülkede bulunmuştum ve gerçekler sizin bize anlattığınızdan oldukça farklı" dedi. Bazı profesörlerimiz birisi onlarla bu şekilde konuşmuş olsaydı çok bozulabilirdi. Ancak Hughes sadece biraz homurdanarak "anlattığım gibi değil mi? peki nasıl?" dedi. Bilgili öğrenci ona ve bize, fark ettiği kadarıyla detayları anlattı. Hughes "pekâlâ, bu ilginçti" dedi ve daha yeni ve muhtemelen daha doğru bu açıklamayı göz önüne alarak yeni ve farklı bir analizle devam etti ve farklı bir açıklama yaptı.

Bundan da aynı derecede önemli bir ders çıkardık. Analizle sonuçlanan gözlemin doğruluğu önemli değildi. Değil miydi? Hayır, oyunun bu aşamasında değil. Böylesi gözlemlerin faydası, kanıtlanmak üzere ele alınan gerçeklerden değil, bu gözlemlerin akla getirdiği olasılıklardan kaynaklanır. Bu nasıl doğru olabilir-

di? Doğru bulguları ve bu bulgulara dayanan ve onların desteklediği genel önermeleri üretmesi beklenen bilimin kendisi değil miydi? Anlaşılan değildi çünkü sözde gerçekler ortadan kalktıktan sonra da düşünceler olduğu gibi kalırdı -kanıtlanmış bir gerçek olarak değil de, ilgilendiğiniz olayları üreten kara kutuda olup bitenin bazı biçimlerde ve bazı değerlerde bir parçası gibi görünen boyutları ve unsurları akla getiren olasılıklar olarak-: Durban'daki ayaklanma, bir Orta Avrupa ülkesindeki huzursuzluk ya da bu heyecan verici derste tartışmaya açılan başka bir olgu.

Hughes, ilgimizi çeken bir şeyde hangi boyutların ve unsurların olabileceğini anlamak için, araştırabileceğimiz bir olasılıklar kaynağı olarak kurmacaya başvurmamızı da tavsiye etmişti. Ancak diğer pek çok sosyoloğun bunu yapma şeklini kastetmemişti. Romanların bir tür ikinci sınıf sosyoloji, yani tutarlı bir teoriye ve düşüncelerin titiz bir sınamasına vurgu yapmayan, sadece daha titiz bir bilimsel çalışmanın epistemolojik olarak saygın bir hale getirebileceği toplumsal meseleler hakkında ilginç yorumlar sunan bir sosyoloji olduğunu da söylemek istememişti. Romanların araştırılabilir bazı fikirler üretme noktasında ya da daha da iyisi, ilginizi çeken bir süreçte olup bitene dair ipuçları ararken, titizlikle elde edilmiş bir dizi gerçek kadar faydalı olabileceğini söylemek istemişti. Gerçekler tamamen yanlış olabilir ancak söz konusu özgül amaç için bu önemli değildir.

İlgimizi çeken süreçleri -girdilerle ve anlamayı istediğimiz çıktılarla çalışan kara kutuda olup bitenleri-, dallanan olasılıkları olan büyük bir ağaç gibi, bir şeyin gidebileceği olası tüm yolların bir çizelgesi olarak düşünebiliriz. Bu ağaç/çizelge, A'dan başlayarak B'ye ya da C'ye gidebilir ve bunlardan her biri de birkaç dal üretebilir (D ve E'ye giden B ya da F ve G'ye giden C). Tüm bunlar, sonucun ne olabileceğine dair olasılıklardır ve her bir olasılık aynı yöne gidebilir. Pratik olarak konuşmak gerekirse, olasılıkların sayısının sonsuz olduğunu kısa bir süre içinde fark etmek kolaydır. Gerçekçi konuşmak gerekirse de, Hughes ve be-

nim gibi siz de böyle bir olasılıklar yığınından ne çıkacağını tahmin edemeyeceğimizi ancak dalların nerede ortaya çıktığı, hangi şekli aldığı ve farklı çıktılar üreten oldukça farklı bu girdilerle çalışan kara kutudaki süreçlerin neler olduğu hakkında konuşabileceğimizi düşünüyorsanız, neredeyse kurmaca olan açıklamalar, ipuçları bulmanız konusunda size gerçekler kadar yardımcı olacaktır. Meseleyi uç bir noktaya taşırsak, tam bir kurmaca da yardımcı olacaktır: hayali örnekler.

Bunlar hakkında daha önce de yazmıştım. *Telling about Society* (Becker 2007, 151-66)[14] ilginç ve bilimsel olarak faydalı olmaları için doğru olmaları gerekmeyen, toplum hakkındaki açıklamalar sınıfını tasvir eder. Bu sınıf, sadece sosyal bilim düşüncesinin bildik araçları olan matematiksel modelleri ve ideal tipleri değil aynı zamanda da, orada "mesele" olarak adlandırdığım fakat burada sadece "hikâye", yani kurmaca olarak adlandırarak genişletmeyi istediğim bir kategoriyi içerir. Hayali ya da kurmaca bir açıklama, gerçek olan bir şeyin bilimsel araştırmalardan beklediğimiz türde doğru bir açıklamasını yapmaz. Aksine, gerçek olan bir şey, *şayet* matematiksel model ya da ideal tip veya hikâyenin anlattığı şey gibi çalışsaydı nasıl çalışırdı onu anlatır. Açıklama doğru değildir fakat araştırmanızın bulmaya çalıştığı ve odaklandığı şeylere işaret etmesi anlamında faydalıdır.

İlerleyen kısımda, bu türden bazı hayali hikâyelere ve kurmacalara odaklanarak, onların çalışma biçimlerini ve bizim onları kullanma yollarımızı daha net hale getirmeye çalışacağım. Örgütlenmedeki istikrar sorununa dair takip eden tartışma, toplumsal düzenlemelerin (makul bazı bakış açılarına göre değişebilecek gibi görünse de), neden her zaman değişmediğini kuramsal olarak açıklamak için hayali bir örnekten faydalanıyor. Flüt çalan kişi örneğini uydurdum ancak örneğin hayali karakteri, örneğin kullanışlılığına ket vurmuyor. Sosyal bilimcilerle onların üzerine çalıştığı kişilerin ilişkilerine dair tartışma, bir kurmacanın sosyal

14 T.S.N.: Mesleğin İncelikleri, Ankara, Heretik, 2014.

bilimin büyük araştırma sorunlarından birine nasıl açıklık getireceğini gösteren daha az barışçıl bir örneğe dayanıyor.

Ataletin gücü

İstikrar, toplumsal organizasyonları incelerken daimi bir sorun teşkil eder. "Klasik" müzik olarak adlandırılan dünyayla başlayacağım. Bu dünyaya dair en kayda değer şeylerden biri, onun uzun süreden beri ne kadar istikrarlı olduğudur. Şeyler değişiyor ama çok da değil. Neredeyse aynı büyüklükte orkestralar, neredeyse yüz yıl önce kullanılan enstrümanlardan çok da farklı olmayan enstrümanlarla neredeyse bir yüz yıldır aynı repertuarı, arada sırada yapılan eklemelerle çalıyorlar. Çalışanlar değişiyor ancak yeniler eskilerle fazlasıyla aynı gibi görünüyor. Amerika Birleşik Devletleri, eskiden olduğu kadar çok orkestra müzisyenini değilse de, çoğunlukla Avrupa'dan olmak üzere orkestra şeflerini hâlâ ülke dışından getirtiyor. Dinleyiciler de çok fazla değişmedi. Bunun için en fazla parayı zenginler ödüyor ve üst-orta sınıfa mensup bazı kişiler düzenli olarak konsere gidiyor. Radyonun, televizyonun ve kayıtların yaygınlaşmasından dolayı yirmi birinci yüzyılda, örneğin 1930'lardakinden daha fazla insan müzik dinliyor. Belki de aynı sebepten ötürü, daha az insan kendi evinde müzik yapıyor. Sonuç olarak, klasik müzik dünyası ve onun şeyleri yapma şekli istikrarlı bir görünüm sergiliyor.

İstikrar, sosyoloji açısından da teorik bir sorun teşkil eder. Herhangi bir faaliyet -buradaki örneğimiz müzik yapmak- farklı pek çok şekilde yapılabilir. John Cage'in duruşunu (herkese açık bir performansında duyduğum ancak yazılı olarak bulamadığım) "müzik gürültünün manevi bir değerlendirmesidir" açıklaması noktasında seviyorum. Bir başka ifadeyle, seslerin herhangi bir sesi ya da birleşimi -enstrüman olarak kullanılan herhangi bir nesnenin yardımıyla ya da sesi çıkaran kişinin isteğiyle ya da kişi istemeden herhangi bir şekilde çıkarılan bir ses- müzik olabilir, müzik olarak düşünülebilir. Onu müzik yapan bir şekilde dikkatle ve Samuel Johnson'ın da tanımladığı gibi "memnun olmaya hazır" bir ruh hali içinde dinlerseniz o müziktir. Gelenek-

sel müzik yapma ve dinleme yollarımız -orkestralar, konserler, kayıtlar ve geri kalan her şey- bu şeyleri yapmaya dair muhtemel yollarımız arasından yapılan çok az sayıda tercihi temsil eder. Teorik sorun, bu kadar çok olasılık varken nasıl müzik yapacağımıza dair tercihlerimizin sınırlılığını anlamaktır. (Kapsamlı müzik sosyolojisi literatürü bunu, Hennion 1993 11-18'de ve başka yerlerde eleştirel olarak değerlendirilmektedir.)

Sosyologlar bu sorunun çözümü konusunda farklı düşünüyorlar. Sosyolojik düşüncenin bir türü, toplumsal organizasyonların istikrarını doğal, şeylerin olağan hali olarak kabul eder (bu, kimi zaman da denge noktası olarak adlandırılır). Bu görüşe göre kurumlar, şeyleri yapmanın "En İyi Yolunu" temsil ederler. İnsanlar bu en iyi yolu bir kere bulduklarında ona bağlı kalırlar çünkü en iyi yol belirli ihtiyaçları karşılar ya da organizasyonun veyahut da toplumun sürekli mevcudiyeti için gerekli olan belirli işlevlerin yerine getirilmesini sağlar. Böylesi bir "işlevsel denge" bir kez keşfedildiğinde şeyler doğal olarak sadece bu yönde ilerlerler. Herhangi bir şey araya girerse de dünya "En İyi Yolu" tekrar tesis etmeye çalışır. Müzik dünyasının istikrarı, böylesi bir teori için bir sorun değildir. Organizasyonun yerine getirdiği işlevleri bir kez tespit ettiğinizde, gerekli olan tüm analizi yapmış olursunuz. (Bu görüşün sert bir eleştirisi için bkz. Hughes 1971, 53.)

Sosyolojik düşüncenin bana göre daha gerçekçi ve kullanışlı olan bir başka çeşidine göreyse, tüm bunlar bir peri masalıdır. Bu görüşe göre, toplumsal organizasyonlar genel olarak bin parçaya bölünmüştür. İnsanların o an için birlikte yapmaya karar verdikleri şeyi yapmaları için gerekli olandan daha örgütlü olmazlar. İnsanlar, asla tahmin etmedikleri aniden beliren sorunlarla ve engellerle dolu şartlar altında bir araya gelirler ya da kendileri bir arada bulurlar ve yapacakları şeyi nasıl yapacaklarını tasarlarlar ve sonrasında da yapmaya çalışırlar. Bu görüşe göre, müzik dünyasının istikrarı önemli bir teorik sorun yaratır. Şeyler şimdiye kadar olageldikleri şekilde nasıl devam edecektir?

Aslında müzik aynı kalmıyor; her zaman değişiyor. Müzikte geçmiş yüzyılda ortaya çıkan yeniliklere bir göz atın: kompozisyonun seri yöntemlerinden minimalizme kadar her şey, dünyadaki her tür alternatif müzik (örneğin Hint, Japon veya Çin müziği), elektrik ve sonrasında da elektronik enstrümanlar, çeşitli tonal ve harmonik sistemler.

Hary Partch'ın müziği böyle değişimler için iyi bir örnek teşkil eder (Alex Ross [2008, 522-24] Partch'ın hayatı ve eserleri hakkında kısa bir açıklama yapar). Oldukça eksantrik bir besteci olan Partch, kırk iki ton için müzik bestelemiştir (geleneksel Batı müziği on iki ton ölçeğini kullanır). Kırk iki ton müziği için hiçbir enstrüman olmadığından, bu enstrümanları icat etmesi ve bunu da çoğunlukla (çok parası olmadığı için), çöpe atılan materyalleri (örneğin, üniversite laboratuarlarının çöplerinde bulduğu cam malzemeleri) kullanarak yapması gerekmiştir. Enstrümanları yaptıktan sonra ise, onları çalmayı bilen kimse olmadığı için Partch'ın, kendi müzisyenler kuşağına bu enstrümanları çalmayı öğretmesi gerekmiştir. Sadece enstrümanları çalmayı öğretmesi değil aynı zamanda, kırk iki ton için nota sistemi olmadığından, bir nota sistemi oluşturması ve onun nasıl okunacağını öğretmesi de gerekmiştir. Kırk iki ton müziği için parça ve beste olmadığından onu da yapması gerekmiştir (kuşkusuz, Partch'ın en baştan tüm bu zahmete girme sebebi buydu).

Tıpkı daha geleneksel konser müziği gibi Partch'ın müziğinin de önceden provada çalınması gerekirdi. Gerçek performans ise yine bir "konserde", bir konser salonunda, özellikle bu müziği dinlemek için gelmiş dinleyiciler önünde sergilenirdi. Disklerle piyasa sürülen ve kaydedilmiş diğer tüm müzikler gibi hemen hemen aynı dağıtım kanallarıyla dağıtılan bu performans kaydedilirdi. Kısacası, Partch örneğinde de görüldüğü üzere, eserler geleneksel olmasa da, müzik yapmanın geleneksel pek çok uygulaması aynı kalmıştır.

Geleneksel müzik yapma yolumuzdan fazlasıyla farklılaşan

bir olasılığı artık ele alabiliriz. Bu olasılığı, bambu yetişen bir yerde yaşamış bir adam hakkında duyduğum bir hikâyeye dayandıracağım. Adam müzik yapabileceğini düşününce bir parça bambu toplamış ve ondan bir flüt yapmış. Bambudan borunun üzerine delikler açmış ve delikleri nereye koyacağını belirlemek için de rastgele tercihlerde bulunmuş. Bu şekilde her bir flüt ona, çalışabileceği farklı bir dizi sağlamış. Sonrasında gününü, yeni flütlerle denemeler yaparak, ölçeğin ona melodik ve harmonik hangi olasılıkları sağlayacağını anlamaya çalışarak ve o anki ruh haline uygun gibi görünen her neyse onu besteleyerek geçirmiş ve günün sonunda da flütleri yakmış. Aslına bakılırsa böylece, o günün müziği o günün müziği olmuştu; gün sona erdiğinde ise günün müziği günle birlikte son bulmuştu. (Bu gerçekten de olmuş muydu? Hikâyeden sağlayacağım fayda anlamında bu önemli değildi.)

Müzik yapmanın bu üç yolu -geleneksel konser pratiği, Harry Partch'ın yenilikçi beste yapma pratiği ve bambudan gelişigüzel yapılmış flüt-, müzik yapmanın geleneksel yolunun, istikrarla ilişkili olduğunu düşündüğüm analitik bir boyutunu akla getirir: atalet (kısmen daha politik bir çarpıtmayla hegemonya olarak da adlandırabiliriz.)

Geleneksel bir yolla müzik yaparken günün sonunda hiçbir şey uzaklara gitmez. Her gün yeni bir dizi icat etmeyiz. Aslında, Partch gibi uçuk ve bireyci biri değilsek ya da Easley Blackwood'un (1986), oktavları giderek artan birimlere elektronik olarak bölerek ölçü olasılıklarını sistematik bir şekilde keşfettiğinde yaptığı gibi matematiksel deney yapmaktan hoşlanmıyorsak bunu hemen hemen hiç yapmayız. Bunun yerine, yaygın olan ölçülerden birini kullanırız. Doğaçlama yapanlarımız dahi, her gün yeni melodi yaratmaz. Paul Berliner'in cazda doğaçlama üzerine yaptığı araştırma (Berliner 1994), en yaratıcı caz müzisyenlerinin dahi belirgin ve farklı varyasyonlar yaratmak için, ölçünün farklı derecelerinden ve ölçü dizgisinin farklı yerlerinden başlayarak sonsuz şekilde çeşitlenen ve birleşen kısa müzikal

cümlelerin küçük bir arşiviyle çalıştığını ortaya koyar. Berliner, bu müzikal cümleleri çalanların onları genelde yaratmadığını ancak cazın başlangıcına kadar giden bu tip cümleler dağarcığından elde ettiğini de gösterir. Berliner'in, 1938 doğumlu trompetçi Booker Little'ın doğaçlamalarında bulduğu müzikal cümleler biraz farklı biçimlerde, caz müziğinde trompetin başlangıcına kadar gidersek, (Little'ın kesinlikle bildiği) Dizzy Gillespie'nin (1917), Roy Eldridge'in (1911) ve Louis Armstrong'un (1901) kayıtlı sololarında ve Earl Hines'ın (1903) erken dönem piyano sololarında da bulunabilir.

Aynı şekilde, güneş batınca enstrümanlarımızı yakmayız. Bu pahalıya mal olur. Onlara alışmışızdır. Onları nasıl çalacağımızı biliriz. Olasılıklarını keşfetmek zorunda değilizdir. Zaten keşfetmişizdir ve olasılıklar, David Sudnow'un caz piyanosu çalmayı öğrenme pratiklerini tarif ettiğindeki gibi, vücudumuzun parçası olan parmaklarımızın arasındadır (Sudnow 1978). Bu yüzden de, enstrümanlarımızı yakmak yerine onlara çok iyi bakarız, gerektiğinde tamir ettiririz ve bir şey olması durumunda yerlerine yenilerini koyabilmek için onları sigortalatırız.

Bu kararlar bağlantısız değildir. Enstrümanları kullanırız çünkü alışkın olduğumuz ve birlikte çalışabileceğimiz yeni ve farklı olmayan bir ton seçimi onların ayrılmaz bir parçasıdır. Bu dizileri, sahip olduğumuz ve bildiğimiz enstrümanların bir parçası oldukları için kullanırız.

Kısacası, müzik yapma şekli bilim sosyologlarının çok orijinal olmasa da kesinlikle makul bir şekilde *paket* olarak söz ettikleri şeydir. Paketteki her bir parça diğerlerinin mevcudiyetini gerektirir. Tüm parçalar birbiriyle öylesine bağlantılıdır ki onlardan herhangi birini (örneğin bir enstrümanı) seçtiğiniz zaman paketteki her şeyi, bu seçiminizle gelen her şeyi (notalar ve bu notalar için bestelenmiş müzik) çok kolay elde edebileceğinizi ve herhangi bir ikame yaratmanın çok sıkıntılı olacağını fark edersiniz. Paketin bir hegemonyası vardır. Paketin atalet kuvveti vardır; şayet faile böylesi bir kavramsal biçim atfedebilirsem.

Partch'ı aklınıza getirin. Illinois Üniversitesi'nde misafir besteci olarak geçirdiği bir yıl içinde öğrencilerle aylarca çalıştı, onlarla birlikte enstrüman yaptı (Partch'ın çok büyük ve çok hassas olan bazı enstrümanları zahmetliydi ve taşıması pahalıydı), onlara yaptıkları enstrümanları çalmayı ve yarattığı nota sistemini öğretti ve belirli parçalar üzerinde çalıştı. Bunların hepsi (diyelim ki Eylül'le Mayıs arasındaki) iki saatlik bir konsere hazırlanmak içindi. Aşağı yukarı bu kadar süre çalan büyük bir orkestra benzer bir konsere hazırlanmak için dokuz saatten fazla süre harcamazdı (büyük ihtimalle altı saat harcardı). Dokuz ayla dokuz saat arasındaki farkı, geleneksel müzik paketinin atalet kuvvetinin kabataslak bir ölçümü olarak tarif edebilirsiniz.

Paket; diziler ve enstrümanlar gibi müzikal unsurlardan daha fazlasını içerir. Müziğin yapıldığı toplumsal durumları ve müzisyenlerin ve işin içine dâhil olan diğer herkesin eğitildiği durumları da kapsar. Senfoni konserleri şu anki biçimlerini sadece, enstrümanlar zaten mevcut olduğu için ve önceden oluşturulmuş bir nota sistemi içinde birileri beste yaptığı için almazlar. Neyseler odurlar çünkü konser müziği de bir iştir. Bu tür müzik yapan kişilere yaptıkları müzik için, istedikleri kadar iyi olmasa da, elde etmesi oldukça zor olacak kadar iyi bir para ödenir. Bu, onları işe alan orkestraların, paranın geldiğinden emin olmak için başka insanları da işe almak zorunda olması anlamına gelir: para toplayanlar, pazarlama uzmanları, biletçiler.

Bu parayla ilgilenilmesi gerektiği için orkestraların muhasebecilere ve avukatlara da ihtiyacı vardır. Müzisyenler genelde bir sendikaya üye oldukları için dikkat edilmesi gereken işçi-işveren ilişkileri de vardır; müzisyenlerin ve yönetimin sözleşme üzerinde anlaşamaması, birkaç orkestranın birden yok olmasına yol açmış ve daha da fazlasını tehlikeye atmıştır. Senfoni işinin ekonomisi; müzisyenlerin belirli becerilere, örneğin zor bir parçayı sadece birkaç saatlik provayla övgüye değer ya da mükemmel bir şekilde çalma becerisine sahip olmasını gerektirir (çünkü prova için de sendikanın belirlediği oranlarda ücret ödenmesi gerekmektedir).

Ancak, belirli bir parçayı çalmayı çabuk öğrenebilmek iyi müzik yapmak için gerekli bir özellik değildir; Samuel Gilmore'un (1987) çok sık ve çok daha uzun prova yapan üniversitedeki topluluklar gibi alternatif müzik organizasyonlarına dair incelemesinin ortaya koyduğu gibi bu, işle ilgili bir zorunluluktur.

Konser müziği paketinin bir parçası, eğitsel organizasyonların bir setidir. Mesleki uzmanlık okulları, paketin diğer parçalarının gerektirdiği her şeyi yapabilen müzisyenleri yetiştirir: çeşitli orkestra şeflerine uyum sağlayabilen ve virtüöz becerilerine sahip kişilerle yapılan hızlı çalışmalar. İlkokullar ve ortaokullar, müzikle ilgili bazı temel bilgileri öğretir. (Hennion [1988], okul çağındaki Fransız çocuklara, bakarak çalmanın [*solfeggio*] nasıl öğretildiğini tarif eder. Bu, cimrilik yapan devletin ve kent yönetimlerinin böyle bir eğitimi çoğu kez imkânsız hale getirdiği Amerika Birleşik Devletleri'nde daha az mümkün olan bir şeydir ve Fransızlar çocuklarını asgari düzeyde de olsa müzik dinlemeleri için "çocuk konserlerine" götürürler ki bu, onları canlı konserler için değilse bile televizyon ve kayıtlar için, konser işinin potansiyel müşterileri haline getirebilir.) Pakete; eleştirmenler, kuramcılar ve akademisyenler gibi ekstraları da ilave edebiliriz. Onların olası ilişkilerini, evde yapılacak bir egzersiz olarak okurlara bırakıyorum.

Bu paketin her parçası başka bir şekilde yapılabilirdi. Müzik, zenginlerden para toplamaktan ve bilet satmaktan başka bir yolla da desteklenebilirdi. Bu, müziğin diğer türleri gibi amatör bir faaliyet olabilirdi. Çocuklar okulda, tüketici olmayı öğrenmek yerine ustalıkla enstrüman çalmayı öğrenebilirlerdi; tıpkı bazılarının, yeterince becerikli rock müzisyenleri olmayı okul dışında öğrenmeleri gibi (Stith Bennett [1980] bunu detaylı bir şekilde tarif eder).

Şeyleri oldukları gibi muhafaza eden ataleti yaratan bu pakettir. Paketin mevcudiyetinin, bir kişinin geleneksel yolla bir şey yapmasını herhangi bir şekilde şart koşmadığını ya da yeniliği ya da geleneksel olmayanı engellemediğini unutmayın. Kırk iki ton

müziği bestelemek mi istiyorsunuz? Buyurun besteleyin. Ancak o müziğin çalınmasını sağlarken pek çok sıkıntı yaşayacaksınız çünkü hiç kimsenin o müziği çalacak enstrümanları olmayacak ya da o enstrümanları nasıl çalacağını hiç kimse bilmeyecek ve bu yüzden de onu nasıl dinleyeceğini hiç kimse bilmeyecek çünkü bu, dinleyicilerin okulda ya da kayıtlardan dinlemeyi öğrendikleri türde müziklerden biri değil. Bambu parçaları toplamak ve her gün en baştan yeni müzik sistemleri yaratmak mı istiyorsunuz? Elbette. Ancak bunu kendinize saklayın ve kimsenin sizinle iş birliği yapmasını beklemeyin. Bilgisayarda müzik yapmak mı istiyorsunuz? Âlâ, ancak o durumda beste yapmaya ayırabileceğiniz zamanı, bilgisayarlar hakkında bilmek istediğinizden daha fazla şey öğrenmeye harcayacaksınız; tıpkı, interaktif kurgu yazmak istemiş ve bilgisayarın bunu yapmanın bir yolu olabileceğini düşünmüş Michael Joyce gibi. Joyce bunu başarmıştır; ancak Joyce'un Jay Bolter'la işbirliği yaparak istediği şeyi yapmasına olanak sağlayan Storyspace'i geliştirmesi, ilk hikâyesini yazmasından önceki üç yılını almıştır (Joyce 1990).

Her şeyi istediğiniz gibi farklı bir şekilde yapabilirsiniz ancak maliyeti yüksek olacaktır. Standart paketten ne kadar çok saparsanız müzik yapmakla bağlantılı diğer her şeyin daha fazla karmaşıklaştığını ve zorlaştığını daha çok fark edersiniz. Farklı koşullar altında çalışmaya hazır insanları işe almak ve yetiştirmek, şeyleri yapmanın yeni yollarını öğrenmek, hazır ürünleri kullanmak yerine bir düzenek oluşturmak ve onu amaçlarınıza adapte etmek zorundasınızdır. Tüm bunlar, amacınız olan sanatı yapmak için ayırabileceğiniz zamanı ve kaynakları tüketecektir.

Dolayısıyla, bu tip bir seçimle karşı karşıya kalan çoğu insanın, şeyleri yapılageldikleri şekilde ve diğer pek çok kişinin hâlâ yaptığı şekilde yapmaya karar vermesi şaşırtıcı değildir. Her defasında, kolay ve zor yol arasında bir tercih yapmak zorunda kalırsınız ve yapmak istedikleri bir sanatı olan insanlar büyük ihtimalle kolay yolu seçerler. Tembel oldukları için değil, başladıkları işe devam etmek istedikleri için. Bu, kısıtlama koymak

anlamında bir iktidar ilişkisi gibi görünmeyebilir ancak en sinsi halinde öyledir: bir kişinin seçiminin "bariz" hale getirilmesi için olası seçimlerin yapılandırılması.

Öte yandan bu, insanların yenilik yapmasını engelleyecek denli aşırı bir iktidar değildir. Etrafta, yeni düşüncelere ve onları hayata geçirecek enerjiye sahip yeterince insan her zaman vardır. Değişim hakkındaki temel soru, bu tip insanların var olup olmaması (ki varlardır) değildir, onların düşüncelerinin paketin geri kalanının işleyişine dâhil edilip edilmeyeceği ve değişimlerin, var olan tüm araçlara sahip olmanın avantajını elde edecek şekilde kurumsallaştırılıp kurumsallaştırılamayacağıdır. Alternatif olarak, yenilikçiler, alışıldık sistemin daha eski türde eserler için yaptığı her şeyi yapabilecek yeni bir aracı kendileri için yaratabilirler mi? Rock müziğin bunu yaptığını, daha önce orada olandan bağımsız performans mekânları ve sosyalleşme ağları yarattığını söyleyebilirsiniz. Rock müzik, caz mekânlarını ya da caz dinleyicisini ele geçirmedi; yeni mekânlar (müşterileri artık dans edemeyecek kadar yaşlanmış "Over Thirties Ballroom"un yerini alan San Francisco'nun ünlü mekânı Fillmore Auditorium) ve yeni bir dinleyici kitlesi yarattı.

Muazzam değişimi yaratan şeyin ne olduğunu ortaya koymak için Pierre-Michel Menger'in, Fransa'daki klasik müzik üretimine dair çalışmasına bakabiliriz (Menger 1983). Besteci-şef-kuramcı Pierre Boulez, hükümetin klasik müzik için ayırdığı paranın yaklaşık yüzde seksenini kontrol etmeye başladığında (ancak bu kadar merkezileştirilmiş bir ülkede olabilecek türde bir şey); asıl meselenin bestelerin kendisinden, konserde çalınacak eserleri yaratmakla daha az, dijital müzikle ortaya çıkan olasılıkları araştırmakla ise daha çok ilgilenen bir "ses araştırmaları" gündemine kaydırıldığını açıkladı. Bu, (Menger'in hikâyeyi anlattığı şekliyle) bir paradoksa yol açtı: hükümet tarafından desteklenen, kökten avangart ancak ne muhafazakâr ne de popüler fakat aksine son derece ezoterik bir müzik.

Bu, ataletin gücünün daha önce örtük bir şekilde ifade etti-

ğim son bir boyutunu akla getirir. Boulez bunu yapabildi çünkü müziği tesis eden şeyin tanımını, kontrol edebildiği merkezileştirilmiş hükümet destekli aygıtın yardımıyla kontrol edebildi. Tanımın bu kontrolü, profesyonelleş(tiril)miş tüm müzik dünyalarında mevcuttur. Aslında bunu düşünmeye, John Cage'in, müziği tesis eden şeylere dair geniş kapsamlı ve demokratik düşüncelerine eğilerek başladım. Ancak sonrasında en duyarlı araştırmacıların yapacağı gibi bu düşünceleri göz ardı etmeye başladım ve müziğin, geleneksel olarak müzik kabul edilen bir şey, yani bir kişinin hayatını kazandığı profesyonelleş(tiril)miş müzik olduğu görüşünü kabul ettim. Bunu yaparak da gücün en sinsi kullanımını kabul etmiş oldum: İnsanların, bunun kimin işi olduğunu, bu işin kapsamını, bu işin hangi türlerinin önemli olduğunu ve hangi türlerinin de çok önemli olmadığını tanımlamasına izin verdim.

Şimdi bu hatayı düzelteceğim. Ruth Finnegan'ın, yeni bir İngiliz kenti olan Milton Keynes hakkındaki çalışmasında yaptığı gibi (Finnegan 1989), müzik yapmaya tarafsız bir gözle bakın. Onun yaptığı gibi, sadece bakın ve dinleyin, Cagevari daha kapsayıcı bir tanımı kullanın ve (nüfusu yaklaşık iki yüz bin olan) böyle bir kentte insanların müzik yaptığı tüm yerleri bulun. Rock gruplarını, kilise korolarını ve amatör orkestraları görürsünüz. Etnik müzik yapan çok sayıda organizasyonla da karşılaşırsınız: Milton Keynes İrlandalılar Derneği, (kendini Avusturya, İsviçre ve Alman müziğine adamış) Bletchley Edelweiss Kulübü, Hindu Gençlik organizasyonu ve daha az örgütlenmiş olsalar da müzikle hâlâ ilgili olan İtalyan, Vietnamlı, Çinli, Sih ve Bangladeşli topluluklar. Elbette, okulların da müzikle ilgili organizasyonları ve programları vardır; dolayısıyla, kulüplerin ve pubların da. Garajlar, rock müzikle uğraşan ve sonrasında çok başarılı olmayı ümit eden gençlerle dolu olabilir.

Tüm bu harika insanları hatırlayalım ve takdir edelim gibi duygusal bir çağrıda ya da kulak verdiğimiz takdirde duyabileceğimiz muhteşem sesleri dinleyerek eğlenelim şeklinde Cagevari

estetik bir çağrıda bulunmuyorum. Bu, analitik bir meseledir: Müzik ve iktidar hakkında konuştuğumuzda, insanların tüm bu yollarla aktif bir şekilde müzik yaptığını ancak profesyonel tanımın gücünün, (biz araştırmacıların) bu yolları ciddiye almasını engellediğini anlamak zorundayız.

Bir müzik yapma çeşidinin ciddiye alınmaması ne anlama gelir? En maddi düzeyde; müzik yapmak için para ödemenin standart, hâlihazırda mevcut tüm yollarının (sadece ücretler değil, enstrümanların, çalacak yerlerin temin edilmesi vb.) size açık olmadığı anlamına gelir: *National Endowment for the Arts*'tan hibe yok, burs yok, müzisyenlerden ve gruplardan komisyon yok. Daha genel olarak da, yukarıda tarif ettiğim tüm aygıtlar, müzik yapmayı çok kolay hale getiren mevcut tüm şeyler, bu şeylerden sorumlu insanların "müzik" olarak kabul ettiği ve tanımladığı şeyi yapan insanların kullanımına açıktır sadece. Bu, Cage'in bizim anlamamızı istediği ve Finnegan'ın Milton Keynes'de bulduğu müzik yapma şeklinin tam bir çerçevesini içermez.

Hermano Vianna'nın, Rio de Janeiro'daki funk dünyası hakkındaki çalışması (Vianna 1988), profesyonellerin tanımladığı dünyanın bir parçası olmamanın anlamına dair çarpıcı bir örnek verir. Vianna, Rio'da funk müzikle ilgili etkinliklere dair yoğun gözlemine dayanarak, (nüfusu yaklaşık beş milyon olan) metropoliten alanında bulunan bin ila iki bin arasında kulübün, her hafta sonu bir gece ya da üç gece, Amerika Birleşik Devletleri'nden ithal edilen funk müziğini dinlemek ve dans etmek için dışarı çıkan yaklaşık bin kişiyi cezbettiğini tahmin etmiştir. Vianna'nın araştırmasının çarpıcı bulgularından biri de şudur: Vianna yazana kadar Rio'da "hiç kimse", yani hiçbir entelektüel ya da gazeteci ya da fikir üreten bir kişi ya da sosyal bilimci böyle bir şeyin olduğunu bilmiyordu. Bu, yoksul ve çoğunlukla da siyah insanların kendi mahallelerinde, yani popüler kültür alanında uzman olan kişilerin asla gitmediği mahallelerde yapılan bir şeydi. Dolayısıyla, belli bir açıdan Rio'nun funk sahnesi "yoktu".

Bir diğer şaşırtıcı bulgu da şudur: Bu bir kültür emperyalizmi durumu, yani bağımlı bir ülkenin çaresiz halkına modern kitlesel pazarlama araçlarıyla dayatılmış, kaynağı metropol olan bir kültür değildi. Bu kayıtları Amerika Birleşik Devletleri'nden getiren şirketlerin -genelde küçük ve mücadeleci girişimler- kültür emperyalizmini satın almaya güçleri yetmezdi. Brezilyalı funk hayranlarının sevdiği kayıtlar ne popülerdi ne de Amerika'da pek biliniyordu. Bu partileri düzenleyen DJ'lerin, hayranlarının sevdiği kayıtlara ulaşabilmesinin tek yolu, New York'a uçmak, bulabilecekleri müziği mağazalarda arayarak bir günü geçirmek ve araştırmalarının semeresini sonraki gecenin performansı için Rio'ya götürmekti. Yoksul bir ülkenin "yerlilerini" sömüren açgözlü çokuluslu şirketlerin stereotip imgesine kıyasla bu uzun bir yoldur.

Rio'nın yoksul funk severleri (günümüzün ses sistemleri ve New York'a uçmak gibi tüm araçları kullanarak da olsa), kendi dünyalarını yaratmış ve böylece müzik dünyasının mevcut paketlerinin dayatabileceği ataletin üstesinden gelebilmişlerdir. Böylelikle, hem Partch ve bambudan flüt yapan kişi hem de onların faaliyetleri, neyin mümkün olduğunu, gerçekten istediğinizde neler yapabileceğinizi ve bunun bedelinin de ne olacağını bize gösterir. Üstelik tüm bunlar, organizasyonların nasıl sabit kaldığını (yeniliğin bedelini artırarak) ve nasıl değiştiğini (her ne sebeple olursa olsun bu bedeli engelleyici bulmayan kişilerin faaliyetleri sayesinde) ortaya koyar.

Bazı kişiler uydurulmuş hikâyelerin -peri masallarının- sosyal bilimlerde hiçbir yeri olmadığını düşünebilir. Bambudan flüt yapan kişi hakkında uydurduğum hikayem, bize anlattıkları şeyi uydurmayan fakat açıklamalarını zor yolla, yoğun bir ampirik çalışmayla elde edilen bilgiye dayandıran araştırmacıların diğer hikayeleri arasında bir yere oturur. Ancak hayali durumlardan hareketle kullanışlı akıl yürütmelere de ulaşabiliriz. Uydurulmuş bir hikâye, müzik dünyasında gezinmelerimde asla bulamadığım uç bir örnek ve ciddi bir ampirik çalışmaya dayanan

gerçek durumların ciddi bir teorik soruya cevap verecek şekilde düzenlenmesini sağlayan analitik boyutu tanımlayan kullanışlı bir son noktadır. Bu durumda, boyut istikrardaki değişimdir ve bambudan flüt yapan kişinin hikayesi, ampirik dünyanın bize gösterdiği göreceli istikrarın sebeplerini anlamamızı sağlayan uç bir örnek olarak sürekli değişimi sabitlemiştir.

Distopik bir örnek: "Son Seminer"

Hayali vakalar, ilgilendiğimiz durumun olası sonuçlarını anlamamız için bize bir yol sunar. Pek çok sosyal bilimcinin ve özellikle de, haklarında yazacakları insanlarla yakından ve görece uzun süre çalışan alan araştırmacılarının canını sıkan ve aklını karıştıran bir meseleyi ele alırken bu faydalı işlevi yerine getirir. Sosyal bilimciler bu insanlara karşı yükümlülükleri konusunda endişelenirler. Yapmayı istedikleri doğru şeyi yapmak yerine onlara bir şekilde zarar verip vermediklerini merak ederler. Sapkınlık ve pek çok başka konu üzerine çalışan yetenekli araştırmacı Stan Cohen, meslektaşlarını kendi çalışmalarının olası bir sonucuyla yüzleştirmek için kurgu bir örneğe dayanan bir hikâye, bir tür distopik masal yazmıştır.

Cohen'in kasvetli masalı "Son Seminer" (Cohen 1988, 297-310) (isimsiz) sıradan bir İngiliz üniversitesindeki sıradan bir profesörün üzücü hikâyesini anlatır. Profesörün, öyküyü ilk çıktığında okuyan pek çok insan gibi birisi olduğunu farz edebiliriz. Profesör, adı belirtilmemiş bir bölümde ders vermektedir; muhtemelen sosyolojide fakat belki de sosyal hizmetlerde ya da kriminolojide. Diğer konuların yanında penoloji[15] konusunda da dersler vermektedir. Hikâyede, derslerinin ve meslektaşlarının meşgul olduğu türde kişiler -suçlular, mahkûmlar, akıl hastaları, yoksullar- beklenmedik bir şekilde sınıflarda ve üniversitenin başka yerlerinde belirmeye başlarlar. Başlangıçta, sessizce oturup profesörün dersini dinlerler ve en sonunda da, silah zoruyla ve

15 T.S.N.: Suçluların cezalandırması ve ardından da topluma kazandırılması yöntemlerini araştıran bir suç bilimi dalı.

kundakçılık da dâhil olmak üzere şiddet içeren diğer yollarla üniversiteyi ele geçirirler. Kampüs, alevler içinde bir harabeye dönüşür.

Cohen'in hikâyesi hem Birleşik Krallık'ta hem de Birleşik Devletler'de devam etmekte olan daha geniş bir sürecin etkili ve ürkütücü bir uzantısını sunmuştur: Üniversitenin eğitsel faaliyetleriyle aleni hiçbir bağlantısı olmayan kişilerin üniversite binalarında ve kampüslerinde giderek artan mevcudiyeti. Cohen, onların varlığını ortaya çıkaran sosyolojik araştırma konularının hikâyesini anlatır ve araştırma etiğiyle ilgili ciddi bazı sorunları tartışmak için kurmaca, hayali bir olaydan faydalanır. Ancak hikâye, üniversite yerleşkesinde bulunmaya "hakkı olmayan" ancak bir şekilde orada ortaya çıkan insanlardan söz ederek, öğrencilerin ve akademisyenlerin yanı sıra başka insanların da üniversite hayatlarımızda rol oynadığını bize hatırlatır; akla gelen tüm olasılıkları düşünmeye davet eder. Cohen, hikâyenin bu uzantısının peşine düşmedi ancak ben düşeceğim.

Akademik olmayan kişilerin üniversiteye yaptıkları ziyaretlerden biri, öğrenciler kontrol edilemez hale geldiğinde ve böylece de polis kampüse girdiğinde gerçekleşir. Tıpkı böyle bir olay, Cohen'in ders verdiği Essex'te, "Son Seminer"i yazmasından birkaç yıl önce oldu. Bir öğrenci boykotu, üniversiteyi uzun bir süre kapatmıştı. Sonrasında bir gün polis beklenmedik bir şekilde kampüsü işgal etmiş, bazı öğrencileri tartaklamış ve ablukayı etkili bir şekilde kaldırmıştı.

Üniversitede bulunan ve olaylara tanık olmuş ya da olayları duymuş kişilerin bir kısmı, belki de çoğu üniversite kampüsünde bulunmaya kimin "hakkı" olduğu konusunu hiç düşünmemiş olabilir. Ancak o gün polisin gelmesi üniversitedeki pek çok kişinin bu soruyu ve dolayısıyla da, üniversite meselelerine dâhil olmaya kimin hakkı olduğu şeklinde daha genel bir soruyu sormasına yol açmış gibi görünüyordu.

Tüm bunlar, benim gibi insanların ve Essex'teki sosyologla-

rın (Cohen onlardan biriydi), üzerine düşündüğü çok özel bir soruyla bağlantılıydı; bu bağlantı, dolaylı olsa da ve bazı açıklamalar gerektirse de. "Son Seminer" teması insanların aklında fazlasıyla vardı. Bizim gibi insanların -sosyal bilimlerdeki araştırmacıların-, haklarında veri topladığı ve yazdığı insanlarla olan ilişkisi hepimizi endişelendirmeye başlamıştı. Bize öğretilen ve bizim de öğrencilerimize öğretmeye devam ettiğimiz, görüşme ve katılımcı gözlem yapmanın inceliklerinden ("gizli bilgilere ulaşma" ve "yakınlık kurma") faydalandığımız anda, mutlu olmanın masumiyetini arkamızda bırakmış oluyorduk aslında. İnsanlar deneyimlerini ve sırlarını, tüm dünyanın bilmesini belki tercih etmeyecekleri şeyleri bizimle paylaşmaya karar verdiğinde, şanslı olduğumuz için çok sevinirdik. "Grubun bir parçası" olmayı becerdiğimiz için gurur duyardık.

Bu ilişkinin bizim düşünmeyi sevdiğimiz gibi masum olmadığını 1970'lerde hepimiz biliyorduk aslında. Tek taraflı bilgi vermenin şartları neydi? Tezlerimizi, makalelerimizi ya da kitaplarımızı yazarken çok faydalı olan bilgi karşılığında biz bir şey veriyor muyduk? Değiş-tokuş, acımasız bir bakış attığımızda göründüğü kadar eşitsiz miydi? Bizden daha yoksul ve daha güçsüz masum insanlardan faydalanmak için eğitimlerimizi ve sınıfsal konumlarımızı mı kullanıyorduk? Pek çok meslektaşımız mesele hakkında suçlayıcı makaleler yazsa da cevaplar açık değildi. Bazı insanlar, veri karşılığında tüm dikkatimizi verdiğimizi ve onların yaşamlarını umursayarak kabul ettiğimizi söylemişti; "içeriden biri" anlayışımızı kavrayamamış orta sınıfa mensup kişilere tüm bunlar ne kadar nahoş görünse de. Diğerleri; araştırmamızın bize ve başkalarına, belki de etkili müdahalelerde bulunabilecek güçlü insanlara, bize veri sağlayan kişilerin hayatlarını iyileştirecek bir kavrayış sağlayacağını ve böylece de bunun, onların kabullerinin ve hatta güvenlerinin karşılığını ödememize imkan tanıyabileceğini düşünüyordu.

Bir ihtimal kendi kendine hizmet eden bu analizlerle bazıları hâlâ alay ediyordu; "katılımcıların" ya da "görüşmecilerin"

-bu kişilerin nasıl adlandırılacağı, hangi ismin küçümseyici olmayacağı bir sorun olmaya devam etmektedir- yoksul olmaya, fırsatlardan mahrum kalmaya devam edeceğine ve bize karşı kibarlıkları yüzünden hiçbir şekilde daha zengin olmayacaklarına işaret ediyordu. Bu eleştirmenler, yaşamdaki iyi şeylere zaten sahip iktidardaki kişilerin araştırma bulgularımızı şeyleri iyileştirmek için değil, zaten ezilmiş olanı daha da ezmek için kullanacaklarını düşünüyorlardı (aslında araştırmamızın, onların zaten bilmediği ve bu amaca hizmet edecek bir şeyi üretmiş olması çok muhtemel değildir). Öte yandan, üzerine çalıştığımız kişilerin yoksunluklarını -sağlıksız gıda tüketmek, sağlıksız yerlerde uyumak, soğuğa katlanmak, yasa karşısında riskleri göze almak- araştırmamız sırasında paylaşsak dahi, değerli "verimizi" yine de kolayca toplayacak ve bu veriyi görüşmecilerimizin sahip olduğundan çok daha rahat bir yaşam tarzını destekleyen ayrıcalıklı akademik kariyerler inşa ederek yararlanacağımız makale ve kitaplara dönüştürecektik.

Bu, söz konusu zor meseleye dair karşıt konumların en ham versiyonudur, ki Stan Cohen de buna sık sık başvurur.

Sorunu, üniversite yerleşkesinde ve özellikle de sınıflarda bulunma hakkına dair özel bir soru olarak çarpıcı bir şekilde somutlaştıran "Son Seminer", ilişkinin ilerleyebileceği tek yolun tam bir analizini sunar; elbette kurmaca olarak; hayali ve "abartılı" biçimde, bu şekilde gerçekleşmesi aslında mümkün olmayan tarzda. Fakat öte yandan da oldukça gerçekçi biçimde, bu ilişkilerde var olabilecek gerilimleri açıkça ve gizlemeden ortaya koyar. Hikâyenin ironisi, pek çok araştırmacının önceden sahip olduğu ve çoğu kez hâlâ da sahip olduğu rahatsız duygudan kaynaklanır: Üzerine çalıştıkları insanların hayatlarını anlatırken ne hakkında konuştuklarını aslında bilmezler ve bu yüzden de böyle şeyler hakkında belki de hiç yazmamaları gerekir. Tanınmış bir kent antropoloğu olan Brezilyalı Gilberto Velho (örneğin bkz. Velho 2002), genelde Brezilyalı köylülerin durumunu tartışan ve köylülerin herhangi bir mesele hakkında ne düşündüğü ko-

nusunda çoğunlukla anlaşamayan çalışma arkadaşlarına bir seferinde; toplantı odasının dışındaki koridorda ayakta dikilmesi için bir köylüyü işe almalarını ve böylece de, sıkça olduğu üzere "köylülerin ne düşündüğü" ya da "ne yaptığı" konusunda anlaşamadıklarında, içeriden birinin fikrini alabilmek için köylüyü koridordan içeri çağırmalarını önermiştir. Bu, çalışma arkadaşlarının hoşlanmadığı iğneleyici bir şakaydı.

Cohen'in hayali örneği, araştırma pratiğimiz ve deneyimimiz hakkında kurmaca sorular sorar ve bizi toplumsal araştırmayla ilgili genel bazı sorunları (her zaman yazarının planladığı doğrultuda değil) tekrar gözden geçirmeye zorlar. Cohen, özel bir durumu üzücü detaylarla açıklamaya odaklanarak böyle ilişkilerdeki olası çeşitlilikleri araştırmaya çalışmamıştır. Ben şimdi bunu yapacağım.

Bizim insanlarımız ve biz

Genel olduğu düşünülen kavramsal sorunların analizi genellikle, araştırmacının aklında olan özel örnekleri yansıtır; bu örneklerin adı bir ihtimal asla koyulamayacak olsa da. "Son Seminer", üzerine çalıştığımız kişilerle olan ilişkilerimizin eşitsiz olduğunu verili kabul eder; yani diyelim ki, mahkûmlarla araştırmacılar arasında ya da kusurlularla veya suçlularla araştırmacılar arasında kesin olarak olacağı gibi. Bu sorunla ilgili çoğu tartışma; bizden daha yoksulları, daha az eğitimlileri ve hastalık ve erken ölüm, tutuklama ve hapis, işsizlik ve refah planlarını ve diğer pek çok kötü şeyi idare eden duygusuz bürokratların yaşattığı gerilim riski altında daha fazla olanları çalıştığımızı farz eder.

Başka bir açıdan, bu sorunların tartışılması, üzerine çalıştığımız kişilere muhtemelen bilmeden, (sık sık başvurulan ifadedeki gibi) "güçlü olanın çıkarlarına hizmet ederek" zarar verdiğimizi varsayar. Üzerine çalıştığımız kişilere verdiğimiz ya da verebileceğimiz zarar meselesi, ideolojik olan ve genellikle ampirik temeli olmayan bu iddiadan daha fazla ilgiyi hak eder; tıpkı, bir toplumsal araştırmaya katılan kişileri korumak için tasarlanmış sorumluluklardaki örtük varsayımlar gibi.

Araştırma deneyimlerim beni, görüşme yaptığım veya gözlemlediğim ya da her ikisini birden yaptığım kişilerin, "Son Seminer"de üniversite sınıflarını işgal etmiş kişilerden pek çok yönden farklılaştığı durumların içine sokar.

Bazı projelerimde genel olarak benim gibi insanlar üzerine çalıştım. Yüksek lisans tezim için yaptığım ilk alan çalışmamda (Becker 1963, 79-119) benim gibi müzisyenleri çalıştım: barlarda ve kulüplerde ya da çeşitli özel partilerde, çok para için değil, sadece (içimizden bazıları gibi) iyi caz müzisyenleri ya da en azından yetkin profesyoneller olmaya kararlı oldukları için çalan kişileri çalıştım. Üzerine çalıştığım insanlardan faydalanmadım ve faydalanamadım çünkü kendi yaşam koşullarım üzerinde, onların kendi yaşam koşulları üzerinde olduğundan daha fazla bir etkim yoktu.

Aynı şey, Marc Perrenoud'un (2007) güney Fransa'da araştırdığı benzer bir müzisyen grubu için de geçerlidir.

Orta sınıftan imtiyazlı bir genç ve önemli bir üniversitenin öğrencisi olarak benim bu hayatı en sonunda bırakabileceğimi ve sınıf statümün benim için mümkün kıldığı şekilde profesör/profesyonel olacağımı, ancak üzerlerine çalışma yaptığım diğer müzisyenlerin bu işi sürdüreceğini ve daha fazlasının olmayacağını söyleyerek -ki bu doğru da olabilirdi- itiraz edebilirsiniz. Fabrika işçilerini çalışmış orta sınıfa mensup kişiler de bu şekilde eleştirilebilir (ve zaman zaman eleştirilmiştirler de). Akademiye girme olasılığım kesinlikle vardı ve neticede akademiden faydalandım da. Ancak benim çalışmamda yer alan pek çok kişi de aynı şekilde bunu yaptı. Benim müzikle ilgili yaptığım iş neredeyse tamamen yarı zamanlı bir işti. Az bir istisnayla, bu işi yapan insanların genelde çok iyi ya da o kadar da iyi olmayan "düzenli işleri" de vardı. Ancak, düzenli bir işe sadece ihtiyatlı birinin sahip olduğunu "herkes bilirdi." Onlardan, onların bir başkasından farklılaştığından daha fazla farklılaşmıyordum. Üstelik, müzik dünyasında önemli olan statü farklılıklarının sa-

dece nasıl çaldığınızla ilgili olduğu anlayışını paylaşıyor ve bu anlayışla hareket ediyorduk. Önemli olduğunu düşündüğümüz iktidar farklılıkları bizi, kulüp sahiplerinin (çoğunlukla oldukça ufak çaplı şiddet uygulayabilen kabadayılar bunu bize nadiren uygulamış olsa da), dinleyicilerin ve istediğimiz şeyi çalmamızı engelleyen diğer kişilerin insafına bırakıyordu. Bu yoksunluk, aç kalmayla ya da tutuklanmaya karşılaştırılamaz ama bizim dünyamızda bu yoksunluğun sıkıntısını hepimiz aynı derecede çekiyorduk.

Esrar kullanıcılarının (araştırdığım bir başka grup; bkz. Becker 1963, 41-78) tek ortak özelliği esrar kullanmalarıydı. Onlar üzerine bir çalışma yaptığımda, tanımlayıcı bu özellik açısından, tıpkı görüşme yaptığım insanlar gibiydim. Bunun dışında, sınıf kökenleri ve konumları açısından olabileceğimiz kadar çeşitliydik. Bazıları yoksul, bazıları varlıklı ailelerden geliyordu; bazıları siyah, bazıları beyaz; çoğu genç ama bazıları yaşlı, çoğu erkek ancak bazıları kadındı. Esrar içtiğimiz için dışlandığımız gibi, hazlarımız yüzünden de tutuklanmaya ve hapse atılmaya maruz kalarak baskı görüyorduk. Bazılarımızın, sınıf konumları sayesinde bu olasılıkla baş etme konusunda daha hazırlıklı olduğu doğruydu (ailelerinizin, bazı kaçamaklarınızın sonuçlarını değiştirebilecek "bağlantıları" olabilir) fakat yakalanma ihtimalinin az olduğu ve en basit önlemleri alan bir esrar kullanıcısının endişelenecek hiçbir şeyinin olmadığı da aynı derecede doğruydu. (Bu, herkesin bu basit önlemleri aldığı anlamına gelmiyor; çoğumuz gençtik ve çok temkinli değildik.)

Hiçbir durumda, yaptığım şeyi haklarında alan notu yazdığım insanlardan saklamadım. Bu kişiler, bilgi alma ya da görüşme yapma isteğime genelde yardımcı olmaya çalışarak karşılık verdiler çünkü faaliyetlerine dair hakikat kabul ettikleri şeyi kamuoyunun bilgisine sunmanın faydalı olacağını düşündüler ya da buna aldırış etmediler. Onlardan faydalandığımı söyleyen hiç kimseyi hatırlamıyorum. Ancak, yaptığım şeyin bir mülakat olduğunu söylemeksizin esrar deneyimleri hakkında eski bir arka-

daşıma bir sürü soru sormaya başladığımda (normalde insanlara bunu söylerim ancak burada gündelik sohbetimiz profesyonel ilgi alanıma doğru sürüklenmişti) sinirlendi ve "seni pislik, benimle görüşme yapıyorsun" diye bağırdı. Sinirlendi çünkü arkadaşlığımızdan faydalanıyordum, ki bu kesinlikle düşünmeden yaptığım bir şeydi. Güçsüz bir kişiden faydalanmaktan oldukça farklı bir şeydi bu.

Diğer durumlarda, üzerine çalıştığım kişiler en az benim kadar ve potansiyel olarak da benden daha fazla imtiyazlılardı. *Boys in White* (Becker vd. 1961) için veri toplarken üç yıl birlikte zaman geçirdiğim tıp öğrencileri, kazançlı kariyerlerinin ve güvenli üst-orta sınıf statülerinin yolunda ilerliyorlardı. (Çünkü University of Kansas Medical School'a kabul edilmelerine, eyaletin batı kırsalındaki küçük bir kentte genel tıpla uğraşabilecekleri bir hayata kabul edilmelerine yardımcı olacak şey buydu). Benim, "ilginç" bir şey -sosyolojik araştırma- yaptığımı ancak bunun, zaman harcamanın en kârlı yolu olmadığını düşünüyorlardı. Bazıları bana, bu işten ne kadar kazandığımı ve kariyerimin zirvesinde ne kadar kazanmayı beklediğimi sordu. Rakamları duyduklarında sempatik ve teselli edici bir şekilde kafalarını salladılar ve benim için üzüldüklerini söylediler. Onlardan (ve meslektaşlarımla birlikte *Making the Grade*'de [Becker vd. 1968] söz ettiğim lisans öğrencilerinden) tek üstünlüğüm yaşımdı ve bu da çok önemli değildi.

Doktorlar ve hastane yöneticileri, sağlık sosyolojisiyle (o dönemdeki sayısız alt uzmanlık alanlarından biri) uğraşan sosyologları, hemşirelerden belki biraz daha iyi ama çok da iyi olmayan önemsiz bir tür gibi görüyorlardı. Bu alt uzmanlık dalıyla uğraşan sosyologların, "görüşmecileriyle" karşılaştırıldığında "daha iyi" bir yere gelmek için durmaksızın uğraşmaları bunu ortaya koymaktadır.

Beyaz yakalı suçları çalışanlar da aynı şekilde, hakkında veri topladıkları ve onlara veri sağlayan kişilerden çoğu kez daha aşa-

ğı bir konumdadır. Baker & Faulkner (2003, 2004), güney California'daki sahte bir petrol sondajı projesine yatırım yapan kişilerle görüşme yaptıklarında kesinlikle kendilerinden daha aptal insanlarla görüşüyorlardı çünkü Baker ve Faulkner böyle bir dümen için yatırım yapmaktan daha iyisini biliyorlardı. Ancak, neredeyse aynı kesinlikle, kendilerinden daha fazla paraya ve muhtemelen daha üst bir sınıfsal konuma sahip insanlarla, yani böyle bir spekülasyon için kaybedecek parası olan insanlarla görüşme yapıyorlardı. Edwin Sutherland, Broadway Jones'la (namı diğer "Chic Conwell"la, *The Professional Thief*'in yazarı [Conwell & Sutherland 1937]) görüşme yaptığında Jones (ekstra bir gelir elde etmek için sonrasında üniversitede ders anlatmak zorunda kalsa da) zengin bir hayat sürüyordu. Ayrıca, o zamanlar sürdürdüğü hayat yerine, Sutherland gibi başarılı bir profesörün mütevazı hayatının tercih edilebilir olduğunu düşündüğü (ya da düşünmesi gerektiği) hiçbir şekilde açık değildi.

Bilim sosyologları (örneğin, Bruno Latour'un, Latour &Woolgar 1979 içinde anlattığı alan çalışması) bize pek çok açıdan benzeyen insanlar üzerine çalışır; genellikle de sosyal bilimden daha fazla prestijli doğa bilimleri alanında çalışan akademisyenleri ve araştırmacıları, çoğu kez sosyal bilimin "gerçek bilim" olmadığını düşünen, veri toplarken de (bazen somurtkan bir şekilde de olsa) bizimle iş birliği yapan bilim insanlarını.

Dolayısıyla, üzerine çalıştığımız kişilerden her zaman daha iyi durumda değilizdir. Bazen onlarla aşağı yukarı eşitizdir, bazen onlardan üstünüzdür ve bazen de aşağıyızdır. Bir başka ifadeyle, üzerine çalıştığımız insanlarla olan ilişkilerimiz üstünlük-aşağı olma skalası boyunca oldukça çeşitlenir. Bu skalanın her noktasında, onlarla aramızdaki ilişkilere dair sorunlar farklı olacaktır. Daha önce tartıştığım meseleye geri dönersem; araştırılan şeye yönelik sonuçları üreten kara kutu, kendi içine bir olasılık olarak entegre edilmiş böylesi bir çeşitlilik ihtimaline sahiptir.

Bu da hemen akabinde, söz konusu karşılaştırmalı katman-

ları hesaplarken hangi skalayı kullandığımız sorusunu gündeme getirir. "Son Seminer" çok geleneksel bir skalayı kullanıyor gibi görünmektedir: para, toplumsal katman ve de meşruiyet. Sosyologlar "sapkınlık", "baskı" ve benzeri şeylerden söz ederken genelde ikinciyi ölçerler. Ancak, insanların katmanları ölçmek için çok sayıda farklı skala kullandığı, araştırma literatüründe fazlasıyla kanıtlanmıştır. Pek çok durumda, belirli bir işteki beceri diğer etkenlerden daha önemlidir. (bkz. çelişkili statü sistemlerine dair tartışma, Hughes 1945). Genelde de, birlikte çalıştığımız ve bize veri sağlayan kişiler duruma ve o durum içindeki ilgi alanlarına göre çeşitli skalalar kullanırlar ki bu basitçe, ilgi alanlarının ne olabileceği ya da ne olması gerektiği konusundaki düşüncemizden hareketle anlaşılamaz. Kullandıkları skalaları bulmamız ve bu sonuçları doğrulamamız gerekir.

Tarafların statüleri bu şekilde farklılaştığında, araştırmacı-araştırılan ilişkisi nasıl değişir? Kendi deneyimlerim, yaptığım okumalar ve başkalarının bana aktardığı deneyimler doğrultusunda bazı tahminlerde bulunacağım.

Sınıf veya profesyonel statü açısından ya da başka bir açıdan bizden üstün olduklarını düşünen kişiler çoğu kez bize patronluk taslarlar, bizim için üzülürler, onlardan istediğimiz veriyi vererek bize yardım ettiklerini düşünürler. Robert Park'ın, alan çalışması yapmaya giden öğrencilerine, temel almaları gerektiğini söylediği ilke budur: "Onlara yoksul bir öğrenci olduğunuzu ve hocanızın sizden bunu yapmanızı istediğini söyleyin; sizin için üzüleceklerdir" ve çoğunlukla üzülmüşlerdir de. Bazen de, bilime bu şekilde katkıda bulunmanın bir çeşit vatandaşlık görevi olduğunu düşünürler. Doktora tezim için görüşme yaptığım öğretmenler bana, onların bir zamanlar aldığı ya da almış olabileceği dereceyi almak için uğraşan bir çeşit kıdemsiz öğretmen gibi davrandılar. İstediğimiz şeyi elde etmek için bu tip cömert hareketlerden faydalanabiliriz ve bu bir parça aldatıcı olabilir ancak güçsüz insanlardan faydalanmak kadar alçakça değildir.

Elde ettiğimiz bilgiyi bizden güçlü insanların sevmediği şekillerde de kullanabiliriz. Örneğin çıkarlarına zarar verebilecek bir reklam yapabiliriz. Onları bir şekilde incittiğimizi düşünürlerse bu konuda bir şey yapabilirler ve yapacaklardır da ya da yapmayı deneyeceklerdir. Üzerine çalışma yaptığımız tıp fakültesinin dekanı, *Boys in White*'ın ilk taslağını okuduğunda çok öfkelenmiş ve "üstümüzü" görmek istemişti. Onun gördüklerini göreceğini (hatalı bir şekilde) düşündüğü Everett Hughes'u kastediyordu. Hughes onunla aynı fikri paylaşmadığını söylediğinde, kitaptaki bazı şeyleri değiştirmediğimiz takdirde bize dava açacağını söyledi. İstediği değişiklikleri yapmadık ve o da dava açmadı ancak tehdit gerçekti ve bir parça ürkütücü olmaktan daha fazlasıydı. Bunu takip eden ve Hughes'un ustaca idare ettiği müzakereler, hemen hemen eşit güce sahip iki taraf arasında geçti. Kendi kurumunda ve doktor olmayan kişilerle olan ilişkilerinde tartışmasız patron olan dekan için bu bir sürpriz oldu. Meselenin peşine düşebilirdi ancak muhtemelen (bunu sonrasında onunla hiç tartışmadım) herhangi bir yasal işlemin daha fazla reklama yol açacağına ve bunun, çok okunması ya da bilinmesi muhtemel olmayan akademik çalışmamızdan daha da zararlı olabileceğine karar verdi.

Diğer olasılıklar, bizimle başka tür statü ilişkileri içinde olan kişilerle kurulan ilişkilerde de mevcuttur. İnsanlardan bilgi almaya çalışmak her zaman bir müzakeredir; Hughes bu sonucu, "araştırma pazarlığı" olarak adlandırmıştır (Hughes 1984, 524-29). Üzerine çalıştığımız kişiler bizimle olan ilişkilerinde ille de bu kadar güçsüz, onlardan istediğimiz şeyi elde etme girişimlerimiz karşısında bu kadar savunmasız değillerdir. Aslına bakılırsa, ilgilenmediklerini ve oyunumuzu oynamak istemediklerini bize söylerler ve öylece çekip giderler. "Gizli bilgilere ulaşma" meselesinin tartışmalarımızda ve öğrencilerin kâbuslarında bu kadar yer işgal etmesinin sebebi budur. (Cevap alınamadığında ortaya çıkan sorunların onlar kadar araştırmacıları uğraştırmasının sebebi de budur.)

Eşitimiz ya da akranımız olan kişilerle muhatap olmak oldukça farklı bir durumdur. Burada statü veya güçteki sınıfsal farklılıkları kullanamazsınız çünkü aslında "bizimle" "onlar" arasında çok fark yoktur; tıpkı benimle müzisyenler ve esrar kullanıcıları arasında olmadığı gibi. Elbette, görünüşte özel olan ilişki içinde öğrendiğimiz şeyleri, bu bilgiyi kötü niyetle kullanabilecek ancak aynı şeyi bize de yapabilecek diğer kişilere söyleyerek onlara zarar verebiliriz

"Son Seminer"e geri dönelim. Deneyimlerimin, hikâyedeki olayların kaynağı olduğu ima edilenlerden nasıl farklılaştığı gibi önemsiz bir şey üzerine yaptığım tartışmaya rağmen, "Son Seminer"in etkili ve dikkate değer bir şekilde tartıştığı bazı sorunlar yine de önemlerini korur. Üstelik benim yaptığıma benzer daha fazla spekülasyonun yolunu açar.

İçersinde halen çalışmakta olduğumuz ve geçmişte de çalıştığımız kampüsleri, akranlarımızın ya da toplumsal veya politik muktedirlerin işgal ettiği varsayımsal bir gelecek hakkında ilginç ve inandırıcı bir hikâye uydurabilir miydik? Peki, orta ve üst sınıfa mensup bu türden kişilerin böyle bir durumda bize ne yapmasını bekleyebilirdik? Sınıflarımıza gelip oturacaklarını ve bize kuşkuyla bakacaklarını hiç zannetmiyorum. Muhtemelen, bize şahsen saldırmayacaklar ya da çalıştığımız ve ders verdiğimiz binaları da yakmayacaklardı. Stan Cohen'in anlattığı kadar ilginç bir hikâyemiz var mı? Etik olarak ve ahlaken önemli bir şey karşısında bizi uyaracak bir hikâye mi bu? Orta ve üst sınıfın üniversite dünyasını işgalinin hikâyesini anlatmak için Cohen'inki gibi sosyolojik bir imgeleme ihtiyacımız var mı?

Neyse ki, sadece birkaçımız onun kadar orijinal düşünüp onun kadar iyi yazdığı için böyle hikâyeler uydurmak zorunda değiliz. Sadece etrafımızda olup biteni kaydetmek zorundayız. Ben de yalnızca hakkında çok az şey bildiğim Birleşik Devletler'deki durumdan söz edeceğim ve hakkında neredeyse hiçbir şey bilmediğim dünyanın başka yerlerindeki durum hakkında da konuşmayacağım.

Eşitimiz ve akranımız olan kişiler zaten üniversitedeler mi? Kesinlikle. Öğrenciler ve ebeveynler kadar onlar da oradalar. Üniversitenin sırlarını herkese ifşa etmek için gelmiş gazeteciler de orada. Okuduğum yerel gazete *San Francisco Chronicle*, üniversite topluluğu içindeki diğer kişilerin yapması gereken her tür harcamanın (örneğin yakın arkadaşların yol masrafı) geri ödemesi adı altında California Üniversitesi'nin üst düzey yöneticilerine (gerçekten de çok gizlemeden) yapılan aşırı ödemeleri belirli aralıklarla ifşa eder. Üniversitenin mütevelli heyetinin kurallarını göze batacak şekilde ihlal eden bu ödemeler, heyettekilerin bunu engelleyebileceği noktayı çok aşmıştı. Üstelik bu durum, diğer ilgilileri, çoğunlukla da politikacıları zaten bu kadar büyük bir sır olmayan şeyin ne olduğunu keşfetmeye teşvik etmişti. Bu kişiler bir üniversite profesöründen çok daha güçlü olmasalar da ya da uzun bir süre için güçlü olmasalar da veya profesörler için önemli olan şeyler itibariyle güçlü olmasalar da, onları betimlemek için "akran" ya da "eşit"in uygun terimler olduğundan emin değilim.

Zenginler ve politik olarak güçlü olanlar kampüsü istila mı ediyorlar? Elbette ediyorlar. Ancak "istila", hediyelerle gelen insanlar hakkında konuşmanın uygun bir yolu değil. Kampüslere çoğunlukla çok önemli hediyeler gelir: aramızdan sadece bazılarının sahip olacak kadar şanslı olduğu üniversite kürsüleri; lisans öğrencileriyle dolu büyük sınıflarda ders vermek yerine projelerimiz üzerinde çalışabileceğimiz araştırma merkezleri; ilgi alanlarımızın peşinden koşmak için ihtiyaç duyabileceğimiz adı duyulmamış dergilerle cömertçe donatılmış kütüphaneler; dünyanın en önemli sanatçılarının bizi eğlendireceği muhteşem konser salonları ve tiyatrolar; ya da belki ilgi dahi duymayacağımız spor takımları için çokça destek ya da... Bu istilacıların getirdiği şeylerden uzun bir liste yapılabilir.

Bu hediyeleri veren kişiler ve kurumlar bizzat orada olmayabilir ancak onların adı Amerikan üniversitelerinde her yerdedir. Onların etkilerinin çok açık olmayan biçimlerde de orada ol-

duğunu hayal edebiliriz. Bağışçının rahatsız edici bulduğu bir şey yazdığımız için yöneticinin ofislerimize girmemizi engelleyebileceğini ve kampüse girmemizi dahi yasaklayabileceğini hayal eden komplo teorisyenlerine ihtiyacımız yok. Fakat bu, düşünmeden reddedilecek bir olasılık da değil. (Thorstein Veblen *The Higher Education in America* [1918] adlı kitabında bu olasılıkları enine boyuna tartışır.)

Kıssadan hisse(ler)

"Son Seminer"; suçluların, akıl hastalarının ve geleneksel olarak küçümsenen diğer grupların ve onlar üzerine çalışan insanların durumunu, örtük bir şekilde ve tartışmadan, araştırmacıların ve araştırılanların genel ilişkisi olarak kabul eder. Kendime şöyle dedim: "Bu iyi bir fikir ancak detaylar benim araştırma deneyimlerime uymuyor. Benim incelediğim insanlar, çalıştığım kampüsü işgal etseydi durum ne olacaktı?

İşte ilk kıssadan hisse: İyi bildiğimiz özel bir durumun ürettiği genel düşünceleri ve soruları, onların tanımlarının kapsadığı tüm durumlara uygulamak. Bu durumda, kurmaca ya da hayali olsun, üzerine çalıştığımız kişilerle olan ilişkilerimize gösterdiğimiz ilgiyi, sosyologların gerçekte üzerine çalıştığı insanların hepsine göstermek. Çünkü sosyologlar çeşitli toplumsal skalalardaki farklı kişiler üzerine çalışırlar ve onların bu kişilerle olan deneyimleri her zaman ve belki de çok defa, hikâyenin anlattığı intikam içeren davranışlara yol açmaz. Hayatları hakkında, onların saygısız addedeceği şekillerde yazdığımız insanların şu şeyleri yaptığını hayal edebiliriz: başlangıçta kibarlığın ve nezaketin geleneksel örüntülerini göz ardı etmek; bir ileri aşamada, akademisyenlerin yerleşik rutinlerini sekteye uğratmak; ve bir sonraki aşamada da mesela saldırılar, kundaklamalar ve geri kalan olası her şey (araştırmacılar bize düşüncesizce kötü davrandığında yapmayı isteyebileceğimizi hayal ettiğimiz her şey).

Aslına bakarsanız, üzerine çalıştığım hiç kimse yazdığım şeyi hiçbir zaman çok önemsemedi; endişelenecekleri çok daha

önemli şeyler vardı. Çalışmamın sorun yarattığı bir durumda, şikâyet edenler, haklarında yazı yazdığım kişiler değildi. Tıp öğrencileri -yazdığımız şeyi çok azı okumuştu- açıklamalarımızı hatalı bulmamıştı. Hayır. Endişelenenler daha ziyade okul yöneticileri (kitabımız onlar açısından olası bir halka ilişkiler sorununu ortaya çıkartmıştı) olmuştu ve kullanabilecekleri pek çok silahları vardı; gerçi en sonunda, herhangi bir intikamın maliyetinin, ederinden daha fazla olacağına karar vermiş gibi görünüyorlardı.

İşte ikinci kıssadan hisse: Stan Cohen basit bir kaideyi biliyor ve bunu her zaman uyguluyordu: toplumu anlamaya ve açıklamaya çalışırken hayatın özüne (genel ilkelerden çıkarım yaparak ona dair bir anlayış geliştirmek yerine, belirli durumlarda karşılaştığımız haliyle) bağlı kalmak. "Son Seminer", kurmacayla meşgul olarak bu kaideyi çiğnemiş gibi görünüyor. Hikâye şu dersi verir: "Konunun özü" "gerçekte olup biten şey" olmadığında dahi, bir yardımcı olarak önemlidir. Kurmaca, henüz ortaya çıkmamış olsa da ortaya çıkabilecek bir gerçeklik hakkında düşünmemizi sağlar. Detaylar, bir bakıma hayal gücümüzü harekete geçirir ki soyut kavramlar bunu nadiren yapar. Hikâyenin detayları, üzerine çalıştığımız insanlarla olan ilişkilerimizi tekrar düşünmeye teşvik eder. Bu bir derstir.

Üstelik sadece üzerine çalıştığımız insanlarla olan ilişkilerimiz hakkında bir ders değildir. Gerçekte olması imkânsız durumları, üzerine düşünmemiz için bize sunan ve bununla birlikte, faydalı fikirleri ve üzerine düşündüğümüz şeylerin boyutlarını ortaya çıkaran tamamen hayali olan örneklerin kullanışlılığı hakkında da bir derstir. Bu şekilde, toplumsal dünyaya dair daha iyi kavrayışlar inşa etmek için kullanabileceğimiz araçları da işin içine sokar.

Yedinci Bölüm

Nerede Durursunuz?

Fransızcamızı ilerletmek için Dianne'le her Sonbahar'da üç ayı Paris'te geçirmeye başladık. Aynı zamanda, uluslararası Fransız televizyon kanalı TV5 Monde'u izliyorduk. Günlük sekiz haberlerinin kırpılmış bir versiyonunu izledik ve çok sayıda insanın ölümüne yol açan ve ülkenin, böyle durumlarda trajediyi engellemesi gereken sistemindeki korkunç hataları ortaya çıkaran 2003'teki büyük sıcak hava dalgası da dâhil olmak üzere bilumum güncel olayları takip ettik. (Eric Klinenberg'in *Heat Wave*'de [2002] ele aldığı benzer bir olay birkaç sene önce Chicago'da da meydana gelmişti.) *Vilhelm Aubert Memorial Lecture* kapsamında konuşma yapmak üzere Oslo Üniversitesi'ne davet edildiğimde, Aubert'in sıra dışı dehasını (bkz. Aubert 1982) en iyi, onu cezbedebileceğini düşündüğüm tuhaf bir konuyla takdir edebileceğimi düşündüm: dönem dönem bu tip felaketlere yol açmış bir kara kutu -yani doğal olayların kendisinden kaynaklı bir felaket değil, toplumun felakete karşılık verememesinden kaynaklı sorunlar-.

Bir vakayı tüm detaylarıyla düşünmek, hakkında daha çok

şey bilmeyi istediğimiz aynı kara kutunun ve onun süreçlerinin iş başında olduğu (görünüşte farklı) benzer vakaları arayacağımız yerleri akla getirir. Sıcak hava dalgalarını tesadüfen araştırmam beni kar fırtınalarına götürdü. Sonrasında, elbette bir San Franciscolu olarak depremlere ve daha sonra da... İmgelemim, kara kutunun girdilerini üretmiş değişimleri arayacağım yeni yerleri bulmaya devam etti. Kara kutuyu araştırıyordum ve onun, insanların bir şeyin yeterli olup olmadığına karar verme yolunu şekillendiren bir şey olduğunu (kısaca açıklayacağım gibi) artık anlamıştım. Birbirini takip eden her bir olay, giderek daha karmaşıklaşan (ve hâlâ nihai olmayan) genel süreç modelini işin içine dâhil etmem için, başka unsurlar hakkında daha belirsiz genellemeler yapmaya beni teşvik etti. Bu sürecin varyasyonları, dikkatimi çeken bir karmaşıklığa yol açtı. (Bu olayları aramak, Robert Merton'un favori odak noktalarından birini somutlaştırır: kendi kendisinin örneği olan düşünce. Merton bunu özellikle, kendi kendini doğrulayan kehanetler hakkında yazarken kullanmıştı. Nerede duracağınız sorusu, olgunun ortaya çıktığı vakalardaki diğer varyasyonları aramaya son verme zamanına karar vermeye çalışırken mükemmel bir şekilde somutlaşır.)

Ne kadar yeterli?

1995 yılında Chicago'da ve 2003 yılında Paris'te ortaya çıkan sıcak hava dalgası sırasında pek çok insan, özellikle de yalnız yaşayan yaşlı insanlar (fakat bir tek onlar değil) öldü ve her iki kentin medyası da ne olduğuna, bunun nasıl ve neden olduğuna ve özellikle de tüm bunların kimin hatası olduğuna dair tartışmalarla doluydu. Bir soru tekrar tekrar soruldu ve sorulmaya da devam etti: Daha fazla uğraşarak, daha iyi hazırlanarak, yalnız yaşayan yaşlı insanların yaşam koşullarını kontrol etmek için uygun sistemlere sahip olarak bu ölümleri önlemek için daha fazla şey yapılamaz mıydı? Çok basitçe ve gerçekte, havalandırma üniteleri onlara ihtiyaç duyanlara dağıtılamaz mıydı? Fransız televizyonlarını izleyenlerin de öğrendiği gibi, İsveç'teki sosyal hizmet görevlileri yalnız yaşayan yaşlı insanları günde birkaç kez

ziyaret ederler ve iyi olup olmadıklarını kontrol ederler. Her bir sosyal hizmet görevlisi, aşağı yukarı dört kişiyle bu şekilde ilgilenir. Chicago'daki ve Paris'teki kent yönetimleri bu kadar basit koruyucu önlemleri neden almamıştı? Bir başka açıdan, medya hikâyenin üstünü neden bu şekilde kapatmış ve suçu kentteki yaşlıların yaşadığı zorluklarla baş edemeyen birkaç birime atmıştı? Hemen akabinde, sosyal bilim alanında yapılan analizlerde medyanın, örneğin Chicago'daki etnik grupların kültürünü, neden bu kadar çabuk suçladığı da sorulmuştu. Örneğin, siyah ailelerin yaşlı insanlarla Meksikalılar gibi ilgilenmediği söylenmişti. (Klinenberg 2002, Chicago'daki olay hakkında detaylı bir açıklama yapar.)

Sıcak hava dalgaları ve beraberinde getirdiği patolojiler daha büyük bir soruna örnek teşkil eder: Ne kadar yeterlidir? Tekrar eden (ve bu yüzden de beklenen) doğal afetlerin fiziksel, toplumsal ve insani sonuçlarıyla baş etmek için kaç insan, teşkilat, kent ve ulus hazırlıklı olmalıdır? Geniş çeşitlilikteki vakaları inceleyerek bu durumların dinamiklerine dair ipuçlarını bulabiliriz. Bu vakaların varyasyonları temel boyutlara ve süreçlere dair anlayışımızı genişletir.

Kar fırtınalarını düşünün. Uygun iklim kuşağındaki büyük kentler; kara gömüleceklerini, bu karın daha sonra toprak yüzeyinde kalmaya devam edeceğini ve muhtemelen normal hayatı günlerce, haftalarca veya daha uzun süre aksatacağını tahmin ederler. Büyük bir kent büyük bir kar fırtınasına ne kadar iyi hazırlanmalıdır? Her kentin el altında bulundurduğu bazı şeyler vardır: kar temizleme makineleri, onları kullanmak üzere eğitilmiş insanlar, kar sorununun tahmin edilen düzeyiyle baş etmeye yönelik acil durum planları. Bir başka ifadeyle, miktarı geçmişte "normal" kabul edilmiş bir kar vardır ("normal sorun", yani her türlü felakete dair muhtelif analiz yöntemlerinde birdenbire beliren bir kavram; örneğin, Perrow 1984 ve Vaughan 1996). Bunun dışındaki her şey yalnızca her beş, on, elli, yüz yılda bir ortaya çıkan "anormal" bir miktardır (bir başka ifadeyle, bu bir

değişkendir). Elbette, normal bir kar yağışı için yapılan uygun hazırlıklar anormal bir miktarın üstesinden gelemez. Zavallı Michael Bilandic'in başına gelen de budur. Efsanevi yönetici Richard J. Daley'den sonra, kentin tamamen hazırlıksız yakalandığı Ocak 1979'taki büyük fırtına sırasında Chicago belediye başkanı olan Bilandic ne yapılacağını bilmiyordu ve yapılma ihtimali olan şeyler için bir ekipmanı da yoktu. Tüm bunlar kenti, insanları ve ticareti neredeyse altı hafta kilitledi ve bir sonraki seçimde Bilandic'in yerine Jane Byrne'in geçmesine yol açtı. (Bu olayın açıklaması için bkz. Granger & Granger 1980, 209-16 ve meteorolojik ve siyasi sorunların benzer diğer bileşimlerine dair bir açıklama için bkz. Mergen 1997, 69-79.)

Normal kar miktarı yerden yere, kentte kente göre değişir. Kışın üç ya da dört kez kar yağan fakat insanların söylediği gibi, "karın asla kalmadığı" Kansas City'de yaşadığım zamanlarda, yerde üç gün kalan yedi buçuk santimetrelik bir kar büyük bir felaket olurdu. Kentin önemli tepeleri kayganlaşırdı. Karda araba kullanmaya alışkın olmayan sürücüler kolayca kontrolü kaybeder ve kaza yapardı. Çok soğuk olmazdı, dolayısıyla insanlar New York ya da Chicago'daki gibi donarak ölmezlerdi. Ancak, yedi buçuk santimetrelik bir kar yağışı da Chicago'da önemli bir olay olmazdı. Ne de olsa bu, kışın olan bir şeydi. Chicago'nun ciddi sorunlar yaşaması, kar küreme makinelerinin ve kamyonların yetersiz kalması ve trafikle gündelik rutinlerin aksaması için birkaç saat içinde otuz ya da kırk beş santimlik kar yağmış olması gerekir. Karın çok yağmaya başladığı bir sefer Montreal'deydim ve (bir Chicagolu olarak) havaalanı yetkilileri, trafiği tekrar kontrol alana kadar burada günlerce mahsur kalacağımdan korktum. Hiç de değil. Kar küreme araçları kar başlar başlamaz caddelerde belirdiler ve karı yere düştüğü kadar hızlı temizlediler. Chicago'yu felce uğratabilecek kırk beş santimetreyle sıradan bir olay gibi başa çıkılmıştı. Elbette bundan daha fazla kar yağışı arada sırada olur ve Montreal'i de felce uğratır.

Aynı şey deprem hazırlıkları için de geçerlidir. San Francisco

belli seviyedeki bir sismik hareket için -buna X diyelim- hazırlıklıyken daha yüksek seviyeler için, yani 2X ya da 3X için hazırlıklı değildir. Birkaç yıl önce "Ölmeyi Bekleyen Kent" isimli bir televizyon programında, San Francisco'nun deprem hazırlığıyla, küçük ya da büyük depremlerin çok daha fazla olduğu Tokyo'nunkini karşılaştırılmıştı. Programın sonunda, kent büyük bir sarsıntıya daha iyi hazırlanmadığı takdirde, eninde sonunda Tokyo'daki gibi büyük bir felaketin yaşanacağı söylenmişti. Birkaç sene sonra 1989'da olan depremde bazı otoban üstgeçitleri yıkıldı ve bazı insanlar öldü ancak bu sadece büyük bir depremdi; o beklenen, feci yıkıcı ve büyük olacak olan değildi. Bu depremden sonra, San Francisco'da yaşadığımız apartmanın müşterek maliklerinden biri, binanın depreme daha fazla dayanıklı olması için otuz bin dolara ihtiyaç olduğu konusunda ısrar etmişti; bina 1906'daki sarsıntıdan sonra çok fazla hareket etmemiş bir kayanın üstünde dursa da. Büyük bir sarsıntının bir gün, muhtemelen yakın bir zamanda olması beklense dahi, bilgili mimarlar bunun bizim için gereksiz bir harcama olacağını söylemişti. Binamıza hasar verebilecek herhangi bir sismik hareket tüm kenti yıkacaktı. Öyleyse kendi binamızı korumamız neden gereksin ki?

Çernobil ve Three-Mile Island'daki nükleer felaketler ve dünyadaki benzer olaylar gibi insandan kaynaklı felaketler, aynı sorunu gündeme getirir. Diane Vaughan'ın Challenger uzay mekiği kazasına dair klasik araştırması (Vaughan 1996) ve hemen akabinde, çok benzer olan Columbia kazasıyla ilgilenmesi (Vaughan 2004) analize başka bir boyut katar. Burada, felaket olasıdır ancak kaçınılmaz değildir. Olasılığın farkında olan sorumlu taraflar, bundan kaçınmak için girişimde bulunabilirlerdi ancak bunu yapmadılar. Vaughan bunun, "sapmanın normalleştirilmesinin" bir sonucu olduğunu söyler. Challenger uzay mekiğiyle uğraşan mühendisler contaların soğuk karşısında sağlam olmadığını biliyorlardı ancak contalar daha önceki soğuk hava durumlarından etkilenmediği için sorumlu yetkililer bunun, "ka-

bul edilebilir bir risk" olduğuna karar vermişlerdi. Bu, mühendislerin bazı kurallarını ve prosedürlerini mekiğin havalanması için ihlal etmelerine imkân tanımış teknik bir terimdir. Aynı şey, mekiği parçalarına ayıran ve hasara uğratan yalıtımla ilgili kalıcı sorunların probleme yol açmadığı Columbia kazasında da olmuştur; bir kere daha, ekibin bazı kurallarının aksine bunlar "kabul edilebilir riskler" olarak sınıflandırılmış ve böyle uçuşlara her zaman onay verilmiştir. Yetkililer, kendi kural ihlallerini normalleştirmişler ve böylece de beklenen kazanın koşullarını hazırlamışlardır (Vaughan 1996, 119-52).

Sıcak hava dalgasından ya da kar fırtınasından, hazırlıklı olsanız dahi kaçamayabilirsiniz. Fakat nükleer tesislerde ve uzay uçuşlarında sorun yaratan olaylar önlenebilir. Kurallara uyabilirsiniz ve bir kazayı önlemek için daha fazla fırsatınız olabilir. Ancak, iki durum sadece görünüşte farklıdır. Çünkü doğal bir olayın -deprem, sıcak hava dalgası, kar fırtınası- korkunç bir zarara ve can kaybına ne zaman yol açacağını kesin olarak söyleyemesek dahi doğal felaketler de öngörülebilir. Bunu bildiğimizde, söz konusu öngörülebilir sorunlar için hazırlıklı olabiliriz; tıpkı, uçuş test mühendislerinin ve yöneticilerin kazayı önleyebilecek kurallara harfiyen uyabilecekleri gibi.

Bu vakalardan hareketle genelleme yaparsak: Potansiyel her felaket için, beklenen bir tehlikeli sonuçlar aralığı; daha büyük ve daha seyrek ortaya çıkan sorunlar içinse daha az beklenen tehlikeli sonuçlar aralığı (istatistiksel düşünen insanlar bunu, ikinci standart sapma olarak adlandırır) vardır. Kentlerin ve organizasyonların, hangi büyüklükte bir felaket için ne kadar hazırlıklı olacaklarına bu bağlamda karar vermeleri gerekir. Sıcak hava dalgası ne kadar büyük? Sıcaklık ne kadar yüksek? Geceleri ne kadar düşüyor? Kaç gün sürüyor? İnsanlar için, özellikle de yalnız yaşayan yaşlı insanlar için özel bir uyarı sistemine ihtiyacımız var mı? Ne kadar kar? Sarsıntının şiddeti ne? Kaza ne kadar ciddi?

Ancak, ekstra hazırlıklar bedavaya olmaz. Parayı bu felakete hazırlanmak için harcayın ve benzer diğer felaketlere hazırlanmak ya da kentin eğitim ve sağlık ihtiyaçları için harcamak zorunda kalmayın. Parayı, potansiyel olarak riskli uzay uçuşlarını iptal etmek için harcayın ve diğer uçuşlar için daha az paranız olsun. Bu, insanlar "daha fazlası yapılabilirdi" dediğinde kısmen gizlenen, bildik dengeleme sorunudur. Bu her zaman doğrudur. Ancak bunun farkına varmak siyasi olan sorunu çözmez: Sıcak hava dalgası karşısında ekstra bir güvenlik için neyden vazgeçeceğiz? Benzer şekilde, mühendisler makinelerini nasıl daha iyi ve güvenli yapacaklarını her zaman bilirler ancak bunun, makinenin "gitmeye hazır" olduğu konusunda asla onay vermemelerine yol açabileceğini de bilirler. (Tracy Kidder'in [1981], bu süreci atlatmış ve "[imalathanenin] kapısından çıkmış" bir bilgisayar tasviriyle, Latour'un [1996], Paris Metrosu için planlanmış ancak şehrin gelişim sürecine dayanamamış, gelişmiş bir kişisel toplu taşıma sistemi hakkındaki tasviriyle karşılaştırın.)

Bunu, girdiyle (G) istenen sonuç (S) arasındaki ilişkiyi modelleyen bir denklem gibi düşünebiliriz. Biz S düzeyini isteriz. Bunun bedeli de G'dir. S'nin tüm maliyetini karşılayacak, şeyleri şimdi yaptığımız gibi yapmamızı sağlayacak yeterince şeye sahip değilizdir. Bu yüzden de, istediğimiz S'yi azaltarak ya da bu düzeyde S'yi elde etmek için hazır bulundurduğumuz G'nin miktarını artırarak denklemde ayarlama yaparız. Malum politik tartışmalar bunun nasıl yapılacağı üzerinedir. Sapmaları normalleştiren işle ilgili kültürler beklentileri azaltır. "Bir şeyler yapmaya" duyulan ilgideki anlık artışlar beklentileri artırır.

Ne yapılacağı konusundaki tartışmalar; neredeyse her zaman S düzeyi, yani tartışmaya gerek olmayacak kadar açıkça arzu edilen, istenen sonuç hakkındadır. Eğitime ya da önemli diğer projelere para harcamak için bazı yaşlıların ölmesine izin vermek zorunda olduğumuzu tartışmaya kim cesaret edecektir? İnsanlar tartışmayı bu şekilde yaptığında hiçbir şey müzakere edilemez. Fakat aslında, denklemdeki G de, S de değişken niceliklerdir;

karmaşık hesaplamaların ve müzakerelerin nihai sonucudur. İşte bu zorluklardan bazıları...

Para, kıt olan tek kaynak değildir. Toplumsal hareketler üzerine çalışanların uzun süredir vurguladığı gibi zaman, enerji, ilgi ve coşku da kıttır. İnsanların ve kurumların, sıcak hava dalgasını, kar fırtınasını, depremi, uzay mekiğinin emniyetini daha *fazla* önemsemeye ve zamanlarının ve enerjilerinin ve kaynaklarının çoğunu bunun için harcamaya, çakışan talepler içinde buna öncelik vermeye ikna edilmeleri gerekir.

Kaynakların sonlu olduğunu düşündüğümüz takdirde durum tanıdık gelecektir: sıfır-toplamlı bir oyun. Mekiğin emniyetine öncelik vermek, projeye para yatırmaya devam etme konusunda hükümeti ikna edecek mekiklerin fırlatılmasını engelleyebilir. Bu yanıltıcıdır. Kaynaklar sonludur ancak o kadar da katı şekilde değil. İnsanlar olağan dışı şartlarda olağan dışı çaba gösterirler. Sahip olduklarından ya da var olduğundan bile haberdar olmadıkları kaynakları bulurlar ve kullanırlar. Zaman kesinlikle sonludur; bir günde sadece yirmi dört saat vardır. Ancak kullanılabilir zamanın miktarı, göründüğünden daha esnektir. Aubert & White (1965), uykuyu ekstra bir zaman kaynağı olarak tanımlamıştır: "Toplumsal olarak belirlenmiş uyku periyotları fizyolojik ihtiyaçların gerektirdiğinden daha uzun olursa bu, sürekli bir fazla zaman sağlar. Gecenin içinde hem acil durum eylemleri, seremoniler hem de yapılmamış işlerin tamamlanması için kullanabilecek bir zaman deposu vardır" (193).

Yirmi dört saatlik bir günün yetersiz olduğuna karar veren bazı kişiler, yirmi beş ya da yirmi altı saatlik bir günle ekstra zaman kazanmaya çalışırlar. Ancak zamanı bu şekilde hesaplamaya başkalarını normalde ikna edemezsiniz. Dolayısıyla bu, genelde "pratik değildir" ve uygulanamaz (Gleick 1988, 1-3).

Diğer kaynaklar için de benzer depolar mevcuttur. Ailelerin, bazıları acil durumlar ya da ölümle ilgili öngörülen masraflar için ayrılmış farklı "para kapları" vardır (Zelizer 1994, 21-5,

109-11, 135-41; Lave 1988, 131-41). Küçüklü büyüklü tüm kurumlar benzer sebeplerle ve düzenli aralıklarla bir kenara "ihtiyat fonları" ayırırlar. Üniversite yönetimlerinin, farklı bir durumda izin verilmeyecek harcamalar için tahsis ettikleri "örtülü ödenekleri" vardır. Dolayısıyla, esnek olmayan finansal sınırlar aslında esnektir. Bir kaynağın görünüşte azaltılamayan gerekli miktarı, özellikle de olağanüstü durumlar dışında ne kadarının dokunulmaz olduğu, toplumsal olarak tanımlanır. Denklemimizdeki G, yani gider için mevcut olan miktar, göründüğünden daha değişkendir.

İstenen hazırlık düzeyi, yani S'nin miktarı da farklılık gösterir. Uzak gelecekteki felaketler için yeterli gibi görünen hazırlık miktarının, ender rastlanan ancak imkânsız olmayan bir olay en sonunda gerçekleştiğinde hiçbir şekilde yeterli olmadığı ortaya çıkar. Felakete yol açan doğal süreçler hakkındaki tahminlerin doğruluğu, kullandığınız zaman cetveline bağlıdır. Elli yıllık bir süreyi baz aldığınızda görünmez olan sismik hareket örüntüleri birkaç yüzyıla dair jeolojik kayıtları incelediğinizde görünür olur. Yakın zamanlı deneyimlerden hareketle tahminlerde bulunmak, yeterli olacak hazırlık miktarını hesaplarken beklediğimiz bir şeyden çok daha büyük felaketlerde ortaya çıkan daha büyük örüntülerin gözden kaçmasına yol açar. (Davis 1998, 14-39, güney California'daki depremler üzerine yapılmış çalışmaları özetler.)

Kısa vadeli politik düşünceler, bu tip hesaplamalara fazlasıyla önem verir. Bu tehlikeleri yok sayarak zengin olan emlak işiyle uğraşanların, müteahhitlerin ve diğer kişilerin uyguladığı baskı yüzünden Amerikan kentleri, sürekli olarak sel basan ya da yıkıcı yangınlarda yanan alanlarda inşaata izin verir; bu tip bir baskı, "gerçekçi" kabul edilen hazırlıkların seviyesine karar verirken belirleyicidir. (Bu sürecin Los Angeles'taki işleyişi için bkz. Davis 1998, 2. ve 3. Bölüm.)

Fiziksel gerçekler, ne kadar hazırlığın yeterli olacağını dikte

etmez çünkü farklı sonuçlara yol açan S'yi hesaplama yöntemleri arasında seçim yapmanın mantıklı bir yolu yoktur. Bunun yerine, muhtemel olanın ne olduğuna ve bunun ötesindeki bir şey için hazırlıklı olmadığımıza dair geleneksel olarak kabul edilmiş düşüncelerimiz bize cevabı verir.

Bu ilk vaka kategorisini "felaketler ve kazalar" olarak adlandırdığımız takdirde, görünüşte çok farklı olan bir şeyin daha az dramatik bir adı olur: "koleksiyonlar". Müzeler ve kütüphaneler şeylerin -kitapların, sanat eserlerinin, antropolojik ve biyolojik numunelerin, kültürel mirasın bir parçası olarak değerli kabul edilen şeylerin ya da bir araştırma veri tabanının- koleksiyonunu yaparlar. Hangi şeyler toplanmaya ve korunmaya değer? Koleksiyonu yararlı hâle getirmek için kaç şey gereklidir? Onları ne kadar saklamamız gerekir? Çünkü sevdiğimiz oyuncaklarımızın hepsini saklayamayız; bu, büyürken çıkardığımız derslerden biridir. Hiçbir şeyi atmazsanız boş yeriniz kalmayacaktır.

Şayet buna maddi gücünüz yeterse (denkleminizdeki G çok yüksekse ama finansal kaynaklarınız masrafları kolayca karşılıyorsa), oyuncaklarınızı o kadar da çabuk atmanız gerekmez. Daha fazla oyuncak alabilir ve hepsini elinizde tutabilirsiniz. Margaret Woodbury Strong (zengin bir adamın kızı ve zengin bir adamın karısı), çok sayıda oyuncak bebeğin ve oyuncağın ve de her tür ev aletinin (fırın, çamaşır makinesi, buzdolabı, ütü), yani çoğu insanın saklamaya değer bulmadığı şeylerin koleksiyonunu yapmaya çocukken başlamış ve hayatı boyunca da yapmaya devam etmiştir. Üstelik, bu şeylerin her birinden sadece bir tane almamıştır: Bir keresinde, bir otelde sökülmek üzere olan tüm banyo küvetlerini satın almış ve onları evinin etrafında çiçeklik olarak kullanmıştır. Tercihlerinin estetik ya da teorik hiçbir mantığı yoktu. Sadece, istediği şeyleri satın almıştı. Ancak, adı şimdi National Museum of Play olan New York Rochester'daki Strong Müzesi'nin (Ketchum 1982) binasını bağışlamaya, inşa etmeye ve kadrosunu oluşturmaya maddi gücü yetmiştir. Müzede bunun gibi yaklaşık beş bin nesne vardır. Bu nesnelerden ba-

zıları sergilenmekte ve daha az sergilenen çoğu nesne de depoda tutulmaktadır. (Elbette, onun yapabildikleri dahi zaman, para ve enerjiyle sınırlıydı. Strong sadece, bir kişinin geleneksel olandan ne kadar uzağa gidebileceğini gösterir.)

Genellikle, hiçbir şeyi atmayan organizasyonlar en sonunda, gideri ve sonucu yöneten denklemle uğraşırlar: (parayı başka şeyler için harcamak yerine) sergi ve depolama alanı için daha fazla para harcamak ya da şeylerden kurtulmak. Nicholson Baker (2001), bu seçimle karşı karşıya kalan pek çok kütüphanenin, yeri kalmadığı için değerli gazete koleksiyonlarını, yerini mikrofilmin tatmin edici bir şekilde alabileceğini düşünerek (Baker aksini düşünüyordu) attığından yakınmıştır. Doğal tarih müzeleri, birkaç parçayı sergileyerek ve geri kalanları, yerden daha fazla kazandıracak şekilde muhafaza ederek bu sorunu kısmen çözer ancak bu geçici bir çözümdür. Sanat müzeleri, genelde oldukça ihtiyatlı bir şekilde, artık muhafaza etmeye değer bulmadıkları parçaları "koleksiyondan çıkarırlar" (daha açık bir ifadeyle, satarlar). Kütüphaneler, nadiren talep edilen kitapları uzakta ama erişilebilir, kompakt bir depoya koyarlar ya da benzer kurumlarla ortak düzenlemeler yaparak çözüm üretirler.

Şeylerin değerini belirleyen hiçbir basit ilke, neyin korunmaya değer ve neyin güvenli bir şekilde atılabileceğini bize söylemeyecektir. Bu, denklemi değerlendirmedeki başka bir zorluktur. Az sayıda insan Bayan Strong'un saklamaya değer şeylerin koleksiyonunu yaptığını düşünüyordu. Ancak, şimdi kolayca atılacak gibi görünen şeyler daha sonra genellikle o şekilde görülmez. Şu anda saklamaya değer görülmeyen şeylerden kurtularak koleksiyonlarımızı "makul" ölçülerde tutarsak, sonraki nesillerin korkunç kabul edeceği hataları kaçınılmaz olarak yaparız. Şimdi atacağımız şeylerden bazıları tam da gelecek nesillerin değer vereceği, ihtiyaç duyacağı ya da isteyeceği şeyler olabilir. Kütüphaneciler bu sebeple, şimdilik kimsenin ihtiyaç duymadığı materyalleri biriktirir ve saklarlar. İnsanların (özellikle de araştırmacıların) bu materyalleri daha sonra çok değerli bulacaklarını

varsayarlar ve deneyimler onların bu varsayımlarını destekler. Arkeologlar; üzerine çalıştıkları toplumların çöplüklerinde ve insanların kırık, işe yaramayan şeyleri attıkları yerlerde önemli şeyler bulurlar. Günümüz araştırmacıları, tarih olmuş yaşam tarzlarını betimlemek ve analiz etmek için bu çöplerden faydalanırlar. Dolayısıyla araştırmacılar; Bayan Strong'un buzdolabı ve çamaşır makinesi koleksiyonunu, on dokuzuncu yüzyılda ev işlerindeki değişimleri ve oyuncak bebeklerden ve oyuncaklardan oluşan müzedeki geniş koleksiyonu da çocukluğun doğasındaki değişimleri araştırmak için kullanacaklardır. Gelecekte araştırmacılar bizim yine de aklımıza getirmediğimiz, bu koleksiyonların ideal veriyi sağlayacağı başka sorunlarla kesinlikle karşılaşacaklardır.

Felaketlere ve kazalara yönelik denklem göreceli olarak (sadece göreceli olarak) basittir: Olasılık dışı olsa da öngörülebilir faciaları önlemek için ne kadar yeterlidir? Koleksiyon meselesi daha karmaşıktır çünkü bir şeyin gelecekteki değerini (sonraki nesillerin o şeyi ne için faydalı bulacağını), onu ne zaman saklayacağımızı ya da onu şimdi atıp atmayacağımızı (saklamaya değer olmadığı için atılacak mı?) bilemeyiz. Bu, maliyet ve sonuç arasındaki söz konusu dengeyi hesaplamayı imkânsız hâle getirir. Bir şeyi muhafaza etmek için bu yatırımı şu anda yapmadığımız takdirde ne kazanılacağını ya da kaybedileceğini bilemeyiz.

Araştırmacılar ve akademisyenler bu sorunu bizzat deneyimlerler: Kaç kitap yeterlidir? Çoğu araştırmacı, sahip olduğu her kitaba istisnasız bir biçimde ihtiyacı olduğunu düşünür ve kitapları henüz bilinmeyen, gelecekteki faydalarını ortaya çıkarmaya dair çok az bir olasılık için saklar. Ancak, çalışmalarını tamamlamaları için gerçekten kaç kitaba ihtiyaçları vardır? Kütüphanemde, belirli bir proje için yaklaşık yirmi beş otuz arasında kitap bulunur ve fazla kitapları her zaman satarım. Ancak bazen bir kitabı, onu ihtiyacım olduğunda bulmak için saklarım. Tekrar ihtiyaç duyduğum bir sefer Durkheim'in *İntihar* (1951) isimli kitabını bu şekilde bulmuştum. Daha küçük bir daireye taşın-

dığımızda kitaplar için kullanabileceğim alan azaldığı için bu kitabı çok uzun süre önce satmış olabilirdim. Elbette, böyle bir durumda, yerel kütüphaneden ödünç alabilirdim. Bu noktada, maliyetle sonuç arasındaki dengeyi nasıl hesaplayabilirim? Kitabı satın alırsam bu çok mu maliyetli olur? Peki ya otuz yıl içinde hiç göz atmadığım çoğu kitaptan kurtulmaktan kaynaklı iç rahatlığıyla karşılaştırıldığında?

İçinde bulunduğum diğer şartlar bu hesaplamaları karmaşıklaştırıyor. Birleşik Devletler'de ücretsiz halk kütüphanelerini kolayca kullanabiliyorum. Ancak, Avrupalı pek çok araştırmacı kitaplarını biriktirirdi çünkü kütüphaneler mevcut olduğu ve siz onları kullanabildiğiniz hâlde kitaplara asla sadece göz atamazdınız. Kütüphaneciden belirli kitapları istemeniz ve sonrasında da kitapların size teslim edilmesini beklemeniz gerekirdi. Kendi kütüphaneniz bundan kaçınırdı. Öte yandan, daha iyi durumda olsalar da ihtiyaçları, istedikleri kadar eksiksiz bir şekilde asla karşılanmayan Amerikalı araştırmacıların açık kitap raflarında tesadüfen bulduklarını asla bulamazsınız. Bilinmeyen gelecekle ilgili ihtiyaçlar, sizi kendi kütüphanenizi oluşturmaya teşvik eder.

Bu örnekler, korunacak ya da satın alınacak şeyin faydasını verili kabul eder. Hayat kurtarmayı, kentlerin bozulmasını ve uzay aracının parçalanmasını engellemeyi ve önemli bir çalışma için gerekli kitapları temin etmeyi elbette isteriz. Ancak, sahip olunan şeyleri maksimuma çıkarma arzusu toplumsal gruplar arasında farklılık gösterir; Paris'te yemekli bir davet sırasında konuyu gündeme getirdiğimde netleştiği üzere. Davetteki (akademisyen) kadınlar hemen akabinde, toplumsal cinsiyetlerine özgü deneyimlerine dayanan benzer bir soru sordular: Kaç çift ayakkabı yeterlidir? Ev sahibesi (antropolog), masanın etrafında dolaştı ve hem kadınlara hem de erkeklere kaç çift ayakkabıları olduğunu sordu. Erkekler soruyu kafa karıştırıcı buldular ve cevabı genelde bilemediler ancak kadınlar soruyu hemen anladılar ve tam cevabı verebildiler.

Erkeklerin aksine kadınlar, daha temel bir sorunun işin içinde olduğunu biliyorlardı: Farklı ayakkabılara ne için ihtiyaç duyuyorsunuz? Erkekler için genelde geçerli olduğu üzere, bir çift (en fazla iki ya da üç çift) ayakkabı neden yeterli değildi? İki grup, hesaplamayı farklı yaptı.

Giyim ve dış görünüş kadın ve erkeğe farklı şeyler ifade eder. Sadece çıplak olmamanız ve hava karşısında korunmanız değil, belirli durumlara uygun şekilde giyinmeniz de gerekir. Kadınların erkeklerden farklı durumlar için daha fazla hazırlıklı olması gerekir. Batı ülkelerinde ve batılılaşmış ülkelerde erkeklerin belki de üç maddeden oluşan bir kıyafet listesi vardır: resmî (takım elbise ve kravat), gayriresmî (kravat yok, belki pamuklu ya da kot pantolon) ve tamamen gayriresmî (ya da dağınık) kıyafetler: eşofmanlar, şortlar, evde pis işleri yaparken giyilen kıyafetler vb. Giysiler, kategoriler içinde fiyat ve tarz bakımından önemli ölçüde çeşitlilik gösterir. Bazı erkekler, belki de bazı erkek kategorileri buna diğerlerinden daha fazla önem verir ve markalar ve tarzlar arasındaki göze çarpmayan farkları daha dikkatli inceler; tıpkı bazı erkek çocuklarının spor ayakkabı markaları arasındaki farkları pek çok yetişkinden daha fazla ciddiye alması gibi. Ancak genel olarak, erkeklerin, kıyafetlerini seçerken hesaba katmaları gereken durumların sayısı ve çeşitliliği azdır.

Öte yandan, günümüz batı toplumlarında yaşayan kadınlar kendilerini, farklı tür kıyafetler gerektiren çok çeşitli durumların içinde bulurlar. Bu kıyafetlerin her birine, uygun bir ayakkabının eşlik etmesi gerekir. Bu da, dereceleri değişen resmî, spor ve modaya uygun giyinmeyle ilgili, duruma bağlı olarak daha fazla farklılaşan beklentileri karşılamak için erkeklerden daha fazla ayakkabı stoğuna sahip olmanız gerektiği anlamına gelir. Aynı şekilde, kadınların kıyafetleri ve ayakkabıları yaş, kültürel eğilim, cinsellik ve çekicilik hakkında erkeklerinkinden daha çok şey anlatır ve ima eder. Bu, yeterli görülen ayakkabı sayısının kadınlar için erkeklerden fazla olacağı anlamına da gelir. (Burada "gerekli", her kim olursa olsun bazı kişilerin sizden bu âdetlere

saygı duymanızı bekleyeceği ve onların saygı duymadığı türde bir kişi olmayı reddettiğiniz anlamına gelir. Kadınların, başka birinin düğününde yeni bir elbise giymeleri gerektiğini çok sık düşünmelerinin sebebinin bu olduğunu varsayıyorum.)

Dolayısıyla, denklemimize istediğimiz şeyin (S, denklemdeki sonuç), değişken olmakla birlikte toplumsal olarak da tanımlanmasını ve yine toplumsal olarak kısıtlanmasını ve böylece, toplumsallık dışı soyutlama içine gündelik hayatın somut durumlarından daha fazla dâhil olmuş değişkeni de ekleriz.

Bariz farklılıklarına rağmen felaketlerin ve koleksiyonların çok ortak noktası vardır. Sıcak hava dalgaları (ki bu ispatlanmış ve üzerine çok fazla yorum yapılmıştır) insanları rastgele öldürmez. Kurbanlarını belirli bir ırktan, toplumsal sınıftan ve etnik kategoriden seçer. Bu felaketleri Darwinci doğal seleksiyon sürecinin bir parçası olarak düşünebilirsiniz. Bu seleksiyon sonrası hayatta kalanlar dünyanın insan koleksiyonunu oluşturacaktır; kitapların sahibi tarafından yapılan benzer bir seleksiyon sonrası hayatta kalanların kütüphanedeki kitap nüfusunu oluşturması gibi. Yani, felaketler de koleksiyon yaparlar. Bu, farklı pek çok alanda bulunan genel bir süreci modeller. Ben sadece birkaç alandan söz edeceğim. Her biri, üstünkörü oluşturduğum iptidai model içinde daha fazla zorluğa yol açar (bu modelin alt dallarını, okurlar için bir alıştırma olarak bırakıyorum; en azından şimdilik).

Biyologlar, gezegenin biyolojik çeşitliliğinin azaltılmasının korkunç sonuçları konusunda uyarırlar. Amerika Birleşik Devletleri'nde büyük inşaat ve tarım projeleri, bu projelerin ender türlerin kökünü kazıyacağının ortaya çıkması üzerine durdurulmuştur. Fakat hangi türler korunacaktır? Milyonlarca böcek türünün hepsi mi? Soyu tükenmekte olan, ender rastlanan, güzel bir geyik türü mü? Genelde "sevimli" ya da güzel olduğu düşünülen hayvanların (fakat kim hangi kriterlerle buna karar veriyor?) böceklerden daha fazla korunacağı elbette daha muhtemeldir. Çünkü çok fazla böcek türü vardır ve entomolojistlerin

dışında böcekleri kim bu kadar çok sever ki?

Ayrıca, türler arasındaki sayısız ara bağlantı tek bir tür hakkındaki kararımızın başka neleri etkileyeceğini öğrenmemizi imkânsız hâle getirir. Üstelik bu sonuçlar, gelecek on yıllar içinde tek bir biçim ve bundan sonraki yüzyıl ya da bin yıl içinde oldukça farklı biçimler alacaktır.

Hangi türü koruyacağımıza karar veremeyiz çünkü bu zorluklar göz önüne alındığında, azami seviyeye çıkarmak istediğimiz benzeşmeyen çoğu şeye dair, mantık çerçevesinde savunulabilir ortak bir kriter oluşturamayız. (Bu örnekleri ve tartışmaları Bowker'dan [2004] aldım.) Bu sorunları bir yere oturtmak için başvurulan her yöntem benzer bir çıkmazla karşı karşıya kalmak demektir; yani bu sorunları neden sadece geleneklere uygun bir çözümü - "doğru" olduğu için değil de (tamamen dolaylı bir şekilde) herkes kabul edeceği için- kabul ederek çözüyoruz?

Benzer sorunlar, dillerin korunması söz konusu olduğunda da ortaya çıkar. Binlerce dil vardır ancak pek çoğu her yıl ortadan kalkmaktadır. Bir dili canlı tutmaya çalışmak çok maliyetlidir: O dili konuşan ve eğitsel kurumlarla, yazma yöntemiyle, o dilde yazılmış literatürle ve hepsine yönelik politik bir temelle (çünkü bir dili canlı tutmanın ya da ortadan kaldırmanın örtük politik anlamları önemlidir) çocuklarına aktaran nüfusu korumanız gerekir. (bkz. Maffi 2001 içindeki tartışmalar.)

Tarihî binaların korunması da benzer sürecin tipik bir örneğidir. Her bina öyle ya da böyle tarihîdir ancak tarihî önemleri yüzünden hepsini korumaya çalışırsak bir kent nasıl büyür? Amerikalılar aslında bu konuda çok sorun yaşamazlar -her ne kadar yaşadıklarını düşünseler de- çünkü onların kentleri çok yenidir. Aksine, Roma gibi iki bin yıllık eski bir kent, tarihi yansıtır. Buradaki binaların içinde başka binaların kalıntıları vardır; yeni bir şey inşa etmeye çalıştığınızda daha eski şeyler, bazen çok daha eski şeyler ortaya çıkar. Şimdinin, sürekli varoluş üzerinde ilk bakışta hakkı vardır (Calvino'nun [1974] anlattığı ve benim

başka yerde tartıştığım [2007, 270-84] hayalî kentlerin pek çok çeşidinden etkilendim.)

Biyolojik meselenin başka bir versiyonu daha tanıdık ve kişiseldir. Bu sorunun "doğru" cevabı (yani geleneksel olarak kabul edilen cevabı), tarihsel olarak değişmektedir ve bununla birlikte cevaba ulaşmanın kriterleri de değişmektedir. Daha önceki dönemlerde bir çift, ekonomik uygulanabilirlik açısından aile çiftliği ya da işi gerektirdiği için, tüm işi yapacak yeterli sayıda çocuk (kaçınılmaz ölümleri de hesaba katarak) yapardı. (Batı ülkelerinde çocuk ölüm oranı şimdikinden çok yüksekti.) Ebeveynler, yaşlandıklarında onlara bakacak ve hayatta kalacak kadar sayıda çocuk yapmak da isterlerdi. Yakın dönemde, uygun çocuk sayısı daha karmaşık bir şekilde belirlenmeye başlamıştır; ailenin, arkadaş çevresinin ve akrabaların uygun bulduğu tarzda kaç çocuk yetiştirilebilir ya da Gilberto Velho'nun (1976, 272-74) ifade ettiği gibi, toplumsal hareketlilik üzerinden "aile projesi"ni gerçekleştirmek ya da sınıf statüsünü korumak için kaç çocuk gereklidir gibi sorular da işin içine girmiştir.

Sorunun daha kamusal versiyonu, toplumun ya da ulusun kaç çocuğa ihtiyacı olduğu ya da bir toplumda ya da ulusta kaç çocuk olması gerektiğidir. Bu yüzden de devletler, çok çocuk yapılmasını öneren, destekleyen ya da gerekli bulan aile politikalarını destekler. Daha çok askere sahip olmak için daha çok çocuğa ihtiyaç duyarız (1870'den sonra Fransa ve de Hitler yönetimindeki Almanya). Yoksulluğu azaltmak, ekonomik büyümenin önünü açmak (bir çiftin yapacağı çocuk sayısını azaltmak için Çin'de yürütülen kampanya) ya da dünyanın yaşanılabilir bir gezegen olarak kalmasını sağlamak için daha az çocuğa ihtiyaç duyarız.

Tüm bu özgül sorunların altında yatan, Emile Durkheim'in (1951, 246-58) sorduğu temel bir sorudur. Bir şeye yeteri kadar sahip olduğumuzu nasıl anlayacağız? Durkheim, bunalım dönemlerinde ve de hızlı nüfus artışı dönemlerinde ortaya çıkan

özgül bir intihar türü olarak anomik intiharın, insanların, olağan tüketimi kontrol eden normlar artık ikna edici ve uygulanabilir olmadığında deneyimledikleri doyumsuzluk hissinden kaynaklandığını ileri sürmüştür.

İsteklerimiz ve arzularımız normalde bu tip normlarla ve hatta bazen de, bizim gibi insanların sahip olması gereken ve sahip olmasına izin verilen şeyleri kontrol eden kurallarla dizginlenir. İzin verilen tüketimi düzenleyen yasalar bir zamanlar, farklı toplumsal katmanlardaki insanların giyebileceği şeylere sınırlama getirmişti: Soylular en pahalı kumaştan yapılmış elbiseleri giyebiliyordu ancak esnaf daha az gösterişli şeylerle yetinmek zorundaydı. Maliyet de giyim zevklerimizi ve isteklerimizi benzer şekilde sınırlar. Parasını ödeyemeyeceğimiz şeyi giyemeyiz. İnsanlar bu kısıtlamaları artık düşünmediğinde ya da kabul etmediğinde, tıpkı hızlı nüfus artışı dönemlerinde olduğu gibi, ne zaman durmaları gerektiğini bilmezler (bu, beş bin çift ayakkabısı olduğunu açıklayan "Emelda Marcos sendromu"dur).

Sosyologlar Durkheim'in, "yeterli olan nedir?" sorusuna verdiği genel cevap karşısında şaşırmayacaklardır: Mesele hakkında söz sahibi olan herkes, bir şeyin -felaketler karşısında yapılan hazırlıklar, kütüphanedeki kitaplar, biyosferdeki türler, dolaptaki ayakkabılar- yeterli olduğu konusunda hemfikir olduğunda o şey yeterlidir. Cevap, sadece fikir birliğinden kaynaklandığı için mantıklı olmayacaktır, o şartlar altında mümkün olabilecek tek şey olarak da savunulabilecektir. Toplumsal hayattaki her şey gibi bu da işe yarayacaktır çünkü bu, o esnada "herkesin" (en azından, konu hakkında etkili bir sözü olan herkesin) şeylerin yapılma şekli olarak kabul ettiği şeydir.

Durkheim, söz konusu durumların hepsini göz önüne almış olsaydı sorunun tüm bu permütasyonlarını işin içine dâhil edebilirdi: ilgili tüm tarafların hemfikir olmasının kolay bir şey olmadığı konulara dek -rekabet halindeki değerli hedefler arasında tercih yapmak zorunda kalan politikacılardan, kaç çocuk

yapacaklarını belirlemeye çalışan ya da hâlâ daha zor olan, bir evin kaç kitabı kaldırabileceği konusunda anlaşmaya çalışan çiftlere kadar-.

Vakalardan akıl yürütme

Yukarıda yaptığım şey tam da budur: S'nin, yani açıklanacak sonucun, yapılacak şeye dair mutabakattan -ki bu, daha sonra kimsenin istemediği bir sonuca dönüşür- kaynaklandığı vakaları düzenlemek. Benim akıl yürütmem, kara kutuda olup bitenlere dair makul bir düşünce üretmeyi amaçlıyordu. Kara kutu, devlet yatırımının seviyelerini üretmişti; devlet yatırımı da, hazır olunabilecek ama nihayetinde olunmamış sonuçlarıyla kentleri zaman zaman sarsmış ağır hava koşullarının yarattığı sonuçları doğurmuştur.

Arada sırada karşılaşılan bu kötü sürprizleri nasıl anlayabiliriz? Sıcak hava dalgaları örneğiyle başladım. Zaman zaman beklenmedik şekilde ortaya çıkan çok sıcak yazlar, insanların havanın her zaman dar sınırlar içinde değişeceğini, bu yüzden de alınacak önlemlerle ilgili yatırımların "mantıklı" ya da "duyarlı" bir şekilde yapılabileceğini kanıksadıklarını fark etmelerini sağlamıştır. Sıcak hava dalgası beklentilerin, yani "genelde olanın" ötesine geçtiğinde, devlet görevlileri ve medya beklenmedik olayların yaratacağı zararı (S) azaltmak için G'nin, yani yatırım düzeyinin değiştirilmesini salık vermeye başlamıştır. Normalde bunu yapmak zorunda değillerdi ve böylece de, eşit derecede istenen ve görünüşe göre daha acil olan projeler için harcayacak daha çok paraları olabilirdi. Kara kutuda olup bitenler yeterince basit gibi görünüyordu. Beklenmedik bir şekilde ciddi olan yakın zamanlı S, insanların, sınırlı kaynakları G değerini değiştirerek nasıl paylaştırdıklarını tekrar düşünmelerine yol açmıştır.

Sonrasında kar fırtınalarını ekledim. Ve depremleri. Her yeni durum daha önceden olmuş şeylere çok benziyordu. İnsanlar, bir felaketin istenmeyen sonuçlarından kaçınmak için öngörülen maliyeti hesaplamışlar ve en kötü olasılıklardan kaçınmak

için gerekli adımları atmadıkları takdirde maruz kalacakları olası kaybın maliyetiyle bunu karşılaştırmışlardır. Kara kutuda olup biten budur. Olaylar insanların bu ihtimalleri hesaplama şeklini değiştirdiğinde insanlar da bakış açısını değiştirirler.

Ancak depremler kara kutu içindeki modeli karmaşıklaştırmamı sağladı. Sıcak ve kar oldukça düzenli bir şekilde değişirken -bir mevsim, her birkaç yılda bir beklenenden farklı geçecektir-, yine oldukça düzenli bir şekilde çeşitlilik gösteren depremler çok daha uzun bir sürede değişir ki bu süre zaman zaman yüzlerce yıla çıkabilir. Uzmanlar, "Büyük Bir Tane" olacağı konusunda bizi ikna ederler ancak yakın gelecekte ya da hatta gelecek yüz yıl içinde ne olacağını söyleyemezler. Bir sonraki olay, yaşam süremizin ötesine, belki de torunlarımızın yaşam süresinin ötesine geçtiğinde denklemi değerlendirmede -ne tip kayıplar üzerine kumar oynadığımızı hesaplamada- daha fazla sorun yaşarız. "Büyük Bir Tane"nin ne zaman olacağı konusundaki belirsizlik, kara kutunun içindeki işleyişe dair modelimizin bir parçası yapmamız gereken hesaplamaları bir bakıma etkiler; oldukça sabit gibi görünen bir şeyin -istenmeyen olayın hangi sıklıkla olduğu- aslında oldukça değişken olduğunu anlamamızı sağlar. Durum, modelimizi karmaşıklaştırır.

Tüm bunlar, fiziksel dünyanın kısmen bizim için yarattığı (her ne kadar meteorologlar kasırgaların, katastrofik sellerin ve tsunamilerin insan müdahalesinden kaynaklandığını söyleseler de) felaketlerdir. Vaughan'ın da gösterdiği gibi, uzay aracı facialarından sadece bu türden sonuçlara hazırlıklı olarak değil, aynı zamanda hava muhalefetleri karşısında bu kazaların bu kadar kolayca gerçekleşmelerini engelleyecek bir yol bularak da kaçınılabilirdi. Challenger uzay mekiği personeli, uzman personelin tavsiyelerini dinlemenin bedelini kabul etmiş olsaydı ve mevcut bürokratik kaynakları bu kısıtlamaları gevşetmek ve gerekli olduğuna önceden karar verilmiş tüm önlemleri almaktan kaçınmak için kullanmasaydı bu felaketler tamamen önlenebilirdi. Vaughan'ın araştırması G miktarının, yani felaketi önlemek için

gerekli olan harcamanın bir kısmının, sadece çok para harcamanın ötesine geçtiğini ortaya koyar. Bu, kurumsal unsurlara, yani uzun bir süre kötü hiçbir şey olmadığında riskin kasıtlı olmasa da sistematik bir şekilde azımsanmasına imkân tanıyan çalışma kültürüne de göz atmamızı gerektirir. Contaların bu şartlarda dayanamayabileceğini bilsek de soğukta dahi uzay aracını uzaya göndeririz çünkü bunu soğuk havada daha önce olaysız bir şekilde yapmışızdır ve muhtemelen bu sefer de kötü hiçbir şey olmayacaktır; bürokrasinin çalışma kuralları "kabul edilebilir riskleri" almaya izin verir ve en önemlisi de hepimiz bunun yapılacak şey olduğu konusunda hemfikirizdir. Dolayısıyla, "kurumsal kültür" ve içerdiği akıl yürütme, G'nin bu parçası için, yani nihai olayın girdisi için yerinde bir terim gibi görünüyor.

Bunun anlamı, kara kutunun içindeki olayların basit frekanslarından daha fazlasının insanların hesaplamalarını etkilediğidir. Çalışma kültürleri hakkında bildiğimiz her şey oradaki aygıtın başka bir parçasını; sıcak hava dalgaları, kar fırtınaları ve ne yapılacağına karar vermek için G'nin ve S'nin değerlendirilmesi gereken fiziksel diğer tüm felaketler için bundan sonra dikkate almamız gerektiğini bildiğimiz bir şeyi oluşturur. Üstelik, uzay kazalarındaki bu unsurlar çok aleni bir şekilde ortaya çıktığı için Vaughan'ın analizinin tespit ettiği tüm politik faktörleri de işin içine katmamız gerekir -örneğin, Kongre'nin, uzay programı için para sağlamaya devam etmesini sağlamak-. Bu, tüm paranın harcanacağı diğer şeylere yönelik kaçınılmaz taleplerin arkasındaki siyasal tercihleri de içerir: okullar, sağlık ve geri kalan şeyler.

"Gerçekçi" siyasi analizler, desteğin miktarını (çoğu kez para olarak ancak zaman, emek ve diğer kıt emtia olarak da) genelde verili kabul eder. Her şeye karşın, bir günde sadece yirmi dört saat vardır değil mi? Üstelik, sadece çok para. Aslında paranın, zamanın ve kara kutu modelinin yarattığı sorunlarla baş etmek için kullanılan diğer kaynakların miktarı o kadar çok değişir ki bu çeşitliliği ve bu çeşitliği model içinde üreten süreçleri de işin içine katmak zorunda kalırız.

Felaketler gibi koleksiyonların da kaynakların paylaştırılmasıyla ilgili benzer sorunlara yol açtığını fark ettiğimde, sorunlar karşısında ortak tepkiler üreten kara kutuda olup bitene dair anlayışım şaşırtıcı bir şekilde genişledi. Kavramsal bu sıçrayışı yapmak için G ve S'yi tekrar düşünmek zorundaydım. Felaketler örneğinde, G'yi olmasını istemediğimiz bir şeyi önlemenin maliyeti olarak kabul edeceksek, koleksiyonlar için de G'yi bir kişinin, koleksiyonunda istediği şeylere sahip olmak için (zaman ve para olarak ve de başka şekilde) harcamaya hazır olduğu miktar olarak görmemiz gerekir. S'yi de, onlara orada sahip olarak elde etmeyi beklediğimiz iyi şeylerin bir toplamı olarak.

Bayan Strong'un önemsiz ya da sadece aptalca şeyleri topladığını düşünebiliriz ancak onun tercihlerini bu şekilde değerlendirmememiz ve bize sağladığı analitik olasılıkları göz önüne almamız gerekir. İktisatçıların titiz yöntemlerini benimsemek ve onların jargonuyla konuşmak gerekirse, Strong'un talep cetvelini onun işi olarak kabul etmek daha iyidir. Bayan Strong'un aklını yargılamak bize düşmez. Ancak onun hikâyesinden sonra gelen örnekler ciddi bir değerlendirmeye tabi tutulabilir.

Hatalı yapılan tahmin ve paylaştırmaların sonuçları; mesele, bir sonraki depremde ölmekten nasıl kurtulabilirim sorusundan ziyade, bir şeyden ne kadar satın almalıyım sorusuyla ilgili olduğunda değişir, ancak burada ortaya çıkan sorunlar bir benzerlik de içerir. İlk örneğim -Bayan Strong'un eksantrik oyuncak bebek, oyuncak, ev aletleri ve eşyaları koleksiyonu-, bir kişi bir şeyin koleksiyonunu yapmaya karar verdiğinde tek gerçek sınırın, kişinin ne kadar paraya ve zamana (ve arzu edilen koleksiyon nesnelerini toplamak için ne gerekiyorsa) sahip olduğudur. Bu şunu da gösterir: Kara kutunun işleyişi, bazılarının söyleyebileceği gibi, "boşa harcayacak parası" olan insanları, yani daha tarafsız ifade edersek, başkalarının önemsiz bulduğu bazı şeylerin önemli olduğunu düşünen insanları ele almak için kavramsal bir aygıtı gerektirir.

G ve S'yi (artık net olması gerektiği gibi girdiler ve çıktılar) birbirine bağlayan kara kutuda devam eden süreçlere dair anlayışımı detaylandırmamda bana yardım etmesi planlanmış bu koleksiyona ilaveler yaparken işin içine dâhil ettiğim diğer örnekler, ciddiyetsizlik suçlamalarına yol açmayacaktır. Bir akademisyenin kitaplara (ya da bir caz hayranının kayıtlara) duyduğu ihtiyacın önemli olduğunu bazı insanlar hemen anlayacaktır. Bu örnekler şu noktayı da ekler: S, yani G (kitaplar ya da ayakkabılar için yaptığımız harcama) tarafından ulaşılacak amaç, genelde kişiye özgü geçici bir heves değildir; aksine insanların, akademisyen olarak ya da dâhil oldukları sosyal çevrenin uygun şekilde giyinmiş üyeleri olarak yaşadıkları hayatları için gerekli şeyleri yapmak noktasında, (buradaki durumda) çeşitli kitaba ya da kıyafete ve ayakkabıya sahip olma ihtiyacından ortaya çıkar.

Ancak analizimi burada da noktalamadım. Güncel bazı meseleleri de ekledim -biyolojik türlerin, nispeten az insanın konuştuğu dillerin, tarihî binaların korunması- ki bu, böylesi seçimlerin ille de tekil koleksiyonerleri değil, uç bir noktada, toplumsal ve (tıpkı güzel kelebekleri ve milyonlarca böceği ve içinde yaşadığımız dünyadaki diğer her şeyi yaratan ve seçimleri bir tür Darwinci seleksiyon mekanizmasıyla yapan bir varlık olarak kabul edilen) fiziksel dünyanın bütününü içerdiğini anlamamızı sağlayarak modelimizi daha da karmaşık hâle getirmiştir. Bu düşünce tarzıyla bu çeşit bir Darwinci model arasında benzerlik kurmak için, iki insanın kaç çocuk yapması gerektiği sorusuna (elbette daha fazla soru da sorulabilir) ve bu sorunun cevabını kimin verdiği sorusuna da yer verdim: üreyen çift, geniş aile, devlet?

Kaç tane varyasyon düşünebileceğimi görmek için örnekleri şu ana kadar ayrım gözetmeksizin ekledim (bunu yöntemsel bir strateji olarak tavsiye etmeye cidden meyilliyim). Bilimsel kabilem için son bir söz olarak, bu örneklerden enerjik ve disiplinsiz bir şekilde yaptığım koleksiyonun, sosyolojinin kurucusu Emile Durkheim'in bize üzerinde düşünmemiz için bıraktığı temel so-

rularla olan bağlantısını ekledim: Bir şeye, o şey her ne olursa olsun, yeteri kadar sahip olduğumuzu nasıl bileceğiz? Bu araştırma sırasında topladığım örneklerden şu sonucu çıkardım: Duruma dâhil olan herkes, S ve G'nin miktarlarını kabul etmeye istekli olduğunda o şeyin yeterli olduğunu biliriz. Bu cevaba ulaşmak, kara kutuda devam eden süreçlerin tüm unsurlarını, şimdiye kadar söz ettiğimiz tüm girdileri ve çıktıları ve keşfedilecek olanları içerir. (Bu bölümün başlığında ortaya konulan temel sorunun daha metafizik bir analiziyle ilgilenen kişiler Eric Kraft'ın [1993] felsefi romanı *Where Do You Stop?*'a göz atmak isteyebilirler.)

Araştırmanızı nasıl sona erdirirsiniz?

Bu soruları araştırmam, araştırdığım meseleyi somutlaştırır. Çünkü bu, şu soruyu gündeme getirir: Bir araştırma üzerinde çalışmayı ne zaman bırakırım? Daha fazla vakaya bakmayı bırakabileceğime karar vermem ve ne kadarın yeterli olduğu hakkındaki "teorimi" sunmam için, "yeterince" örneğe artık sahip olduğum sonucuna varmam için -iklimle, kurumlarla, felaketlerle ya da koleksiyonlarla ilgili- kaç tane farklı duruma ihtiyacım vardır? Soruların ortaya çıktığı durumlara dair süreçleri üreten kara kutuda olup bitenler hakkında az şey öğrenmiş olarak, kendime ve meslektaşlarıma hepimizin çözmek zorunda olduğu ortak ve kafa karıştıran bir sorunun olası çözümleri hakkında ne söyleyebilirim? Çalışan bilim insanları olarak, araştırmamızın tamamlanıp tamamlanmadığını kendimize sormaya devam etmeliyiz. Şimdi durabilir miyim? Şimdi durmalı mıyım? Şimdi değilse ne zaman? (bkz. Small 2009 içindeki tartışma. Bu soruların sanatta ele alınış biçimleri için bkz. Becker vd. 2006 içindeki makaleler, özellikle de Menger 2006 ve Joyce 2006.)

Kitabın bu bölümünün başlarında genel soruyu bir çeşit formülle yeniden ifade etmiştim: İstediğimiz sonuca (S) ulaşmak için, yani belli büyüklükteki bir felaketten kaçınmak ya da belli türde bir koleksiyonu tamamlamak için ne kadar ödemeye (G) istekliyiz? Bu terimlerle ifade edersek araştırma sorusu şudur: Bu

sorunun (S) genel bir cevabına beni daha fazla yaklaştıracak örnekleri toplamam için ne kadar zaman ve çaba (G) harcamaya istekliyim? Başladığım işi bitirirken yaşadığım sorunları çözmek için bu düşünce tarzından faydalanabilir miyim?

Emile Durkheim'in bu genel soruya verdiği cevabın kendimce yorumladığım versiyonunu, yani benim G'min ve S'min detaylarına uyarlanmış ve bilimsel örnekler için muhtemelen, akademik araştırma içinse genel olarak iyi olan bir versiyonu şimdi tekrarlayacağım: Mesele hakkında söz sahibi olan herkes yaptığınız şeyin yeterli olduğu konusunda hemfikir olduğunda, daha fazla vakaya, daha fazla kanıta bakmayı bırakabilirsiniz. Bu, mantıklı bir tartışmayla gerekçelendirilmiş bir cevap değil, sadece iyi bir cevap.

Bu, hiçbir surette tüm soruları cevaplamaz. Örneğin, söz sahibi olan "herkesi" dâhil edecek miyiz? Çoğu alan çalışmasında, cevabı, yürürlükteki hâkim paradigmada, yani soruyu sorduğunuz esnada, meslektaşlarınız olarak onayladığınız insanların kabul ettiği paradigmada bulursunuz. Bu paradigma size ne yapacağınızı söyleyecektir ve böylece de farklı bir durumda "yeterince yapmadığınızı" düşünebilecek eleştirmenler, susmak ve sonuçlarınızı kabul etmek zorunda kalacaklardır. Thomas Kuhn (1970) bunu bir "yükümlülük" olarak değil de, bilim insanlarının gündelik işleri sırasında bir problemi nasıl çözdüklerine dair "gerçeklere dayalı bir açıklama" olarak farklı şekillerde ifade etmiştir ve bu, Bruno Latour'un *Science in Action* (1987) içinde anlattığı ve analiz ettiği örnek durumlar içinde bulunan bir cevaptır.

Daha teknik bir şekilde ifade edersek, bilimsel toplulukların genellikle bir önlemler listesi vardır ve bu topluluklar meslektaşlarının, sonuçlarını emsallerinin gözünde geçersiz kılacak hatalardan kaçınmak için bu önlemleri almalarını beklerler. Bu önlemler işimizi belki gerçekten görecekler belki de görmeyeceklerdir ama işi çoğu zaman muhtemelen gayet iyi yapacaklardır. Uygun yönteme dair "resmî" açıklamalarda bulunan yeterli ka-

nıtı oluşturan şeyin idealleştirilmiş versiyonunun mükemmelliğini size vermeyeceklerdir ama idealleştirilmiş tüm bu kriterlere tamamen çok az uyabileceklerini ve tamamlanmış araştırmanın, araştırma ortamının dayattığı gerçekliklere adapte olması gerektiğini bilen bilim insanlarının mutabakatını somutlaştıracaklardır; Vaughan'ın araştırdığı, felakete karışan NASA'daki bilim insanlarının muhtemelen "kabul edilebilir riskler" olarak kategorize ettiği şeyi kabul edeceklerdir.

Bu mutabakata dâhil edilen "sınama" listesi (Latour 1987, 78 ve başka yerlerde; bu onun için kilit bir düşüncedir) her zaman, özgül bilimsel topluluk daha önce görülmemiş bir sorunla karşılaştığında ve özellikle de, kabul edilen bazı yöntemlerin artık "işe yaramadığı" fark edildiğinde değişir.

Bu denklemdeki S, yani istenen sonuç asla değişmez: meslektaşların kabul edeceği bulgulara ulaşmak. Ancak G'nin ne olması gerektiği ve zaman, para ve kabul edilebilir bu sonuç için gerekli çaba olarak ne ödeneceği hiçbir zaman tamamen ve nihai olarak belirlenmez. Müşterek kabul edilen önlemler listesinin klasik örneği laboratuar deneyleridir. Bilim insanı iki örnek evren oluşturur ve şüphelenilen "nedensel" faktörü bunlardan birine uygular, diğerine uygulamaz; iki evrenin başka bir şekilde farklı olmadığından emin olur.

Bunu yaptığınız takdirde mantıklı hiçbir meslektaşınız sonuçlarınızı hatalı bulamaz. Nerede duracağınızı bilirsiniz: deneysel modelin yapmanız gerektiğini söylediği şeyi yaptığınızda. O durumda eleştirmenler susmak zorundadır. G'yi ödemişsinizdir ve S'ye hak kazanmışsınızdır. Araştırmacıların olası tüm etkiler üzerinde denetim uygulayabildiği laboratuarlarda çalışan fizikçiler, kimyacılar ve diğer kişiler için her şey yolundadır; Latour'un laboratuar tasviri (1987, 63-100 ve 1988) modelin pratikte ne kadar iyi çalışacağı konusunda beni şüpheci yapsa da. (Şüpheci olan tek ben değilim. İlgilenen okurlar, nicel sosyolojinin önemli uygulayıcılarından Stanley Lieberson'un *Making it Count*'ta

[1985] yaptığı eleştirel analize başvurabilirler; özellikle 3'deki ve 171-173 arasındaki özetlere dikkat ederek ancak kitabın tamamını da okuyarak.)

Pratikte, (deneysel modele çok fazla bağlı olan psikologlar ve araştırmanın etkili denetimini, üzerine çalıştıkları normal toplumsal hayat durumlarına sokmaya çalışan araştırmacılar da dâhil olmak üzere) sosyal bilimciler tam bir denetim sağlayamazlar: Üzerine çalıştıkları insanları rastgele seçemezler (böylece de, katılımcıları seçerken ortaya çıkan ön yargıların yol açtığı hatalardan kaçınmak isterler); hoşlarına giden her şeyi ölçemezler çünkü iş birliklerine ihtiyaç duydukları "görüşmeciler", istenen şeyi yapmayı çoğu kez reddeder (telefonda yapılan anketlere katılmayı reddeden bir tek ben miyim?) ve başkalarını başarılı bir laboratuar deneyinin yaptığı şekilde ikna edecek kriterleri karşılamalarını engelleyen toplumsal gerçekliklerden oluşan uzun bir listeyle uğraşırlar.

Dolayısıyla, sosyal bilimciler, meslektaşlarından bu türde bir onay almak için araştırma protokollerinin sergilemesi gereken kesinliğin miktarı konusunda anlaşmak için başka yollar bulmak zorundadır. Üstelik, Thomas Kuhn'un (1970, 160, 164) ifade ettiği gibi, ne kadarın yeterli olduğuna dair mutabakatın böylesi basit temellerini (doğa bilimcilerin yaptığı gibi) bulmayı -denemeye devam etseler de- maalesef hiç başaramamışlardır. İşte yenilikçi örneklerden bir tanesi.

Kabul edilebilir sonuçları doğrulayan mutabakatı sağlamak için işe yarar bir yol arayan Donald Campbell ve meslektaşları (1963 ve sonradan gözden geçirilmiş baskılar) oldukça iyi bir deneme yapmıştır ve hikâye oldukça öğreticidir. Doğru deneyleri yapmanın imkânsızlığını kabul etmişler ve psikologların, yapabileceklerinin en iyisini yaptıkları konusunda başkalarını ikna etmek için kullanabileceği, böylece de araştırmaya devam etmeye imkân tanıyan pratik ve işe yarar standartlar oluşturmaya karar vermişlerdir. Doğru deneylere alternatif olarak "yarı deney-

sel" araştırma tasarımları yapmışlardır. Hipotezin "geçerliliği"ne yönelik potansiyel "tehditleri" listelemişlerdir (tehdit listesi ve ortak yazarlar ilk versiyondan bu yana birkaç kez değişmiştir). Bu tehditler birçok alanı kapsıyordu: deneysel "denekler" olmaya gönüllü olmuş insanları olduğu gibi, sizin çalışma koşullarınızı da etkilemiş tarihsel olaylar, bu kişilerin arka planlarındaki çeşitlilik, istatistiksel hatalar vb. Gayretli analistler yıllar içinde, yapabileceğiniz hatalardan oluşan listeye giderek daha fazla olasılık eklemişlerdir. Campell ve arkadaşları, diğer kişilerin kendi sonuçlarını kabul etme sorununu bazı S'lere (ilginç ve faydalı sonuçlar) -istediğiniz kadar çok bir S olmasa da hiçbir şeyden daha fazlası- ulaşmak için G'nin tanımını (buradaki durumda, fikirlerini önemsediğiniz meslektaşlarınızı ikna etmek için yapmak zorunda olduğunuz şey) yumuşatarak çözmeye çalışmıştır. Bir şeyi yapabilmek için deneysel yaklaşımın değiştirilemez mantığının bir kısmından vazgeçmeniz gerektiğini fark etmişlerdir. Ancak o durumda, sonucunuzun tam olarak doğrulanmayabileceğini bilirsiniz: Hazırlıklı olmadığınız tehditlerden biri ya da daha fazlası her şeyi geçersiz kılabilir. Bu ikilem karşısında pratik bir yaklaşım benimseyen Campell, ne kadarın yeterli olduğu konusunda yeni bir kriteri işin içine sokmuştur: Geçerlilik karşısındaki (istediğiniz tam denetime sahip olmadığınız durumlarda ulaşılabilir bir sonucu doğurabilecek) *en yüksek olasılıklı* tehditleri denetim altında tutun. Campell, deneysel kesinlik için gerekli denetimlerden birini ya da diğerini hafifleten çeşitli alternatif tasarımlar geliştirmiştir. Bu tasarımlar tekil vaka incelemesinden (genelde, ciddi bir niteliksel alan çalışmasının örtük tasarımı), mantıksal olarak savunulabilir bir prosedürle ilgili olarak ve giderek daha fazla detaylandırılan tahminlere kadar bir aralıkta değişmektedir. Standart tasarımdaki her bir farklılık tehditlerin farklı bir kombinasyonuna karşı koruma sağlamıştır. Hiçbiri tüm tehditler karşısında koruma sağlamamıştır. Araştırmacılar bu stratejiyi kullanarak stratejik seçimler yapmak zorunda kalırlar, test etmek istedikleri hipotezlere yönelik *en yüksek olasılıklı* tehditlere

-tüm tehditlere karşı değil (bu imkânsızdır) ancak olası olanlara (Campell bu sebeple bu tasarımları "yarı deneysel" olarak adlandırmıştır)- karşı koruyacak tasarımı ararlar. Belirli bir proje koşulları altında, gerçek şeye en iyi yaklaşan şeyi bu üretmiştir.

Bu, gündelik bilimsel faaliyet içindeki "ne kadar yeterlidir" ikileminin -üzerinde daha iyi düşünülmüş ve pek çok çözümden daha iyi tartışılmış- tipik bir çözümüdür. En yüksek olasılıklı kusurlara karşı önlem alın ve bazı başarısızlıklara ve eleştirilere hazır olun. Tek gerçek seçim budur.

Düşüncenizin ampirik olarak desteklenip desteklenmediğini, yaptığınız çalışmanın sonucunu yeterince doğrulamak için gerekli olan genel anlamda kabul edilmiş şeyler listesinde ilerledikten ve araştırmayı yaptıktan sonra bilebilirsiniz. Ancak ne gündelik hayata dair basit gözlemlerimiz ne de detaylı tarihsel ya da gözlemsel araştırmalar (Peter Galison'un yüksek enerji fiziği alanındaki deneylere dair yaptığı [1987] titiz ve dikkatli bir çalışma bile), bir teorinin olası alternatiflerinin araştırılmasına son verme zamanını belirlemeye yönelik bir modeli kesin olarak tanımlar. Aksine bu kaynaklar bize şunu söyler: Hiçbir zaman belli olmaz. Ve böylece, araştırmayı nerede sonlandırmalıyım sorusunun cevabı, özgül kurumsal ve tarihsel koşullardan kaynaklanır ve hiçbir mantık ya da bilim felsefesi, mantık dairesinde kalırsak, yarı keyfiden daha iyi bir cevap vermez.

Dolayısıyla iyi veya mantık çerçevesinde savunulabilir cevaplar yoktur. Ancak herkes eninde sonunda bir cevap bulur çünkü herkes her ne olursa olsun eninde sonunda durur. Bazen birileri bir grup sosyoloji öğrencisi karşısında konuşma yapmamı istediğinde ve ben onların ilgisini çekecek şeyden emin olmadığımda, çalışan ya da eğitimine devam eden hemen hemen her akademisyenin, hakkında daha fazla şey duymak isteyeceği çok amaçlı bir başlık kullanırım: "Her Sosyoloğun Bilmesi Gereken Üç Şey". Bu türden bir konuşmayı ilk yaptığımda, ne söyleyeceğime dair gerçekten hiçbir fikrim yoktu ancak kürsüye ilerlerken ilham

geldi ve anlatmaya başladım: "Bilmeniz gereken ilk şey nasıl başlayacağınız. İkinci şey nasıl duracağınız. Son şey ise, arada ne yapacağınız."

Bu ilk konuşmamda, başlama konusunda endişelenmemelerini çünkü yapmayı seçtikleri şey ne olursa olsun onun üstünde çalışmaya kesinlikle daha önce başlamış olduklarını söyledim. Tüm olasılıkları düşünüyor ve araştırıyorlardı ve en sonunda bir tanesine karar vermişlerdi. Ancak genelde, karar verdiklerinde bir sonraki adımın ne olduğunu bilmediklerinin farkına varıyorlar ve "gerçekten" başlamadan önce bir tür temel ön araştırmanın yapılması gerektiğini düşünüyorlardı. Onlara, farkında olsalar da olmasalar da bir süredir araştırma yaptıklarını söyledim: konularıyla ilgili okuma yapmak, çalışmayı yapmanın akıllıca yollarını bulmak, bitmiş eser hakkında gündüz düşleri görmek. (Bu kitap, artık netleşmiş olması gerektiği gibi, bu ilk aşamada süregiden meseleleri tartışıyor.) Şimdi sadece başlamaları gerekiyordu ki bu, akla gelmiş ilk şeyi yapmalarını gerektiriyordu: başka bir kitap okumak, kullanılabilir veriye dönüştürebilecekleri daha fazla bilgi kaynağını aramak, zaten bildikleri her şeyi not etmek ve daha önce farkında olmadan karar verdikleri şeyin ne olduğunu anlamak için konu hakkında düşünmek... Başka bir ifadeyle, bir şey yaptıkları ve harekete geçtikleri sürece yaptıkları şeyin ne olduğunun gerçekten de önemsiz olduğunu söyledim.

Bundan sonra ne yapılacağının, yani (en son söz etsem de) ikinci büyük sorunun aynı derecede açık bir cevabı vardır. Bir şeyler yapın ve neler olacağını görün ve yapılacak şeyleri aklınızdan geçirdiğiniz sürece yapmaya devam edin.

Benzer bir cevap ne zaman duracağınızı size söyleyecek mi? Meslektaşlar G üzerinde hemfikir (nasıl bir cevap, sizin de yapmış olmanız gereken olası her öneriyi yanıtlamak için yeterli olacaktır) olurlar mı? Hayır, bazıları daha fazlasını isteyecektir. Bu yüzden de "bir yerde durmak" aslında en iyi cevaptır. Bundan daha mantıklı ve ikna edici bir gerekçeye ihtiyacınız var gibi

görünüyor (daha fazlasını yapamadığınızda bu, yolun sonudur). Ancak meslektaşlarınız bu konuda asla anlaşmayacağı için siz S'yi, yani burada ya da orada ya da özellikle bir yerde durmanın kabul edilebilir "iyi bir gerekçesini" bulamazsınız. Fakat projeyi sonsuza kadar yürütmek zorunda da değilsiniz; insanlar bunu yapmaları gerektiğini düşünerek hareket etseler bile. Belirli bir yerde durmak için iyi bir sebep yoksa, geçerli kötü bir sebep yüzünden de durabilirsiniz: Aldığınız burstan gelen tüm parayı harcamışsınızdır ya da bursunuz bitmiştir ve gerçek bir işte çalışmaya başlamak zorundasınızdır. Yapmakta olduğunuz şeyi yaparken kendinizi çok rahat hissediyorsanız ve bu girişimin yeni bir aşamasına başlamak istemiyorsanız, durmak için yeterli kötü sebeplerin sonsuz bir listesi vardır. Bir tanesini seçin ve işinizi bitirin. (Aslında bu, bilimsel her topluluğun işlevsel olan mutabakatıdır. Bu doğru olmasaydı hiçbir bilim yapılamazdı.)

Araştırdığınız konuyu "gerçekten anlamak" için, yanıtlanmadığı takdirde o ana kadar yaptığınız her şeyi yararsız hâle getirecek bir soruyu cevaplamak için gerekli görünen son bir araştırma yapmak zorunda kalacağınızı (hatalı bir şekilde ancak siz bunu bilmezsiniz) anladığınız zaman, kötü gerekçelerin en iyisini -düşündüğünüz takdirde- bulabilirsiniz. Her zaman bir başka soru vardır. Bilimsel ve akademik araştırma böyle çalışır. Bir arkadaşım tezini neredeyse bitirmişti ve tezi için çok sayıda insanla belirli bir hastalıkla ilgili deneyimleri konusunda görüşmeler yapmıştı. Fakat şimdi, hastalığın yol açtığı krizler esnasında onlara yardımcı olmuş aile üyeleriyle mülakat yapmadığı takdirde onların deneyimlerini gerçekten de anlayamayacağına karar verdi. Bu, en az daha önce yaptığı kadar ve belki de daha fazla mülakat yapmasını gerektirecekti. Onu bu kararından vazgeçiremedim ve tezinin bitmesi daha uzun sürdü.

Arkadaşım yalnızca "nevrotik" bir kişi miydi? Akademisyenlerin ve meslektaşların, tezleri ya da makaleleri ya da kitapları tamamlanmadan önce hâlâ yapmaları *gereken* başka şeyler olduğunu düşünen insanlara koydukları genel teşhis budur. Ama

nevrotik değiller. Sadece mantıklılar, *mantığa* uygun bir durma yeri saptamanın imkânsızlığını deneyimliyorlar ve pratik, dolayısıyla entelektüel olarak gerekçelendirilmiş, böylece de ahlaken kabul edilenden daha küçük bir gerekçe için durmaya isteksizler.

Daha deneyimli araştırmacılar bu tehlikeyi fark ederler ve bununla genelde daha doğrudan uğraşırlar; S'yi (arzu edilen sonuç) "başarılmış" ve G'yi (ödenecek bedel) "burada durduğum takdirde meslektaşlarımın çok fazla şikâyetçi olmayacağı şey" olarak değerlendirirler. *Making the Grade*'i (1968) ortaya çıkaran projenin alan çalışmasında birlikte çalıştığım meslektaşlarım Blanche Geer ve Marsh Ray'le Kansas Üniversitesi'nin kampüsünde üç yıl geçirdik, görüşmeler yaptık ve uzun süre her bölümden lisans öğrencilerini gözlemledik ve onların faaliyetlerine dâhil olduk. Geçici pek çok sonuca ulaştığımızda ve bu sonuçları düşünebildiğimiz her yolla test ettiğimizde, kitabın taslağını yazdığımızda ve kesinlikle tamam olduğumuzda bir proje toplantısı yaptık ve üçümüze de çok ilginç gelmeye başlamış bir konuyu, "Kansas kültürü" olarak adlandırdığımız şeyi yavaş yavaş tartışmaya başladık. "İyi ailelerden" gelen çok sayıda akıllı öğrenci lisans eğitimleri için eyaletin her yerinden üniversiteye geliyordu. Çoğu, eyaletin daha küçük bir şehrinde -Hays, Dodge City, Leavenworth, Salina- ve diğer çoğunluk, Kansas City ve onun banliyösü ya da Wichita gibi daha büyük yerlerde büyümüştü. Bu genç insanlar ilerleyen yıllarda muhtemelen, eyalet yönetimde yer alacak seçkinler olacaklardı ve böylece de, onlara açık tanışıklık ağlarına, kolektif eylemin dayanabileceği pek çok anlayışa ve perspektife, bir başka ifadeyle, bu olasılıklar hakkında heyecanla konuşmaya başladığımızda içimizden birinin adlandırdığı gibi, "Kansas kültürüne" sahip olacaklardı.

Birisi bunu yüksek sesle söyler söylemez ve hepimiz oturmuş çalışmamızın bu yeni uzantısını desteklemek için birlikte yazabileceğimiz hibe teklifini hayal ederken ben "hayır" dedim. Çalışmamız burada resmî olarak "bitmiştir". Hepimiz, kıl payı kurtulduğumuz konusunda hemfikirdik.

Uygun bir durma noktası kendisini gösterdiğinde dahi durmamak işte bu kadar kolaydır.

Bu çıkmazla karşı karşıya kalan hemen hemen herkes, kendi profesyonel toplulukları için kabul edilebilir çözümün, kaçınılmaz olanı kabul etmek ve sadece, lanet şeyi tüm kusurlarıyla bitirmek olduğunu en sonunda fark eder. Everett Hughes, Don Roy'un tezinin (Roy 1952b, bir makine imalathanesindeki işçiler hakkında ustaca yapılmış bir çalışma. Çalışma, birkaç makalede yayımlanmıştır [Roy 1952a, 1953, 1954]) son sözlü savunmasını anlatmayı severdi. İyi bilindiği üzere, fakülte jürisi sorularını bitirdikten sonra, çalışmayı tartışmak ve eser sahibinin sınavı geçip geçmediğine karar vermek için adaydan dışarı çıkmasını ister. Fakülte komitesi, araştırması hakkında Roy'a uzun uzun sorular sorduktan sonra kaderi müzakere edilirken onun holde beklemesini ister. Roy dışarı çıkarken Hughes'a doğru eğilir ve tartışmalarına devam etmeleri için onlara izin verip vermemesi gerektiğini bilmediğini çünkü "bu şeyde, sizin dahi fark etmediğiniz pek çok kusur var" diye fısıldar. Hughes'un anlattığı hikâyede, Hughes, Roy'a sessiz olmasını ve gerekli olduğunu düşündüğü şeylerle doktora derecesini aldıktan sonra mesai saatleri dışında ilgilenmesini söyler. Gerçekçi olan, bir yetişkinin yapması gereken şey tam da budur ve hemen hemen herkes (Roy dâhil) en sonunda bunu yapar.

Yapılacak "bir şey daha" olduğu konusundaki ısrar bazen sadece absürt bir hâl alır. Bir sonraki (gerçek) hikâyedeki asıl aktörlerden biri hariç hepsi öldüğü için onların gerçek isimlerini kullandım. Ned Polsky, bilardoda üçkâğıt yapanlar üzerine uzun bir metinle başlayan *Hustlers, Beats, and Others* (1967) isimli muhteşem bir kitap yazmıştır. Polsky, bu üçkâğıtçılar hakkındaki her şeyi biliyordu. Uzun bir süre, ondan kötü oynayanları kandırarak, yeterince iyi olmadıkları için kazanamayacakları iddialara girmelerini sağlayarak cep harçlığını, bazen daha da fazlasını kazanmıştı. Bu, onlara söylemek zorunda hissetmediği bir gerçekti ya da kendilerini anlamaları için yeterince kanıt

sunması gerektiğini düşünmüyordu. Kitabı, Aldine Publishing Company'ye önerdi. Şirket için saha çalışmaları dizisini yayına hazırlamıştım ki kitap diziye tam olarak oturuyordu. Şirketin başkanı Alexander Morin kitabı almaya istekliydi fakat son taslak eline hiç ulaşmadı. Polsky teslim tarihlerini sürekli kaçırdı (yayın işinde olduğundan ve o dönem Free Press of Glencoe'nun bir editörü olduğu için bu tarihlerin esnek olduğunu biliyordu).

Polsky, bu gecikmelerin elzem olduğu konusunda ısrar ediyordu çünkü kitabı layıkıyla bitirdiğini düşünmesi için önemli bazı tarihsel belgelere bakması gerekiyordu ve bu belgeler bir İngiliz üniversitesinin kütüphanesinde gömülüydü. Belgelerde, İngiliz soylu kamarasının bir üyesi, kadın hizmetçilerden birine -malikânenin *bilardo* odasındaki bir *bilardo masası* üzerinde- nasıl tecavüz ettiğini anlatıyordu. Polsky bu belgeleri kendi gözleriyle inceleyene kadar rahat edemeyecekti. Bu açıklama başka hiç kimseyi ikna etmedi ancak Polsky ısrar etti ve kendisine dayattığı bu gerekliliği yerine getirene kadar taslağı teslim etmedi.

Morin, Polsky'nin yaşadığı New York'ta başka bir iş için bulunuyordu. Polsky'nin kentin üst batı tarafındaki evine gitti. Ned evde değildi ancak karısı evdeydi. Morin Ned'in karısına taslağın yerini bilip bilmediğini sordu. Karısı bildiğini söyledi ve Morin ondan taslağı istedi. Morin taslağı inceledi, çantasına koydu ve çıktı. Böylece, bir kaçırma sonucunda kitap her şeye rağmen yayımlandı.

Sekizinci Bölüm

Senetler, Borç Senetleri ve Kazık Sorular: Peki ya Mozart? Peki ya Cinayet?

Hayali örneklerden, gerçekte çok nadir ortaya çıkan ya da hiç çıkmayan veya ilgimizi çeken bir şeyi anlatırken faydalanırız. Sosyal bilimciler; genelde "kuramsal" olarak adlandırdıkları soru tipleri üzerinde ve bir kişinin toplumsal olguları açıklamak için uygun şekilde faydalanabileceği görüşler üzerinde birbirleriyle anlaşamadıklarında bu örnekleri farklı şekilde kullanırlar. Tartışmacılar, katılmadıkları görüşleri geçersiz kılmak istediklerinde abese irca [*reductio ad absurdum*] olarak adlandırılan retorik aracını kullanmak için genelde hayali durumlardan faydalanırlar. Absürde indirgeme Britannica Ansiklopedisi'nde şu şekilde tarif edilir: "Mantıkta, makul bir gereklilik meselesi olarak, öncülleri takip eden çelişkili ya da absürt sonuçları ortaya koyan bir çürütme biçimi. Dolaylı kanıt ya da imkânsıza indirgeme olarak bilinen absürde indirgeme biçimi bir önermeyi, bu önermenin önceden kanıtlanmış ya da kabul edilmiş diğer önermelerle birleşmiş reddinin çelişkiye yol açacağını göstererek kanıtlar. Ortak konuşmada absürde indirgeme terimi, absürt uçlara itilmiş her şeye gönderme yapar."

Kitabın bu bölümünün diliyle ifade edersek; sosyal bilimciler kuramsal bir meseleyi kimi zaman bilimsel olarak belirlenmiş vaka kılığındaki kırpılmış hayali bir hikâyeyi kesin bir kanıt, hiçbir gerçek kanıtı olmayan bir dizi gerçeğin temeli (ya da hatta sadece bu gerçeklerin iması) gibi göstererek tartışırlar. Bu durumları "bilimsel senetler" (kumar argosunda adi senetler, biraz daha resmî ifade edersek *marker*) olarak adlandırabiliriz. Sonuçları sadece birkaç kelimeyle anlatırlar; ileri sürdükleri sonucu destekleyen bu kelimelerin arkasında, rakiplerinin argümanıyla vakanın ima ettiği ancak ortaya koymadığı detaylar arasındaki çelişkiyi kesin olarak ortaya koyan gözlemler, veriler ve mantıklı bir akıl yürütme bütünü olduğunu örtük bir şekilde garanti ederler. Dil, vakanın zaten kanıtlandığını ve artık, "herkes biliyor" statüsüne sahip olduğunu, muhalefeti ortadan kaldırmak için bir ya da iki kelimelik imadan fazlasına ihtiyaç olmadığını ileri sürer. Taahhüt anlamında bir senet ya da kâğıt para gibi düşünülen değer de, talep üzerine denetim amaçlı üretilebilir ve üretilecektir.

Mevzubahis bilimsel tartışmacılar bir şeyi, o şey mantıklı bir argüman ya da ampirik bir kanıt gerektirmeyecek kadar aşikarmış gibi ima ederler. Varsayımsal bir vakayı, o vaka her ne kadar böyle olmasa da, gözlemlenen olayları ve önemli bir vakanın içindeki doğrulanmış veriyi içeren bazı toplumsal organizasyonların işleyişi hakkında somut bilgiyle doluymuşçasına sunarlar. Borç senetlerinin ima ettiği bir hikâyenin, rakiplerini yenilgiyi kabullenmeye ya da tamamen absürt bir önermeyi kabul etmeye zorlamasını beklerler. Vakayı imayla ortaya koyarak, önemli bir araştırmanın kaçınılmaz olarak gündeme getireceği zorlukları; ciddiye alındıkları takdirde kendi bulgularının, takdim gerektirmeyecek kadar iyi yapılandırılmış bir şekilde ortaya koyduğu gerçek vakaların altındaki dallara ayrılmış çoklu olasılıkları ortaya çıkaracak zorlukları dışarıda bırakırlar. Bu tartışmacıların retorikle ilgili soruları karmaşık nedensel kördüğümlerin sonuçlarını, *kara kutu* teriminin bir yuva sağladığı girdileri ve çıktıları ima eder; ama süregelen bu karmaşayı kesinlikle açıklamaz.

Bu tartışmacılar absürde indirgeme yolu olarak "kazık soru"dan ve senette taahhüt edilen ampirik vakayı, çağrışım yapan birkaç kelimeye indirgeyen soru biçimindeki bir formülden faydalanırlar; bu mantıklı argümanı desteklemek için gerekli bir şey olarak pek çok dinleyicinin ya da okurun varsayımsal vakanın yaptığı göndermeyi kabul etmesini beklerler. İnsanlar tehlikeli olduğunu düşündükleri fikirlerime karşı çıkmak için bu taktiği defalarca kullandılar. Ne olduğunu açıklamak ve rahatsız edici bulduğum ve eğitici bir amaç için kullanmayı her zaman istediğim kişisel bazı deneyimlerden söz edeceğim. Bana yöneltilen kazık sorularda bahsedilen vakalar aslında, sosyolojik çalışma alanlarının oluşumuyla ilgili daha kapsamlı bir anlayışı beraberinde getirmiştir. Bu yüzden de, bu konuda yakınacağım bir şey olmadığını düşünüyorum. (Biraz rahatsız olmuş gibiysem sebebi, bu eleştirici taktiğin nahoş ve sinsi olduğunu düşündüğümden ve bana karşı kullanılmasına hâlâ içerlediğimdendir.)

İş başındaki kazık soru: stratejik olarak tamamlanmamış vakalardan akıl yürütme

Görünüşte birbiriyle az ilişkili üç alanla -sapkınlık, sanat ve bilim sosyolojisiyle- çeşitli derecelerde ve yıllardır ilgileniyorum; ancak bu alanların, tanımlar üzerinden gelişmiş müzmin bir kavga gibi görünen derin bir benzerliği olduğunu düşünüyorum. Bu tartışmaların katılımcıları absürde indirgeme taktiğini çok sık kullanır ve kazık soruya başvururlar. Bu tip tartışmalardan edindiğim iki örnek, kimisi için aşağıdaki şekilde genellenebilir.

Kazık sorular: 1963 yılında *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*'ı[16] yayınladığımda, Berkeley'deki California Üniversitesi'ne yakın olan San Francisco'da yaşıyordum. Üniversitenin pek çok araştırma merkezi arasında, ünü hakkıyla yayılmış bir akademisyen olan Philip Selznick'in yönettiği Center for the Study of Law and Society de vardı. Selznick, gelişmekte

16 T. N. S.: Türkçesi: *Hâriciler: Bir Sapkınlık Sosyolojisi Çalışması*, Türkçe Söyleyenler: Levent Ünsaldı, Şerife Geniş, Ankara: Heretik, 2015.

olan (daha önce "toplumsal karmaşa" ya da kriminoloji olarak adlandırılan, o dönemdeki yepyeni adıyla) "sapkınlık" alanında çalışan (aralarında Jerome Skolnick, David Matza ve Sheldon Messinger'ın da olduğu) bir grup araştırmacıyı merkezine almıştı. Doğal hukukun savunucusu olan Selznick'in, doğru ve yanlış hakkındaki geleneksel fikirlere dayanan tipik bir sosyoloji alanının bu radikal yeniden-tanımlaması konusunda ciddi şüpheleri vardı. "Sapkınlığı" gündeme getiren birkaç yazardan olduğum ve yakınlarda yaşadığım için, *Outsiders* üzerinden sapkınlığın "etiketleme" teorisi hakkında bir konuşma yapmak üzere davet edildim.

Ortamı ayrıntılarıyla hatırlıyorum. Kitabın ilk bölümündeki fikirlerden bahsettim -sapkınlık, bir kişinin eylemlerinin doğuştan gelen ya da "doğal" bir özelliği değildi; aksine, kendi faaliyetini sapkın diye etiketleyen failin ve insanların ortak faaliyetinden kaynaklanıyordu-. ("Sapkın," bazılarımızın belirli alanlarda ortaya çıkmış çeşitli negatif kategorileri kapsadığından kullanmaya başladığı genel bir terimdi: "suçlu," "deli," "anormal," "sapık," "ahlak dışı," "kaba" vb.) Bu sınıflama, böyle kategorilerin insan varlığının temel yanlarının tanımlanmasına ve kolayca açıklamasına aykırı düşmüştür. Bu görüşe göre, suçlu olarak adlandırılan bir kişi gerçekten de suç işlemiştir, benzer şekilde ahlâksız biri, mutabık olunmuş uygun davranış standartlarını ihlal etmiştir; sapkın olan, normal insanların yapmayacağı şeyleri yapmıştır vb. Onları "normal" insanlardan böyle ayırabilirsiniz.

Konuşmamı bitirdiğimde, her zamanki gibi sorular ve tartışma için zaman kalmıştı. Merkezin yöneticisi Phil Selznick'in, konuşma salonunun arkasındaki kapı boşluğunda ayakta dikildiğini, puro içtiğini, bana alaycı bir şekilde baktığını ve sakince şunu söylediğini hatırlıyorum: "Pekâlâ Howie, ne demek istediğini anlıyorum; bu çok ilginç." Daha sonra, öldürücü darbeyi vurmak için yaklaştı: "Peki ya cinayet? Bu gerçekten de *sapkınca* değil mi?" Aşağıya doğru eğildi, gülümsedi; yıkıcı bir cevap verdiğine ve retorikle ilgili kazık bir soru sorduğuna beni ikna

etti. Sorusunu kazık yapan, aklı başında hiç kimsenin cinayetin korkunç bir şey olduğunu inkâr etmeyeceği değildi elbette. Ancak sorunun bu şekilde formülleştirilmesi aldatıcıydı; çünkü etiketleme ediminin sonucuna işaret etmek için teknik bir terim olarak kullandığım "sapkın"la, ne ampirik bir garantisi olan ne de bunu gerektiren "kötü" ya da "ahlâksız"ı birbirine karıştırmıştı. Bir şeyin kötü olduğunu düşünüyorsanız, bunun genel geçer bir etikten kaynaklandığını gösteren ahlâki bir tartışmaya girmiş olursunuz. Araştırma yaparak cinayetin kötü olduğunu ispatlayamazsınız. Bahsettiğim şey tam da buydu.

Bu yüzden de Selznick'in böylesi yıkıcı bir soru sorduğunu ve bildik karşı argümanlarla misilleme yaptığını düşünüyordum: Bu insanlar hangi öldürme edimlerinin cinayet, hangilerinin "nefsi müdafaa" olduğu konusunda farklı düşünüyorlardı ve bu farklılıklar hangi tür insanların cinayet işlediğine ya da öldürüldüğüne, tarihsel döneme vb bağlı olarak değişiyordu. Selznick bu argümanların kendi mantığı baltaladığını ve onun sorusunu yanıtlayacağımı beklemiyordu. Bense yanıtlamayı düşünüyordum.

Bu örneğin özüne inmeden önce ikinci bir örnek vereceğim. Birkaç yıl sonra, Northwestern Üniversitesi'nde ders verirken College of Arts and Sciences'ın o zamanki dekanı, "Dekanın Dersleri" dizisini başlattı ve benden yeni kitabım *Art Worlds* üzerine bir ders vermemi istedi. Kitapta bu şekilde ifade etmemiş olsam da *Art Worlds* sizin makul bir şekilde sanatın "etiketleme" teorisi olarak adlandırabileceğiniz şeyi ifade ediyordu. Fikrin bir bileşeni; sanatı kolektif bir faaliyet, insanların birlikte yaptığı bir şey olarak ele almaktı. Etiketleme bileşeni, sanatı çalışma nesnesi olarak tanımlama sorunuyla, yani estetik konusunda uzman kişilerin kafasını bin yıllık dönem boyunca meşgul eden ve çözüm belirtisi göstermeyen bir sorunla ilgiliydi. Bir tanım yapmayı reddedip; bunun yerine, nesnelerin ya da edimlerin tanımını, kendisi kolektif bir faaliyet biçimi olan sanatı sanat olarak ele alarak bu sorunu oldukça rahat çözdüm. Böylece de "sanat" ve

bir şeyin sanat olarak tanımı, pek çok insanın bazı şeylerin sanat olup olmadığı üzerinde hemfikir olmasının bir sonucu haline geldi. İnsanların, şeyleri sanat olarak tanımladığı ve tanımlar üzerine tartıştığı bu durumları incelemekle ve felsefecilerin (dekan dâhil) ve diğer kişilerin neyin sanat ya da neyin sanat olmadığı üzerine girdikleri (tabii, bir tür kolektif faaliyet olarak) tartışmalarla ilgilendim. Tahminen iki bin yıldır süregelen ve yakında sona erecekmiş gibi de görünmeyen tüm tartışmaları bitirecek şekilde sanatın dört dörtlük bir tanımını yapmanın mümkün olduğunu düşünmüyorum.

Ben bu görüşlerimi anlatırken dekan yerinde duramıyordu; giderek daha fazla ve belirgin bir şekilde sinirleniyordu. Kazık olması şaşırtıcı olmayan ilk soruyu sormak için zar zor bekledi: "Pekâlâ Howie, bunların hepsi çok ilginç; peki ya *Mozart*?" Sapkınlık hakkındaki kazık sorularla olan deneyimlerimden sonra (Selznick'in "peki ya cinayet" sorusu), tepkisiz kalsam bile dekan için uygun bir cevabım vardı: "*Peki ya* Mozart? Bu soru; akla getirilen vakanın kırpılmış, vaat içeren biçiminden faydalanıyordu. Çünkü sadece "Mozart" demek; tamamen biçimlendirilmiş, tartışmalarla ve kanıtlarla doldurulmuş bir vaka ortaya koymaz. "Mozart" demek, yani Wolfgang Amadeus Mozart'ı estetik alanındaki tanıma dair çekişmelerle (birisi gerçekten yapacaksa) ilişkilendiren, ister istemez çok daha derin bir tartışmaya girmeyi gerektirir. "Peki ya Mozart?"; dekanı tam bir vaka sunmaya, örtük argümanı açık hale getirmeye zorlamıştı. Şaşırmış görünüyordu (sorusunun anlamının mantıklı biri için oldukça net olduğunu düşünüyordu) ve "Pekâlâ, Mozart gerçekten de bir müzik dehası değil mi?" dedi. Bana aşikâr görünen cevabı verdim: Sanatı belirli bir şekilde ele almanın tüm öncüllerini, yani iyi müziği tayin eden şeye has olan ve hiçbir şekilde evrensel olmayan öncüller dizisini kabul ettiyseniz, Mozart kesinlikle bir dehaydı. Ancak insanlar bu öncülleri bazen reddederler ve dekanın, açık olduğunu düşündüğü sonucu kabul etmeyebilirler. Selznick gibi bir dekan da kazık ve makul bir şekilde cevapla-

yamayacağımı düşündüğü yıkıcı bir soru sorduğunu sanıyordu; bense cevabımın sorunu çözdüğünü düşünüyordum.

Kendi araştırmalarıma dayanan bilim sosyolojisinden ya da kişisel deneyimlerimden örnek veremeyeceğim, ancak bu alanın her yerinden örnekler bulabilirsiniz. Muhalifler, bu alanı zaman zaman "bilim karşıtı" olarak adlandırır; çünkü bilim karşıtlığı, bilimsel teorilerin bilimsel bir topluluk tarafından kabul görmesi için, deneylerden ve akıl yürütmeden fazlasının gerektiğini kabul eder. Muhalifler; bilimsel sonuçlar, düşünceler ve teoriler ne de olsa "sadece bir düşünce meselesi" diyerek, meslektaş grubu içinde uzlaşım sağlayan toplumsal süreçlerin etkisini yanlış yorumlarlar. Bilim sosyologlarına yöneltilen kazık soru, nispeten farklı iki biçim alır. Gösterilen vakanın geniş bir takdimi için, örneğin dekanın sorusunun başka bir versiyonunu -"Peki ya uçaklar?"- kullanırsanız cevap, "pekâlâ, uçakların uçacağını söyleyen bilime inanmıyor musun? İnanmıyorsan neden her seferinde uçağa biniyorsun?" olur. Bu tip tartışmalara dâhil olan günümüz araştırmacıları sürekli bir yerlere uçtukları için bu ciddi bir zorluktur: Kendi araştırmaları ve düşünceleri, havacılığı destekleyen bilimin "sadece" bir konsensüs meselesi olduğunu ima ediyorsa, uçağa binerek tutarsız davranmış olmuyorlar mı?

Bilim sosyolojisindeki kazık sorunun negatif biçimi, "peki ya astroloji?"dir. "Peki ya o?" derseniz takip eden soru; bilimin sadece bir konsensüs olduğu düşünülürse, bilgili insanlar astrolojiye inandığında astrolojinin gerçekten de yeniden kabul edildiğini düşünüp düşünmeyeceğiniz olur. Makul çağdaş insanlar olarak bilim sosyologları, uçakların uçabileceğine inandıklarını ve günlük burç yorumlarını okuma zahmetine girmediklerini söyleyerek karşılık verirler. Ancak bilim insanlarının, sonraki nesil bilim insanlarının, ileride inanmayacağı şeylere (örneğin Kuhn 1970, 6. Bölüm'de anlatılan flojiston teorisi) çoğu kez ortaklaşa inandıklarını eklerler; böylece de gelecekteki bilim insanlarının, günümüz biliminin bizim şimdi astroloji için düşündüğümüz gibi açıkça doğru kabul ettiği çoğu şeyi ele alacağını düşünürler.

Senetlerin, etraflıca sunulmuş vakaların yerini alacak şekilde tartışmalı kullanımı, bir grubun inançlarının saldırı altında olduğu düşünüldüğünde ortaya çıkar. Sosyologlar diğer gruplara nadiren doğrudan saldırsa da, sosyologların çalışmaları diğer disiplinler tarafından, özellikle de akademik felsefe tarafından uzun süredir zapt edilmiş bir alanda izinsiz avlanır.

Amprik araştırma spekülasyonun yerini alır: Bu üç vakanın hepsinde ampirik araştırma alanı (bilim), felsefi söylem alanının yerini almıştır. (Bu şekilde, Nathalie Heinich'in [1998] ifadesini kullanırsam, felsefeyi "tahtından indirmek" gibi bir niyetim yok; sadece felsefi çalışma alanlarının başına açıkça gelen şeyden bahsediyorum.) Bu süreçte, standart örneklere dayanan tartışma alanının ve mantıklı akıl yürütmenin yerini, bilim insanlarının, ampirik olanın sistematik bir şekilde incelemesiyle elde edilen sonuçlara ulaşma çabası almıştır. Bu sistematik araştırma, felsefi tartışmalardan çok daha az varsayımda bulunmakta ve gözlemlenen olguların ampirik olarak araştırılmasından ve Latour'un (1987, 180–95) "rasyonalite sınamaları" olarak adlandırdığı şeyden elde edilmiş bir kanıt gerektirmektedir. Yani sonucu geçersiz kılacak olası hiçbir kusur destekleyici kanıtta ve akıl yürütmede olmayacak şekilde bir kanıt sunmak.

Başka disiplinlerin bu çeşit bir ikamesi, felsefe tarihinde çok sık gerçekleşmiştir. Fizik ve diğer doğa bilimleri bir zamanlar felsefi meselelerdi; ancak onların fiziksel ve biyolojik gerçeklik tartışmaları, ödün vermeyen ampirik fizikçilerin ve biyologların bulgularına ve teorilerine uzun süre önce boyun eğdi.

Geç on dokuzuncu yüzyılın başlarında psikoloji, içebakışçı felsefi faaliyetten laboratuarda yürütülen ampirik uygulamaya doğru evrildi. Psikolojideki klasik çoğu mesele -örneğin bilincin doğası- felsefecilerin, en azından şimdilik, tartıştığı konular olmaya devam etti; ancak diğer pek çok meselenin yerini ampirik bilimsel araştırma aldı. Dahası, eski meselelerin çoğu, kimi zaman oldukça sert bir şekilde yeniden formüle edildi; anlamları-

nı, Thomas Kuhn'un (1970, 190-95 ve başka yerlerde) dünyayı bakma biçimiyle ifade ettiği gibi, yeni bir paradigmadan aldı.

Benzer bir durum estetik alanında da geçerlidir: Sanatın ne olduğu sorusu, gördüğümüz ya da duyduğumuz zaman sanatı "fark etmemizi" sağlayan değişmez, felsefi olarak belirlenmiş ilkelerin aranmasından, sanat olarak adlandırılan şeyi üretmek için iş birliği yapan insanların, bu terimi ['sanat'] kullanma şekillerinin araştırılmasına doğru evrilmiştir (Becker 1982). Etik, hem profesyonellerin hem de sıradan insanların ahlâki yargılarda nasıl bulunduklarının ve bunları nasıl zorla kabul ettirdiklerinin sosyolojik olarak araştırılmasına dönüşmüştür. Epistemoloji; "bilim çalışmalarına", sosyolojik bakışa, antropolojiye ve tarihe boyun eğmiştir. Ahlâk ve etik hakkındaki eski meseleler ve bilgi ortadan kalkmamıştır elbette. Estetik ve bilgi kuramcıları ve ahlâk bilimcileri bu konuları çalışmaya devam etmektedir. Ancak alanlarının büyük bölümü, aynı sorunu farklı şekilde ele alan sosyal bilimciler tarafından işgal edilmeye başlanmıştır.

Görecelik: İnanacağımız ve onaylayacağımız şeyi reddedeceğimiz şeyden ayırmamıza yardım eden bir kriter olarak ampirik araştırmaya başvurduğum için küçük bir geziye çıkmalı ve bu üç örneğin temelini oluşturan, çok tartışılmış görecelik meselesindeki konumumu açıklığa kavuşturmalıyım. Bir yerlerde, anlaşmazlıklarımızı gidermek istediğimizde başvurabileceğimiz "gerçek"ler var mıdır? Ya da bu sadece, kimin en yüksek sesle bağırabileceği ve en yakın müttefikleri toplayabileceğine dair bir mesele midir? Bu gerçekliğe başvurarak neyin doğru olduğunu bulabilir miyiz? Uçaklar ve astroloji hakkındaki sorularını ağızlarına tıktığım Selznick'in, dekanın ve bilim insanlarının yaptıkları açıkça buydu. Parayı ve kontrol edilen alanı güvence altına almayı hedefleyen polemiklerle meşgul olmadıklarında, pek çok sosyoloğun ve aslında çalışan çoğu ampirik bilim insanının da düşündüğünü sandığım ve inandığım şeye aşağıda değineceğim.

Bir şey hakkında söylediklerim, insanların onu geçersiz kıl-

mak için yönelttiği tüm eleştirilere ve sorulara direndiğinde o şey "gerçektir", o şey hakkındaki açıklama "doğrudur" ve dolayısıyla ciddiye alınmalıdır. Sosyologların nasıl çalışması gerektiği sorusuna her zaman cevabım budur. Önemli eleştirmenlerin -sonucunuzun, doğru çıkacak şey olmasını gerçekte istemeyen insanların, hatalı olduğunuzu yapabildikleri herhangi bir şekilde göstermekte çıkarı olan insanların- ne söyleyeceğini tahmin edersiniz. Sonrasında, bu eleştirilere karşı çıkmak için yapmanız gereken şeyi yaparsınız, böylece bu eleştirmenler artık böyle eleştiremezler; çünkü onlara o kadar iyi bir cevap vermişsinizdir ki vardığınız sonucu kabul etmek zorunda kalmışlardır. Bu, daha yüksek sesle bağırmakla ya da daha iyi politik becerilere sahip olmakla aynı şey değildir. Aksine bu, sizinle eleştirmenler arasında, itirazlarının onların standartlarına göre mantıken ya da ampirik olarak artık kabul edilebilir olmadığı ve bu yüzden de şikâyet etmeyi bırakacaklarına dair anlaşmaya işaret eder.

Bu konumun, sosyal bilimlerin yöntem literatüründe iki öncülü vardır (elbette daha fazlasının da olduğuna eminim; ancak bu ikisi beni etkiledi). Üreten bilim insanlarının, söyledikleri şeyin doğruluğunu, hipotezlerinin "geçerliğinin tartışılmasıyla" baş ederek tesis ettiklerini ileri süren Donald Campbell'in ve arkadaşlarının çalışmasından daha önce söz etmiştim (Campbell & Stanley, 1963; Shadish vd. 2001). Bunu, "insanların söyleyebileceği ve şüpheci kişilerin sonuçlarımı önemsememesine olanak sağlayacak şeylere karşı çıkmak" olarak çeviriyorum. Campbell, tartışmasına önemli bir koşul eklemiştir: İnsanlar üzerine yaptığınız bir araştırmada olası eleştirilerin tamamıyla asla baş edemezsiniz; bu yüzden de ortaya çıkması en muhtemel olanı seçmeli ve geri kalanı için endişelenmemelisiniz. Bu analiz, sosyal bilimcilerin yaptığı her tür çalışma için geçerlidir -alan çalışması, tarihsel çalışmalar, anketler vb-.

İkinci öncül Bruno Latour'un (1987, 21-62), bilim insanlarının bulgularını nasıl doğruladığına, böylece de meslektaşlarının bu bulgular konusundaki onaylarını nasıl aldığına dair

tartışmasında ortaya çıkar. Bunun iki yönü konuyla alakalıdır. Yukarıda söz edildiği üzere; bilim insanları olası bulguyu, direnmesi gereken çeşitli sınamalara, "güçlük sınamalarına" maruz bırakırlar. Diğerleri ise ilgili tüm ölçümleri geçen, eleştirenlerin sunabileceği en kötü eleştirinin dahi üstesinden gelen ve bundan zaferle çıkan bir bulguyu kabul ederler.

Meslektaşları tarafından sonuçlarının doğru kabul edilmesini isteyen bilim insanları, potansiyel eleştirmenlerin hamlelerini ve eleştirinin vurucu taraflarını, eleştiri bu patikadan aşağıya inmeden önce verdikleri ikna edici cevaplarla kapatarak kontrol ederler (Latour 1987, 56-9).

Bir başka ifadeyle, sadece bir kişinin fikrini değil, hiç kimsenin artık rahatça eleştiremediği bir açıklamayı, arkadaşlarımın ve hasımlarımın maruz bıraktığı tüm sınamalara direnen bir bulguyu da doğru kabul ederim. Burada, doğrunun "gerçekten" ne olduğu konusunda bir kriter önermiyorum; basitçe uygulamada olması gereken şeyi söylüyorum ki böylece alanınızda çalışan insanlar sizin söylediğiniz şeyi doğru ya da şimdilik yeterince doğru kabul edeceklerdir.

Bu, analize başka bir boyut ekler ve doğruluk meselesini farklı şekilde görmeyi sağlar. Bana göre bu, epistemoloji sorununa dair ebedi bir mesele değildir ancak aksine, birden çok kişiyle ya da genelde de organizasyonla ilgili -'doğrunun', üreten sosyal bilimcilerin uğraşması gereken pratik bir mesele olduğu- ortamlarda bulunan insanlar için ortaya çıkan bir meseledir. Doğruyla "uygun" bir şekilde uğraşıp uğraşmadıklarını sormak yerine, nihai olarak, eleştirmenlerini susturacak kadar iyi uğraşıp uğraşmadıklarını bilmek isterim. Analiz, durumu gözden geçirmekten ve kimin kimi hangi sonuçlarla eleştirdiğini sormaktan ibarettir. Herkesi tatmin edecek şekilde sonrasında yanlış olduğu ispatlanan bir açıklamanın, ileride çelişkili bir kanıt ortaya çıkana kadar doğru kabul edilmesi olası ve ortak bir sonuçtur. Bu sonuç ancak o zamana kadar bilimsel topluluk için doğrudur.

Astrolojinin bir zamanlar "doğru" kabul edilmesinin anlamı budur. (Bkz. Kral II. Ramses'in ölüm sebepleri hakkındaki ilginç yaygaralar için Latour 1998a ve 1998b ve bu meseleyi tartıştığım Becker 2010.)

Bu yüzden de bana göre, yöneltilecek ve cevaplanacak şüpheli ve eleştirel bir soru kalmadığında söylediğim şey doğrudur. Bu onları, kafalarını sallamaya ve "pekâlâ, kabul etmekten nefret ediyorum ama sanırım haklısın" demeye zorlar. Şayet bilimsel bir topluluğun tüm üyeleri ya da pek çok üyesi bunu kabul ederse önerilen sonucu doğru kabul etmek benim için yeterince iyidir. Bunun incelikli bir yönü vardır çünkü hiç kuşku yok ki, tüm insanlardan gelen tüm soruları böylesi ciddi bir cevaba değer kabul etmeyeceğim de aşikârdır. Peki: bilimsel topluluk, bir önermeyle ilişkili olarak, kimin sorduğu soruları kabul eder? Bana göre, üreten sosyal bilimciler topluluğunun ve belki de onların tamamının değil çünkü her şeye karşın bu topluluk, tüm üyelerinin hiç kimsenin tartışmadığı kanıtın standartlarını paylaştığını hayal edebileceğiniz bir topluluk değildir. Kuhn'un; sosyal bilimcilerin bu epistemolojik zorlukları tartışmak için doğa bilimcilerden daha çok zaman harcadığını gösteren alan gözlemlerini (1970, 7) hatırlayın.

Görecilik hakkındaki sorulara verilen benzer cevaplar, sanatın estetik meselelere dair sorduğu sorulara ve etiğin araştırdığı ahlaki meselelerle ilgili olarak da verilebilir. Şunu dikkate alın: Bu alanlardaki sonuçlar üzerindeki mutabakatın, çalışmanın devamı için bilimdeki kadar gerekli olmadığı doğrudur. Ahlak bilimciler ve estetik üzerine çalışanlar temel ilkeler üzerinde anlaşamasalar dahi, oldukça mesut bir şekilde çalışmaya devam edebilirler ve ederler de. Üstelik en az iki bin yıldır anlaşamadıkları için bunu yapmaya muhtemelen de devam edeceklerdir çünkü onların alanları bunun kendisini bir sorun olarak görmez.

Sanat nesnelerinin herhangi bir gözlemciden bağımsız var olduğu konusunda anlaşabiliriz. Ancak herhangi bir resmin, bu türden bir sanat nesnesi mi değil mi olduğu hususunda anla-

şamayız. Bu doğrudur ancak bir sosyal bilimci için çok ilginç olacak bir şekilde değil ve her durumda, böyle bir yorumu derhal değerlendirmemiz gerekir. Çünkü sanat eserleri aslında her zaman değişir (ve insanlar onları) her zaman değiştirir. Resimler kötüleşir, müzik farklı insanlar tarafından farklı konser salonlarında icra edilir ve hakkında konuşmak istediğiniz "eseri" oluşturan şeyi izole etmek, bir esere 'eser' diyebilmeye imkân tanıyan bazı uzlaşımlar konusunda tartışmacıların mutabakata varmasıyla sağlanabilir: örneğin, bir bestecinin eseri birisi tarafından çalındığında hissettiğimizden, işitsel bir deneyim olarak değil de yazılı partisyon olarak söz ederiz ya da tam tersi. Bu çeşit bir mutabakat geçici de olsa sağlanır sağlanmaz tartışma tamamen, izole edilmiş "eser" hakkında olabilir. Elbette, eserde ortaya çıkan değişimler tartışmacılar için sorun teşkil eden anomaliler de yaratabilir. (Bkz. Becker 2006 içindeki tartışma.)

Sanatsal değerin değerlendirilmesi, topluluklarda ve üreten sanatçıların ağlarında aralıksız biçimde devam eder. Sanatçılar tüm bu meseleler üzerinde asla hemfikir olmadığı için, değer üzerindeki mutabakat gerçekte en iyi biçimde daha küçük alt topluluklarda sonuç verir; burada da, barok müzik günümüz enstrümanlarıyla mı çalınmalı ya da müziğin yapıldığı döneme ait enstrümanlarla mı çalınmalı şeklindeki anlaşmazlıklar, evrensel olarak kabul edilmiş bir yolla çözülemeyecek farklılıklar yaratsa da. Bununla birlikte, değer konusundaki anlaşmazlıklar, üreten sanatçıların daha pratik meseleler üzerinde iş birliği yapmasına engel olmaz; müzik performansları için mekân sağlanması ya da pratik amaçlarla hangi eserlerin, üzerinde hemfikir olunmuş Kabul Edilebilir Eserler dizisinin bir parçası olarak kabul edileceği, sergilenecek ya da sahnelenecek kadar iyi olup olmadıkları gibi. Ancak bu olasılığın çoğu kez farkına varılmaz ve farklı standartları kabul eden alt topluluklar yan yana var olurlar. Bu topluluklardaki üyeler, eserleri aşağı yukarı aynı şekilde deneyimleme ve aşağı yukarı benzer yargılara varma konusunda genelde hiç sorun yaşamazlar.

Aynı topluluklar içinde hem yaşadığımız hem de çalıştığımız takdirde ve aynı öncülleri kabul ettiğimiz ve aynı deneyimleri paylaştığımız sürece, bir sanat eserinin gerçekten de harika ve Mozart'ın da kesinlikle bir dahi olduğu konusunda dekanla aynı fikirde olabilirim.

Etik sorular ve meseleler için de aynı şey geçerlidir. Pek çok sosyolojik araştırmanın (özellikle de toplumsal sorunlar üzerine olanların) gösterdiği gibi, kolektif hayat biçimleri içine yerleşmiş bu sorular ve meseleler sürekli olarak çatışmaya ve tartışmacılar ahlaki öncüllerin tamamını ve bir yaşam tarzını paylaşmadığında da sorunları çözmede yetersizliğe yol açarlar. Bir grup bu tip öncülleri ortaklaşa kabul eder etmez; bir sosyal bilim araştırması olguyla ilgili iddiaları, nedensel ilişkiler hakkındaki önermeleri ve söz konusu etik standartların uygulanmasını şekillendiren örüntüler hakkındaki çıkarımları inceleyebilir. Standartların yerleştiği kolektif hayat biçimini kabul ettiğim ölçüde, onların sonucu olan etik yargıları da muhtemelen kabul ederim.

Sosyal bilimle felsefi araştırmanın karşılaştırılması: Ampirik araştırmayla felsefi tartışmanın karşılaştırılması -ana meseleye geri dönüş- böylesi tartışmaların temel boyutunun tanımsal olduğunu ortaya çıkarır. Felsefi diye nitelendirdiğim akademik girişimler, değerin mutlak bir tanımını kontrol etmesi gereken kuralları bulmak isterler. Tanımlanan terimler birer saygı ifadesidir: "Sanat" iyidir. Sanat olmayan iyi değildir. "Gerçek bilim" iyidir. "Kötü" ya da "sözde" bilim iyi değildir. "Yasalara saygılı" olan iyidir, "suçlu" kötüdür. Bu terimlerin kullanılmasının gerçek etkileri vardır: hapse mi gideceksiniz ya da eve mi, insanlar araştırma bulgularınıza inanacak mı ya da onlara gülecek mi, yaptığınız şey sanat mı ya da çöp mü? İnsanlar bu tanımları tartışırken, mantıki bir kesinlikten daha fazlası mevzubahistir.

Etiğin felsefi yönden araştırılmasını sapkınlığın sosyolojik olarak çalışılmasının basit bir önceli olarak kabul edebiliriz (elbette bir sosyolog konuşuyor). Sosyologlar, insanların nasıl

davranmaları gerektiğine ve aynı şekilde kendi davranışlarını ve başkalarınınkini nasıl değerlendirmeleri gerektiğine dair soruları giderek daha fazla yeniden formüle ediyorlar. Ve bu soruları, insanların; başkalarının (ve kendilerinin) nasıl davranması gerektiği konusundaki düşüncelerinin ve daha da önemlisi bu yargıları yaratmak ve dayatmak için düzenlenmiş kurumların ve kurumsal faaliyetin sonuçlarının çalışılması olarak tanımlıyorlar. Felsefeciler etik sorunlar hakkında hâlâ yazıyorlar ve herhangi bir etik sistem için savunulabilir argümanlar arıyorlar. Ancak sosyologlar bu alanın çoğunu artık işgal ediyor; felsefecilerin tartıştığı sorunlarla ilişkili sorunları onlar da tartışıyorlar, ancak bunları farklı şekilde formüle ediyorlar ve farklı cevaplar getiriyorlar; cevaplar ampirik yeterliliklerine göre değerlendiriliyor. Soru şuna dönüşüyor: "Bir kişi nasıl davranmalı?" değil, "bir kişi nasıl davranmalı diye düşünen kim ve bu konuda ne yapıyor?"

Benzer şekilde, daha erken dönem biçimlerinin açıkça ampirik bir yönü olsa da estetik her zaman bir felsefi araştırma alanı olmuştur. Ancak estetiğin önemli soruları çoğunlukla, "sanat nedir?" ve "mükemmel sanat nedir?" ve de tersi, salt çöp ve hiçbir şekilde sanat olmayan nedir olmuştur. Estetik tipik olarak, -"kitsch" ya da "kitle kültürü" gibi (pejoratif) nitelemeleri olandeğersiz bir şeyin gerçek bir şeye benzetilmesini engellemek için tasarlanmış negatif bir girişim olmuştur. (bkz. Becker 1982, 131-64 içindeki tartışma). Sanat sosyolojisi, en azından benim tercih ettiğim örnekleri içinde, bu sorudan kaçınır ve sanatın kurumsal yaşamı içindeki katılımcıların *sanat* terimini nasıl kullandığına ve bu terimi kullandıklarında neyi başarmayı umduklarına bakar. 'Sanat' sıfatını kim verir, bu nitelemeyi nasıl muhafaza eder, üzerinde nasıl etkili olur, bu pratikler nasıl sürdürülür, bunların sonuçları ne olur -tüm bu sorular böylesi bir ampirik araştırmadaki standart sorulardır-.

Epistemoloji bize neyi "gerçek bilgi" olarak kabul etmemiz gerektiğini ve sahte olan ve saygıyı hak etmeyen bir şey olarak neyi dışarıda bırakabileceğimizi söyler. Bilim sosyoloji-

si bize "gerçek" bilginin ne olduğunu söylemez; aksine, hangi tür düzenli faaliyetlerin, bilim insanlarının bilimsel oldukları için değerli bulduğu sonuçları ürettiğini söyler. İyi bir örnek de Latour'un, Fransız toprak bilimcilerinin Brezilya'daki savan-yağmur ormanı geçiş bölgesinde yaptıkları çalışmada, gözlemlenen gerçeklerden (işaretlenmemiş orman parçası gibi) soyut düşüncelere (bir ekolojik tipten diğerine geçiş) nasıl sıçradıklarına dair yaptığı araştırmadır. Bu klasik epistemolojik sorunu şu şekilde ifade ederseniz çözmesi zordur: Gözlem A'dan (buradan) genel önerme B'ye (oradan da hayal edilemeyecek kadar uzağa) nasıl ulaşırsınız? Latour, üreten bilim insanlarının çok küçük adımlar atarak -sınırları çizilmiş bir toprak parçasından çıkarılmış bir numuneye, böyle numunelerle dolu bir kutuya, bu kutuyu esas alan bir çizelgeye ve son olarak da (elbette pek çok adımı dışarıda bıraktım), gözlemlerini özetleyen ve onları kanıt olarak kullanan tablo ve grafikler eklenmiş bir makaleye giderek- bunu yaptıklarını gösterir. Her bir adım, sonuçlarını sundukları topluluğa anlamlı gelir ve epistemolojik açmaz çözülebilir; böylece tüm olan biten "normal" bir bilimsel mesele haline gelir.

Bu kısa tariflerle felsefe alanına haksızlık yapmak istemiyorum. Felsefe pek çok akademik disiplinden daha fazla çeşitlilik gösteren bir girişim ve benim az önce yaptığım türde kısa hiçbir açıklama bu çeşitliliğe gerçek değerini veremez. Çoğu felsefeci esasen, benim eleştirdiğim türde normatif analizlerle meşgul olur ancak diğer pek çoğu, pek çok sosyal bilimcinin tamamen saygı değer kabul edeceği sosyal bilim analizleri yapar. Lisans hocalarım Aristoteles'in *Poetics*'ini; izleyiciler üzerinde özel etkilere sahip Yunan trajedilerinin özellikleri hakkında ampirik bir bilimsel eser, bir tür sosyal psikoloji ve hatta belki de bugün söyleyebileceğimiz gibi, dramatik eserlere verilen tepkiler üzerine bir çalışma olarak görmeyi öğretti. Ancak felsefenin etik, estetik ve epistemoloji gibi alt alanlarında ana itki ampirik değil analitik ve normatiftir.

Felsefeciler toplumsal bir organizasyonu tartıştıklarında

bunu genelde varsayımsal olarak yaparlar; bir sosyal bilimcinin yaptığı gibi, gerçek hayatın bize analiz ve anlamamız için sunduğu çeşitli vakaları araştırmak yerine analizlerinde geliştirdikleri kategorileri açıklamak için örnekler icat ederler. Estetik değerle ilgili yargıları "sanat dünyası" olarak adlandırılan varlığın işleyişinde ararlar ancak belirli bir sanat dünyasını, tam da kurumsal gerçekliği içinde tartışmazlar. Bunun yerine, yapmak istedikleri ayrımları ortaya koymak için hayali olaylardan, sanatın bazı alanlarında ortaya çıkabilecek şeylerden faydalanırlar. Dickie (1975) kendisini şu tip sorulara vakfetmiştir: Hayvanat bahçesindeki bir fil bakıcısının, filine sanat eseri namzeti olmasını teklif ettiğini düşünün. Bu, fili sanat yapar mı? Bu pekâlâ meşru olabilecek bir sorudur fakat günümüz dünyalarının, diyelim ki resmin ya da heykelin ya da edebiyatın ya da tiyatronun katılımcılarının tartışmak için zaman harcayacağı bir soru değildir (çağdaş sanat uydurulmuş örneklerden ayırması zor olabilecek eserleri sık sık üretse de). Dickie bu soruyu, araştırmanın bir aracı olarak değil retorikle ilgili amaçlar yüzünden uydurmuştu ve bu yüzden de ihtiyaç duyduğu tek şey bir argümandı. Danto (1964) daha az aptalca ancak benzer şekilde gerçekçi olmayan tartışmaları aynı türde amaçlar için yapmıştı.

Sanat dünyasının işleyişi estetik konusunda çalışanların tartışmalarında ortaya çıkmaya başladığında, estetik üzerine çalışanlar Raymonde Moulin'in (1967) gözlemlediği ve üzerine yazdığı ve benim de 5. Bölüm'de yer verdiğim sanat dünyası hakkında konuşmuyorlardı. Bu sanat dünyasında katılımcıların estetik değer konusundaki yargıları finansal dünyanın yargılarıyla telafi edilemez şekilde karışmıştı. Bunun sebebi, işin içine dâhil olan insanların parayla satın alınabilmeleri değil, çağdaş resim dünyasının organizasyonunun bunu kaçınılmaz hale getirmesiydi. Pazarlık ve alışveriş dünyası ve iktisatçı Richard Caves'in (2000) analiz ettiği çok belirsiz olan pazarlar hakkında da konuşmuyorlardı. Ya da Robert Faulkner'in (1983) tarif ettiği, Hollywood'un her sene gösterime soktuğu filmlerin yarısını belli başlı mesleki kate-

goriler içinde en tepede yer alan birkaç oyuncunun yaptığı Büyük Hollywood dünyası hakkında da konuşmuyorlardı.

Estetik üzerine çalışanlar, bu tip dünyaların nihai olarak varacakları ortak yargılara nasıl vardıklarının mantığını anlamaya çalışırlar ancak küratörlerin, tacirlerin, koleksiyonerlerin ve eleştirmenlerin organizasyonla ilgili karmakarışık kurumsal gerçekliğinin ve sosyal bilimcilerin tarif ettiği çoklu ve çelişen saiklerinin peşinde koşmazlar. Onlara göre sanat dünyası, estetik bir yargı sisteminin nasıl çalışabileceğini açıklamaya yardım eden mantıklı bir araçtır.

Aynı şey gerçek bilimi saçmalıktan ayıran kriterleri arayan epistemoloji için de geçerlidir (pek çok istisnasıyla birlikte başka birçok genelleme için bkz., Frankfurt 2005). Epistemolojik meseleleri ele alan Latour bir sonucun mantıklı gerekçelendirmesini aramaz; aksine, bilim insanlarının bu soruyu tartışmaya yol açmayan küçük adımlar dizisi olarak yeniden nasıl biçimlendirdiğine, sonuca içinde çalıştıkları bilim insanları topluluğunun kabul edebileceği şekilde kimin ulaştığına, görüşlerini önemsedikleri meslektaşlara bakar. Böyle bir analizde nihai bir doğruluk mantığı yoktur; sadece, hepimizin kabul ettiği bilimi yapan insanların başvurduğu mantık anlayışı vardır. Fakat üreten bilim insanları bu ispatların mantığını her zaman geçici olarak kabul ederler; yeni bir kanıt bir şeyin iyi bir fikir gibi görünmesini sağladığında bulguları ve teorileri yeniden değerlendirmeye hazırdırlar. Hakikatin sürekli doğru olmasını beklemezler.

Buraya kadar oynuyor gibi göründüğüm bu ikili oyunu artık birileri merak etmeye başlayacaktır. 6. Bölüm'de hayali örneklerin kullanışlılığını hararetle savundum. Şimdi ise, muhtelif alanlardaki felsefecilerin hayali örneklerden faydalanmasından yakınıyorum. Aslında dediğim sadece şu: Felsefeciler, Mozart'ı ve uçakları ve cinayeti sanki gerçek şeyler hakkında konuşuyormuşçasına ima ediyorlar ancak belirli cinayetler ya da belirli bulgular ya da Mozart'ın, özel bir vesileyle belirli bir kişi tarafından

çalınan belirli eserleri hakkında konuşmuyorlar. Bunun yerine, "bu çeşit bir şey"le doldurulmuş hayali bir dosya çekmecesi, Mozart adında biri tarafından temsil edilen genelleştirilmiş bir kendilik yaratıyorlar. Oysa her tür dinleyici için her tür enstrümanla her türlü insan tarafından her türlü yerde çalınmış her çeşit şeyi besteleyen, gerçek Mozart değildir. Felsefecilerin örnekleri Mozart'ın ya da günümüz sanatçılarının yaşadığı ya da çalıştığı dünyada bulunan çeşitli girdileri ve çıktıları kapsamaya çalışmıyor. Aksine, olgunun mantıklı özü olarak kabul ettikleri ve ilgilerini çeken şeyi elde etmek için tüm bunları bertaraf ediyorlar. Oysa ben, hayali hikâyeleri sosyal bilimcilere, sonuçlarının geçerliliğinin "kanıtları" olarak kullanmaları için değil birlikte düşünecekleri örnekler olarak tavsiye ettim. Bu önemli bir farktır. Kullanışlı bulduğum ve başkalarına üzerinde düşünmeleri için tavsiye ettiğim hikayeler hayali ancak hayal etmek pek çok detayı, hayal edebileceğim her şeyi içerir.

Üstelik bu hayali hikâyeleri, tıpkı alan çalışması yaparken karşılaştığım hikâyeler gibi kullanıyorum: üzerine çalıştığım durumları hayali durumlarla karşılaştırarak benzer durumların içerebileceği olasılıkları detaylandırmak.

Şeyleri yapmanın bu iki yolu -estetik, sanat sosyolojisi, etik ve sapkınlık çalışmaları, epistemoloji ve bilim sosyolojisi- yeterince sık biçimde yan yana var olur; her biri kendi işini önemser, kendi disiplininden dinleyicilere seslenir, üniversitenin kendine ait alanında kendi ofisinde oturur. Ancak zaman zaman birbiriyle çatışır ve zaman zaman da disiplinlerden birinin içinde çatışma yaratır.

Gruplar arası çatışma: Dekanla benim aramda Mozart hakkında cereyan eden şey de buydu. Dekan estetik üzerine çalışıyordu ve sanat ve dehanın ve estetikle ilgili bazı yaklaşımlar için çok temel olan ilişkili tüm kavramların toplumsal uzlaşımlar olduğunu ileri sürerek sapkınlığa teslim olduğumu çabucak fark etti. (Felsefi söylemin favori taktiğiyle beni, bunların "salt" top-

lumsal uzlaşımlar olduğunu söylemekle suçlayabilirdi de.) Onun gibi insanların ciddiye aldığı şeylerin -sanat ve dehanın- gerçek olduğunu, sadece ilgili taraflar arasındaki mutabakatın bir sonucu olmadığını kabul etmemi istiyordu. Mutabakatlar değiştirilebilir ve bu, mevzubahis kutsal şeylerin, önemli bazı açılardan "gerçek" olmadığı anlamına gelecektir. Böylece, ebediyen ve yadsınamayacak şekilde "dehanın eserleri" olmayacaklardır. Bir sosyolog için, insanların üzerinde mutabık kaldığı şeyden daha gerçek bir şey yoktur ki bu, çalışmamızda "durumun tanımı" olarak merkeze koyduğumuz şeydir.

Estetik üzerine çalışan bir kişi sosyologların ne düşündüğünü neden önemser ki? Dekanın bu kavramların gerçekliğinin bir onaylamasını istediğini düşünüyorum. Benim ve genel olarak sosyal bilimcilerin, sanat nesnelerinin bazı özelliklerinin göreli olmadığını, görüş ve mutabakat meseleleri olmadığını, aksine bunların söz konusu nesnelerin kendinde var olan özellikler olduğunu kabul etmemizi *ve* (gerçek mesele budur) mevzubahis özelliklerin aslında sosyal bilim tarafından doğrulandığını söylediğimi duymak istiyordu.

Biz sosyal bilimciler bu konuda hemfikir olsaydık araştırma gündemlerimizin değişmesi gerekecekti. Böyle bir durumda, "mükemmel" sıfatını araştırılacak bir şey olarak değil de bir araştırmada genellikle ya da çoğunlukla verili kullanıldığı haliyle kabul ederek kendimizi şu tip soruları cevaplamaya vakfetmemiz gerekirdi: "Mükemmel sanat hangi koşullar altında yaratılır? Yine böyle bir durumda, eserlerin dalgalanan itibarlarıyla çok fazla ilgilenmememiz gerekirdi ki bu, sanatla karşılaştırıldığında sosyal bilimlerdeki göreceliğin temellerinden biridir. Böyle olsaydı, Shakespeare'e bir zamanlar şimdi olduğundan daha az önem verilmesi (bkz. Smith [1968], Shakespeare'in şöhretinin yüzyıllar içinde değişen kaderinin tarihi) gerçekten ilgi çekmeyecek ve bu, önceki nesillerin gafleti, önyargısı ve cahilliği olarak kabul edilecekti.

Böyle durumlarda, dekan ve onun gibi insanlar bilgili sanatseverlerin ve eleştirmenlerin sağduyusuna, böylesi düşüncelerin sadık bir inananı olan babamın söylemeyi sevdiği gibi "yılların bilgeliği"ne başvurur. Şöhretlerin dalgalandığı ve bir eserin özelliklerinin, durmadan değişen nesneyle, nesneye değer biçenler -ki onlar da sürekli olarak değişirler- arasındaki etkileşimden -çıktısı sanatsal şöhret olan kara kutuda devam eden tüm süreçler- kaynaklandığı konusundaki ısrarım tüm bu bilgeliği ve bilgiyi göz ardı eden kasti, hatalı ve provokatif bir tavır gibi görünebilir.

Aynı şey, suç ve sapkınlık gibi ahlak yüklü kavramların anlamı ve bilimle ilgili düşünceler üzerine yapılan tartışmalarda da ortaya çıkar. Sapkınlık çalışmalarında, kendini alanın sahibi olarak gören profesyonel gruplar -polisler, avukatlar, politikacılar, psikiyatristler ve diğer doktorlar-, sosyolojik bir araştırmanın, bizzat kendisini bir çalışma nesnesi haline sokabileceği sağduyuya dayalı bir anlayış geliştirirler. Meslektaşım bana "peki ya cinayet?" diye sorduğunda vakanın bütünü için bir senet [retorik] sunuyordu; cinayetin *gerçekten* de farklı olduğunu ve tanımsal olarak daha muğlâk olabilen "daha az önemli" eylemlerden daha farklı bir açıklama gerektirdiğine dair sağduyuya dayalı bir anlayışı (imanın da ötesinde) ortaya koyuyordu. Senet, gerçekten de olmuş bir vakaya dair tartışmanın içereceği hiçbir detay olmaksızın, iddia edilen bir gerçekten oluşuyordu (A B'yi öldürmüştü). Benden bu farkı *ve* böyle bir nitelendirmenin bilimsel temelli olduğunu kabul etmemi istiyordu.

Bilime gelince; (çoğu akademisyen olan) bilim insanları, ürettikleri bilginin üstün niteliğini gerçeklik üzerine araştırma yapan diğer kişilerin neden kabul etmediğini anlayamaz ve bilim üzerine yapılan sosyolojik çalışmaların bir çıkarımı olarak (yanlış bir şekilde) kabul ettikleri şey yüzünden de özellikle çok kızarlar ki bu da şudur: Bilim sadece, insanlar arasındaki bir mutabakat meselesidir; sanki lanet olası herhangi bir şey üzerinde hemfikir olabilecekler ve bu da onu bilim yapacakmış gibi. Biz sosyolog-

lardan, kendi bilimimiz olan sosyolojinin diğer bilimlerin iddialarını tasdik ettiğini kabul etmemizi isterler.

Grup içi çatışma: Söz konusu tutumlar ve yaklaşımlar disiplinler arasında basitçe farklılaşıyormuş gibi konuştum. Sanatla ilgili disiplinler ve beşeri bilimler, en adanmış toplumsal inşacıların talep edebileceği kadar göreceli olan insanlarla doludur çünkü bu insanlar kişisel olarak şöhretin iniş çıkışlarına aşinadırlar -bu, çoğunun incelediği şeylerden biridir- ve şöhretlerin nasıl kolayca değiştiğini ve bu değişimlerin hangi eften püften kanıtlara dayandığını bilirler. Kanıtı kendilerinin değerlendirmesi sosyolojik bir sonuca ulaşmalarına yol açar. Aslında haberleri olmaksızın sosyolog oldukları söyleyebilirsiniz. Barbara Herrnstein Smith (1968), Michael Baxandall (1972), Scott Deveaux (1997) ve Paul Berliner'in (1994) ve çeşitli alanlardaki diğer kişilerin çalışmalarından ilham aldım ve bu çalışmalarda faydalı yöntemlerle ve sonuçlarla karşılaştım.

Öte yandan, bazı sosyologlar olayların, nesnelerin ve faaliyetlerin toplumsal ve tarihsel her türlü bağlamda geçerliliklerini koruyan içsel özellikleri olduğunu da kabul ederler. Olayların, nesnelerin ve faaliyetlerin bu değişmez özelliklere göre yorumlanması ve anlaşılması gerekir. Bazı sanat eserlerinin dâhiyane eserleri olduğunu; bazı bilimler gerçekken diğer faaliyetlerin sahte bilim olduğunu ve bazı faaliyetlerin gerçekten de sapkın olduğu konusunda hemfikir olurlar.

Philip Selznick'e o akşam Berkeley'de söylediğim her şeyi hatırlamıyorum ancak şimdi söyleyeceğim ve o zamandan bu yana benzer vesilelerle söylediğim şey şu: İnsanların cinayet teşkil eden edimler konusunda aynı fikirde olmadıklarını; bazı koşullarda nefsi müdafaa olan cinayetin başka koşullar altında nefsi müdafaa olmadığını; pek çok kere ve pek çok yerde cinayetin ya da cinayetten ayırt etmesi zor olan bir şeyin, aslında anlaşmazlıkları çözmenin mevcut tek yolu olduğunu vb. Selznick'e hatırlatmıştım. Bu onu tatmin etmedi; cinayetin, tabiatı gereği

yanlış ve bu yüzden de sapkın olduğunu düşünen hiç kimseyi de tatmin etmeyeceği gibi.

Böylesi baştan savma bir yanıt, sonrasında bazı vesilelerle neden kapitalizmin ya da ataerkilliğin ya da homofobinin de "gerçekten de sapkın" olduğunu söylemeye, bunu söylemeye hazır pek çok insan gibi, istekli olmadıklarını sorduğum kişileri de tatmin etmeyecektir.

Bu kişilere eğer çok istiyorlarsa, bu şeylerin geçmişte de şimdi de kötü ve iğrenç olduğunu ya da kullanmak istedikleri diğer tüm pejoratif ifadeleri kullanmaya tamamen hazır olduğumu söyleyebilirdim. Ancak onlara bunun neden yeterli olmadığını sormak isterdim. Çünkü gerçekten de yeterli olmayacaktı. Herhangi bir müzisyen ve dekanın saygı duyduğu bazı müzik türlerinde eğitim almış biri olarak, dekana onun Mozart hakkında hissettiği şekilde hissettiğimi söylemem benim için artık yeterli olmayacaktı. Dizzy Gillespie, Stan Getz ve diğer pek çok caz müzisyeni hakkında da aynı şekilde hissediyordum (çünkü ben bir caz müzisyeniydim ve hâlâ da öyleyim). Bunlar bu kişilerin paylaşacağından emin olamadığım düşüncelerdi. Tıpkı astrolojinin bilim olmadığını düşünenlerle aynı fikirde olmamın (çünkü neticede ben de bir sosyoloğum) eleştirmenleri tatmin etmeyeceği gibi. Çünkü bu eleştirmenler, bilimi tesis eden şeye dair tanımımı diğer kişiler paylaştığı müddetçe, yaptığım ilaveyi kabul etmeyeceklerdi.

Genel bir çözüm yok: Şimdi değineceğim husus pek sosyal bilim meselesiyle genel olarak ilgili. Eleştirmenler böyle cevapları neden kabul etmezler? Benim cevaplarım onların işine yaramaz çünkü sadece onların yargılarına katılmamı değil -ki bu, benim yapmaktan çoğu zaman memnun olacağım bir şeydir-, bunun "sadece" kişisel görüş meselesi olmadığına dair bir beyan da isterler. Hatta bunun bilimsel bir bulgu, onaylanmış olduğu tamamen kanıtlanmış, bilimsel olarak doğrulanmış bilgi olmasını isterler. Dekan Mozart'ın olağanüstü olduğu konusunda onunla

aynı fikirde olmamı istemiyordu sadece. Nesnel, çürütülemez, bilimsel temelli bir kanıtının onun olağanüstü olduğunu kanıtladığını kabul etmemi de istiyordu. Cinayetin korkunç bir şey olduğu konusunda onunla mutabakata varmış olmam da Selznick'i tatmin etmeyecekti; cinayetin korkunçluğunun duygusal olarak paylaşılan ahlaki bir yargı değil, bilimsel bir sonuç olduğunu kabul etmemi de istiyordu.

Bir kişi bu konuda neden ısrar ederdi? Çünkü bilim ve ürettiği düşünülen onaylanmış bilgi, bir kişinin tartışmayı kazanabileceği tek dayanaktır. Örneğin, cinayet işlememeniz gerektiğini söyleyen dinsel hakikat bana kutsal metinlerde açıklandığı için, bu meseleler hakkındaki görüşümün doğru olduğunu söylersem dini vahiyleri bilgi kaynağı olarak kabul etmeyen pek çok okurum bu sonucu kabul etmeyecektir. Üstelik onlara söyleyebileceğim daha ikna edici bir şeyim de kalmayacaktır. İçgüdülerimin bana Stan Getz'in Kenny G'den -onun hiçbir zaman olamayacağı kadar- daha iyi bir saksafon virtüözü olduğunu söylediğini söylersem, bu sadece benimle zaten aynı fikirde olan insanları ikna eder. Bunlar ve benzeri şeyler, bugün artık sadece bilimin sağlayabileceği kesinliği ve ikna gücünü sağlamaz.

Bir vatandaş, piyano çalan biri ve bir sosyal bilimci olarak hayatımda kabul ettiğim bu yargıları neden kabul etmeyeceğim? İlk olarak, çünkü ahlaki tonu yüksek bir tartışmada destekleyici argüman ve kanıt; gerçek sanatçıların ya da bilim insanlarının genelde yaptıkları şeylerle ilgili gerçek araştırmaları değil, bir retorik olarak kullanılan vakaları içerir. Ayrıca çünkü böyle yapmış olsaydım kendimi başarısızlığa mahkûm bir araştırma programına adamış olacaktım. Daha önceki bölümlerde açıklandığı üzere, bir araştırmanın önemli bir adımı, hakkında söyleyecek ilginç şeyler olan vakalar kategorisini bulmaktır. Bu kategorideki vakalar, hakkında genelleme yapmak istediğiniz şeyle ilgili olacak şekilde benzer değilse, ilginç bir genelleme yapamazsınız. Diğer insanların (yargıçların, polisin, dini liderlerin ya da her kim olursa) verdiği tepkilerle tanımlanan bir kategori yarat-

tığımızda ise yaptığımız şey ne yazık ki budur. Suç bilimciler, mahkûmiyet sürecinin kendisini incelemektense, suçlu bulunan kişinin "gerçek" doğası hakkında bazı şeyleri ortaya koyduklarını kabul ettiklerinde (şayet kabul ederlerse) yaptıkları şey budur. Suçlu bulunan kişilerin, suçlu bulunmanın yanında ortak başka şeyleri de olabilir ancak bu ispatlanmaz.

Bu, iyi bir sosyal bilim araştırmasında karşılaşılan klasik bir sorundur. Çalıştığımız dünyada mevcut olan geleneksel tanımlara güvenirsek faaliyetin homojen kategorilerini oluşturamayız -oysa bu faaliyet için makul nedensel süreçler de bulabilir, sürecin girdileri ve çıktılarıyla onun arasında iyi bir benzerlik kurabiliriz-. Pek çok araştırmanın gösterdiği gibi bu tanımlar sosyal bilim dışı amaçlara riayet ederler ve kurumsal olarak yerleşmiş uzlaşımları ve sosyal bilim yapma çabamızı engelleyen duruşu yansıtırlar.

Ancak "sağduyuyu" ve "geleneksel bilgeliği" ya da "yılların bilgeliğini" göz ardı ettiğimizde, nihai olarak, bu tanımları aşikâr kabul eden ve sonrasında da, tipik vakalar olarak kabul ettikleri şeyi, ikna gücü "herkesin bildiği şey" olarak ortak kanıdan gelen ve kanıtları kendince olan retorik senetler vasıtasıyla savunan insanların muhalefetiyle karşılaşırız. Bizim ikilemimiz işte budur ve buna kolay bir çözüm de yoktur.

Dokuzuncu Bölüm

Son Sözler

1940'ların sonlarına doğru sosyolojiyle uğraşmaya başladığımda Büyük Teorilerle olan gönül maceram yeni başlıyordu. Daha soyut olan daha iyiydi. Önemli sosyal bilimciler, fizikçilerin yaptığını düşündükleri şeye denk bir şey yapmayı, yani Her Şeyi kapsayan son derece soyut teoriler ortaya atmayı çok istiyorlardı. Bu çalışmalardan bazılarını okudum ancak kısa süre içinde vazgeçtim. Faydalanabileceğim bir şeyler öğrendiğimi düşünmüyordum. Teoriler, içinde yaşadığım dünyayı anlamamda çok yardımcı olmuyordu ya da bilgimi ilerletmek için yapabileceklerim konusunda herhangi bir fikir vermiyordu. Talcott Parsons'ın oluşturduğu kalıp değişkenler gibi şeylerle etrafımdaki şeyleri nasıl ilişkilendireceğimi anlayamıyordum. Daha dünyevi bir şekilde, onun (ve onun gibilerin) teorileri, sosyolojiyle uğraşmaya devam edebilmem için aşmam gereken bir engel olan ve yazmak zorunda olduğum yüksek lisans tezimi nasıl yazacağım konusunda bana bir fikir vermiyordu.

Sosyolojinin oldukça ilginç olduğunu düşünüyordum. Farklı ırklara mensup antropologlardan oluşan bir ekip tarafından -Al-

lison ve Elizabeth Davis, Burleigh ve Mary Gardner ve St. Clair Drake- (Chicago olduğunu düşündüğüm) ancak en sonunda Natchez-Mississippi olduğunu öğrendiğim, yarı efsanevi bir kent üzerine yapılmış bir araştırma olan *Deep South* (Davis vd. 1941) gibi kitaplar okuyordum. Sınıf ve kast ilişkileri hakkındaki metin, gündelik yaşam koşulları içinde yapılmış gözlemlerin titiz bir analizine dayanıyordu. Bu metnin içine girebiliyordum, anlatmak istediğini anlayabiliyordum ve sıradan şeyler hakkındaki basit soruların, birbirine bağlı faaliyetlerin karmaşık örüntülerine dair bir anlayışa nasıl götürebileceğini görebiliyordum. William Foote Whyte'ın *Street Corner Society*'si de aynı şeyi yapmıştı[17]. Whyte'ın; çalışmasını nasıl yürüttüğünü, ne gördüğünü ve kentlerin işleyiş şekilleri hakkındaki görece basit ancak güçlü fikirlerle bunu nasıl ilişkilendirdiğini anlayabiliyordum. Whyte, Boston üzerine çalışıyordu ve Boston, Chicago'dan farklıydı ancak bu farklılıkları anlamak için onun düşüncelerinden bazılarını kendime nasıl uyarlayabileceğimi görebiliyordum. Taklit edebileceğim bir çalışma şekli gibi görünüyordu.

Şansım yaver gitti ve bölümümde profesör olan Everett C. Hughes'le tanıştım. Hughes, yüksek lisans tezim için yerel müzisyenler üzerine yaptığım alan çalışmasını destekliyordu ve yapmaya çalıştığım şeyi, ham alan notlarından, okurlara sosyolojik olarak ilginç bir şeyler söyleyecek nihai bir ürüne nasıl dönüştüreceğimi ve neyin sosyolojik olarak ilginç olduğunu neyin olmadığını, rastlantı eseri olmadan anlamamda yardımcı oluyordu.

Benzer başka kitaplar, makaleler ve eski öğrencilerin yazdığı tezleri okudum ve iyi bir sosyolojik çalışmanın nasıl göründüğü konusunda kendime özgü ancak tamamen çizgi dışı olmayan bir düşünce geliştirdim.

Yüksek lisans tezimdeki görece basit hikâyeden daha geniş ve karmaşık bir hikâye olan, Chicago'daki öğretmenler üzerine yaptığım alan çalışmasına dayanan doktora tezimi yazma

17 T.S.N.: *Heretik*'te yayına hazırlanmaktadır.

vakti geldiğinde, bu kitaptaki konulara merak sardım. Oswald Hall'un (Hall 1948, 1949) Providence-Rhode Island'daki doktorluk mesleğinin organizasyonu üzerine birkaç yıl önce yazdığı tezin bana yardımcı olmasını umuyordum. Hall tezini, "kariyer" düşüncesi etrafında doktorların; hastaneler, muayenehaneler ve onların profesyonel dünyasını düzenleyen gayriresmî gruplar arasında -özellikle de yukarı hareketlilik temel gayeleriyken- takip ettikleri yörüngeler etrafında ve de doktorlar arasındaki başarı düşüncesinin merkezi olan hasta paylaşım pratikleri içindeki yerleri etrafında organize etmişti.

Görüştüğüm öğretmenler de kurumlar arasında -ki onların durumunda Chicago'daki eyalet okulu sistemini oluşturan okullar arasında- hareket ederek kariyer yapıyorlardı. "Doktorların" yerine "öğretmenleri" ve Hall'un üzerine yazdığı hastaneler, muayenehaneler ve gayriresmî gruplar yerine "okulları" koyarak onun analiz yapısını ödünç alabilirdim.

Bu işe yaradı. Ancak öğretmek tıp değildi ve öğretmenler de doktor değildi. En karmaşık olanı da; öğretmenler kariyerlerinde, bir hiyerarşi sistemi içinde yukarı doğru hareketlilik olduğunu düşünmüyorlardı. Elbette tüm okulların benzer olduğunu da düşünmüyorlardı ancak bazıları bazı okulların daha iyi olduğunu düşünürken diğerleri de başka okulların daha iyi olduğunu düşünüyordu. Bu farklılığa dikkati çekmek için bazı yeni görüşler ortaya koymam gerekiyordu (bkz. 1952a, 1952b, 1953b). Yaptığım çok şaşırtıcı bir şey değildi ama bu farklılığı açıklamak zorundaydım. Bu yüzden de işle ilgili olarak sistem içindeki hareketliliğin her zaman dikey bir hareketlilik olmadığını ileri sürdüm ("kariyer" üzerine mevcut literatür, vurgunun bürokratik kademeler aracılığıyla yukarı doğru hareketlilik üzerine olduğu bürokrasilerdeki kariyerleri temel örnek olarak kullanarak büyük ölçüde Max Weber'i takip etse de.) Standart, sıradan ve değişmez bir organizasyonel unsur olarak kabul edilen şeyi farklı şartlar altında farklı biçimler alabilen bir şeye dönüştürdüm. Bu da kariyer çalışmalarına yeni bir boyut ve yön getirdi.

Bu modeli sonraki çalışmalarımda tekrar tekrar kullandım. Esrar kullanımını çalışırken (Becker 1953a) açıklayıcı stratejimde Alfred Lindesmith'in (1947) oldukça orijinal açıklamasını model aldım. Alfred Lindesmith uyuşturucu bağımlılığını; sıradan kullanıcıların uyuşturucuyu bıraktıklarında ortaya çıkan yoksunluk semptomunu deneyimleyecek kadar yeterince uyuşturucu kullandıkları, ortaya çıkan rahatsızlığı uyuşturucu yokluğunun bir sebebi olarak yorumladıkları ve bundan kurtulmak için de bir doz daha aldıkları bir süreç olarak açıklar. Bu, kullanıcıların kendi deneyimleri hakkındaki kendi yorumlarının, bu deneyimin ne olduğunu şekillendirmedeki rolüne vurgu yapmıştır; Lindesmith, deneyimi basit bir fiziksel (belki de psikolojik problemlerle artırılmış) tepki olarak kabul etmemiştir.

Mülakatlarım ve gözlemlerim, kullanıcıların esrar deneyimlerinin, uyuşturucunun potansiyel etkileri hakkında bildikleri şeye bağlı olarak fazlasıyla çeşitlendiğini gösterdi. Ancak öğretmenlerin doktor olmaması gibi esrar da eroin değildi. Esrar alışkanlık yaratmıyordu ve bağımlılığın karakteristik yoksunluk semptomlarına yol açmıyordu. Aksine, kullanıcıların "kafası güzel oluyordu" ve kafanın güzel olması çeşitli biçimler alıyordu. Çeşitlilik, kullanıcıların, esrarın iç deneyimlerinde yol açtığı farklılıklar olarak kabul etmeyi öğrendikleri şeye bağlıydı. Bunun anlamı şuydu: "Uyuşturucunun etkileri", i) değişken olarak, ii) sırasıyla tartışmaya açılacak uyuşturucu kullanımı fenomenini anlamaya yönelik gerekli meseleler olarak ve iii) 3. Bölüm'ün, uyuşturucu deneyimlerine dâhil olan girdi-çıktı makinesinin unsurları olarak ortaya koyduğu türden şeyler olarak ele alınmalıydı.

Bu tür bir analitik işlem araştırmamın ve düşüncemin her zaman merkezinde olmuştu. Bir vakayı araştırırken birbirine pek çok yönden benziyor gibi görünen unsurları ararım ve farklılıkları, yeni değişkenleri ve açıklama boyutlarını ortaya çıkarmak için kullanırım. Veri toplarken; şimdiye kadar düşünmediğim şeylerle, yani yeni olasılıklar getirebilecek şeylerle karşılaşma olasılığını maksimuma çıkaran bir çalışma yolu olarak, iyi tanım-

lanmış sorunsalın sağladığı güvenlikten ve araştırma planından vazgeçerim. Everett Hughes'un bitmez tükenmez merakı, sürekli olarak yeni ve farklı örnekler araması, her şeyi sorgulama isteği beni olasılık dışı yerlerde, genelde "gerçek" sosyal bilimin veri kaynakları olarak kabul edilmeyen yerlerde yeni materyaller aramaya zorladı. (bkz. 2. Bölüm'de yer verilen Hughes'un yöntemlerine dair analiz ve geleneksel sosyal bilimin sınırlarının ötesindeki araştırmalarım için Becker 2007)

Bu, "nitel" yöntemlerin "nicel" yöntemlerden daha iyi olduğunu ya da küçük, müstakil grupları çalışmanın anketlere ve çeşitli resmî istatistiklere dayanan geniş çaplı çalışmalardan daha iyi sonuç verdiğini düşündüğüm anlamına gelmiyor. Jane Mercer'in klasik çalışması (1973), gibi her iki tür materyali de içeren, iyi araştırılmış vakalara bilhassa değer veriyorum. Jane Mercer, bir eğitim sistemi, çocukları değerlendirmeye tabi tuttuğunda ve onları "zihinsel engelli" olarak etiketlediğinde onlara ne olduğunu dikkatle değerlendirirken, anket araçlarını, resmi okul kayıtlarını ve her tür mülakatı ve gözlemi birleştirmiştir. Stanley Lieberson, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki toplumsal hareketlilik oranları ve yörüngeleri üzerine yaptığı karşılaştırmalı çalışmada (1980), hem ırksal gruplar içindeki hem de arasındaki farklılıkları, bir ülkenin neredeyse bir yüzyılını kapsayan çok geniş incelemesindeki karmaşık bağlantıları ortaya çıkarmak için araştırmıştır.

Bir başka ifadeyle; araştırmacıların, üzerine çalıştıkları vakalarda olup biteni açıklarken beklentilerinin ötesine gitmelerini sağlayan ve yeterince şey hakkında -insanlar, pratikler, sonuçlar- yeterince veriye sahip araştırmalara değer veriyorum. Bir vakadan diğerine taşıyabileceğim yeni girdileri, yeni çıktıları, yeni boyutları öğrendiğimde, sadece zaten sahip olduğum bazı soruların cevaplarını değil, soracak yeni bazı sorular türetmeme yardımcı olacak bir şeyler de öğrenmiş oluyorum. Bir okul bir öğrenciyi resmî olarak "gerizekalı" diye etiketlediğinde Mercer'in dikkatli bir şekilde söze karışması, standart bir test uygulayan

okul psikoloğunun, öğretmenlerin ve ebeveynlerin yaptığı daha fazla veri göstergesine (bkz. Mercer 1973, 98-99 içindeki çizelge) dayanan ve duruma bağlı (ve daha kesin) değerlendirmelerin hepsini ortadan kaldırır. Böyle bir durumda ben de, başka yerin standartlarını belirli bir ortama taşıyan ve Mercer'in fark ettiği kural dışı sonuçlara ulaşan profesyonelleri arayabileceğimi bilirim. Bunu bulacağımdan emin miyim? Hayır. Bu, başlamak için iyi bir yer mi? Evet. Hatta beklediğim şeyi bulamazsam çok daha iyi olur. Gelecekteki çalışmanın parçası olacak yeni bir unsuru bulma yolundayımdır.

Bu, pek çok insanın üretmeyi istediği soyut teorilere uzak bir yoldur. Olabilir, ben bununla yaşayabilirim! Gerçek eylemin yeryüzüne daha yakın olduğunu, insanların birbirleriyle beraber bir şeyler yaptıkları ve "toplumsal yapı" ya da "organizasyon" olarak adlandırmayı sevdiğimiz şeyi yarattıkları yerin tam da burası olduğunu düşünüyorum; gerçekte yaptıkları şey, her gün ve tam da burada iş birliği yapmanın yollarını aramak, hayatın üstesinden gelmenin yollarını bulmak olsa da. Benim çalışmayı ve düşünmeyi istediğim yer burası. Hava burada o kadar da ince değil.

Bir arkadaşım bir zamanlar birkaç günlüğüne bir Budist Zen inziva kampına kalmıştı. Her sabah keşişler toplanıyordu ve *oturarak meditasyon [zazen]* yapıyorlardı. Her biri boş bir duvara yüzünü dönüyor ve bir saat içinde elli dakika boyunca meditasyon yapıyordu ve akabinde de ikinci bir saat için bunu tekrarlıyordu. Arkadaşım zihnini gelişigüzel düşüncelerden arındırmasına imkân tanıyacak disiplini kazanamamış olsa da ilk sabah elinden geleni yapmıştı.

Meditasyon sürecinin sonunda tüm keşişler sıraya girmişti ve meditasyon odasını düzgün bir sırayla terk etmişti. Baş keşiş odanın arkasında, kapının yanında ayakta duruyordu ve her bir kişi onun yanından geçerken eğiliyor ve geçen kişinin kulağına bir şeyler fısıldıyordu. Sıranın arkasında olan arkadaşım muhte-

melen değerli bir Zen düşüncesi duyacağını düşünüyordu. Oraya gidene kadar, baş keşişin ona söyleyeceği şeyi düşünmek için çok zamanı vardı. Kendisini salt bir aydınlanma anı olacağı konusunda ikna ettiği şeye yaklaştıkça çok daha fazla heyecanlandı.

Çok geçmeden kapıya ulaştı ve baş keşiş ona doğru eğildi ve kulağına fısıldadı: "Git bir süpürge bul ve verandayı süpür." Keşiş biliyordu. Eylemin olduğu yer burasıydı.

Kaynakça

Aberle, David F. 1966. *The Peyote Religion among the Navaho.* Chicago: Aldine.

Adrian, Dennis. 1982. A Brief Personal History. İçinde *Selections from the Dennis Adrian Collection, Museum of Contemporary Art.* Chicago: Museum of Contemporary Art.

Alpers, Svetlana. 1988. *Rembrandt's Enterprise: The Studio and the Market.* Chicago: University of Chicago Press.

Artner, Alan. 1982. *MCA Rounds up Dennis Adrian's 'Maverick' Herd.* Chicago Tribune, Arts and Books Bölümü, 7 Şubat.

Aubert, Vilhelm. 1982. *The Hidden Society.* New Brunswick, NJ: Transaction Books.

Aubert, Vilhelm ve Harrison C. White. 1965. Sleep: A Sociological Interpretation. İçinde *The Hidden Society,* der. Vilhelm Aubert, 168–200. Totowa, NJ: Bedminster Press.

Baker, Nicholson. 2001. *Doublefold: Libraries and the Assault on Paper.* New York: Random House.

Baker, Wayne E. ve Robert R. Faulkner. 2003. D*iffusion of Fraud: Intermediate Economic Crime and Investor Dynamics. Criminology* 41:1173–1206.

———. 2004. *Social Networks and Loss of Capital. Social Networks* 26:91–111.

Barley, Stephen R. ve Gideon Kunda. 2004. *Gurus, Hired Guns, and Warm Bodies: Itinerant Experts in a Knowledge Economy.* Princeton, NJ: Princeton University Press.

Barthes, Roland. 1980. *La chambre clair.* Paris: Editions de Seuil.

Baxandall, Michael. 1972. *Painting and Experience in Fifteenth Century Italy*. Oxford: Oxford University Press.

Becker, Howard S. 1952a. *The Career of the Chicago Public School Teacher*. *American Journal of Sociology* 57:470–77.

———. 1952b. Social Class Variations in the Teacher-Pupil Relationship. *Journal of Educational Sociology*, 451–65.

———. 1953a. Becoming a Marihuana User. *American Journal of Sociology* 59:235–43.

———. 1953b. The Teacher in the Authority System of the Public School. *Journal of Educational Sociology* 27:128–41.

———. 1963. *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. Glencoe, IL: Free Press of Glencoe. [**Türkçe Baskısı:** *Harici̇ler (Outsiders): Bir Sapkınlık Sosyolojisi Çalışması*, Ankara: Heretik Yayınları, 2015].

———. 1967. History, Culture, and Subjective Experience: An Exploration of the Social Bases of Drug-Induced Experiences. *Journal of Health and Social Behavior* 8:163–76.

———. 1982. *Art Worlds*. Berkeley: University of California Press.

———. 1998. *Tricks of the Trade: How to Think about Your Research While You're Doing It*. Chicago: University of Chicago Press. [**Türkçe Baskısı:** *Mesleğin İncelikleri: Sosyal Bilimlerde Araştırma Nasıl Yürütülür?*, Ankara: Heretik Yayınları, 2014].

———. 2006. The Work Itself. İçinde Becker vd. 2006, 21–30.

———. 2007. *Telling about Society*. Chicago: University of Chicago Press. [**Türkçe Baskısı:** *Toplumu Anlatmak*, Ankara: Heretik Yayınları, 2016].

———. 2010. Review of John Searle, Making the Social World,

and Paul Boghossian, Fear of Knowledge. *Science, Technology, and Human Value*, 14 (online 14 Kasım).

Becker, Howard S. ve Robert R. Faulkner. 2013. *Thinking Together: An E-Mail Exchange and All That Jazz.* Los Angeles: Annenberg Press.

Becker, Howard S., Robert R. Faulkner ve Barbara Kirshenblatt-Gimblett, der. 2006. *Art from Start to Finish: Jazz, Painting, Writing, and Other Improvisations.* Chicago: University of Chicago Press.

Becker, Howard S., Blanche Geer ve Everett Cherrington Hughes. 1968. *Making the Grade: The Academic Side of College Life.* New York: Wiley.

Becker, Howard S., Blanche Geer, Everett C. Hughes ve Anselm L. Strauss. 1961. *Boys in White: Student Culture in Medical School.* Chicago: University of Chicago Press.

Bennett, H. Stith. 1980. *On Becoming a Rock Musician.* Amherst: University of Massachusetts Press.

Berliner, Paul F. 1994. *Thinking about Jazz: The Infinite Art of Improvisation.* Chicago: University of Chicago Press.

Blackwood, Easley. 1986. *The Structure of Recognizable Diatonic Tunings.* Princeton, NJ: Princeton University Press.

Blum, Richard vd. 1964. *Utopiates.* New York: Atherton.

Blumer, Herbert. 1951. Collective Behavior. İçinde *New Outline of the Principles of Sociology*, der. A. M. Lee, 166–222. New York: Barnes and Noble.

———. 1969. Fashion: From Class Differentiation to Collective Selection. *Sociological Quarterly* 10:275–91.

Bowker, Geoffrey C. 2004. Time, Money, and Biodiversity. İçinde *Global Assemblages: Technology, Politics, and Ethics as Anthropological Problems*, der. Aihwa On ve Stephen J. Collier, 107–23 Oxford: Blackwell.

Calvino, Italo. 1974. *Invisible Cities*. New York: Harcourt Brace.

Campbell, Donald T. ve Julian C. Stanley. 1963. *Experimental and Quasi-Experimental Designs for Research*. Boston: Houghton Mifflin.

Cândido, Antônio. 1995. *On Literature and Society*. Çeviri ve Giriş Howard S. Becker. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Castaneda, Carlos. 1968. *The Teachings of Don Juan*. Berkeley: University of California Press.

Caves, Richard E. 2000. *Creative Industries: Contracts between Art and Commerce*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Cohen, Stan. 1988. *Against Criminology*. New Brunswick, NJ: Transaction.

Coleman, James S., Elihu Katz ve Herbert Menzel. 1966. *Medical Innovation*. Indianapolis: Bobbs-Merrill.

Conwell, Chic ve Edwin H. Sutherland. 1937. *The Professional Thief, by a Professional Thief*. Açıklayıcı notlar ekleyen ve yorumlayan Edwin H. Sutherland. Chicago: University of Chicago Press.

Cressey, Donald R. 1953. *Other People's Money*. New York: Free Press.

Csikszentmihalyi, Mihaly ve Eugene Rochberg-Halton. 1981. *The Meaning of Things: Domestic Symbols and the Self*. New York: Cambridge University Press.

Dalton, Melville. 1959. *Men Who Manage*. New York: Wiley.

Danto, Arthur. 1964. The Artworld. *Journal of Philosophy* 61:571–84.

Davis, Allison, Burleigh B. Gardner ve Mary R. Gardner. 1941.

Deep South: A Social Anthropological Study of Caste and Class. Chicago: University of Chicago Press.

Davis, Mike. 1998. *Ecology of Fear: Los Angeles and the Imagination of Disaster*. New York: Metropolitan Books.

Debary, Octave ve Mélaie Roustan. 2012. *Voyage au musée du quai Branly*. Paris: La documentation Française.

Desrosières, Alain. 2002. *The Politics of Large Numbers: A History of Statistical Reasoning*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Deveaux, Scott. 1997. *The Birth of Bebop: A Social and Musical History*. Berkeley: University of California Press.

Dickie, George. 1975. *Art and the Aesthetic: An Institutional Analysis*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

Dudouet, François-Xavier. 2003. De la régulation à la répression des drogues: Une politique publique internationale. *Les cahiers de la sécurité intérieure* 52:89–112.

———. 2009. *Le grand deal de l'opium: Histoire du marché légal des drogues*. Paris: Editions Syllepse.

Durkheim, Emile. 1951. *Suicide, a Study in Sociology*. Glencoe, IL: Free Press.

Edwards, Lyford P. 1927. *The Natural History of Revolution*. Chicago: University of Chicago Press.

Emerson, Richard M. 1966. Mount Everest: A Case Study of Communication Feedback and Sustained Group Goal-Striving. *Sociometry* 29:213–27.

Faulkner, Robert R. 1983. *Music on Demand: Composers and Careers in the Hollywood Film Industry*. New Brunswick, NJ: Transaction.

Faulkner, Robert R. ve Howard S. Becker. 2009. *Do You Know*

. . . ? *The Jazz Repertoire in Action*. Chicago: University of Chicago Press.

Felt, Lawrence. 1971. *Opportunity Structures and Relative Deprivation among the Poor: The Case of Welfare Careerists*. Doktora Tezi, Northwestern University–Evanston.

Finnegan, Ruth. 1989. *The Hidden Musicians: Music-Making in an English Town*. New York: Cambridge University Press.

Fisher, Jill A. 2009. *Medical Research for Hire: The Political Economy of Pharmaceutical Clinical Trials*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.

Frankfurt, Harry G. 2005. *On Bullshit*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Freidson, Eliot. 1960. Client Control and Medical Practice. *American Journal of Sociology* 65:374–82.

———. 1961. *Patients' Views of Medical Practice*. New York: Russell Sage Foundation.

———. 1970a. *Professional Dominance*. Chicago: Aldine.

———. 1970b. *The Profession of Medicine*. New York: Dodd, Mead.

———. 1975. *Doctoring Together: A Study of Professional Social Control*. New York: Elsevier.

Gagneux, Renard, Jean Anckaert ve Gérard Conte. 2002. *Sur les traces de La Bièvre Parisienne: Promenades au fil d'une rivière disparue*. Paris: Parigramme.

Galison, Peter. 1987. *How Experiments End*. Chicago: University of Chicago Press.

Gilmore, Samuel. 1987. Coordination and Convention: The Organization of the Concert World. *Symbolic Interaction* 10:209–28.

Gleick, James. 1988. *Chaos: Making a New Science*. New York: Viking.

Goffman, Erving. 1952. On Cooling the Mark Out: Some Aspects of Adaptation to Failure. *Psychiatry* 15:451–63.

———. 1961. *Asylums*. Garden City, NY: Doubleday. [**Türkçe Baskısı:** *Erving Goffman, Timarhaneler: Akıl Hastalarının ve Kapatılmış Diğer Kişilerin Toplumsal Durumu Üzerine Denemeler*, Ankara: Heretik Yayınları, 2015].

Granger, Bill ve Lori Granger. 1980. *Fighting Jane: Mayor Jane Byrne and the Chicago Machine*. New York: Dial Press.

Hall, Oswald. 1948. The Stages of the Medical Career. *American Journal of Sociology* 53:243–53.

———. 1949. Types of Medical Careers. *American Journal of Sociology* 55:404–13.

Halle, David. 1993. *Inside Culture: Art and Class in the American Home*. Chicago: University of Chicago Press.

Harris, R. 1964. *The Real Voice*. New York: Macmillan.

Haskell, Francis. 1963. *Patrons and Painters: A Study in the Relations between Italian Art and Society in the Age of the Baroque*. New York: Alfred A. Knopf.

Hazan, Eric. 2002. *L'invention de Paris: Il n'ya pas de pas perdus*. Paris: Seuil.

Hedström, Peter ve Peter Bearman. 2009. *The Oxford Handbook of Analytical Sociology*. New York: Oxford University Press.

Hedström, Peter ve Richard Swedberg. 1998. *Social Mechanisms: An Analytical Approach to Social Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hedström, Peter ve Petri Ylikoski. 2010. Causal Mechanisms in the Social Sciences. *Annual Review of Sociology* 36:49–67.

Heinich, Natalie. 1991. *La gloire de Van Gogh: Essai d'anthropologie de l'admiration.* Paris: Editions de Minuit.

———. 1998. *Ce que l'art fait à la sociologie.* Paris: Minuit.

Hennion, Antoine. 1988. *Comment la musique vient aux enfants: Une anthropologie de l'enseignement musical.* Paris: Anthropos.

———. 1993. *La passion musicale.* Paris: Edition Métailié.

Hersh, Seymour. 1968. *Chemical and Biological Warfare: America's Hidden Arsenal.* Indianapolis: Bobbs-Merrill.

Hughes, Everett C. 1935. The Industrial Revolution and the Catholic Movement in Germany. *Social Forces* 14:286–92.

———. 1941. French and English in the Economic Structure of Montreal. *Canadian Journal of Economics and Political Science* 7:493–505.

———. 1942. The Impact of War on American Institutions. *American Journal of Sociology* 48:398–403.

———. 1943. *French Canada in Transition.* Chicago: University of Chicago Press.

———. 1945. Dilemmas and Contradictions of Status. *American Journal of Sociology* 50 (5): 353–59.

———. 1946. The Knitting of Racial Groups in Industry. *American Sociological Review* 11:512–19.

———. 1947. Principle and Rationalization in Race Relations. *American Catholic Sociological Review* 8:3–11.

———. 1949. Queries concerning Industry and Society Growing out of Study of Ethnic Relations in Industry. *American Sociological Review* 14:211–20.

———. 1971. The Sociological Eye. Chicago: Aldine.

Jordan, David P. 1996. *Transforming Paris: The Life and Times of Baron Haussmann.* Chicago: University of Chicago Press.

Joyce, Michael. 1990. *Afternoon, a Story*. Cambridge, MA: Eastgate Systems.

———. 2006. 'How Do I Know I Am Finnish?' The Computer, the Archive, the Literary Artist, and the Work as Social Object. İçinde Becker vd. 2006, 69–90.

Kendall, Patricia L. ve Katherine M. Wolf. 1949. The Two Purposes of Deviant Case Analysis. İçinde *Communications Research*, 1948–49, der. Paul F. Lazarsfeld ve Frank Stanton, 152–57. New York: Harper.

Ketchum, William L. 1982. *The Collections of the Margaret Woodbury Strong Museum*. Rochester, NY: Margaret Woodbury Strong Museum.

Kidder, Tracy. 1981. *The Soul of a New Machine*. Boston: Little, Brown.

Klinenberg, Eric. 2002. *Heat Wave: A Social Autopsy of Disaster in Chicago*. Chicago: University of Chicago Press.

Koch-Weser, Jan vd. 1969. Factors Determining Physician Reporting of Adverse Drug Reactions. *New England Journal of Medicine* 280:20–26.

Kornhauser, Arthur ve Paul F. Lazarsfeld. 1955. The Analysis of Consumer Actions. İçinde *The Language of Social Research*, der. Paul F. Lazarsfeld ve Morris Rosenberg, 392–404. Glencoe, IL: Free Press.

Kraft, Eric. 1992. *Where Do You Stop? The Personal History, Adventures, Experiences, and Observations of Peter Leroy*. New York: Crown.

Kuhn, Thomas. 1970. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press.

Latour, Bruno. 1987. *Science in Action*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

———. 1988. *The Pasteurization of France*. Çeviren A. Sheridan ve J. Law. Cambridge, MA: Harvard University Press.

———. 1995. The 'Pédofil' of Boa Vista: A Photo-Philosophical Montage. *Common Knowledge* 4:144–87.

———. 1996. *Aramis or the Love of Technology*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

———. 1998a. Ramsès II est-il mort de la tuberculose? *La Recherche* 307:84–88.

———. 1998b. Ramsès II est-il mort de la tuberculose? *La Recherche* 309:6.

Latour, Bruno ve Emilie Hermant. 1998. *Paris ville invisible*. Paris: Les Empêcheurs de penser en ronde/La Découverte.

Latour, Bruno ve Steve Woolgar. 1979. *Laboratory Life: The Social Construction of Scientific Fact*. Beverly Hills, CA: Sage.

Lave, Jean. 1988. *Cognition in Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.

Le Dain, Gerald, Heinz Lehmann ve J. Peter Stein. 1972. The Report of the Canadian Government Commission of Inquiry into the Non-Medical Use of Drugs. *Information-Canada*, Ottawa, Canada.

Lemov, Rebecca. 2006. *World as Laboratory: Experiments with Mice, Mazes, and Men*. New York: Hill and Wang.

Lennard, Henry vd. 1972. *Mystification and Drug Misuse*. New York: Harper and Row.

Lieberson, Stanley. 1980. *A Piece of the Pie: Blacks and White Immigrants since 1880*. Berkeley: University of California Press.

———. 2000. *A Matter of Taste: How Names, Fashions, and Culture Change*. New Haven, CT: Yale University Press.

Lindesmith, Alfred. 1947. *Opiate Addiction*. Bloomington, IN: Principia Press.

Lodge, David. 2011. *The Campus Trilogy: Changing Places; Small World; Nice Work*. New York: Penguin Books.

Maffi, Luisa, der. 2001. *On Biocultural Diversity: Linking Language, Knowledge, and the Environment*. Washington, DC: Smithsonian Institution Press.

Mears, Ashley. 2011. *Pricing Beauty: The Making of a Fashion Model*. Berkeley: University of California Press.

Menger, Pierre-Michel. 1983. *Le paradoxe du musicien: Le compositeur, le mêlomane et l'Etat dans la société contemporaine*. Paris: Flammarion.

———. 2006. Profiles of the Unfinished: Rodin's Work and the Varieties of Incompleteness. İçinde Becker vd. 2006, 31–68.

Mercer, Jane. 1973. *Labeling the Mentally Retarded*. Berkeley: University of California Press.

Mergen, Bernard. 1997. *Snow in America*. Washington, DC: Smithsonian Institution Press.

Mills, C. Wright. 1959. *The Sociological Imagination*. New York: Oxford University Press.

Molotch, Harvey. 1994. Going Out. *Sociological Forum* 9:229–39.

Moulin, Raymonde. 1967. *Le marché de la peinture en France*. Paris: Les editions de Minuit.

———. 1978. La genèse de la rareté artistique. *Ethnologie française* 8 (2–3): 241–58.

———. 1992. *L'artiste, l'institution, et le marché*. Paris: Flammarion.

Myers, John Bernard. 1983. The Art Biz. *New York Review of Books*, 13 Ekim, www.nybooks.com/. Erişim tarihi 17 Ekim 2013.

Nolan, Kathleen. 2011. *Police in the Hallways: Discipline in an Urban High School.* Minneapolis: University of Minnesota Press.

Passeron, Jean-Claude ve Jacques Revel. 2005. Penser par cas: Raisoner à partir de singularités. İçinde *Penser par cas*, der. J.-C. Passeron ve J. Revel, 9–44. Paris: Editions de l'Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales.

Perrenoud, Marc. 2007. *Les musicos: Enquête sur des musiciens ordinaires.* Paris: La Découverte.

Perrow, Charles. 1984. *Normal Accidents: Living with High Risk Technologies.* New York: Basic Books.

Polsky, Ned. 1967. *Hustlers, Beats, and Others.* Chicago: Aldine.

Ragin, Charles C. 1987. *The Comparative Method: Moving beyond Qualitative and Quantitative Strategies.* Berkeley: University of California Press.

———. 2000. *Fuzzy-Set Social Science*. Chicago: University of Chicago Press.

———. 2008. *Redesigning Social Inquiry: Fuzzy Sets and Beyond*. Chicago: University of Chicago Press.

Ragin, Charles C. ve Howard S. Becker. 1992. *What Is a Case? Exploring the Foundations of Social Inquiry.* New York: Cambridge University Press.

Ross, Alex. 2008. *The Rest Is Noise: Listening to the Twentieth Century.* New York: Picador.

Roth, Julius. 1963. *Timetables.* Indianapolis: Bobbs-Merrill.

Roy, Donald. 1952a. Quota Restriction and Goldbricking in a Machine Shop. *American Journal of Sociology* 57:425–42.

———. 1952b. *Restriction of Output by Machine Operators in a Piecework Machine Shop*. Doktora Tezi, University of Chicago.

———. 1953. Work Satisfaction and Social Reward in Quota Achievement. *American Sociological Review* 18:507–14.

———. 1954. Efficiency and the "Fix": Informal Intergroup Relations in a Piecework Machine Shop. *American Journal of Sociology* 60:255–66.

Schacter, Stanley ve Jerome Singer. 1962. Cognitive, Social, and Physiological Determinants of Emotional State. *Psychological Review* 69:377–99.

Scott, Marvin B. 1968. *The Racing Game*. Chicago: Aldine.

Seaman, Barbara. 1969. *The Doctor's Case against the Pill*. New York: Peter H. Wyden.

Shadish, William, Thomas D. Cook ve Donald T. Campbell. 2001. *Experimental and Quasi-Experimental Designs for Generalized Causal Inference*. Stamford; CT: Wadsworth.

Shapiro, Reva. 1988. *Analytical Portraits of Home Computer Users: The Negotiation of Innovation*. Doktora Tezi, University of California–San Francisco.

Skocpol, Theda. 1979. *States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia, and China*. Cambridge: Cambridge University Press.

Small, Mario Luis. 2009. 'How Many Cases Do I Need?': On Science and the Logic of Case Selection in Field-Based Research. *Ethnography* 10:5–38.

Smith, Barbara Herrnstein. 1968. *Poetic Closure: A Study of How Poems End*. Chicago: University of Chicago Press.

Smith, Charles W. 1989. *Auctions: The Social Construction of Value*. New York: Free Press.

Smith, Roberta. 1982. Schnabel the Vincible. İçinde *The Village Voice (New York)*, 2 Kasım.

Sudnow, David. 1978. *Ways of the Hand: The Organization of Improvised Conduct*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Sutherland, J. H. 1976. *Victorian Novelists and Publishers*. Chicago: University of Chicago Press.

Thézy, Marie de. 1998. *Marville: Paris*. Paris: Hazan.

Tompkins, Calvin. 1983. Season's End. *New Yorker*, 80–83.

Vaughan, Diane. 1996. *The Challenger Launch Decision: Risky Technology, Culture, and Deviance at NASA*. Chicago: University of Chicago Press.

———. 2004. Theorizing Disaster: Analogy, Historical Ethnography, and the Challenger Accident. *Ethnography* 5:313–45.

———. 2006. NASA Revisited: Ethnography, Analogy, Public Discourse, and Policy. *American Journal of Sociology* 112:353–93.

———. 2009. Analytic Ethnography. İçinde Hedström ve Bearman 2009, 688–711.

Veblen, Thorstein. 1918. *The Higher Learning in America: A Memorandum on the Conduct of Universities by Business Men*. New York: B. W. Huebsch.

Velho, Gilberto. 1976. Accusations, Family Mobility, and Deviant Behavior. *Social Problems* 23:268–75.

———. 2002 [1973]. *A utopia urbana: Um estudo de antropologia social*. Rio de Janeiro: Jorge Zahar.

Vianna, Hermano. 1988. *O Mundo Funk Carioca.* Rio de Janeiro: Jorge Zahar Editor.

Whyte, William Foote. 1955. *Street Corner Society: The Social Structure of an Italian Slum.* Chicago: University of Chicago Press.

Zelizer, Viviana. 1989. The Social Meaning of Money: 'Special Monies.' *American Journal of Sociology* 95:342–77.

———. 1994. *The Social Meaning of Money.* New York: Basic Books.

Peki bunun sahasını nerede yapmalıyım hocam? Ve tabii ki nasıl? Ama bunun için kaç tane vakayı çalışmam gerekir ki? Üstelik nereden başlayacağımı ve neye bakmam gerektiğini de bilmiyorum? Kaç vaka, nasıl bir yöntem, nasıl bir çıkarsama? Âlimane bir dile çevirdiğimizde, esasında sosyal bilimlerdeki karmaşık epistemolojik tartışmalara ve elbette ihtilaflara da gönderme yapan ve sadece zanaata yeni girmiş çırakların değil, en mahir ustaların dahi üzerlerinde halen anlaşamadıkları bu sorulara Becker, elinizdeki çalışmasında kendi cevaplarını veriyor; elbette yine olabildiğine sarih düşünerek ve yazarak ve yine her zaman yaptığı gibi tartışmayı pratik bir düzleme çekerek.

Sadece yöntemsel olarak değil, bir araştırma gündemi ve sosyal bilim pratiği olarak da Becker'in bu hususta tercihi elbette bir sır değil: vaka incelemeleri. Peki nedir bir vaka incelemesi? Örneğin tek bir vakanın derinlemesine tasvirinden hareketle nasıl bir muhakeme yürütülebilir ve buradan da nasıl bir genellemeye gidilebilir? Becker'in beslendiği ve hemhâl olduğu sosyal bilim geleneğinin tüm orijinalliği belki de burada ortaya çıkıyor: Aslında burada söz konusu olan, vakayla düşünmek ve onunla beraber akıl yürütmek; düşüncenin sınırlarını sadece vakanın sınırlarıyla eşlemek değil. O hâlde bu, tekilde (veya vakada), tesis edilmiş bir genelin sıradan bir tezahürünü mü görmek? Hayır, bu da değil. Burada düşünce, bir tekilliği her zaman bir başka tekillik üzerinden kavrıyor; onu, bir perspektif içerisinde konumlandırarak diğeriyle benzerlik veya farklılıkları üzerinden tartışıyor. Ve işte böylece, örneğin bir papaz ile bir psikiyatrın ortak yanı kendini ele veriyor: mahremin defterdarı olmak.

Karşılaştırmayı, sadece bir yöntem olarak değil, sosyolojik pratiğin bizzat kendisi olarak gören Durkheim ile, tekilliklerden hareketle ideal-tipik kategorilere ulaşmayı disiplinin temel gayesi olarak koyan Weber de belki burada buluşuyor; elbette tüm tedrisi ezberleri ve tasnifleri bozarak. Devamı mı? Bu ufak bir aperatifti. Çok hünerli bir aşçının mutfağında pişmiş leziz mi leziz yemek içeride. Tatmak istemez misiniz? Buyurunuz...

ISBN: 978-6059436106
9 786059 436106

THG
0808336
GCV

HERETİK